

DAN TOMA DULCIU

Mihai Eminescu

NEVROPATHI ATIPICE

Viena
2018

PoznerMedia.com

DAN TOMA DULCIU

MIHAI EMINESCU

NEVROPATII ATIPICE
Aspecte de patologie infomațională

VIENA
2018

**Copyright 2018©Dan Toma Dulciu
Toate drepturile rezervate**

**Ediție Bibliofilă
Copertă și tehnoredactare: Dan Toma Dulciu**

S-au tipărit din această ediție bibliofilă un număr de 26 de exemplare "*hors commerce*", numerotate de la 1 la 26 , purtând semnătura autorului, ce vor fi dăruite cu titlu gratuit prietenilor și colecționarilor.

DAN TOMA DULCIU

**"CENTRUL CULTURAL - SPIRITUAL
VĂRATIC" - 28 Iulie 2018**

"Dacă e deci adevărat că ne aducem cu pietate aminte de el și că ținem să-i ridicăm un monument, nu pentru el ridicăm monumentul acela, ci pentru noi înșine și cei ce urmează după noi, să ne amintim în fiecare luptă pentru biruința binelui, în care el a sângerat, și să urmărim cu puteri unite lupta aceasta, spre care el a voit să ne îndrumeze."

Ioan Slavici

Prolegomene

În cortegiul de teorii proteice, mustind de seve ideatice trecătoare, care năucesc bruma de certitudini, spulberându-le în neantul noilor evaluări ale personalității *Luceafărului*, un nou tom de aducere aminte a cazului Mihai Eminescu, în clipele de surprare în tragic a vieții sale, este o riscantă mijlocire livrescă, sugerând cititorului, de este cu putință, îndreptări deslușitoare a betesugurilor acestuia, înfățișate într-o viziune profană, pe înțelesul tuturor, însă într-o cheie de descifrare modernă.

Ocolind ispita de a schița o nouă himerică filă de letopiseț eminescian, sau de a înălța poetului un alt monument votiv, dăruim căutătorilor de adevăr o geană de lumină, acolo unde negura supremelor ignoranțe încă mai dăinuie. Așisderea, încercăm să ocolim iluzoria ademenire de a ne trece numele pe răbojul celor ce mai adaugă o născocire la agoniseala de supoziții savante, expuse în limbaj cult, dar în orizont pur speculativ, ferindu-ne, totdată, să dăm apă la moară cârtelilor

zadarnice ale clevetitoarelor guri, ce au produs doar răcă în loc de concordie, și doar batjocură în loc de muncă pe șantierul eminescian.

Cartea aceasta reprezintă un inedit *"come-back"* în atât de mult discutatul *"exitus"* al poetului nepereche, călăuzind gândul cititorului onest spre alte orizonturi de cunoaștere, în acord cu teoriile moderne, unele ținând de *"teoria informației"*, altele de istoria necunoscută a unor maladii rare.

Nepășind pe tărâmul presupunerilor hazardate, ci doar analizând teoriile deja cunoscute¹, explicând neînțeleasa agonie și tragicul sfârșit al geniului irepetabil al culturii noastre, această încercare (*"tentamen"*) nu-și propune să arunce pecetea stigmatului critic sau nevrotice acuze pe chipul redundantelor ipoteze medicale, expuse copios în hronicul biografic al lui

1 Din păcate, concluziile medicale sunt contradictorii: Dr. Al. Sutzu (1883) considera că Eminescu suferea de *"alienațiune mintală"*, sub formă de *"manie acută"*. Dr. Obersteiner (1884) declară că Eminescu suferea de o *"psihoză maniacoală, endogenă, fără substrat organic, de natură metabolică"* (după Kraepelin). Dr. Iulian și dr. Bogdan (1886): Eminescu este atins de *"alienație mentală, produse probabil de gome sifilitice pe creier și exacerbate de alcool"*. Dr. Iszac (1887): Eminescu suferea de *"sifilis, având gome pe creier"*. Dr. V. Vineș: Eminescu a murit din cauza unei boli cardiace, *"endocardită"*. Acesta mărturisește că, în Martie 1889, l-a consultat pe Eminescu în interiorul clinicii particulare a dr. Șuțu, la *Caritatea*. Dr. Tomescu: *"Eminescu a murit din cauze cardiace"*. Dr. I. Nica (1972) *"Eminescu a murit din cauza unei embolii"*. Dr. Ovidiu Vuia (1987) *"Eminescu nu a avut PGP (paralizie generală progresivă) ci o psihoză maniaco-depresivă, fără substrat anatomic"*.

Eminescu, așa cum au făcut până la noi, plini de indecență seninătate, unii autori.

Prin urmare, aceste pagini par mai degrabă rupte dintr-un imaginar registru spitalicesc al poetului, rostuind documente, însemnări și anamneze medicale, pe care cititorul este rugat să le parcurgă și înțeleagă într-o altă viziune.

De asemenea, bizuindu-ne pe ceea ce medicina contemporană cunoaște în plan teoretic și cazuistic despre această teribilă suferință psihică și fizică ce l-a chinuit nemilos pe Mihai Eminescu, vom ispiti același binevoitor cititor să reflecteze mai mult asupra bizarelor manifestări ale poetului, să revadă ciudățeniile acelor pusee de iraționalitate, de sminteală ieșită din tipare, punând în talerele rațiunii, deci într-o parte a balanței, clasicele explicații ce au făcut epocă: verdictele date de mintea și experiența halatelor albe, susținând că manifestările anormale ale poetului în ultimii săi ani de viață sunt semnele unei *boli lumești* congenitale, sau ale unei *manii*, în formă de *demență*, apoi, în zilele noastre, lămuririle savante privind existența unui *sindrom bipolar*, și, pe celălalt taler, ipoteza pe care o expunem aici, înfățișând o cheie de interpretare sui-generis, alături - dar nu departe - de concluziile medicilor specialiști care au analizat nevropatia eminesciană.

Indiscutabil, suntem în tabăra celor care au demonstrat convingător faptul că, în ciuda semnelor clinice exterioare, fenomene vizibile la nivel cutanat, în special în regiunea membrilor inferioare, **verola** bănuită și apoi devoalată cu rea credință publicului drept cauză a

stricăciunii creierului bietului pacient, a fost și este un diagnostic de neacceptat, pentru o mie și unul de argumente, dintre care cel mai convingător este acesta: în raportul autopsiei nu apar menționate leziunile cerebrale specifice *luesului*.

Propuneam *anno tertio* ideea *interpretării holistice* a maladiei lui Mihai Eminescu, afirmând că modificările ireversibile de natură organică și funcțională ale echilibrului psihic și fizic al poetului au fost, concomitent, cauza extincției sale, ca efect distructiv al unor agenți patologici, al unui fundal genetic deficitar care i-au afectat sănătatea, precum și al unor *factori epigenetici*, cum ar fi un regim de muncă sufocant, stil de viață inadecvat², *malpraxis*, îndeosebi tratament empiric cu morfină, fricțiuni cu mercur, probabil și doze de arsenic, pe fondul unor precare cunoștințe medicale, scuzaibile din perspectiva nivelului general al științei acelor vremuri.

În contextul contribuțiilor noastre anterioare, ce stau la baza *teoriei holistice*³, apreciem că există o mare probabilitate ca, pe lângă cunoscutele și mult controversatele cauze ale deteriorării subite a echilibrului mental al lui Mihai Eminescu, să existe și alți

2 "Viața lui era neregulată; adesea se hrănea numai cu narcotice și excitante; abuz de tutun și cafea, nopți petrecute în citire și scriere, zile întregi petrecute fără mâncare, și apoi deodată la vreme neobișnuită, după miezul nopții, mîncări și băuturi fără măsură, așa era viața lui Eminescu" (T. Maiorescu, "Eminescu și poeziile lui").

3 Dan Toma Dulciu, "Teoria holistică a colapsului lui Eminescu", Revista "Lumea", nr. 9(270), din 15 sept.2015; idem, Revista "Lohanul", nr. 36/2015

factori secundari, declanșatori ai stării patologice, extrem de subtili, veritabile provocări pentru cercetarea medicală chiar și în zilele noastre.

Astfel, documente de arhivă de dată recentă sau mai veche converg spre ipoteza că decesele suveranilor Carol I și Ferdinand sunt extrem de suspecte, având stranii similitudini cu moartea lui Mihai Eminescu.

Prin urmare, în baza acestor dezvăluiri documentare se poate afirma că regele Carol I a suferit un proces de otrăvire lentă, metodică, cu o substanță folosită în mod curent în tratamentul unor maladii, procedură care i-a cauzat însă în cele din urmă decesul, fenomen probabil similar aceluiași proces fatal, căruia i-a căzut victimă și Mihai Eminescu.

Aflăm, astfel, că fondatorului României moderne i s-au injectat în ultimile luni de viață, în mod repetat, doze foarte mari de *morfină*, de către medicul său personal, dr. Mamulea⁴.

Iată ce se scria în Calendarul "*Minerva*", 1915: "*De altfel, de aproape o lună, dr. Mamulea era foarte des chemat în cursul nopții spre a liniști somnul Suveranului,*

4 Dr. Ion Mamulea, avea 41 ani, în momentul morții Regelui Carol I. El era domiciliat în Sinaia, str. Spitalului, nr. 1. A fost doctorul Palatului Regal, calitate în care a asistat atât la moartea Regelui Carol I, a Regelui Ferdinand, a Reginei Maria, cât și la plecarea din țară a Regelui Carol II (1940). Aceleași dr. Mamulea (medic al Casei Regale, în perioada interbelică) este în mod straniu implicat și în îngrijirile acordate în ultimul an de viață Regelui Ferdinand. Acest din urmă suveran (susțin documente indubitabile) a murit prematur, în urma unui diagnostic greșit..... deci suntem în prezența unui "*malpraxis*".

făcându-i adeseori injecții cu morfină. Medicul constatare că inima Suveranului funcționează foarte slab....așa că cea mai mică emoție i-ar fi fost funestă.”

Considerăm că acest *tratament cu morfină* a afectat sistemul cardio-circulator al monarhului și, în final, asociat cu celelalte cauze, i-a produs moartea.

Dovada de netăgăduit că Mihai Eminescu a fost *”dopat”* cu morfină o avem în corespondența Henriettei Mihai Eminescu cu Cornelia Emilian, datată 27 mai/8 Iunie 1887:

*”Azi i-au injectat morfină prin răni și s-a liniștit cu totul.”” Doctorii și domnii ingineri care locuiesc tot în casa asta duc mare grijă să nu ajungă la un moment fatal a nu mă mai recunoaște nici pe mine, căci numai eu pot să îi injectez morfină.”*⁵

În aceeași corespondență, aflăm că Mihai Eminescu a fost tratat cu supradoze de *iod, mercur Țitman și morfină*, care l-au agitat peste măsură, așa cum rezultă și din corespondența datată 1/18 Iunie 1887: *”fricțiunile cu mercur l-au agitat mai mult decât medicamentele care le ia aproape de 40 de zile.”*⁶

În câteva luni, afirmă Henrietta, pacientul aflat în îngrijire medicală, ambulator, a fost ghiftuit cu aproape 1200 de hapuri, printre ele *morfină, iodul, mercurul și....arsenicul*.

5 Scrisoare Henriette Eminescu către Cornelia Emilian, vezi *”Eminescu în corespondență”*, Editura Muzeului Literaturii Române, București, 1999, p. 131

6 Idem, p. 133.

Astfel, Mihai Eminescu era supus unui cocktail de *"leacuri"* otrăvitoare, pe lângă mult discutatele *fricțiuni cu iod și mercur*.

Faptul că inima lui Mihai Eminescu suferea din ce în ce mai des sincope, rezultă și din raportul medical, întocmit după moartea lui Mihai Eminescu, de către Al. Suțu, unde se amintea de existența acestor probleme cardiace:

"Această starea [a] lui Mihai Eminescu d'a pururea incurabilă se complică în ultimele săptămâni și de sincope care au fost considerate ca rezultate ale unei circulațiuni cardiace neregulate, ca niște manifestațiuni ale unei malatii a cordului, ce simptomele locale nu permiteau a o determina cu precisiune.

S'a bănuit, zicem, o degenerescență cardiacă, poate chiar și o endocardită vegetantă. Ori cum ar fi, sfârșitul total nu părea a fi iminent.....

Însă debilitatea generală a organismului apăru însoțită de sincope repetate și într'o zi o nouă și mai puternică sincopă îl lăsă mort.

Din partea cordului s'a constatat o degenerescență grasă a pereților cordului, deveniți galbeni și friabili și presința unor plăci întinse și proeminente atât la basa valvulelor aortice, cât și fața internă a aortei ascendente."

Recent, prof. Univ. Dr. Eduard Apetrei a demonstrat că Mihai Eminescu a decedat, suferind de o afecțiune vasculară - ateroscleroză avansată.

Probabil *morfina*, substanța psihotropă care îi mai fusese injectată lui Mihai Eminescu, pe post de calmant

minune, începând din 1887, a afectat grav funcționarea inimii acestuia!

Morfina, un stupefiant pervers, extras din opiu, acționează asupra sistemului nervos central. Aceasta, în principiu, se fixează pe receptorii situați în membrana anumitor celule ale creierului (thalamus, sistem limbic, țesut reticulat). După cum au dovedit studii medicale aprofundate, *morfina* are severe efecte secundare, care nu trebuie neglijate.

Astfel, în caz de supradozaj se produce *confuzie mentală*, vertij.

La nivelul aparatului cardiovascular, *morfina* determină vasodilatație și, implicit, slăbirea cordului. În plus, în doze foarte mari, poate duce la *hipotensiune arterială*. De asemenea, la nivelul ochilor, există riscul de *mioză* (micșorarea diametrului pupilar, aspect al ochilor de chinez, observat la părăsirea spitalului din strada Plantelor), iar la nivelul aparatului urinar poate fi stimulată diureza.

S-a mai constatat că, în unele cazuri, morfina produce *grețuri, vărsături, prurit (senzația de mâncărime) și urticarie*.

Analizând simptomatologia observată în cazul Mihai Eminescu, coroborată cu datele din raportul de expertiză, ies în evidență unele manifestări aparte, care ar trebui să ne determine să analizăm și alte etiologii.

În această ipoteză putem să interpretăm în altă cheie manifestările clinice și vom înțelege ce îi putea produce asemenea sincopă și, în final, decesul.

În general, tratamentul îndelungat cu *morfină* cauzează în mod cert efecte similare acelor constatate în cazul Mihai Eminescu, la care se adaugă efectul unui tratament intensiv cu *mercur, arseniu, iod*.

În concluzie, putem să conexăm dosarele celor două cazuri medicale evocate mai sus: inima lui Carol I a cedat, probabil ca urmare a tratamentului cu *morfină*, aplicat de dr. Mamulea, în doar câțva luni de tratament extrem, în contextul vârstei înaintate a suveranului, a afecțiunilor asociate, care au creat, la rândul lor, condiții favorizante. Inima lui Mihai Eminescu, mult mai tânăr decât regele, a cedat la rândul ei, în urma unui tratament incorect, care a durat ani și ani.

În pofida acestor nefericite greșeli de tratament nu există temeiuri să susținem că primul rege al României, Carol I, a fost asasinat, fiind victima unui complot.

Mai degrabă suntem în prezența unui "*malpraxis*".

În ceea ce privește cazul Mihai Eminescu, prezentăm un tablou de manifestări comportamentale, de natură patologică, care au produs derută în rândul medicilor, determinându-i să emită diagnostice eronate, foarte diferite și uneori contradictorii, respectiv să recomande tratamente nocive, configurându-se în cazul Mihai Eminescu un dureros și tragic *malpraxis*.

Specialiștii au subliniat faptul că analiza istoricului afecțiunilor, precum și natura și specificul terapiilor la care a fost supus poetul, evidențiază un incontestabil caz tipic de *iatrogenie*, deci de *patologie provocată* în

mod direct sau indirect unui organism uman, printr-un act medical⁷.

Ce este, în fond, acest *malpraxis*? Termenul a pătruns în vocabularul eminescologilor relativ recent. Introdusă în legislația românească în 2006, noțiunea se referă la *răspunderea civilă a personalului medical, căruia i se poate imputa "un comportament profesional neglijent, inadecvat sau incompetent în exercitarea actului medical, inferior unor standarde profesionale de pregătire și pricepere acceptate de comunitatea medicală națională și/sau internațională, ce cauzează prejudicii pentru pacient, materializate prin suferința ce putea fi evitată, prin vătămare a sănătății ori a integrității corporale sau deces"*.

Pentru a se solicita în instanță *răspunderea civilă* (nu penală), invocându-se deci *malpraxis-ul*, este necesar ca pacientul să sufere un *prejudiciu real*, precum și să se dovedească existența unei *fapte medicale* sau mai multe, săvârșite din *eroare, neglijență, imprudență sau necunoaștere profesională*.

Cei care susțin teoria conspirației, în cazul Mihai Eminescu, nu au nici o dificultate în a dovedi că pacientul a suferit o vătămare gravă, însă aceștia presupun că prejudicierea stării de sănătate a ziaristului, prin diagnostic și tratament greșit, s-a efectuat cu intenție vădită, animați de rea voință, pentru a-l anihila

7 Nicolae M. Constantinescu, *"Bolile lui Eminescu—adevăr și mistificare"*, în *"Revista de Politica Științei și Scientometrie"*, Serie Nouă, Vol. 3, No. 3, Septembrie 2014, p. 242 - 244

pe militantul patriot, pe incisivul ziarist, transformându-l în victimă a unei conspirații.

Cu alte cuvinte, se prezumă că medicii curanți cunoșteau adevărata cauză a bolii sale și, în pofida evidenței, i-au aplicat un tratament criminal (mai întâi prin recluziune forțată, într-un stabiliment greșit ales, unde poetul a fost injectat cu morfină și tratat cu doze letale de mercur sau arsenic).

Dacă achiesăm la această teorie, ar trebui să acceptăm ideea că aceste afecțiuni psihice pe care le prezentăm în studiul nostru erau bine cunoscute în epocă, însă psihiatrii au preferat să stabilească o etiologie luetică, aplicând un tratament excesiv, repudiat de către medicii din alte țări, în locul celui corect.

Or, adevărul este acela că, nici măcar în zilele noastre, psihopatiile de natură funcțională dar și alte meningopatii nu sunt stăpânite în totalitate de medicină, nefiind, din păcate, tratabile sau vindecabile 100/100.

Fără a motiva erorile grave comise în tratamentul acordat lui Mihai Eminescu, trebuie să arătăm câteva circumstanțe care și-au pus amprenta asupra conduitei medicilor.

Un factor generator de *malpraxis* a fost existența în școala medicală predominantă a epocii a unei *concepții monocauzale* a explicării producerii unei maladii, respectiv credința unor medici contemporani cu Eminescu, conform căreia boala este consecința unei singure cauze, care a acționat distructiv asupra organismului (în cazul de față *luesul*).

În mod nepermis, medicii curanți ai poetului au ignorat, sau au interpretat eronat, așa numiții *factori de risc* (cum ar fi vulnerabilități de ordin genetic, nerespectarea unui regim echilibrat muncă și de odihnă, inversarea stării de veghe și somn, consum exagerat de cafea, țigări, uneori excese de ordin alcoolic).

Exercitând o acțiune conjugată și având un mecanism de funcționare nu îndeajuns de bine cunoscut, acești *factori de risc* au complicat diagnoza bolii și tratamentul ce trebuia aplicat.

Credem că, și în situația morții lui Mihai Eminescu, din respect pentru adevărul istoric, avem datoria să ne îndoim, până ce nu vom avea certitudinea cunoașterii cauzei reale a decesului acestui geniu al poporului român.

Onestitatea de ordin științific ne obligă la cercetarea riguroasă mai întâi a probelor și mărturiilor, urmate abia apoi de enunțarea unor concluzii preliminare, de aceea, în studiul nostru vom prezenta dovezile primare, mărturiile credibile privind starea sănătății lui Mihai Eminescu, așa cum au fost ele prezentate în spațiul public, mai ales cele datând din anul 1887, anul suferințelor supreme, îndurate în casa surorii sale, la Botoșani, apoi cele din 1889.

În contextul *teoriei holistice*, apreciem că boala nu este nici suma, nici podusul influențelor unor factori nocivi diverși (*concepția pluricauzală*), care au acționat asupra organismului, ci rezultatul unor fenomene interne complexe, într-o relație biunivocă, nici în prezent prea bine cunoscute.

În acest cadru, sugerăm o nouă "*patografie*", o altă "*epicriză*"⁸ a cazului Mihai Eminescu, interpretând semnele clinice ale suferințelor pacientului, evoluția în timp a stării sale, un "*emendanda*"⁹ la "*carnetul de sănătate*" al acestuia, propunând spre discuție incidența unor alte noi *afecțiuni psihice*, ignorate de doctorii secolului al XIX-lea, care au acționat conjugat, ruinând sănătatea sa.

Unele aparțin domeniului "*patologiei informaționale*" (sindromul "*stimulilor în exces*", sindromul "*redundanței în exces al știrilor negative*"; sindromul "*burnout*"; sindromul "*rain man*"), iar celelalte sunt maladii mortale, considerate chiar și în zilele noastre drept tulburări psihice controversate, cauzate de un agent nonconvențional: "*encephalitis letargica*", "*ESB*", boli cu manifestări înșelătoare.

Va să zică, există motive să punem în discuție ipoteza conform căreia prăbușirea (*colapsul*) mental al "*Luceafărului*" este efectul manifestării unor forme atipice ale *sindromului dr. Restian*, al *sindromului dr. Freudenberg*, respectiv *sindromul dr. von Economu*.

Aceste boli necunoscute lumii medicale a acelor vremi au imprimat comportamentului lui Eminescu aspecte atipice, exotice, în perioada 1883-1889.

Maladiile s-au manifestat insidios, fără a fi depistate de doctori, pe fondul unui complex de împrejurări nefericite, cum ar fi insuficienta dezvoltare a

8 *Epicriză*, termen medical desemnând concluzii rezultate din observația și urmărirea completă a unui bolnav.

9 Corecturi (tipografice) la un text.

științei medicale (*agnosticism medical*), altele constând în însuși comportamentul inadecvat al pacientului, a cărui viață a fost una de boem, ignorând sau tratând cu ușurință semnele de avertizare privind deteriorarea sănătății sale.

Înconjurat de o lume ostilă, cu nedreptăți sociale care îl afectau psihic, alături acaparat de un anturaj de petrecăreți, așa-ziși binevoitori, care au ignorat prescripțiile și precauțiile de ordin preventiv, iată contextul extramedical generator de căderi psihice repetate.

Sindromul informațional

Examinează dintr-o perspectivă modernă, întemeiată pe principiile "*teoriei informației*", manifestările psihice derutante ale lui Mihai Eminescu ne îndreptățesc să asimilăm cazul său cu modelul conceptual al "*Black Box*"-ului ("*cutie neagră*"), constând într-un sistem complex de relații stabilite între un set de valori variabile (*stimuli/input*) și corespondentele lor (*reacții/output*), guvernate de un mecanism necunoscut.

În conformitate cu conceptele *teoriei informației*, între *input* și *output* se stabilește o *relație causală* directă, chiar dacă nu se cunoaște cu exactitate ce se întâmplă în "*cutia neagră*", de aceea *neurobiologia* actuală încearcă să stabilească *circuitele funcționale* care prelucrează informația, mijlocind procesele

comportamentale, precum și fenomenele vitale care se produc la nivelul sistemului nervos.

Prin urmare, conform modelului de mai sus, fenomenele psihice care au determinat aspectul comportamental dereglat (*output*), cu aparențe de gesturi necugetate, uneori triviale, reproșat lui Mihai Eminescu, respectiv *reacțiile* sale după apariția simptomelor de boală, sunt rezultatul prelucrării cu un "*program virusat*" a setului de *stimuli/input*, medicii ignorând sau luând în calcul prea puțin cauzalitatea proceselor cerebrale interne care au pus stăpânire pe creierul său.

Împotmolirea scripeților minții sale geniale a afectat funcțiile de *procesare a informației*, în urma unei dezordini psihice produse la nivelul creierului, cu *feed back* negativ îndeosebi asupra funcționării inimii, determinând o deviere de la normal a mecanismului și instrumentelor de *stocare, sortare și prelucrare a informației*, din ce în ce mai neputincioase, ca urmare a incidenței unui *factor nociv perturbator (stres, respectiv agent convențional sau nonconvențional transmisibil)*.

Blocajul de ordin funcțional al creierului acestuia, afectând facultățile lui cognitive (conștiința, percepția, gândirea, judecata, limbajul și memoria), a nimicit uriașa sa capacitate de reflecție, potențialul creator ajuns la cote maxime îndeosebi în septenalul 1876-1883.

Din această nouă perspectivă de interpretare a dosarului medical Mihai Eminescu, propunem spre discuție chestiunea unei *etiopatologii informaționale*.

Aceasta se prezintă sub următoarele forme:

- **Sindromul "stimulilor în exces"**. În general, un sistem psihic echilibrat are aspectul unei clepsidre, cu cele două părți, egale, redat de ecuația $Input=Output$.

Atunci când apare relația $I>O$, adică *Input-ul* este mai mare decât *Output-ul*, există posibilitatea apariției unor perturbări ale mecanismului mental de prelucrare a uriașului volum de informații, proces patologic conducând în final la deranjarea sistemului dinamic de autoreglare.

În tinerețe, aflat în postura de elev și student avid de cunoaștere, Eminescu a citit enorm, apoi în calitate sa de jurnalist bine informat, a conspectat zilnic numeroase pagini din presa autohtonă și străină, încât putem afirma că în numai un deceniu și jumătate mintea acestuia a devorat din scoarță în scoarță, pur și simplu, un munte de cărți, documente, ziare, printr-un efort intens, supraomnesc (a se vedea tehnica sa specială de citit), pe o arie extinsă de domenii (literatură, filosofie, istorie, științe, politică, în toată diversitatea lor etc), într-un ritm de muncă intelectuală infernal, cu nopți nedormite, cu suprasolicitare psihică la cote maxime.

"*Input*"-ul copleșitor de "*stimuli*" s-a prăvălit ca o avalanșă de neoprit peste un sistem de prelucrare gripat, i-a distrus mecanismul de autoapărare, făcându-l vulnerabil, probabil în fața unei agresiuni cu *substrat biologic patogen* (microb, virus etc).

Cu mare probabilitate, în situația dezechilibrului dintre *Input* și *Output* apare blocajul funcțional, iar dacă

situația persistă, după o perioadă de timp se produce extincția sistemului, încetarea funcționării sale.

"Output"-ul, este reprezentat de cele aproximativ¹⁰ 14 000 de pagini de manuscris, la care trebuie adăugat un mare număr de pagini de articole de ziar, corespondență, bruilloane, ciorne, "încercări de condei" etc.

Raportând *corpusul creației eminesciene ("output")*, în totalitatea sa, la informațiile primare ("*input*"), veți avea o reprezentare reală a raportului disproporționat dintre "*materia primă ("input")*" și produsul final elaborat ("*output*"), dar și a imensului, uriașului efort de sortare a miliardelor de date primare, apoi de creare și de rafinare filigranată a lor sub forma unor bijuterii cu aspect de capodoperă, în cele mai variate stiluri (liric, epic, polemic, jurnalistic, etc), precum și efectele catastrofale produse de perturbarea echilibrului dintre *input* și *output* (*sindromul informațional* amintit de dr. Restian).

În linii generale, *Patologia informațională* își revendică rolul de a fi un model explicativ al bolilor, axându-se pe studierea fenomenelor perturbatoare la nivel informațional, analizând funcționarea psihicului

10 Un exemplu: Trecând pe strada Lăpușneanu din Iași, Eminescu intra în localul lui Berl Finkelstein unde, retras în colțul unei odăi, poetul scotea din buzunar fâșii de hârtii înguste, pe care le arunca sub masă, fiindcă nu-i plăcea ceea ce a scris o noapte întreagă. Dimineața, băiatul de serviciu mătura sala, aruncând afară, în stradă, hârtiile cu poezii scrise de Eminescu. Vezi Rudolf Șuțu, "*Iașii de odinioară*", vol. II, p. 180

uman din perspectiva complexului organic *realitate materială-energie-informație*.

În modelul propus de dr. Restian, scoțând în evidență factorii perturbatori ai unui sistem psihic, doctorul compară rolul de factor distructiv jucat de un *"parazit/zgomot"* într-un canal sau circuit cibernetic, cu acela jucat de *"stres"*¹¹ la nivel mental. Stresul este un factor imaterial, care nu invederează latura organică a cortexului, deși o afectează profund.

Subiectul *"psihozelor funcționale"*, fiindcă despre ele este vorba, a fost pus în discuția medicilor psihiatri de către profesorul Karl Fürstner de la *"Großherzoglich Badischen Universitäts-Irrenklinik Heidelberg"*, încă din anul 1881, pentru a indica acele *boli psihice fără cauză organică*.

Această *alterare de ordin funcțional* a mecanismului psihic este grefată, în anumite cazuri, și pe un substrat biologic, afectat de intruși biochimici (virusi producători ai *meningitei*, de exemplu).

Maladia lui Eminescu poate face parte și din această a doua sub – categorie.

Acest sindrom, în care *"input"*-ul de date este mai mare decât *"output"*-ul, urmat de blocaj mental, psihic (în plină boală, Eminescu reclamă faptul că nu mai poate pune pe hârtie articole de ziar, nici compune poezii) prezintă și fenomenul invers, *"privarea de activitate*

11 Stres: Termen general, utilizat pentru orice factor din mediu capabil să provoace la om o stare de tensiune și o reacție de alarmă a organismului, care încearcă să se apere și să-și mențină echilibrul de bază, determinând uneori îmbolnăviri grave.

*intelectuală”, care este de asemenea producătoare de “stres informațional”: “Grozav îl tulbură și-l demoralizează lipsa de ocupație hrănitoare. El o spune adesea. De aici, poate, în mare parte vădita umilință, sfiala copilărească din vorba și mișcările lui. E mișcător până la lacrimi când vezi la ce este redusă viața lui”)*¹².

Alte reacții dezvăluind “*sindromul informațional*”, în varianta “*privare de efort cerebral*” pun în atenție câteva ciudate forme de manifestare.

Astfel, revenind la o stare de deplină conștiință, pacientul claustrat în *Institutul dr. Leidesdorf* insistă cu disperare să afle adevărul, neștiind ce s-a întâmplat în perioada premergătoare internării la Oberdöbling, se simte supus unei izolări distructive, care îi amplifică starea depresivă, fiindcă nu știe cine îi plătește spitalizarea, că nu are nici cea mai mică idee ce se va întâmpla cu el în viitor.

În altă împrejurare, la *Balta Liman*, la *Odesa*, neavând suficiente cărți de citit, pacientul dependent de lectură (cărți și ziare) devine neliniștit, este perturbat psihic de lipsa informației, de care era dependent.

La Botoșani, în toamna anului 1887, Mihai Eminescu cere insistent lui T. Maiorescu să îi restituie biblioteca, “*are lipsă de cărți de citit*”, precizează Henrietta într-o scrisoare, cerere rămasă fără nici un răspuns din partea criticului.

12 I.E.Torouțiu, “*Studii și documente literare*”, p. 124, vol 3., 1932, Bucovina, București.

Biografia lui Mihai Eminescu au semnalat că, la Oberdöbling, medicii i-au permis acestuia să răsfoiască lucrări din biblioteca institutului condus de dr. Leidesdorf, să iasă însoțit în oraș, probabil să revadă universitatea, să bată librăriile și anticariatele. Asemenea momente de schimbare a *mediului privativ de informație* s-au produs și la *M-reș Neamț*, unde pacientul a efectuat plimbări în împrejurimile stabilimentului, a început să compună poezii.

Pe acest fond al nevoii de a suplini gradul obișnuit de *"saturație informațională"*, asemenea fumătorilor privați de cantitatea zilnică de nicotină în sânge, sau a tinerilor din ziua de azi, ce sunt dependenți de telefonie mobilă, internet sau televiziune, ori își manifestă adicția pentru aplicații informatice, precum *facebook*, *e-mail*, la rândul său, Mihai Eminescu își procură cum poate și când poate doza de *activitate cerebrală*, implicându-se benevol în inventarierea documentelor salvate din sinistrul care cuprinsese *Biserica Sf. Nicolae* din Iași, sau încercând să finalizeze un dicționar de sanscrită, un efort intelectual laborios, pe care nu i l-a cerut nimeni, în sfârșit acceptând, în 1888, să trimită analize jurnalistice ziarului *"Fântâna Blanduziei"*, iar în rare momente chiar reluând travaliul pe șantierul creației literare (prelucrarea piesei *Laïs*).

Cu alte cuvinte, pentru Mihai Eminescu, imposibilitatea de a oferi creierului său, având o capacitate de prelucrare de date uriașă, un volum corespunzător de lucru, de procesare de informații,

comparabil cu acela prelucrat în trecutul apropiat, are imprevizibile efecte nocive.

-Sindromul "*redundanței în exces a știrilor negative*" este rezultatul apariției repetate a informațiilor cu încărcătură negativă, întunecată, a celor cu caracter catastrofic (accesul la putere al liberalilor, Războiul de la 1877, pierderea Basarbiei, Art. 7 din Constituție și presiunile marilor puteri, fenomenele de alienare ale claselor suprapuse etc), subiecte prezente exagerat în articolele de presă eminesciene, a căror prelucrare obsesivă a afectat echilibrul mental al ziaristului. Acestea au efectul "*picăturii chinezești*" asupra psihicului ziaristului de la "*Timpul*".

Din păcate, acest fenomen are un corolar în ceea ce numim *patologia socială informațională*, ca sumă a psihopatiilor individuale, cu substrat informațional: Se observă un proces de *alienare* treptată, ireversibilă, a societății românești contemporane, ca urmare a excesului de știri, scenarii, relatând partea întunecată a vieții - crime, accidente, corupție, scandaluri politice – "*stimuli*" prezenți în exces în canalele media: televiziune, radio, presă, internet, perturbând la nivel macrosocial pragul de percepție psihică, producând în final o "*apatie generală*", lipsă de reacție, indiferență.

Dopată cu infinite și variate subiecte de scandal, cu știri negre, societatea va "*dormita*", ca fenomen de autoapărare, pragul ei de reacție fiind sensibilizat numai în măsura în care îi va fi oferit un *stimul puternic*, gen

tentativă de sinucidere a unei personalități notorii, o tragedie "*colectivă*", o catastrofă feroviară, etc.

În acest univers împovărat al muncii intelectuale, desfășurate într-un ritm infernal în perioada 1874-1883, un factor necunoscut a declanșat "*bruiatul*" perturbator asupra psihicului lui Mihai Eminescu, acel blocaj neașteptat, care, în final, a scos din funcțiune mecanismul de prelucrare normală a acestor informații.

- **Sindromul "*rain man*"** (termen pe care îl folosim în accepțiunea filmului cu același nume, având ca personaje principal pe Dustin Hoffman, interpretând rolul unui savant cu o memorie fenomenală, care nu uită nimic din ceea ce citește sau vede în jur, de unde se naște tragismul existenței sale) își are în Eminescu un tipic reprezentant.

Imposibilitatea de a șterge uriașul volum de stimuli (*input*), acumulați în timp, defectarea tastei "*delete*" a memoriei sale, inclusiv imposibilitatea de resetare a programului de prelucrare informațională, face ca psihicul lui Eminescu să încerce în mod repetat să degajeze balastul, să descarce aceste reziduri uriașe de memorie, care, altminteri, devin obsesive, împovărătoare.

Cei ce au studiat manuscrisele eminesciene au observat cu mirare numărul impresionant de variante de poezii, de strofe, de cuvinte sau sintagme dispartate, repetate redundant, aproape obsesiv, mecanic, unele puse pe seama dorinței de perfecțiune a poetului, altele pe seama tulburărilor psihice.

Atunci când un epitet poetic revine obsesiv în numeroase creații lirice, aceasta nu este întâmplător.

Atunci când poezia "*Veneția*" este reluată într-un număr de 19 variante, nu este o pură întâmplare, sau doar expresia geniului tinzând spre perfecțiunea absolută, așa cum și redarea numelui Veronica sub cele mai diverse forme, obținute prin angramare, nu este un simplu fapt întâmplător, lipsit de explicație.

În anii din urmă ai bolii sale, Mihai Eminescu transcrie pe multe pagini de însemnări calcule matematice, formule algebrice, studiate desigur în perioada studenției, pe care nu le poate uita, neputând fi șterse din memoria remanentă.

În sfârșit, în curtea de spital, pacientul declamă pasaje lungi din propriile poezii sau din textele învățate în tinerețe, ori scrie pe mici bucăți de hârtie versuri sau poezii, scoase din propria sa memorie. Nu este efectul demenței, cum au interpretat unii, ci al manifestării sindromului "*rain man*".

Eroul din filmul evocat a jucat drama unui personaj ce a trăit aievea: Kim Peek. Acesta avea o memorie fenomenală, fiind capabil să rețină și să reproducă cu ușurință cantități uriașe de informație, putând citi o carte cu o viteză incredibilă, asemenea lui Mihai Eminescu. Kim Pek a murit din cauza unui infarct, în anul 2009, la doar 59 de ani.

Fiind supus unor investigații amănunțite, oamenii de știință au constatat că acesta avea cele două emisfere ale creierului extrem de bine reprezentate, precum Mihai Eminescu, dar erau lipsite de neuronii de legătură

între cei doi lobi. Aceste conexiuni erau înlocuite de alte trasee neuronale, dar care făceau imposibil fenomenul de resetare a memoriei. Aceeși configurație cu totul specială a creierului au observat-o și medicii legiști care au făcut autopsia lui Mihai Eminescu.

De altfel, cunoscând mai bine ce pericol este atunci când mintea este schingiuită de o memorie remanentă, psihiatrii folosesc medicamente, tehnici terapeutice speciale pentru a *"reseta memoria"*, pentru a diminua influența nefastă a acesteia asupra celor care sunt torturați de amintiri neplăcute.

- **Sindromul "burnout"**. Psihiatrii din acea vreme priveau neputincioși manifestările unui nou fenomen morbid, caracteristic muncii intelectuale, pericol perfid ce abia în zilele noastre a fost mai bine înțeles: așa numitul sindrom *"burnout"*, respectiv o stare de epuizare progresivă, atacândul palierul psihic și fizic al celui extenuat de muncă intensă.

"Adevărata cauză a malatiei lui Mihai Eminescu pare a fi surmenajul cerebral, oboseala precoce și intensă a facultăților sale intelectuale".¹³

Acest pasaj din *Raportul dr. Șuțu* a fost pe nedrept ignorat de cercetătorii cazului Mihai Eminescu, ocolit mai ales de către cei care susțin că ziaristul incomod *"a*

13 Prof. Vasile Găurean evocă, recent, *"sindromul japonez"* (muncă epuizantă, în exces) drept cauză a decesului lui Eminescu; cf. *"Luceafărul"* (2.11.2017).

fost ucis la comandă", că era zdravăn, fiind internat în spital fără nici un motiv medical.

Involuntar, dr. Șuțu a sintetizat în câteva cuvinte sindromul *"burnout"*, demonstrând, fără să vrea, că s-a greșit foarte grav, în cazul Mihai Eminescu, trimițându-l pe poet în ospiciu, în vara anului 1883.

Cum a ajuns *"Luceafărul"* în situația de a se stinge, de a se topi, de a se prăbuși literalmente? Conflictul de idei cu adversarii săi, manifestate repetat în forme de o violență ce a depășit limitele unui pamflet, apoi intervenția neloială a politicienilor Junimiști în *"temperarea"* ziaristului (*"Și mai potoliți-l pe Mihai Eminescu"*), au fost factori ce au accentuat *"stresul informațional"*, etapă ce a precedat maladia în forma ei atipică.

Intrând în culisele fenomenelor vieții politice ale vremii sale, asemenea unui medic legist inspectând un cadavru intrat în putrefacție, disecând zi de zi necurățenia caracterului unor semeni de-ai săi, dezamăgit de experiențele sale sentimentale, detestându-și chiar propria existență, Mihai Eminescu și-a îmbolnăvit sufletul, rănit de o suferință adâncă, lăsându-i o durere mai ucigătoare decât o incurabilă boală.

La aceasta se mai adaugă și *stresul de ordin emoțional*, apărut în relațiile sentimentale (transparentă fotografie a dezastrului în amor, reflectată în unele epistole eminesciene, trimise Veronicăi Micle.

În rânduri de o sublimă sinceritate, poetul dezvăluie profilul tragic al unui om sleit de puteri, deprimat, având reprezentarea sărăciei, a lipsei de perspectivă.

Acest surplus de neliniști metafizice, de mărunte și repetate griji lumești, a accentuat cabrarea în neant, marcând începutul sfârșitului.

Termenul *"burnout"* a fost înrădăcinat în literatura de specialitate abia prin anii 70' de către psihologul Herbert Freudenberger, descriind aspectele lumii moderne în cartea *"Burn Out: The High Cost of High Achievement. What it is and how to survive it,"* (1980).¹⁴

Sindromul *"burnout"* se confundă cu *"depresia"* prin: tulburări de somn, senzație de epuizare și de scădere a randamentului, prin diminuarea capacității de dialog și de interacțiune cu cei din jur, urmată de senzația de *goliciune sufletească*, în final individul fiind copleșit, doborât de viața profesională, care îi invadează și distruge viața privată¹⁵.

Neavând o reprezentare clară a acestui sindrom, medicii curanți au intuit faptul că Mihai Eminescu este pur și simplu *"exhausted"* (engl. *sfârșit, zdrobit, vlăguit, istovit, pus la pământ*), rezultat al unei activități

14 *"Burnout – costul ridicat al performanțelor înalte. Ce este și cum să-i supraviețuiți"*.

15 *"Sunt grozav de demoralizat"*, i se destăinuie Eminescu lui Titu Maiorescu. „Aș vrea s-adorm și să nu mă mai deștept. Cum nu poate omul să moară când vrea! Nu mă-nduplec la acte de violență cu mine însumi”. (I.E. Torouțiu, *"Studii și documente literare"*, vol 3., 1932 București, Bucovina. p. 124)

distrugătoare de nervi, recomandându-i întreruperea pentru câteva luni a serviciului gazetăresc, odihnă.

Tot astfel, în 1884, doctorii de la *Institutul dr. Leidesdorf* i-au prescris o călătorie de plăcere în Italia.

După revenirea în țară, în consens cu recomandarea doctorilor, T. Maiorescu și amicii săi îi întind discret o mână de ajutor, acționând astfel încât Mihai Eminescu să se implice într-o activitate cu efort mental redus, să aibă un serviciu formal la *Biblioteca* din Iași. Chiar și sejurul la *Balta Liman* poate fi expresia unei vacanțe de refacere, nu numai a unei cure de tratament.

Anterior, în 1878, Mihai Eminescu primise aceleași sfaturi, fiindu-i permis să petreacă o vacanță prelungită la Florești. Aici, torturat de inactivitate intelectuală, cum rezultă din scrisorile trimise prietenilor săi din București, ignorând indicațiile binevoitoare ale medicului, își omoară timpul, scriind, traducând, compunând poezii.

-Sindromul dr. von Economu. Un sindrom controversat, ce merită pus în discuție în cazul Mihai Eminescu, este "*Encephalis Letargica*", o maladie gravă, care necesita un tratament clinic urgent.

În chip cu totul nefericit, aceasta s-a suprapus în mod accidental peste celelalte menționate anterior ("*sindromul patologiei informaționale*", "*sindromul burnout*", "*sindromul rain man*"), cu care a interacționat, derutând în mod fatal pe specialiștii care l-au consultat pe Mihai Eminescu.

Baronul Constantin von Economu (1876-1931), psihiatru și neurolog român, cu o prestigioasă activitate profesională la Viena, este cel care a descoperit și descris această teribilă maladie.

Împreună cu prof. Fr. Th. Meynert, dr. Economu este considerat un pionier în domeniul cortexului cerebral, căruia îi realizează primul "*Atlas*" științific.



Prof. Dr. Constantin von Economu

Născut la Brăila, în 1877, într-o bogată familie de greci, originari din Edesa, se mută cu părinții la Triest (pe atunci în *Imperiul austro-Ungar*), unde petrece copilăria și tinerețea. Vorbea mai multe limbi străine, inclusiv limba română. Moare în anul 1931, în urma unor sechele post infarct.

Inițial, tânărul originar din Brăila se înscrie la "*Politehnica din Viena*", apoi o părăsește, după doi ani de studii, intrând la "*Facultatea de Medicină*", pe care o absolvă în anul 1901.

Timp de doi ani, își perfecționează pregătirea în clinica condusă de celebrul Carl Wilhelm Hermann Nothangel, fiind discipolul acestuia.

Lucrează în diverse spitale din Viena devenind, în 1921, profesor de psihiatrie și neurologie apoi, pentru puțin timp, a condus "*Clinica de Psihiatrie și Boli Nervoase din Viena*", însă moartea prematură l-a împiedicat să-și continue cercetările.

Pe lângă medicină, începând cu 1907, acesta a avut o altă mare pasiune: aeronautica și navigația cu balonul.

În 1912 devine primul cetățean austriac deținător de diplomă internațională de pilot profesionist¹⁶. În perioada 1910-1926 a fost președintele "*Aeroclubului din Austria*" și Preșdinte al "*Consiliului Aviației din cadrul Ministerului Comerțului și Transporturilor din Austria*".

A luptat în *Primul Război Mondial* pe frontul rusesc, în cadrul diviziei de automobile, apoi a fost pilot militar în luptele din *Tirolul de Sud*.

La cererea părinților, revine ca doctor militar la Viena, tratând soldații grav răniți în zona capului, ocazie cu care descoperă o maladie ce va purta de acum numele: "*Encephalitis Letargica*"¹⁷.

16 Din punct de vedere cronologic, este considerat drept primul pilot din Imperiul Austro-Ungar, printre primii din Europa, precum și primul medic din lume care a zburat cu un avion.

17 Von Economo a publicat concluziile sale într-un articol din 1917, "*Die Encephalitis lethargica*", precum și, în 1929, în monografia "*Die Encephalitis lethargica, ihre Nachkrankheiten und ihre Behandlung*" ("*Encephalitis lethargica - Sechelele și tratamentul acesteia*").

Maladia "*Encephalitis Letargica*" a avut un puseu de o virulență extremă, de tip pandemic, în perioada 1915-1924, în special în Europa și America de Nord, afectând circa 5 milioane de persoane, dintre care aproape o treime au murit. De atunci, alte cazuri ocazionale au fost semnalate. În rândul celor care au supraviețuit, boala a lăsat sechele grave, aceștia nerevenindu-și vreodată la o viață normală.

În formele acute, maladia se manifestă sub forma unei prostrații patologice (*tembelism*): lipsă totală de energie (*apatie*), de mișcare, de apetit, de dorințe sau de inițiative.

Deși sunt conștienți de ceea ce se petrece în jurul lor, bolnavii privesc totul cu indiferență totală. Par fantome lipsite de viață, un fel de *zombi* pasivi.

Pacienții pot prezenta, de asemenea, slăbiciune corporală în partea superioară a corpului, dureri musculare, tremor, rigiditate a gâtului și modificări comportamentale, inclusiv psihoze, în forme dintre cele mai ciudate.

Ar trebui să ni-l închipuim pe Eminescu, așa cum ni-l descrie Clara Maiorescu, în toamna anului 1883, la plecarea la Viena, pentru a avea un tablou simptomatic al unui om atins de această teribilă maladie: "Unghiurile ochilor s-au lăsat în jos, ceea ce-i dă o înfățișare de chinez(s.n.). *Expresia este de om obosit, nu mai e nimic din fixitatea ce o avea în ziua internării lui...*".

Încă de multă vreme, în presa românească a vremii au apărut semnalări ale acestui sindrom, numit de specialiști când "*meningită cerebrospinală*" sau

"boala somnului", când "narcolepsie", în care, pe lângă dereglări de ordin psihic sunt semnalate și fenomene de cataplexie (slăbiciune musculară, variind de la o slăbire a mușchilor faciali, până la căderea maxilarului sau capului, slăbiciune a genunchilor sau un colaps total).

Vorbirea, de obicei, este neclară și vederea este afectată (vedere dublă, incapacitatea de a se concentra), pe când auzul și conștientizarea rămân în parametri normali. În unele cazuri rare, corpul unui individ este paralizat și mușchii devin rigizi, ceea ce poate determina o confuzie cu paralizia generată de *lues*.

Potrivit unor medici, această afecțiune nu este generată de boli psihice sau probleme psihologice fiind, cel mai probabil, produsă de o serie de *anomalii genetice*, care afectează în creier anumiți indicatori biologici, combinat cu un factor declanșator, probabil un virus.

Se înrudește cu *"tripanosomiaza africană"* sau *"boala somnului"*, manifestată prin evidente tulburări neurologice și psihice, care se agravează progresiv, putând deveni fatale.

Există două stadii, care corespund infestării sângelui și a limfei celui afectat. (Intuitiv, doctorii subliniau că maladia lui Mihai Eminescu este urmare a infestării sângelui, care *"nu este curat"*).

În prima fază, se observă o creșterea ganglionilor limfatici (*adenopatie*), care nu sunt dureroși și nu supurează, în schimb apar vizibile *semne la nivelul epidermii* (edeme localizate, prurit). Aceste eczeme și fenomene dermatologice l-au afectat pe Mihai Eminescu

o lungă perioadă de timp, derutându-i din păcate și pe medicii care l-au consultat.

Bolnavul manifestă *tahicardie* (creșterea ritmului cardiac), prezentând simptome neurologice și psihice, cum ar fi dureri de cap (*cefalee*), în special *modificări de caracter și de comportament*. Aceste anomalii psihice au fost însă puse în cazul Eminescu pe seama altor cauze.

În faza următoare, acută, bolnavul devine iritabil și trist, se agită, vorbește mult sau, dimpotrivă, e abătut și morocănos. De observat, în cazul lui Mihai Eminescu, faptul că aceste semne clinice sunt foarte asemănătoare cu acelea ale *sindromului bipolar*, descris de către renumiți specialiști contemporani.

În dese situații, bolnavul este victima unor *grave tulburări de comportament*, putând ajunge la violență, așa cum s-a întâmplat și cu bietul Eminescu, în această situație impunându-se internarea într-un serviciu de psihiatrie.

Apar necorcodanțe ale mișcărilor sau *paralizie* (confundată de câțiva medici cu PGP - *paralizia de origine luetică*, în cazul lui Mihai Eminescu).

Din ce în ce mai apatic, bolnavul adoarme în timpul zilei, mănâncă din ce în ce mai puțin și e agitat în timpul nopții. În absența unui tratament corespunzător, sau câteodată și în pofida acestuia, boala evoluează în mod inexorabil, de la caz la caz, spre *comă și moarte*.

Recunoașteți în sinopsisul bolii lui Mihai Eminescu asemenea simptome?! Pot fi ele ignorate? Iată ce afirmă martorii oculari:

"Poetul se scufundă treptat și implacabil, până și fizionomia i se schimbă(s.n.). Se topește văzând cu ochii, iar focul pe care prietenii se silesc a-l vedea încă în el nu mai dogorește, abia de pâlpâie anemic. Figura-i sta extatică(s.n.), vrednică de milă, și capul i se părea părăsit de gânduri. Paloarea i se accentuase ca un vâl cernit; numai fruntea și ochii mai aveau ceva din flacăra lor divină".

Încă un martor, apropiat al poetului, Nicolae Petrașcu, istorisește acele momente în care Mihai Eminescu, părănd de nerecunoscut, apărea în mijlocul cunoscuților „într-un mutism complet, într-o absență totală de inteligență și voință. Din cătare i se răsfârgea o dureroasă tristețe, a unei îmbătrâniri fără vreme, a unei stingeri fără veste, iar ca dorinți, niște lucruri comune, mici, de simplu trai, lucruri ce nu mai puteau avea, ca odinioară, nici natura, nici puterea de a se înălța în iluzii de poet. Zi cu zi, însă, părea a degenera mai mult și se arăta obosit la întrebările ce i se făceau. Foarte arareori, după străduințe de tot felul, puteai smulge câteva cuvinte din gură-i, care nu însemnau mai mult decât tăcerea. Câte un «da», sau câte un «nu», cari păreau a veni de la distanțe enorme”.¹⁸

Există o sumedenie de relatări, descriind simptome similare, prezentate de cei ce l-au cunoscut pe Mihai Eminescu în perioada ultimilor ani de viață, pe care le putem adăuga celor consemnate de medici, încât orice comentariu este de prisos.

18 I. Nica, "Eminescu. Structura somato-psihică", Editura Eminescu, București, 1972, p.226

Ce ar fi putut produce această schimbare bruscă de comportament, această alterare de neexplicat a fizionomiei? Desigur o maladie subită, cum sunt cele produse de un factor viral.

Primul care evocă o eventuală *meningită* este T. Maiorescu: „*Se vede că din cauza căldurilor mari, ce erau pe la noi în Iunie 1883, D-ta ai început să suferi de o meningită... ai avut un deliriu continuu de peste 5 luni, până când s'a terminat procesul inflamațiunii*” (Scrisoare T. Maiorescu adresată lui Mihai Eminescu, datată 10 Februarie 1884).

La rândul său, Dr. G. Marinescu scria unui ieșean, la data de 29 Iunie 1914 că, studiind creierul lui Mihai Eminescu, a descoperit, ca leziuni macroscopice, „*o meningită localizată în lobii anteriori*”¹⁹. Afirmția nu era întâmplătoare, fiind reluată în eseu „*Geniul și nebunia lui Mihai Eminescu*”.²⁰

Marele savant neurolog rostea un stupefiant adevăr: deși analiza anatomo-patologică s-a efectuat în condiții improprii, neexistând un studiu fin al structurii circumvoluțiunilor (creierul intrase în putrefacție, datorită căldurii), analiza macroscopică a evidențiat clar o *meningită*. Dar ce, și anume cât, se știa atunci despre această teribilă maladie, afectând creierul uman?

Iată cum era descrisă evoluția unei maladii din aproximativ aceeași categorie – *meningita* – într-o lucrare la modă, „*Doctorul casei*”, din 1910²¹:

19 B.A.R., Mss. *Arhiva Personalităților*, dr. G. Marinescu.....

20 „*Universul*”, an 51 (1932), nr. 225-228.

21 Călin Cernăianu, „*Recurs Eminescu*”, vol III, p. 394

*„Meningita începe în mod brusc și de obicei prin febră (căldură), care este precedată de **fiori** (temperatura poate fi de 39–40° și mai mult), apoi se ivește durerea de cap, care este foarte mare și constantă (neîntreruptă). Ea se simte mai mult la frunte și este așa de puternică încât bolnavului i se pare că-i crapă capul. Durerea vine sub formă de svâcnituri, cari silesc bolnavul să țipe și să geamă, rămânând nemișcat în pat, ferindu-se de lumină, nesuferind sgomotul și evitând să răspundă la întrebări. (...) Alt semn al acestei boli este delirul (aiurarea), care se arată prin vorbe neînțelese, prin țipete, prin halucinațiuni (vedenii), prin dorința de a sări din pat. Fălcile sunt încleștate și dinții scrâșnesc, iar bolnavul nu poate să bea și trebuie să-i introducem cu multă greutate băuturile în gură. Afară de acestea, bolnavul mai are vărsături repetate, compuse la început de alimente, apoi de bilă (fiere) și de lichide groase. Constipația (încuietura) este îndărătnică și se combate cu anevoință prin purgative (curățenii) și clizme. Înțepenirea gâtului cu capul dat pe spate se observă dela începutul boalei, apoi strabismul (privirea încrucișată) sunt semnele de căpetenie ale meningitei.”*

Multe dintre multiplele simptome grave, dintre care o parte au fost descrise mai sus, altele le vom prezenta în continuare, aparținând unei familii de boli ale meningelui, pot fi regăsite din plin în cazul Mihai Eminescu.

Bine, se poate obiecta: cazuri de meningită au mai existat în secolul al XIX-lea, dar, de unde până unde,

"meningită cerebrospinală" sau "boala somnului" în România?

Există fără îndoială dovezi privind existența unor cazuri de *meningopatii*, semnalate în țara noastră, după cum se observă și din articolul de presă reprodus mai jos:

— Boala somnului în România.
Trei din jandarmii rurali din orașul
Olăești (jud. Dâmbovița), s'au îmbol-
năvît de „meningită cerebrospinală”,
sau boala somnului. Cazul a fost adusă
la cunoștința atât a autorităților su-
perioare sanitare cât și a dlui gene-
ral Ștefănescu, comandantul jandar-
milor.

"Clujul", nr. 12/ 23 Martie 1924, p. 4.

În zilele noastre, oamenii de știință cunosc enorm de multe informații despre creierul uman, despre viruși și encefalopatii, cu mult mai multe date decât în epoca în care doctorii îl tratau pe Mihai Eminescu.

Specialiștii contemporani clasifică această maladie drept o *encefalită* cu inflamare acută a *substanței cenușii*, cauzând leziuni în *substantia nigra*.

Primii care au analizat acest funest sindrom au fost Von Economo, precum și patologul Jean René Cruchet, ei prezentând simptomele, patologia și histologia bolii, denumită în curând sindromul *Von Economo*. Din nefericire, aceste date nu erau însă cunoscute în vremea când trăia Eminescu.

Conform medicului român, evoluția "*encefalitei lethargica*" variază de la caz la caz, fiind influențată de

maladii preexistente sau simultane²² sau de alte afecțiuni psihice.

Acest sindrom este o enigmă și în zilele noastre. Dr. Von Economu sublinia: *"Priviți fața acestor pacienți, se presupune că aceștia se află într-o stare profundă de demență secundară. Emoțiile sunt puțin vizibile dar sunt intacte mental"*.

Renumiți specialiști atrag atenția că *"Boala poate prezenta o gamă largă și uneori confuză de simptome, adesea cu un comportament neobișnuit și bizar. Există indicii că majoritatea cazurilor au fost adresate psihiatrilor înainte ca pacienții să fie admiși în spital, atunci când simptomele au progresat. Este adesea confundată cu isteria, intoxicația sau reacția la medicamente."*²³

"Encephalita lethargica" se poate manifesta prin febră, dureri de gât, dureri de cap, letargie, răspuns fizic și mental întârziat, sindrom bipolar (s.n.).

22 În urmă cu câțiva ani, Academia Română (împreună cu Fundația Națională pentru Știință și Artă), a editat, sub prestigioasele semnături ale domnilor academicieni Eugen Simion, Ioan-Aurel Pop și prof. univ. dr. Irinel Popescu lucrarea *"Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor"*, volum în care importante personalități ale medicinei din țara noastră susțin argumentat că Eminescu a fost greșit tratat (*"malpraxis"*): acad. Victor A. Voicu, prof. univ. dr. Vladimir Beliş, prof.dr. Octavian Buda, prof. dr. Dan Prelipceanu, prof. dr. Călin Giurcăneanu, prof. univ. dr. Eduard Apetrei, conf. univ. dr. Bogdan O. Popescu, dr. Codruț Sarafoleanu, dr. Cecilia Cârjă, dr. Ioana Bonda, cu un argument semnat de acad. Eugen Simion, convergând spre aceleași concluzii.

23 Cf. Dr. Ava Easton, *"Encephalitis Society"* (2018); <https://www.encephalitis.info/encephalitis-lethargica>

Efectele "*Encefalitei Letargica*" sunt tulburări cronice, cu modificări grave ale stării de spirit, manifestări depresive sau delirante, comportament anormal (s.n.). Exact simptomele constatate în cazul poetului nostru național.

Prin urmare, "*Encephalitis letargica*" este o formă rară și foarte periculoasă de encefalită²⁴. Se manifestă cu precădere la bărbați, până la vârsta de 30-40 de ani. Era vârsta lui Eminescu!

Nici în prezent nu se cunosc cauzele acestei maladii. Ținând cont de pandemia ce a urmat "*Gripei Spaniole*", din *Primul Război Mondial*²⁵, s-a presupus că este vorba de un *sindrom viral acut, sau post acut*, generat de un *virus* similar celui herpetic, alte ipoteze consideră că maladia este cauzată de o *infecție streptococică*, netratată.

24 Cu aproximație, există în zilele noastre cinci sute de mii până la un milion de cazuri, dintre care o treime au condus la deces.

25 Între ianuarie 1918 și Decembrie 1920 au existat două focare de virus gripal (de tipul H1N1) în ceea ce s-a numit pandemia de gripă din 1918. Aproximativ 500 de milioane de oameni din întreaga lume au fost infectați cu virusul gripei H1N1, ceea ce a dus la 50-100 de milioane de decese (în principiu 3-5% din populația lumii). Având în vedere că această catastrofă a avut loc în timpul *Primului Război Mondial*, cenzorii au limitat mass-mediei dreptul de a informa asupra pandemiei în multe țări, pentru a menține moralul. Mass-media spaniolă nu a fost cenzurată și, de aceea, pandemia din 1918 este adesea menționată drept "*gripa spaniolă*" (au fost 8 milioane de spanioli infectați, cu 300 000 de decese). Printre cei ce au murit în urma acestei pandemii amintim: Guillaume Apollinaire, Edmond Rostand, Sophie Freud (fata lui Sigmund Freud), Gustav Klimt, Egon Schiele, Otto Wagner, gen. Eremia Grigorescu.

Alte teorii admit că este vorba de o reacție autoimună a organismului, care conduce la atacarea funcțiilor creierului.

Nu există tratament și nici medicamente specifice.

În România, primele cazuri de "*Encephalita Letargica*" au fost semnalate oficial abia în primăvara anului 1915, asemenea și la soldații francezi de la Verdun, în iarna anului 1915-1916.²⁶

În cazuri severe, pacienții intră în așa numitul "*mutism akinetic*" (similar celui de comă), slăbirea părții superioare a corpului, dureri musculare, tremor, rigiditatea gâtului și, mai ales, *schimbări de comportament, inclusiv psihoze*.

În simptomatologia acestei maladii a fost semnalată o anomalie bizară: *klazomania (tic verbal)*.

Mihai Eminescu se exprima aberant, repetând la infinit sintagme derutante (*verbigeratie*), ce apăreau drept semne de nebunie. La întrebările ce i se pun nu răspunde imediat, rostind unele cuvinte „*cu o voce cântătoare și monotonă*”: „*bună dimineața, domnule doctor, dați-mi două pachete de țigări*”; și aceasta „*fie ziua, fie noaptea, fie cu țigara în mână, fie fără*”. De asemenea, repetă monosilabe ce se pronunță înaintea sa. Alteori, când stă de unul singur, recită „*monoloage fără sens*”²⁷.

26 J.M.S. Pearce, "*Baron Constantin von Economo and the encephalitis letargica*", in "*Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry*", 1996, 60:167.

27 M.Eminescu, "*Opere*", vol XVI.

Despre Mihai Eminescu, martorii oculari istorisesc faptul că era mai mereu zbuciumat, *”fiindcă uitase din multe limbi pe care credea că le știuse”*. Își făcu un răboj al lor și, cum tot refuzau să-i revină în minte, începu *„a înșira la pentametre și hexametre cu cuvinte neînțelese, uitându-se cu asprime la cei de față și nesuferind a fi privit mai mult în ochi”*, deslușim dintr-o scrisoare a lui Simțion către Maiorescu din 12/24 Iulie 1883.

De asemenea, Clara Maiorescu arată într-o scrisoare că, spre sfârșitul lunii August 1883, Mihai Eminescu *”nu recunoaște pe nimeni, nu rostește o vorbă legată. E sguduitor, nicio urmă din ceea ce a fost. Băi calde îl liniștesc..... Burhelea, al cărui cumnat Cerchez a înnebunit, spune că așa ceva de cumplit, ca la Eminescu, n’a văzut. Fizicește e de tot desfigurat(s.n.)”*.

Dar să revenim la boala pe care o bănuim a fi afectat și creierul Luceafărului. Se disting trei tipuri de *”Encephalitis Letargica”*:

Prima se numește *somnolento-oftalmoplegică*, având următoarele simptome: *somnolență*, adesea conducând la *comă și moarte, paralizie a nervilor cranieni, a extremităților și a mușchilor oculari, ai feței, care rămâne lipsită de orice expresie*²⁸. În cazul lui Eminescu, aceste ultime simptome privind aspectul fizionomic au

28 *”În acest timp Eminescu era cu desăvârșire lipsit de voință; la masă dacă-i dădeai lingura în mână mânca, iar altfel sta și se uita”* cf. Henriette și Mihai Eminescu, *”Scrisori către Cornelia Emilian și fiica sa Cornelia”*, Iași, Șaraga, p.V.

fost însă confundate de medici ca fiind expresie a PGP-ului, rezultat al infecției luetice.

Observăm, așadar, faptul că, atât în cursul internării la *Spitalul Caritatea* în 1883 și 1889, cât și în perioada spitalizării la "*Clinica dr. Leidesdorf din Oberdöbling*" (1883-1884), cu preponderență în timpul puseelor acute din anii 1886 (*M-rea Neamț*) și 1887 (*Botoșani*), simptomatologia prezentată de Mihai Eminescu, prin modul de manifestare specific, depășește cu mult tabloul unei maladii psihice clasice (*tulburare bipolară sau boala maniaco-depresivă*).

Tocmai aceste forme de manifestare atipice, polimorfe, i-au pus în dificultate pe doctorii vienezi (mărturiseau că nu au mai întâlnit un asemenea caz), iar pe alții (cei de la București, Iași sau Botoșani) i-au indus în eroare. Considerată chiar în zilele noastre o boală incurabilă, probabil din categoria acelor autoimune, "*Encefalita letargică*" constituie o necunoscută dar și o mare amenințare, putând oricând produce victime.

Potrivit autoarei Laurie Winn Carlson ("*A New Interpretation of the New England Witch Trials*", 1999) inexplicabilul fenomen al *vânătorii de vrăjitoare*, practicate în *Noua Anglie* în 1690, conducând la faimosul proces al *Vrăjitoarelor din Salem*, ar fi avut ca punct de plecare o epidemie de *encefalită letargică*, cu manifestări specifice unei boli mentale.

Cum a fost posibilă o asemenea confuzie (se poate scrie cu ușurință "*Un mic dicționar de diagnoze al pacientului Eminescu*"), având în vedere că poetul a fost consultat de cele mai înalte somități medicale ale

vremii?

În lipsa spațiului tipografic, vom prezenta doar o parte a listei somităților implicate în tratarea stărilor patologice ale nefericitului suferind pacient.

Prin urmare, istoriografia eminesciană înregistrează numele a nu mai puțin de 64 de doctori care au luat parte la îngrijirea medicală a poetului, ori și-au exprimat ulterior un punct de vedere, analizând informațiile disponibile.

Din punct de vedere statistic²⁹, 35 cercetători au apreciat că Mihai Eminescu a suferit de o boală psihică (31 catalogau sindromul drept *psihoză maniacodepresivă*, 3 credeau că este vorba de *schizofrenie* iar unul drept *nevroză freudiană*) cu evoluție spre demență.

Alți 21 au indicat prezența *luesului*, în forma sa cea mai gravă, PGP (*paralizie generală progresivă*), în timp ce 8 doctori nu s-au pronunțat.

Dr. Valeriu Lupu sistematizează lista specialiștilor implicați în cazul Mihai Eminescu, în funcție de pregătirea fiecărui doctor: *"19 dintre medici au fost alieniști sau psihiatri, dintre care 8 au fost contemporani poetului și direct implicați în îngrijirea lui, iar 11 după moartea poetului. Șase dintre medici au fost neurologi, dintre care doi contemporani poetului. Mai notăm faptul că trei medici au specialitatea medicină legală, trei dermatologi, doi balneologi iar restul de 33 au avut*

29 Dr. Valeriu Lupu, "Eminescu și medicii săi", în Revista "Victor Gomoiu" de istorie a medicinei.

diferite specialități, între care predomină interniștii, chirurgii sau pur și simplu medici practicanți”.

Dintre doctorii curanți, un număr de 8 au fost *psihiatri* (cinci erau străini, iar 6 aveau titluri academice), precizează dr. Vasile Lupu în amintitul studiu.

De observat că nici unul dintre ei nu s-a pronunțat în favoarea *etiologiei luetice* a bolii (exceptând pe profesorul Șuțu care, deși nu a menționat cu tărie prezența *luesului*, el a recomandat totuși un tratament antiluetic).

Pentru aceste motive, este neîndoios că Mihai Eminescu nu a avut *morbul luetic* (nici dobândit, nici moștenit) și nici nu a suferit de *manie acută*.

Repetăm, simptomele bolii acestuia, deși sunt comune mai multor maladii psihice, pot fi considerate forme atipice ale unei boli necunoscute lumii medicale din acei ani: *”encephalita lethargica”*.

După cum au stabilit cercetătorii, *”sindromul bipolar”*, numit și *”depresie maniacală”* nu poate fi depistat prin nici un fel de examen de laborator, chiar și în zilele noastre. Spre deosebire de acest sindrom, *”encephalita letargica”* include manifestări ce se regăsesc în *”sindromului bipolar”* dar și alte semne clinice: febră, dureri atroce la nivel muscular, frisoane, somnolență conducând la comă³⁰ sau moarte, ataraxie a unor organe interne, constipație³¹, etc.

30 Eminescu a trecut de câteva ori în starea de moarte aparanetă: *”este în agonie de moarte. Este atât de slăbit încât cei de prin prejurul său așteaptă în tot momentul ca să părăsească această viață”*; *”Poetul Eminescu se află în agonia morții; ochii lui sau*

Fiind atipice, sunt cu totul particulare în cazul unei *"encephalis letargica"*.

În paginile următoare vom prezenta o serie de simptome manifestate fără dubiu în comportamentul lui Mihai Eminescu, în cursul anilor 1883, 1884, 1887, 1889, precizate fugitiv în relatărilor unor martori ai suferinței sale, respectiv în însemnările unor medici ce au avut de-aface cu acest pacient.

Dacă privim fotografia poetului din 1887, aceasta arată chipul unui om gârbovit, îmbătrânit prematur, atins de *"gatism"* (*ramolism*), însă nu din cauza vârstei înaintate ci, mai degrabă, urmarea unei stări patologice, pe care o poate provoca o maladie gravă, precum *"encefalita letargica"*.

painginat cu totul, nu mai cunoaște pe nimeni, nu vorbește nimic și zace neștiind nimica de sine"cf. Familia", XXIII, nr. 37, 13/25 Septembrie, 1887, p. 442; "Familia", XXIII, nr. 39, 27 sept./8 oct., 1887, p. 466.

31 Este cunoscut faptul că, în tratamentul cu morfină, apar efecte secundare, precum somnolența, greața, constipația. Acestea se remit în 5-7 zile, mai puțin constipația.



**Fotografie din anul 1887
(epoca "Encefalitei Letargica")**

Putea fi aceasta depistată din timp? Memorialiștii au semnalat existența unor simptome ciudate, pe care medicii, din diverse motive, nu le-au luat în considerație, de exemplu *inversarea timpilor de somn*, precum și alte manifestări, care însă puteau ridica unele semne de întrebare.

Astfel, fratele său, Matei Eminovici, rememorând comportamentul poetului, prezintă câteva astfel de "curiozități": "*Somnul îi era neregulat, aci citea de cu seară până răsărea soarele, aci dormea de cu seară până la amiază și uneori până la 1 și 2 p.m.*" (Corneliu Botez, "*Omagiu lui Mihai Eminescu*", p. 189, Socec, București, 1909).

La rândul său, I.L.Caragiale povestește un fapt frapant din tinerețea lui Mihai Eminescu ("*In Nirvana*"): "*A plecat să se culce devreme, și dimineața, la amiază, când m-am dus la el, l-am găsit tot dormind....se*

închidea în odaia lui, dormea dus și peste două - trei zile, se arăta iar liniștit.”

”Pentru el nu exista deosebirea, pe care o făceam noi ceilalți, între zi și noapte, ba una din slăbiciunile lui era să profite de liniștea nopților..”, subliniază I. Slavici.

Același Slavici își aduce aminte că Mihai Eminescu *”răpus de oboseală, dormea deseori îmbrăcat și hainele i se jerpeleau, iar albitura rar primenită și nespălată i se făcea cocoloș.”* În alt loc, amicul său observă: *”era în stare să doarmă 24 de ceasuri într-una și mânca odată pentru trei inși.”*

”Părerea statornică a lui Mihai Eminescu era că cea mai plăcută parte a vieții e cea petrecută în somn, când ești fără ca să fii și să simți dureri.”

Ce semnificație pot avea, oare, aceste mărturii ale lui Slavici, coroborate cu celelalte, aparținând celor ce l-au cunoscut pe Mihai Eminescu la Viena?

Nu cumva aceste antecedente din tinerețe pot semnala o predispoziție către *inversarea timpilor de odihnă și somn*, semn caracteristic al unei greșite ergonomii a muncii intelectuale, care a agravat mai târziu și a amplificat simptomele unei encefalopatii, descrise în scrisorile Henriettei, din 1887, atunci când starea patologică a lui Mihai Eminescu era indiscutabil gravă.

Simptome specifice acestui sindrom s-au manifestat violent în perioada de debut a maladiei (1883-1884), dar mai ales în anii 1887-1888-1889: *stare de letargie, manifestări psihotice, debilitate fizică accentuată, imposibilitatea de a mânca și de a respecta*

prescripțiile medicale (Scrisoarea Henriettei din 6/30 Aprilie 1887, Mihai Eminescu refuză să mănânce)³², *neputința de a articula un singur cuvânt* (Scrisoarea Henriettei din 3/15 mai 1887; 1/13 Iunie; 6/18 Iunie; 18/30 Iunie; 1/13 sept.),

Mai mult, Mihai Eminescu a prezentat simptome caracteristice și celei de-a doua forme de *"Encephalitis Letargica"*, numită *hiperkinetică*.

Aceasta îmbracă diferite aspecte clinice:

- *tulburări motorii*, cum ar fi la nivelul grupurilor musculare: *"Mihai Eminescu suferea de picioare în vremea aceea, așa că mergea foarte greu"*, își aduce aminte Leon Gh. Nicolescu (Corneliu Botez, *"Omagiu lui Mihai Eminescu"*, p. 203); de altfel, la întoarcerea de la Berlin (1874), acesta a început să sufere de o inflamație a încheieturii piciorului;
- *mișcări involuntare* (plimbându-se pe stradă, acesta avea mania de a apuca cucoanele de turnurile rochiilor...."*Poetul făcea aceasta inconștient*" (idem, p.199); Artur Gorovei îl întâlnea în restaurantul *Hotelului Traian*, al cărui proprietar, Scarlat Pastia, lăsase cuvânt personalului să nu-l supere și „să-l lase în pace de câte ori venea”. Originalitatea lui „*nu consta în faptul că nu plătea consumația*”, ci în modul cum mânca: „*tăcut, gânditor, privind lumea din sală cu un zâmbet pe care n-ai putea să-l definești*”. Mihai Eminescu se plimba „*cu mâinile la spate pe aceleași două scânduri ale salei, de la bufet la ușa cafenelei*”. Se oprea „*în dreptul bufetului*”, ridica „*încetitor capacul cu sticlă sub care erau așezate*

32 Comportament asemănător, la Oberdöbling.

farfuriile cu mâncăruri reci”, le examina, „*lua cu mâna o bucată care-i convenea, lăsa capacul, vâra mâncarea în gură, se uita cu același zâmbet la lumea din sală și, cu mâinile la spate, reîncepea cursa pe aceleași două scânduri, de la bufet la ușa cafenelei, mestecând liniștit bucata de carne sau prăjitura pe care le lua, cu aceeași seninătate, când ajungea iarăși în dreptul bufetului, până ce se sătura*”;

- *starea mentală anxioasă*; În această fază, pacientul Mihai Eminescu evidențiază manifestări de *teamă* (Credea cu tărie că „*e pierdut, că pentru el nu mai e de trăit și că într-o zi are să moară de foame. Ideea că nu are cu ce trăi îl chinuia zi și noapte*”³³).

- *neliniște* (oare cine plătește costurile de spitalizare?);

- *atacuri de panică*³⁴ la vederea unui bărbat sau femeie (Scrisoarea Henriettei din 3/15 mai 1887; 1/13 Iunie); „*Într-o zi, când boala i se agravase, îl văd intrând busna, strigând: " Rettung, die Wollen mich unbringen", adică "Ajutor, vor să mă nimicească"* (Corneliu Botez, „*Omagiu lui Mihai Eminescu*”, p. 199); aceeași stare de atac de panică s-a manifestat și pe gondolă, în timp ce se afla la Veneția, strigând: „*Vă rog, nu mă ucideți*”;

- *deplasare continuă*, până la epuizare, în curtea Institutului dr. Șuțu, din strada Plantelor, sau în incinta

33 I. Popescu I, „*Amintiri despre Eminescu*”, Junimea, Iași, 1971;

34 Aceleași atacuri de panică s-au manifestat la *Baia Mitrashewski*, la *Oberdöbling*, în vizita de la Veneția („*nu mă ucideți...*”), la Iași (refuzul de a participa la ceremonialul de dezvelire a statuii), la București (episodul purtării cu sine a unui pistol) etc.

sanatoriului din Oberdöbling (vezi mai sus istorisirile lui Anton Gorovei);

- *culegerea de pe jos* a tot felul de obiecte; în fond ce este atât de grav aici, fiindcă alții adună nimicuri, mai mult din fetișism de colecționar : "*colecționarul este și el un pic nebun*", crede Umberto Eco. ("*Cronicile unei societăți lichide*", Polirom, Iași, 2016, cap. "*Joyce și Maserati*").

- *verbigeratie*, adică recitarea până la epuizare a unor strofe sau poezii;

- *dureri musculare*, mai ales când este căldură mare (Scrisoarea Henriettei din 12/24 mai; 27 mai/8 Iunie), etc.

În sfârșit, a treia formă a "*Encefalitei Letargica*" se numește *amyostatic-akinetică*, aceasta conducând adesea la o stare cronică similară *bolii Parkinson*, numită *parkinsonism postencefalitic*.

Simptomele sunt: *slăbiciunea musculară, rigiditatea mișcărilor*.

În această etapă apar și fenomene de *misofilie* (afinitate pentru necurățenie, murdăriile). Henrietta scrie că, în perioada cât Eminescu se afla în îngrijirea sa, angajase un om de serviciu pentru a schimba lenjeria și cearșafurile fratelui său, acesta "*numai prin stăruință se spăla*" (Corneliu Botez, "*Omagiu lui Mihai Eminescu*", p. 66, Socec, București, 1909).

Din nefericire, medicii renumiți ai vremii (profesori universitari în majoritate, academicieni, somități ale epocii) au confundat simptomele evocate mai sus, aparținând maladiei poetului, cu acelea ale *luesului*.

În acest sens, dr. Șutu, întrebat cu puțin timp înainte de decesul poetului de un corespondent din Iași asupra prognosticului în ceea ce-l privește pe Mihai Eminescu, declara: *"Dacă nu va muri de vre-o boală accidentală, de o pneumonie sau cine știe de ce alta (n.n.de ce nu de "Encefalită Letargică"?), apoi are să se sfârșească de un ramolism total. Din ce în ce pierde memoria, ideile îi revin confuze, așa că deja nu își mai aduce aminte de fapte mai recente. Încoherența în vorbă dovedește că o parte a creierului e deja în stare de ramolism, și această boală progresând va veni o vreme când nu-și va mai aduce aminte de nimic, nu va mai avea nici o idee, absolut niciuna"*.

Același profesor doctor declara unui redactor bucureștean: *"Va veni un moment când Mihai Eminescu nu va mai cugeta nimic, nu va mai putea vorbi nimic și va cădea într-o prostrație completă, care îi va lua darul graiului. Atunci nici nu se va mai plimba. Dacă boala își va urma mersul regulat, va mai putea trăi vre-o trei ani; numai un caz accidental ar putea aduce o congestie cerebrală și să-l trăznească pe loc."*³⁵

Din păcate, în noaptea fatală de 15 spre 16 Iunie 1889, Mihai Eminescu reclamă medicului de gardă al *Sanatoriului Caritatea* că se simte năruit, cerându-i ajutorul. Acesta îi recomandă să se culce și îi oferă un pahar cu lapte. Pacientul nu se va mai trezi.

Aceleași confuzii tragice avea să le sublinieze și dr. G. Marinescu, viitorul savant, care îl cunoscuse personal pe

35 *"Sănătatea lui Eminescu"*, în *"Tribuna"*, an 6 (1889), nr. 123, p. 489-490; vezi și *"Curierul Român"*, an 4 (1889), nr. 19, p.3.

Mihai Eminescu, chiar colaborase la revista *"Fântâna Blanduziei"*. Viitorul mare savant neurolog a analizat creierul poetului (cele două emisfere, fără cerebel însă). El concluzionează că ulcerările de pe emisferul stâng și membranele injectate și aderente, ar fi semne clare ale *"Tabes"*-ului³⁶.

Cu toate acestea, în anul 1914, Dr. G. Marinescu mărturisea în scris că, analizând creierul lui Mihai Eminescu, acesta prezenta *"ca leziuni microscopice o meningită localizată în lobii anteriori"*.³⁷

Inadmisibil, acesta insistă asupra ideii că, asemenea altor literați (Nietzsche, Lenau, Maupassant etc), și Mihai Eminescu a murit de *"Paralisia Generală"*.

În cadrul sindromului *"Encefalitei Letargice"* avem de-a face cu o asemenea stare de îmbolnăvire gravă a creierului, nefiind produsă de spirocheta *"Treponema Pallidum"*.

Manifestări polimorfe specifice "Encefalitei Letargica"

Am selectat în pasajele următoare câteva momente din biografia ultimilor ani ai vieții lui Mihai Eminescu, pe care le considerăm semnificative pentru înțelegerea acestei misterioase maladii.

36 Boală cronică a sistemului nervos, de origine sifilitică, care se manifestă prin lipsa de coordonare a mișcărilor (în timpul mersului), dureri viscerale vii, tulburări de sensibilitate etc. – Din fr. **tabès**, lat. **tabes**.

37 Biblioteca Academiei Române, Mss. *"Arhiva Personalităților"*.

1. *Baia Mitrashwski* (28 Iunie 1883; stare psihotică, confuzie, stare febrilă); ".... avea aerul de a fi speriat de vederea noastră în număr de 4-5 persoane"³⁸

2. *Spitalul Dr. Şuţu* (1883)

"La 8 Iulie (28 Iunie 1883), Mihail Mihai Eminescu a fost isbit într'un mod quasi subit şi mai fără prodrom de o maladie mintală.....Aceasta a surprins pe amicii şi cunoscuţii săi. Iritabil numai şi muncit de o insomnie ţinând cu câteva zile mai înainte."

Aşadar, conform dr. Şuţu, boala a explodat *"dintr-o dată"*, fără *"prodrom"* (adică fără simptome de atenţionare, care preced aparţia bolii), eveniment *care a surprins pe amicii şi cunoscuţii săi*. Mihai Eminescu a manifestat doar o stare de iritabilitate (nervozitate), precum şi o insomnie prelungită (manifestată cu câteva zile înainte).

Realitatea este cu totul alta: scrisorile inedite lui Mihai Eminescu, publicate în anul 2000, pot fi interpretate, în egală măsură, ca mărturii de ordin medical. Ele au înfăţişat însă o evoluţie progresivă a simptomelor, şi nu o declanşare intempestivă a acestora.

O maladie gravă precum este *luesul* are o gestaţie îndelungată, câteva faze preliminare, care anunţă existenţa teribilei maladii. În schimb, la Mihai Eminescu maladia de care suferea s-a manifestat în forme insesizabile, în creştere gradată, şi abia în final sub forma

38 Raportul Comisarului C. N. Nicolescu, din data de 28 Iulie 1883.

unei crize subite, care a uimit pe cunoscuții și prietenii săi.

Catagrafiind manifestările bolii, profesorul Șuțu notează: *"Acuitatea extremă a simptomelor nu permitea în primele momente un studiu amănunțit al diferitelor funcțiuni și facultăți. Aspectul maladiei era acela al unei manii acute caracterisată printr'un delir absolut incoherent, prin mișcări desordonate, prin iluziuni și halucinațiuni sensoriale cari deveneau uneori terifiante, în fine prin tendința a tot distruge prin prejurul său în paroxismul răului."*

Aceste simptome acute, probabil atipice, nu au permis, într-o prima etapă, un studiu al diferitelor funcțiuni și facultăți ale psihicului pacientului.

Totuși, dr. Șuțu observă ieșiri comportamentale ce puteau fi interpretate drept *manie acută*, o dezordine psihică evidentă, caracterizată printr-un *delir verbal absolut incoerent, iluzii și halucinații sensoriale*, care deveneau uneori *terifiante* (însămănătoare, îngrozitoare), ceea ce numim azi *"atacuri de panică"*, adică manifestări de frică, spaimă (respectiv o stare de adâncă neliniște și de tulburare, provocată de un pericol real sau imaginar), precum și gesturi violente, de distrugere a obiectelor de prin prejur.

Dr. Șuțu continuă descrierea exteriorizărilor psihice și fizice, caracterizate printr-o tulburare patologică a conștiinței, manifestată prin aiurări, halucinații, delir continuu, necenzurat, o exaltare și o frenezie pe care nici morfina, nici hidroterapia, nici discuțiile morale sau tratamentul fizic (???) nu le puteau pune sub control.

"Excitațiunea continuă a centrilor psychomotori și psychosensoriali, era factorul unic al acelu delir, al acelei perturbațiuni, ale facultăților intelectuale și morale, cari se aflau libere de orice control al voinței și ca niște instrumente passive ale unei cerebrațiuni neconștiente. Nimic nu-l putea calma din acea stare, nici morfina nici hidroterapia, nici tratamentul moral, nici tratamentul fizic."

Această stare de dezordine psihică a durat aproape 8 săptămâni, răstimp în care poetul a dat dovadă de deplinătatea funcțiunilor intelectuale (perioadă de remisie) abia de trei ori. În această fază, Mihai Eminescu era efectiv lipsit de coerență (rostea cuvinte, fraze fără noimă, amestecate la întâmplare, provenind din diverse domenii: politic, literar, științific).

"În timp de două luni, abea de trei ori el avu câteva momente de luciditate. Restul îl petrecea într'o aiurare, căreia politica, știința, litteratura îi offereau elemente variate, combinându-se, amestecându-se, fără ca cugetările, frazele și chiar cuvintele să fie câtuși de puțin intelligibile, așa de puțină legătură logică exista între ele.."

Dr. Șuțu declară că nu cunoaște ultimele faze ale maladiei declanșate în 1883 (pe când era internat la Oberdöbling), însă revenind în țară, convalescența lui Mihai Eminescu a *"fost adesea întreruptă de accesuri de agitațiune maniacă și că restabilirea fu anevoioasă și niciodată completă"*.

În perioada celei de a doua internări a poetului la *Institutul Caritatea* (1889), în temeiul propriilor

observații, precum și al datelor transmise de amicii acestuia (probabil ziariști sau mai ales T. Maiorescu), dr. Șuțu remarcă la pacientul Mihai Eminescu o stare sufletească specifică unui individ, pe care nimic nu-l poate mișca, o nepăsare, lipsă de energie, chiar indolență (Henrietta sublinia într-una dintre scrisori că fratele ei neglija igiena corporală în perioada cât a zăcut bolnav la Botoșani), dar mai ales o degradare a funcțiilor intelectuale, anunțând debutul unei grave maladii a creierului, cu un final tragic: *”căci se șoptea în unele cercuri că viața ce o ducea în București, dela întoarcerea sa, departe de a avea un scop nobil și util, deveni leneșă, vagabondă și aproape necuviincioasă. Tendințe diverse la care voința sa debilă nu putea să reziste atrăgeau activitatea sa și o purtare incorectă și quasi-vicioasă ocupa orele sale. Amicii săi observară la el o apatie morală, de dezechilibrare mintală, o adevărată decadentă intelectuală, ce de sigur erau începutul unei grave cerebropatii care era menită a-l conduce fatalmente la neant.”*

3. *Spitalul din Oberdöbling (1883-1884):* Din corespondența trimisă de Mihai Eminescu rezultă un tablou cu totul particular al maladii poetului (care i-a uimit și pe specialiștii de aici, ei neputând o bună bucată de timp să propună un diagnostic): dezorientat, slăbiciune fizică, builimie (se plânge mereu de lipsa unei alimentații consistente, deși am arătat regimul alimentar oferit pacienților din acest spital de lux al Vienei), nesiguranță privind existența sa ulterioară.

„Nu sînt deloc în stare să îmi dau seama de situația cumplită în care am trecut, ...fizic stau destul de prost. sunt plin de îngrijire asupra unui viitor“.

”Boala Pălărierului Nebun”

versus

”Encefalita Letargica”

În umbra ignoranței contemporanilor lui Mihai Eminescu, respectiv a pietății iconoclaste a urmașilor acestuia, nu au putut încolți și crește cercetări obiective, dedicate bolii sale.

”Nebunia” era o spălare de mâini convenabilă, un *”caz închis”*, amiabilă ieșire din *”greaua epocă Mihai Eminescu”*. Ori, poate, o neputință a medicinei de a desluși cauzele unei morți nemeritate (*agnosticism medical*).

Într-o epocă ulterioară, când actorii dramei biografice eminesciene s-au pierdut în neantul istoriei, doctorii secolului XX, apoi biografii, au răscolit în colbul trecutului lui Mihai Eminescu, căutând hârtii din epocă, notițe sau însemnări aparținând martorilor oculari, adică a acelor care l-au tratat ori au fost neputincioși spectatori la agonia muribundului poet.

Astfel, după tragicul sfârșit al *”Luceafărului”*, până în zilele noastre, cercetarea vieții lui Mihai Eminescu a avut parte de diseminarea unor legende apocrife, răspândite empiric de un folclor urban, populat de criminali înarmați cu cărămizi, pietre, cu doctori demenți, administrând leacuri otrăvitoare, în cadrul unei

sofisticate *"conspiratio pulveraria"*³⁹, cu povești tenebroase (gen Borgia), cucerind tot mai frecvent gustul unui public avid de senzațional, la care se adaugă și mediatizarea unor pseudo-rapoarte medicale, semnate sau atribuite unor martori oculari, derutând fatalmente înțelegerea cititorului, care nu mai poate să priceapă adevărul, într-un scandal ce pare a nu mai avea sfârșit.

În limita unor principii de precauție științifică, autorii memoriilor revelatoare avertizează cititorii că nu mai păstrează *"post factum"* hârtiile cu anamneza pacientului Mihai Eminescu dar, cu toate acestea, gestul lor este demn de luat în seamă, devenind mărturisitori ai martiriului, suferinței și sfârșitului bietului poet.

Dr. Șuțu credea că Mihai Eminescu este *"atins de alienație mintală, în forma de manie acută...."* (5 Iulie 1883), un diagnostic similar fiind menționat oficial și ulterior, în *Raportul medico-legal* privind *"starea facultăților mintale"* (23 Martie 1889) unde se scrie: *"alienațiune mintală în formă de demență"*.

Internat din nou la dr. Șuțu, în prima parte a anului 1889, Mihai Eminescu recunoaște persoanele din jur, personalul spitalului, recită din memorie poezii întregi: *"Umbla toată ziua, adunând tot felul de lucruri de pe jos, fără cea mai mică oboseală"*.

Din amintirile doctorului Vineș rezultă că *"starea lui Mihai Eminescu s-a agravat în clinică astfel că i-a apărut o stare delirantă cu dureri în tot corpul, tremurături,*

39 Expresie latină desemnând înlăturarea adversarului, fără vărsare de sânge.

încetinirea reflexelor pupilare (la internare, normale), tulburări grave sfincteriene, abolirea reflexelor osteo-tendinoase (la internare exagerate)”

Dr. Ovidiu Vuia interpretează aceste simptome ca fiind rezultatul injecțiilor de mercur, lipsite de eficiență asupra bolii psihice dar cu grave efecte secundare. Mihai Eminescu, sub influența tratamentului cu mercur, subliniază doctorul, a dobândit *”o polinevrită și encefalopatie mercurială”*.

Pentru a sistematiza expunerea și a o face mai ușor de înțeles, vom clasifica probatoriul medical al acestui caz în câteva categorii distincte de probe, ca elemente componente ale *Dosarului Medical* al lui Mihai Eminescu.

Maladia lui Mihai Eminescu: debut, manifestări.

Ceea ce s-a petrecut în ziua de 28 Iunie 1883 la *Casa Capșa* sau la *Baia Mitrashewski*, evenimente urmate de internarea la *Institutul din strada Plantelor*, reprezintă un model de *manifestare subită* a unei boli (*”dintr-o dată”* , *”fără prodrom”*).

Din punct de vedere tipologic, forma de debut a maladii denotă existența unei *boli acute*, din categoria *meningită, pneumonie, otită, rujeolă, scarlatină* nicidecum nu seamănă cu debutul bolilor psihice, care sunt *boli cronice*.

Fără discuție, și bolile acute au, la rândul lor, o scurtă *perioadă de incubație*, pe care o regăsim consemnată și în cazul Mihai Eminescu, așa cum rezultă din *Jurnalul* lui

Maiorescu, din păcate acesta oferind explicații etiologice greșite.

Atunci când au apărut aceste simptome acute, societatea a găsit de cuviință să-l interneze în balamuc, la *M-rea Neamț*, în *Azilul dr. Sutz*, sau să-l abandoneze la Botoșani, în îngrijirea unei biete femei bolnave, Henrietta, cu bani din mila publică.

Se poate presupune, în limite rezonabile de interpretare, faptul că perturbarea mecanismelor proprii de reglare a reprezentat nu numai efectul acțiunii unui factor patogen, cât și rezultatul *redundanței în exces a factorilor de risc* menționați mai sus.

Multe manifestări patologice au început să apară, s-au manifestat clinic în stadiul în care *mecanismul de compensare*, pus în mișcare de mecanismele de autoreglare, nu a mai putut să facă față solicitărilor.

Factorul *patogen* (cauzator al bolii) a acționat atipic asupra organismului său, solicitând la maxim, chiar depășind capacitatea de ripostă a *mecanismelor de apărare* ale poetului.

Urmare a suprasolicitării mecanismelor sale de reglare, acestea au cedat iremediabil.

Este de crezut că acești factori au produs și afectarea mecanismelor imunitare (sunt ipoteze care demonstrează că "*encefalita letargică*" ar fi o boală autoimună) sau a celor neuroendocrine, conducând la apariția unor tulburări de reglare nervoasă și a unor boli endocrine.

O serie de factori patogeni, neidentificați atunci, în 1883, au afectat de asemenea mecanismele

neuropsihice ale lui Mihai Eminescu, așa cum se întâmplă în bolile neuropsihice, în bolile psihosomatice și în stresul psihic.

În sfârșit, un *proces inflamator* la nivelul encefalului poate fi asociat, alături de ceilalți factori menționați mai sus, la declanșarea bolii, cu o evoluție imprevizibilă.

Studiul pe care îl prezentăm cititorului nu este rezultatul unor deducții pur intuitive, așa cum ne propun comitenții de fără-de-logice și bizare ipoteze conspiraționiste care, deși sunt subsumate unor cauze nobile, nu par, la o analiză mai aprofundată, decât o seducție de sirenă, un romantic gest de proslăvire a jertfei de sine a patriotului sacrificat de oculte forțe nenumite.

Cumpănind toate mărturiile cunoscute, putem tălmăci suferința groaznică a omului Mihai Eminescu, o boală reală, cu secvențe de chinuri de infern, dând un alt înțeles manifestărilor patologice ce au fost ignorate sau interpretate în mod eronat în cazul său.

Prin urmare, maladia lui Mihai Eminescu fiind o *entitate nosologică*⁴⁰, necesita o analiză din punctul de vedere al *etiologiei, patogeniei, simptomatologiei, evoluției și tratamentului specific*.

Abordat din punct de vedere *gnoseologic medical*, sindromul lui Mihai Eminescu a avut o gamă diversă de cauze, a manifestat mecanisme specifice de apariție, a prezentat o simptomatologie particulară, având o evoluție derutantă, fapt pentru care ar fi trebuit să

40 *Nosologie* - disciplină medicală care se ocupă cu studiul, clasificarea și definirea bolilor, din gr. *nosos*-boală și *logos*-știință.

beneficieze de un tratament etiologic adecvat (nici atunci și nici acum, din păcate, tratamentul nu este eficient).

La aceasta trebuie adăugat faptul obiectiv că, în urmă cu un veac și jumătate, anumite discipline medicale sau domenii, cum ar fi capitolul *bolilor infecțioase*, erau atât de precare, încât cu siguranță medicii erau lipsiți de posibilitatea de a descifra etiologia bolii poetului.

Pe lângă *etiologie*, maladia de care a suferit Mihai Eminescu a avut o *patogenie*⁴¹ specială, de asemenea nu îndeajuns de bine cunoscută chiar și în zilele noastre.

Gestația sinistrei boli a persistat câțiva ani, deși încolțiseră destule semnale îngrijorătoare, anticipând colapsul final.

Sindromul său a evoluat în mod silențios, o bună perioadă de timp, manifestându-se ca un șarpe veninos, pândind mușcătura mortală, ascunzând meșteșugit o simptomatologie clinică alarmantă, reflectată totuși, în epistolarul eminescian, tipărit abia în anul 2000.

Necunoscând sursa producătoare a maladiei, cadrele medicale consultate nu au putut oferi un tratament etiologic eficient, care să conducă la vindecarea acesteia, sau măcar un tratament patogen, care să stopeze mecanismul sau evoluția bolii.

O altă întrebare care necesită răspunsuri corecte este următoarea: Cât de bolnav a fost Mihai Eminescu? Pentru a evalua în mod obiectiv gravitatea bolii sale, trebuie analizate particularitățile acesteia, ce organe

41 *Patogenie* - ramură a *patologiei* care se ocupă cu studierea mecanismului de producere și de evoluție a bolilor.

au fost afectate și cât de profund, cât de agresivi au fost factorii patogeni, care a fost capacitatea organismului său de a se lupta cu factorii patogeni, durata bolii, capacitatea acesteia de a produce complicații, sechelele lăsate în urma sa etc.

Un asemenea istoric al stării de sănătate a poetului (*patografie*) ar permite să cunoaștem antecedente privind bolile copilăriei, dacă a avut o stare de sănătate normală sau a avut o preexistentă debilitate fizică și psihică de origine ereditară.

Cu privire la starea sa de sănătate, există doar însemnări laconice privind bolile avute în perioada studenției.

În orice caz, amicii poetului certifică faptul că, până la vârsta de 28 de ani, acesta era deplin teafăr, el însuși susținând că nu era obișnuit să utilizeze medicamente.

După angajarea în corvoada ziaristică, la București, regimul intens de muncă îl doboară, obligându-l să ceară primul concediu medical (de odihnă?), petrecut pe meleagurile oltene (1878).

Al doilea concediu va fi în 1882, când apăruseră *forme incipiente* ale bolii, Mihai Eminescu ajungând pe litoralul Mării Negre, la Constanța.

Începutul anului 1883 marchează deja o *maladie manifestă* (cu semne clinice și paraclinice îngrijorătoare, identificate ulterior la *Institutul dr. Șuțu* și în *Clinica din Oberdöbling*).

În sfârșit, în perioada ultimilor ani de viață, putem vorbi de o *boală decompensată*, cu leziuni ireversibile și

cu complicații cardiace, care au produs în final decesul acestuia.

Anterior anului 1878, nu avem certitudinea că starea aparentă de sănătate a lui Mihai Eminescu corespundea cu situația sa reală, singurul indiciu fiind aprecierea amicilor săi, care îl considerau zdravăn.

După acest an, un observator atent ar fi putut observa semne latente de *îmbolnăvire asimptomatică*, semne clinice minore. Astfel, începând cu iarna anului 1882, în scrisorile trimise Veronicăi Micle, poetul se tânguie în mod repetat că suferă de *oboseală cronică*, insomnie, fiind cuprins de frisoane repetate, că este *"dărâmat"* fizic și incapabil să mai creeze ceva.

Spre exemplificare, am selectat câteva pasaje din epistolele sale, în care autorul lor dezvăluie că a suferit de stări febrile chiar în timpul anotimpului cald:

-2 aug.1882 *"Eu zac acasă de friguri și de oboseală....Fizic bolnav și sufletește obosit"*;

-21 mar.1882 *"m-au apucat niște friguri, combinate cu durere de cap și lîngezeală (somnolență,moleșeală, toropeală, n.n.) încât eu am zăcut în pat"*;

- 26 mar.1882 *"am dat din friguri în junghi"*;

- 31 mar. 1882 *"cele trei zile de sărbători am stat închis în casă, mahmur ca un turc și nu mi-a trecut nici acum"*;

Același simptom de stare febrilă acută ("*friguri*") s-a manifestat și în Septembrie 1887 ("*După niște friguri teribile s-a liniștit cu totul la orele 9 seara*").

Din nefericire, maladiile suferindului poet au avut manifestări clinice nespecifice.

Cu toate acestea, Dr. W. Kremnitz, (*Spitalul Brâncovenesc*), deși nu era psihiatru de meserie, a intuit un proces malativ incipient, motiv pentru care recomandă lui Mihai Eminescu să plece în concediu de odihnă.

Majoritatea semnelor și simptomelor acuzate în scrisorile de dragoste ale lui Mihai Eminescu erau comune multor boli, ceea ce a făcut dificilă, dacă nu imposibilă, diagnosticarea precoce a acestora.

Mai mult, acesta prezenta semnale ce anunțau prezența unui *stres prelungit*, semne banale, neindicând explicit prezența unei boli: palpitații, dureri de inimă, dureri abdominale, cefalee, amețeală, tremurături.

De asemenea, starea de insatisfacție, tristețe, anxietate, neliniște și deznădejde, manifestate în operele sale literare, erau apreciate drept consecință a unei maniere artistice de a vedea lumea, așa cum starea de oboseală, de dureri generalizate, nu indică existența unei anumite boli, ci mai degrabă semne ale unui stil de viață foarte dăunător sănătății.

Reconstituirea Dosarului Medical Mihai Eminescu

Lipsa documentelor spitalicești oficiale, întocmite după o metodologie apropiată de aceea folosită în *Spitalul din Oberdöbling*, ar putea constitui, cel puțin formal, un impediment, nu o fatalitate.

Pentru a înlătura această împrejurare neplăcută, există o cale intermediară: reconstituirea anamnezii

maladiei lui Mihai Eminescu, reunind, sistematizând și analizând datele disponibile.

Pentru un diagnostician perspicace, o cercetare comparativă a fotografiilor lui Mihai Eminescu, dateate 1884 și 1887, ar fi extrem de relevantă.

Acesta ar putea să descrie eventualele maladii care l-au chinuit pe nefericitul poet într-un interval de numai trei ani, suprapunând fotograma sa, înfățișându-l așa cum arăta, în 1884, după întoarcerea din sanatoriul vienez, (un personaj ce pare că tocmai a sosit dintr-o stațiune de odihnă!) peste fotografia din 1887, care arată o figură prematur îmbătrânită de boală, în urma tratamentului ambulatoriu.

Tot astfel, având în față masca mortuară a lui Mihai Eminescu, luată imediat după decesul acestuia, medicii legiști ar putea reconstitui portretul real al tristului bolnav, așa cum arăta el în luna Iunie 1889, dând posibilitate unui eventual diagnostician să interpreteze într-un mod obiectiv maladiile celebrului personaj.

Totuși, presupunând că asemenea metode, oarecum subiective, sunt imposibil de realizat, preferăm o cale de cercetare obiectivă, bazată pe date incontestabile.

Ca urmare, vom analiza următoarele repere: câte zile de spitalizare a avut pacientul în perioada Iunie 1883-Iunie 1889, cât a costat spitalizarea, câți doctori l-au tratat și cine au fost aceștia (ce naționalitate, ce pregătire au avut ei), care au fost spitalele, sanatoriile și stațiunile balneo-climaterice unde a fost internat Mihai Eminescu, ce diagnostice i s-au pus, ce tratamente a urmat, ce leacuri i-au fost recomandate.

Pentru perioada ante 1883, vom pune în evidență antecedentele stării de sănătate ale poetului: ce boli a suferit, ce maladii au avut părinții, frații și surorile, câte zile de îngrijiri medicale a avut?

Date antropometrice, semne particulare.

La acest capitol sunt consemnate în sursele documentare date privind: culoarea tenului, a ochilor, a părului, a pielii, înălțimea, semne particulare sau diformități fizice.

În ceea ce-l privește pe Mihai Eminescu avem următorul portret fizic, potrivit însemnărilor fratelui său, Matei: înălțime 1,65 m (*"Mihai nu era înalt, ceva mai jos de mijlociu"*); constituție robustă (*"foarte solid legat", "musculatură herculitană"*); păr negru, fața de un brun alb; ochii, intermediar între negru și căprui (*"un fel de căprui închiși"*); nasul drept (*"ca al mamei"*) și nu aquilin; piciorul și mâinile mici, ca ale mamei sale, *"avea platfuss"*; mergea cu corpul aplecat în față, cu privirea în pământ, gânditor; dinți regulați și de culoare gălbuie; pilozitate exagerată (*"era foarte păros Mihai, pe pulpele și cele de jos și cele de sus, credeai că-i omul lui Darwin"*).

Antecedente patologice personale.

Se știe cu certitudine că Mihai Eminescu a suferit de insomnie, otită, hepatită, boli de piele, viroze, gripe, probleme stomacale, probabil în primii ani de viață a avut și bolile copilăriei.

Într-o scrisoare adresată tatălui său, la data de 18 Martie 1881, Mihai Eminescu preciza: *"Și eu am avut acele friguri de primăvară, atât de obișnuite în țară la noi."*

În termeni populari, pe care îi folosește și poetul, bolile de care a suferit se numeau: *catar* (inflamație acută sau cronică a mucoasei unui organ), *gălbinare* (icter), *aprindere de mațe* (gastrită) etc.

Accidental, poetul a avut o internare în spital pentru vindecarea unei fracturi.

Medicii i-au diagnosticat și alte afecțiuni, discutabile, de altfel: *sifilis, alcoolism, boli psihice*.

Antecedente familiale.

Șerban: Oacheș, ca un țigan, constituție debilă, statură mai sus de mijlocie, psihic vindicativ; a murit de TBC la Berlin, în 1874:



Șerban Eminovici

Nicu: Șaten, ochi căprui, statură mai jos de mijlocie, liniștit, maladiv; A studiat dreptul, a locuit mult timp cu părinții, fiind foarte bolnav. S-a sinucis în 1884.

Iorgu: păr, mustață de culoare negagră, ochi căprui, ten deschis, statură înaltă, foarte interiorizat (*"când râdea se schimba vremea"*). Fiind militar, în timpul unor manevre desfășurate la Brandenburg, cade de pe cal, se rănește grav, zace imobilizat la pat doi ani, apoi moare, în 1874;



Iorgu Eminovici

Ilie: blond, ochi albaștri, înalt, vesel, talentat ("*mare talent la desen*"). A murit de tifos exantematic, molipsindu-se la spitalul militar, de la soldații bolnavi;

Aglae: șatenă, înaltă, ochi căprui; moare atinsă de "*morbul lui Basedow-Graves*"



Aglae

Henrietta: șatenă roșcată, ochi căprui, înaltă. se îmbolnăvește grav în copilărie, moare în 1889 de pneumonie.

Matei: înălțime 1,68. Este cel mai longeviv membru al familiei Eminovici: moare în 1829, la vârsta de 73 de ani.



Matei Eminovici

Alți frați au decedat în copilărie: Ruxandra (n.1845), Maria (Marghioala) (n.1848, moare în 1855) și Vasile (moare la un an și jumătate).

Raluca Eminovici, se prăpădește la 60 de ani, răpusă de cancer.

Din punct de vedere ereditar, unii biografi au ajuns la concluzia că, pe linie maternă, s-a transmis copiilor o vulnerabilitate în fața virusului producător de TBC, afirmându-se că Raluca, Șerban, Iorgu, Aglae și Henrietta ar fi fost atinși de această boală letală în acele timpuri.

În anul 1887, Aglae scria Corneliei Emilian, de la *Lacul Sărat*: *"Mătușa noastră s-a retras de la testament, căci și ea este bolnavă de piept, boală ereditară a tuturor din familia noastră; ori la ce etate ne apucă, de pept murim toți"*.



Raluca Eminovici – mama poetului

Numărul zilelor de îngrijire medicală.

A fost bolnav Mihai Eminescu? Sau maladiile sale au fost întâmplătoare, de scurtă durată, obișnuite pentru un adult cu vârsta cuprinsă între 33 și 39 de ani?

Pentru cei care cred că Mihai Eminescu s-a bucurat de sănătate deplină, un indicator statistic obiectiv ar putea să pară surprinzător de alarmant: *numărul zilelor de spitalizare.*

În intervalul 01 Ianuarie 1883 - 15 Iunie 1889 Mihai Eminescu a fost în îngrijirea doctorilor timp de *1000 de zile.*

Așadar, în perioada menționată, acesta s-a aflat una din două zile sub tratament medical, în convalescență ori în concediu de refacere, efectuând procedurile recomandate de medici.

Arătăm mai jos numărul aproximativ al zilelor cu relevanță medicală (tratament sub supravegherea doctorilor, în unități spitalicești, aziluri psihiatrice, fie ambulator ori în stațiuni de odihnă și tratament).

Nu am calculat aici perioada concediului petrecut în Oltenia (1878), ori concediul la mare din 1882 și nici zilele petrecute la Repedea, lângă Iași, fiindcă nu sunt cunoscute decât cu aproximație.

-*Spitalul Brâncovenesc* (10-24 Ianuarie 1883): 14 zile

-*Institutul dr. Șuțu* (28 Iunie – 20 Octombrie 1883): 114 zile;

- *Institutul dr. Leidesdorf* (22 Oct.1883 – 26 Feb.1884): 127 zile;

-*Călătorie de refacere în Italia* (27 Februarie-26 Martie 1884): 28 zile;

-*Spitalul Sf. Spiridon* Iași (14 Noiembrie 1884 – 01 Ianuarie 1885): 47 zile

-*Stațiunea Balta Liman* (Iulie, August Septembrie 1885): 90 zile

- *Bolnița M-rii Neamț* (6 Nov. 1886-10 Aprilie 1887): 155 zile

- *Spitalul Sf. Spiridon* Botoșani (24 Mai 1887 -14 Iunie 1887): 21 de zile

-*Hall Bad* (15 Iulie 1887-1 Sept. 1887): 46 zile

- *Tratament ambulator Botoșani* (1 Sept. 1887 – 13 Apr.1888): 225 zile

-*Institutul dr. Șuțu* (3 Febr.-16 Iunie 1889): 133 zile

Total: aproximativ 1000 zile.

În conformitate cu legislația de astăzi, poetul ar fi avut toate motivele să solicite pensionarea pe criterii medicale!

Desigur, câteva dintre aceste internări nu pot fi puse în legătură cu starea psihică (cum ar fi perioadele petrecute la *Spitalul Brâncovenesc*, la începutul anului 1883 sau la *Spitalul Sf. Spiridon din Iași*), dar celelalte sunt în mod direct legate de afecțiuni psihice sau asociate acestora.

Costul tratamentului lui Mihai Eminescu

Costul tratamentului de spitalizare a fost cu certitudine împovăraător și, dacă ar fi fost lăsat exclusiv pe spezele proprii, Mihai Eminescu nu ar fi putut să îl achite.

Aici includem îngrijirea propriu-zisă, medicamentele, deplasarea și celelalte costuri legate de însoțire, îngrijire în sistem ambulator etc.

Un sejur la mare – vreme rece, prețuri scumpe

În Iunie 1882, concediul de aproximativ 10 zile, petrecut de Mihai Eminescu la Constanța, pe malul mării, a fost suportat integral din cei 600 de lei împrumutați de la Costinescu (200 de lei dați pe loc), de restituit în 6 luni.

Poetul ar fi putut să se cazeze la Hotel *Carol*, însă a preferat o mansardă la *Hotel D' Angleterre*, aflat în apropierea *Casei cu Lei* și a *Bazilicii Sf. Anton*.

Pe lângă banii de transport, cazare, băi, acesta urma să cumpere și leacuri pe bază de fier, de la spițer, în formă lichidă sau pilule, precum și să poarte "*colțuni*" (ciorapi, n.n.) de cauciuc, pe care i-a și cumpărat, deși i se păreau scumpi (24 de lei), comparativ cu bandajele obișnuite.

Medicul îi recomandase băi alcaline sau sărate, pacientul având de suportat următoarele prețuri ale serviciilor, identice cu cele practicate în epocă la Băile de la "*Balta-Albă*": camera cu două paturi, 60-100 lei pe lună; mâncarea la restaurant, meniu a la carte sau cu abonament de 100 de lei pe lună, constând din supă și cinci feluri de bucate pe zi; o baie de nămol mineral caldă 2,5 lei; o baie de apă minerală caldă 1,5 lei; o baie rece cu duș 0,5 lei.

Aproximativ celeași prețuri se practicaau și la Constanța, la care trebuie să adăugăm și transportul pe ruta București-Giurgiu-Cernavodă-Constanța (cu trenul și cu vaporul).

Precaritatea unui loc de muncă stabil, nivelul redus al resurselor bănești proprii, ca și inexistente în vara anului 1883, apoi doar formale (1884-1886) nu i-ar fi permis lui Mihai Eminescu să beneficieze din banii proprii de consultul unor doctori străini, la *Oberdöbling*, *Hall Bad* și *Balta Liman*.

1883 – Institutul dr. Șuțu, "maison de santé" sau stabiliment de boli nervoase?

Prima internare, la "Institutul dr. Șuțu", instituție particulară, s-a făcut pe spezele avocatului T. Maiorescu: *"...am luat asupra mea nota de plată pentru Mihai Eminescu, 300 de lei pe lună"*.

Într-un prospect publicitar din epocă aflăm că internarea la acest institut costă între 250-400 pe lună (tratament, doctorii, cazare, servicii de curățenie).

Aceasta înseamnă că, în vara anului 1883, lui Eminescu i s-a oferit o rezervă de categorie medie, ca preț. Așadar, pentru cazarea poetului la acest institut particular din București, avocatul T. Maiorescu a plătit 1200 lei (4 luni x 300 lei).

Era mult, era puțin? Probabil că, pentru tatăl poetului, înglobat în datorii, în pragul falimentului, cu obligații dotale neonorate, era o sumă imposibil de achitat. De aceea, sosind în luna August în capitală, el declară că lasă asupra lui Maiorescu *"toată îngrijirea materială și morală"* a fiului său.

Pentru Maiorescu era, desigur, o bagatelă, ținând cont de clienții bogați, procesele răsunătoare și sumele impresionante de care dispunea: la 19 August 1883, T. Maiorescu, împreună cu Theodor G. Rosetti, își arată disponibilitatea de a împrumuta pe termen de 5 ani Biserica Sf. Nicolae din Brașov, cu *"modica"* sumă de 165 000 lei.

În Grinzing, la Oberdöbling (1883-1884)

Trimiterea lui Mihai Eminescu la Viena, în 1883, s-a făcut prin sprijinul samaritean al membrilor *Junimii*. Îngrijorați și disperați că starea sănătății lui Mihai Eminescu nu dădea semne de îndreptare, prietenii poetului decid să îl trimită la tratament în capitala Imperiului Chesaro – Crăiesc.

În aceste condiții, profesorul ieșean P. Missir a primit din partea lui T. Maiorescu misiunea de a strânge din mila publică banii necesari tratamentului, estimat la 500 de franci pe lună.

Drept urmare, la începutul lunii Septembrie, P. Missir întocmește un plan de subvenționare a întreținerii lui Mihai Eminescu într-o casă de sănătate, la Viena, prin contribuțiile membrilor "*Junimii*" ieșene.

Din comitetul de sprijin făceau parte T. Maiorescu, Th. Rosetti, C. Simțion, I. Slavici, Th. Nica, Al. Chibici - Revneanu.

Aceste subscripții aveau să acopere o perioadă de 12 luni, ele încetând în Septembrie 1884.

Pentru a acoperi costurile, "*Junimiștii*" decid să organizeze cel puțin trei conferințe cu plată, de unde să se strângă banii necesari.

În Septembrie 1883 abia se strânseseră pe lista de subscripție amintită suma de 217,68 lei, iar până la finalul celor 12 luni, banii adunați totalizau 2432 lei.

În urma chetei, T. Maiorescu se arată sceptic: suma obținută la un moment dat, (1.140 franci)⁴¹, părea insuficientă, mai ales că socoteala preliminară îi demonstra că sunt necesari 2 000 fr. pentru internarea *"amicului său literar"* într-o clinică din străinătate.

41 Titu Maiorescu către Emilia Humpel, *"Dragă Emilie, Pentru Mihai Eminescu se găsesc momentan în păstrarea mea 1140 franci. (Regina a dat 500, încă înainte de a-i fi vorbit, deoarece este în Sinaia). Se va mai ține aici o conferință, cu intrare în folosul lui. Cred că cel mai potrivit să vorbească ar fi Alecsandri. De îndată ce s-o înapoia din Sinaia, voi stărui pe lângă dânsul. Când voi avea 2000 franci, ne vom putea gândi la transportarea lui la Viena. Deocamdată și așa nu-i prea târziu, deoarece el este încă neschimbat, în starea așa numitei „manii delirante”. Cum va începe să se liniștească, va fi posibilă transportarea... Al tău frate bun....."*

Trebuie spus că trimiterea lui Mihai Eminescu la Oberdöbling s-a efectuat din alte resurse, și anume din vânzarea de bilete de intrare (2 lei bucata) pentru conferința publică din 14 Octombrie 1883, susținută de V. Alecsandri la Ateneu, unde bardul de la Mircești a citit *"Fântâna Blanduziei"*, precum și din donația Reginei Carmen Sylva, contribuția personală a lui Titu Maiorescu, Emilia Humpel, etc.

Demersul pentru internarea în secția psihiatrică a dr. Schläger, *"Directorul Casei de Nebuni a Statului"* a eșuat, nefiind locuri pentru străini, decât unul singur, la clasa a II-a, *"secția violențelor"*, iar mai devreme de două luni nu sunt speranțe să se elibereze vre-un loc pentru internare.

În *Clinica dr. Schläger*, pentru străini costurile lunare ale internării erau următoarele: 5 fl. la Cl. I ; 2,40 fl. la Cl. II (3 sau 5 persoane într-o cameră); 10 fl. cheltuieli extraordinare (tutun, cafea etc).

Spre deosebire de spitalul aflat în subordinea statului, în *Clinica privată a Dr. Leidesdorf*, din Oberdöbling, prețurile erau mult mai scumpe.

Cu toate că dr. Popazu îl consideră pe dr. Leidesdorf ca fiind mai slab cotate din punct de vedere profesional, *"fiind puțin conștiincios – așa se zice"*, însă clinica sa având *"odăi libere"*, cere avizul lui Maiorescu pentru internarea lui Mihai Eminescu la Oberdöbling, în final convenindu-se asupra costului de 150 fl. pe lună. Observăm că bugetul necesar internării poetului la Viena era suficient pentru mai mult de un an de tratament.

Un voiaj de plăcere în Italia

Pentru călătoria lui Mihai Eminescu în Italia, Chibici Revneanu a avut cu sine suma de 2400 de franci, din care nu va cheltui decât o parte, restul fiind înmânați lui Mihai Eminescu.

La Veneția și în celelalte orașe italiene vizitate, cei doi călători români aleg să se cazeze în locuri ieftine, în hanuri sau hoteluri de mână a doua.

Unde mai pui că la cheltuieli s-au adăugat și cele efectuate la Viena, pentru cumpărarea unei garderobe corespunzătoare, pentru bietul Mihai Eminescu.

Din nou la Iași – pe spezele "Junimii"

Mai mult obosit decât refăcut după călătoria efectuată împreună cu Chibici-Revneanu în Italia, Eminescu realizează că Bucureștiul nu mai are ce să-i ofere.

Pleacă la Iași unde, timp de 5 luni, continuă să se odihnească, profitând de generozitatea membrilor "Junimii".

Titu Maiorescu scrie surorii sale: *"Potrivit îndemnului meu, Socec trimite azi lui Missir peste 600 de franci pentru casa de întreținere a lui Eminescu. Banii sunt din vânzarea poeziilor. Pentru 8 Mai până la 8 Iunie ați și primit banii; cu acești 600 e asigurată întreținerea până la 8 August. Între timp merg contribuțiile înainte. Ajung 280 de franci pe lună? Nici vorbă că e lesne de mărit suma, dacă găsiți aceasta nimerit."*

Poetul nu așteaptă mila nimănui: fiind încă în convalescență, el își caută singur un serviciu onorabil, predând statistica și geografia la *Școala Comercială* din Iași, primind un salariu de 252 lei pe lună.

La Spitalul "Sf. Spiridon" din Iași – cu piciorul în ghips.

Un alt moment în care poetul ajunge pe patul de spital este cel de la sfârșitul anului 1884. Fiind internat în Spitalul *"Sf. Spiridon"* din Iași, în urma unei fracturi, cheltuielile de spitalizare ale pacientului Mihai Eminescu sunt suportate de epitropia așezământului, care se *"îngrijea de hrana, chiverniseala, căutarea și odihna săracilor și a mulți bolnavi și neputincioși,,,"* potrivit hrisovului fondatorilor.

Aici lucrau însă și unii dintre cunoscuții săi, cum ar fi dr. Bottez, o perioadă chiar epitrop al *"Spiridoniei"*, cel care va face parte din consiliul medical de la Iași (1887). La spital lucra de fapt tânara familie de doctori Gavrilesco, soțul primind o carte de poezii, cu dedicație, din partea autorului. Poetul se bucură în acest spital de o îngrijire excepțională, fiind un nume cunoscut în Iași.

Din nou pe malul Mării Negre – dar nu la Constanța

Tot cu ajutorul prietenilor săi (studenți, intelectuali, profesori, medici) Mihai Eminescu efectuează în August 1885 un tratament pe litoralul Mării Neagre, de data aceasta nu la Constanța, unde mai fusese în anul 1882, dar nu existau posibilități de tratament adecvate, ci la *Balta Liman*. Doctorii îi recomandaseră tratamente cu

nămol, ceea ce înseamnă că afecțiunea dermatologică recidivase.

Din scrisorile trimise lui V.Burlă și Novleanu aflăm că pacientul aștepta *"impacient"* banii trimiși din țară, cu care urma să achite cazarea, serviciile medicale și transportul. (*"Îmi trebuiesc 100 de ruble cel puțin, dacă ar fi mai multe nu vor strica nimic"*).

Într-o altă scrisoare poetul dezvăluie că suta de ruble i-a remis-o doctorului, *"cu ce-i mai eram dator"*, Mihai Eminescu rămânând fără nici o lețcaie.

De aceea, solicită încă o sută de franci, schimbați în lei sau în ruble, în lipsa căroră nu se poate urni din loc.

Locuiește la un hotel de mână a treia (*"Hotel Strassbourg"*), însă neavând bani, nu poate bea nici măcar o cafea.

De aceea, reîntoarcerea în patrie s-a făcut în două etape: *Balta Liman* și, apoi, *Odesa*. Mihai Eminescu afirmă că pentru două zile de cazare la Odesa, sunt necesari 60 de lei, cam tot atâta și pentru biletul de tren spre țară.

La Ospiciul de la M-rea Neamț, pe banii statului

Cât privește tratamentul efectuat în ospiciul de la *M-rea Neamț*, acesta s-a desfășurat iarăși pe cheltuiala epitropiei așezământului *Sf. Spiridon*, în subordinea căruia se afla acel azil.

Un tratament rudimentar și, pe alocuri barbar, din aceste motive nici foarte scump!

Din păcate, aici Mihai Eminescu este lipsit total de resurse bănești, neavând nici bani de bilet, pentru a reveni la Botoșani, nici haine groase de drum, nici geamantan de călătorie. Ca urmare, abia la 9 Aprilie 1887 va reveni la Botoșani.

1887-1888 În tratament, la Botoșani

Aflat într-o stare critică, poetul are nevoie de îngrijire serioasă. Miron Pompiliu îl conduce la spitalul "Sf. Spiridon" din Botoșani, unde nu rămâne decât 3 zile, refuzând total hrana, medicii intrând în panică, de teamă ca pacientul să nu moară de inaniție. Ca urmare, este externat, revenind la domiciliul surorii sale, Henrietta.

Tratamentul ambulator la Botoșani a fost extrem de costisitor. Henrietta explică binefăcătoarei sale, Cornelia S. Emilian, cât a costat tratamentul: într-o scrisoare datată 3/15 mai 1887, aceasta dezvăluie că a tocmit un bărbat cu 50 de franci pe lună, o femeie 20 – spălat și mâncare, iar în ceea ce privește vizita doctorilor, de două ori pe zi, aceștia au cerut numai plata birjei. Ca urmare, banii primiți (100 de la familia Emilian și 200 de la doamna Humpel) îi ajung deocamdată. În luna mai, Mihai Eminescu a primit de asemenea suma de 100 de lei de la Morțun. În total: 400 franci. Dacă s-ar fi bizuit doar pe o pensie de 200 franci, cu siguranță că tratamentul era imposibil.

La data de 19/31 mai 1887, aceeași grijulie soră explică faptul că pentru o cură completă la *Lacul Sărat*,

în care ea să îi fie însoțitoare lui Mihai Eminescu, ar fi necesari 1000 de franci.

La 1/12 Iunie 1887 Henrietta declară că a angajat doi bărbați, cu 50 de franci pe lună, care să aibă grijă de tot ce are nevoie suferindul său fratele.

Într-o epistolă scrisă la 18/30 Iunie 1887, sora poetului crede că a dat banii în zadar pe medicamente, că numai fricțiunile cu mercur l-au făcut bine. În această scrisoare Henrietta afirmă că, urmând acea cură recomandată de dr. Iszac, Mihai se va face bine, însă *"costă foarte scump"*. Ceea ce costă iarăși mult sunt *"compresele calde la osul spinării și mai jos"*. De asemenea, doctorul cere căldură în casă, zi și noapte, 22 de grade!

La data de 23 Iunie/5 Iulie 1887, Henrietta face din nou socoteala tratamentului: purgativul costă 6,40 franci pe zi; poțiunea *Titman* face 8,5 franci pe zi; 4 franci fricțiunea; 1,5 fr. pucioasa în baie; servitorul 50 fr. pe lună; Totalul este impresionant: circa 650 franci pe lună, nepunând la socoteală onorariul dr. Iszac, doar birja!

Deoarece maladia lui Mihai Eminescu a dat semne de ameliorare, sora sa a putut să renunțe la femeia care îi spăla rufele în fiecare zi.

Henrietta crede că trimiterea fratelui său la Viena va costa dublu, însă ea este convinsă că tratamentul va fi de prisos, fiindcă îngrijirea bolii acestuia se poate face oriunde, cei atinși de morb beneficiind de aceeași îngrijire medicală.

O săptămână mai târziu, ea solicită încă 500 de franci astfel încât Mihai să nu ducă nici o grijă în pînța tratamentului.

În urma consultului colectivului de doctori de la Iași, s-a decis trimiterea lui Mihai Eminescu la *Hall Bad*. Pentru aceasta, în vara anului 1887, urmare inițiativei Corneliiei S. Emilian, cu sprijinul elevilor și tinerilor ieșeni, erau disponibili 2367,35 bani.

În Septembrie 1887, Henrietta semnează un decont de 111 franci, plus alți 50 primiți de la familia Emilian.

Tot în luna Septembrie, sunt primiți prin mandat poștal 150 franci de la comitetul de sprijin din Iași.

La sfârșitul lunii ea scrie: *"M-a luat groaza gândindu-mă că într-un timp așa de scurt s-a cheltuit o sumă enormă"*.

La aceste cheltuieli, trebuie adăugată și chiria de 295 franci, ce trebuie plătită pentru două camere, deoarece proprietarul a vândut vechea locuință. În această situație, speră ca anul viitor va putea să plătească ea însăși chiria căsuței din ograda bisericii, dacă Mihai Eminescu va primi pensia promisă.

La data de 18/30 Octombrie, aflăm din scrisorile Henriettei că Mihai Eminescu a finalizat seria celor 50 de fricțiuni cu mercur, în schimb băile cu pucioasă, de câte trei ori pe zi, vor fi făcute în continuare.

Din nefericire, intervin alte cheltuieli: *"3 oca de lapte pe zi, în loc de apă"*, un kilogram de fructe pe zi, consumate însă la ora 6 dimineața, și o baie cu pucioasă, o dată pe săptămână. De aceea, Henrietta cere din nou ajutor din partea comitetului de la Iași.

Cât privește posibilitatea unei pensii pentru poet, parlamentarii au spus că aceasta nu va fi posibilă decât în luna Aprilie 1888, iar orașul Botoșani nu îi poate oferi decât 100 de lei pe lună, drept ajutor.

Chiar și suma de 15 franci pentru ultima fotografie a Mihai Eminescu, realizată la Botoșani, este înregistrată de Emilia ca o povară.

Mai mult, Moțoc, Alexandrescu și C. Mille nu au trimis nici un ban. Henrietta susține în câteva scrisori că de la data revenirii de la *Hall Bad*, singura sursă de subzistență a lui Mihai Eminescu au fost banii primiți de la familia Emilian și de la Comitetul de la Iași, cu excepția a 20 de franci, dăruți de un domn din Calafat, și 10 florini din partea unui preot din Cernăuți, bani aduși de Scipione Bădescu.

Începând cu data de 20 Noiembrie 1887, Mihai Eminescu începe o nouă cură: "*hapuri de fier*", de trei ori pe zi; băi fără pucioasă, o dată pe săptămână; plimbări, câte două ore pe zi, când nu plouă; mâncare bună, vin vechi o litră și, ori de câte ori poate, lapte crud.

Henrietta dezvăluie că trăiește doar din dobânda bancară primită de la cei 5000 de franci din zestrea ce i se cuvenea, fiindcă de la ceilalți 3400 franci ce urma a-i primi, nu mai avea nici o speranță.

La acest necaz mai sunt și escrocheriile făcute pe seama celor doi amărâți-frate și soră: Hasnaș, primarul din Botoșani, cumnat cu generalul Pillat, a "*smântânit*" suma de 200 de franci, dezvăluie cu obidă Henrietta.

În Ianuarie 1888, Mihai Eminescu mai primește în mână 246 de franci, din suma obținută în urma unui

spectacol teatral, alți 400 de franci au fost depuși la bancă, pe numele lui, din care timp de patru luni, până se va vota pensia, urma să i se remită câte o sută de lei.

La data de 14/26 Ianuarie 1888, sora poetului a precizat că, până la acea dată, lui Mihai Eminescu i s-au administrat 540 de "hapuri", mai având de luat, până la 1 Aprilie 1888, încă 660 de pilule, în total 1200, de neapărată trebuință.

La care se adaugă, lapte cât poate bea și o baie pe săptămână.

Două zile mai târziu, în 16 Ianuarie 1888, au sosit pe adresa lui Mihai Eminescu, la Botoșani, încă 400 de franci, de la un concert dat în folosul său, sora sa opinând că nu ar fi trebuit să i se dea atâția bani pe mâna pacientului.

București 1889 – începe sfârșitul!

Exact la o zi după ce Mihai Eminescu era săltat pentru a fi dus cu duba la azil, ziarul "*România Liberă*" din data de 4/16 Februarie 1889 anunța scurt: "*S-a sancționat legea care acordă domnului Mihail Mihai Eminescu o pensiune viageră de 250 de lei pe lună, care se va respunde din Casa statului*" (op. cit. p. 1). Prea târziu însă pentru poet.

Cu o zi înainte, adică la 3 Februarie 1889 "*Mihai Eminescu fu adus prin ordinul Poliției Capitalei la Institutul "Caritatea" unde fu supus supravegherii și tratamentului medical; motivele care au occasionat izolarea sa, au fost de un ordin cu totul moral.*"

Prin urmare, de data aceasta, internarea nu a mai făcut-o T. Maiorescu, plata pentru întreținerea și tratamentul în ospiciu revenind autorităților.

Cu alte cuvinte, nu se adeverește știrea falsă că Mihai Eminescu a fost "*externat*" de la Ospiciul Mărcuța-Pantelimon, deoarece nimeni nu plătea taxele de cazare și tratament.

Ca o tristă coincidență, E. Gruber, soțul Virginiei Micle (fiica Veronicăi Micle) va muri la 24 Martie 1896, în azilul de la Mărcuța, la numai 35 de ani.

Corpul medical

Lista impresionantă a doctorilor care l-au tratat pe Mihai Eminescu, dând naștere unui șir de nedumeriri, este o dovadă a neputinței științei medicale de a identifica maladia de care suferea poetul. De ce atâtea specialiști și-au dat cu presupusul? De ce atâtea diagnostice derutante, bazate pe interpretarea aceluiași simptome?

Pe cine să ascuți? Cine erau, de fapt, cei care l-au tratat pe Mihai Eminescu? Puteau greși fatalmente diagnosticul?

Credem că nu exagerăm dacă afirmăm că, în zilele noastre, puține persoane ar putea să se bucure de un evantai atât de divers de consulturi efectuate de mari specialiști, sau de un colectiv pluridisciplinar, să beneficieze de o atenție profesională atât de largă din partea cadrelor medicale, de un atât de divers și competent corp de profesori eminenți în domeniul

sănătății, care să-și aplece atenția asupra evoluției maladiei unui pacient, așa cum s-a întâmplat cu Mihai Eminescu.

Vom selecta din rândul acelor care au o autoritate incontestabilă, un număr de specialiști care, analizând cazul *Luceafărului*, fie ca martori ai dramei poetului, fie ca analiști imparțiali, după moartea acestuia, și-au spus cuvântul în dosarul medical al bietului pacient.

Așadar, Mihai Eminescu a fost consultat de doctori de prim rang (profesori universitari, șefi de clinici, membri ai unor academii, din țară sau străinătate).

Acești erau fie români, fie străini, având cele mai diverse specializări: interniști, chirurgi, psihiatri, neurologi, dermatologi, fizioterapeuți. Unii erau activau în spitale militare, alții erau civili.

Peste 40 de nume de doctori, de toate vârstele, specializările, de naționalități diferite (austrieci, germani, polonezi etc), activând în clinici din țară sau străinătate, în spitale ale statului sau clinici particulare, retribuiți din resurse private sau din bani publici, ori chiar benevol, l-au consultat pe Mihai Eminescu, i-au investigat starea de sănătate, capacitățile mintale, fie ca doctori curanți, fie ca medici criminaliști, în dosare de internare forțată sau de interdicție, de exemplu.

Așa cum se știe, unii i-au fost chiar amici (din vremea copilăriei, din tinerețea studentască), alții îi erau prieteni de familie, activau la "*Junimea*" sau îl cunoscuseră la Cernăuți, Viena, Botoșani, București sau Iași.

Câțiva doctori ai vremii au lăsat însemnări despre maladiile poetului.

Dr. Gh. Alexianu (Alecsianu) efectuează, împreună cu dr. Șuțu, necropsia creierului lui Mihai Eminescu, la *Spitalul Brâncovenesc*. Dr. Gh. Alexianu este considerat întemeietorul **medicinii legale** în București.

Dr. Balomir, pe la 1886 funcționând ca doctor de permanență la *Ospiciul Mănăstirea Neamțului*, declară avocatului Bojeicu (coleg de școală cu Mihai Eminescu) că starea de sănătate a pacientului este perfectă și poate părăsi în orice zi sanatoriul.

Din nefericire, el nu a lăsat sau mai bine zis nu s-au găsit însemnări scrise despre situația pacientului Mihai Eminescu, în perioada sanatorizării acestea fiind furnizate mai degrabă de personalul de îngrijire. Din păcate, George Călinescu denaturează voit specificul uneia dintre metodele de tratament practicate în epocă, și anume băile reci, pe care le consideră ca fiind un supliciu pentru bolnavii apucați de furii violente, și nu o metodă de potolire a ieșirilor nervoase.

Dr. G. Bogdan (1859-1930), doctor ieșean, cu studii la Paris și Viena, devenit ulterior profesor universitar la **Facultatea de Medicină** din Iași. Pune bazele medicinei legale, publicând 4 cărți, dintr-un tratat în 7 volume, pe care și l-a propus.

Dr. Dimitrie Boghean a fost în tinerețe profesor de limba română, membru *al Junimii*, absolvent al *Facultății Regale Friederich Wilhelm* din Berlin, doctor în neurologie, cu teză de doctorat în acest profil susținută

la 12 August 1880, are misiunea expresă din partea *Junimii* de a ține legătura cu doctorii vienezi Obersteiner și Leidesdorfer.

În 1883, D. Boghean, doctor tânăr, cel care l-a vizitat pe Mihai Eminescu la Oberdöbling, trimițându-i o scrisoare lui Petre Th. Missir (BCU Iași, *Fond P.Th. Missir*, Dosar 108), descriind starea de sănătate a acestuia, locuia în *Innere Stadt*, pe *Weihburggasse* 26.

El a reușit să îl convingă pe T. Maiorescu asupra necesității ca Mihai Eminescu să călătorească în însoțita Italie.

L-a însoțit, de asemenea, în cea de-a doua prezență a poetului în Austria, la *Hall Bad*. Este un apreciat inventator de aparatură medicală, unul dintre ingenioasele sale dispozitive fiind folosite timp de decenii în clinicile de pneumologie și cardiologie din Austria.

De la el aflăm opinia lui Obersteiner, care nu crede în PGP (*paralizie generală progresivă*). Retructând opinia transmisă inițial lui T. Maiorescu în privința sifilisului, D. Boghan va fi un adversar al tratamentului mercurial practicat de doctorul Iszac.

Dr. Constantin Bottez (1854-1909), doctor în capitala Moldovei, profesor universitar chirurg, specialitatea patologie chirurgicală, unul din fondatorii *Școlii de Chirurgie* de la Iași. A absolvit *Facultatea de Medicină*, la Paris, fiind discipol al reputaților chirurgi Gosselin, Verneuil și Trellat. Obține doctoratul, în 1882, cu teza „*Tumorile regiunii temporale*”.

În același an, devine medic secundar la spitalul „*Sf. Treime*”, apoi ajunge profesor de chirurgie, la *Facultatea de Medicină*, alături de L. Russ-Senior și de L. Scully. Contemporanii îl descriu ca fiind o fire echilibrată, apropiat de pacienți. A studiat aneurismele arteriale temporale, traumatismele și malformațiile cranio-faciale. A fost epitrop la „*Sf. Spiridon*”.



Dr. Constantin Bottez

A făcut parte din completul de doctori ieșeni care dau verdictul trimeriei poetului în stațiunea *Hall Bad* din Austria în vederea unui tratament antiluetic.

Dr. Alexandru (Sterie) Ciurcu (1847-1917), figură de frunte a coloniei române din Viena, cu un aport esențial la viața spirituală și religioasă a comunității românești din Austria. A fost colegul lui Mihai Eminescu cât acesta era student la Viena, luând parte activă la înființarea "*României June*", precum și în activitatea comitetului de organizare a serbărilor de la Putna.

El l-a ajutat pe Mihai Eminescu în câteva situații în care starea sa de sănătate a dat semne de oboseală sau când acesta a avut nevoie de asistență, prezentându-l unor medici ai timpului și îngrijindu-l efectiv.

Istoriografia menționează trei episoade de îmbolnăvire a lui Mihai Eminescu, în care acesta i-a oferit asistență de profil: când a avut *gălbınarie* (hepatită epidemică), *aprindere de mațe* (enterocolită acută) și *paralizie a membrului superior* (probabil o artrită banală).

Fiind arestat în *Primul Război Mondial* ca agent al iredentismului românesc, bătrânul doctor moare în închisoare.

În Februarie 1889, dr. Sterie N. Ciurcu locuia în sectorul VIII al Vienei, în str. Alserstrasse nr. 49, un anunț din "*România Liberă*" (4/16 Februarie 1889, p.3) glăsuia astfel: "*Dr. Sterie N. Ciurcu Cabinet de consultație pentru celebritățile medicale din Viena, instituit în special pentru pacienții români*".

Dr. Dimitrie Doca, doctor gălățean, a fost la gara din Viena, la sosirea lui Mihai Eminescu pentru tratament, în toamna anului 1883. În 1879 participă la manifestările coloniei române din Viena. Scrie lui Titu Maioresci,

arătând intenția de a organiza un bal de caritate, banii obținuți urmând să fie donați pentru îngrijirea lui Eminescu, o parte, iar cealaltă pentru *Spitalul CFR* din urbea natală, Galați.

Dr. Grigore Focșa, neurolog, doctorand la Iași, însoțește pe Mihai Eminescu la *Hall Bad*, trimițând scrisori Henriettei, care nu s-au păstrat însă. Nu există însemnări cu observații pe marginea cazului Mihai Eminescu.

Dr. T. Filipescu, medic primar al orașului Iași, este component al comisiei de consult, formată din 6 specialiști, întrunită în 14 Iulie 1887 la Iași, hotărând trimiterea poetului în stațiunea *Hall Bad*.

Dr. Gavrilescu, începând cu Noiembrie 1884 l-a îngrijit cu mare grijă pe Mihai Eminescu, care suferise o fractură. Era doctorand în medicină la Spitalul "*Sf Spiridon*" din Iași. Acestuia i-a oferit Mihai Eminescu cartea sa de poezii, cu dedicația: "*Alintătorului suferinței mele trupești și mângâietorului meu sufletesc, bunului doctor Gavrilescu recunoștință nețărnută*".

Dr. Arpad Hajnal, doctor și farmacist din Botoșani, proprietarul farmaciei "*Spițeria Roșie*", bun prieten cu **dr. Francisc Iszac**, va propune ca poetul să fie trimis în *Institutul Breslauer*, situat atunci lângă Viena. A susținut substratul luetic al bolii lui Mihai Eminescu așa încât la 26 mai 1887, împreună cu doctorul Arthur Hynek, va întocmi un raport recomandând trimiterea lui Mihai Eminescu în Austria.

Dr. I. Hosanu în 1869 fiind student, i-a facilitat lui Slavici întâlnirea cu Mihai Eminescu, devenind mai târziu naș al copiilor scriitorului ardelean.

Acest personaj (cunoscut în literatura istoriografică și sub numele de I. Hozan) va deveni peste ani un renumit doctor balneolog, de reputație internațională, șeful stațiunii de tratament balnear *Gräfenberg*, fiind un apropiat al regelui Carol I.

El a transmis urmașilor săi informația că, fiind prieten cu Mihai Eminescu, încă din vremea studenției, ar fi dat o mână de ajutor la internarea acestuia la Oberdöbling, în anul 1883.

Se pare că el a primit rugămintea lui I. Slavici sau a lui T. Maiorescu să mijlocească această internare. Dar documente relevante nu există.

O altă legendă, transmisă din generație în generație în familia dr. Hozan (Hosanu), atestă faptul că, iarna, atunci când nu avea bani, Mihai Eminescu își amaneta paltonul.⁴²

I. Slavici a făcut cunoștință cu Mihai Eminescu, prin intermediul lui Hosanu: *"Deși trecuseră vreo două luni de când mă aflam la Viena, singurul român de acolo pe care-l știam era Ioan Hosanu, care studia medicina. El venea câteodată să mă ia cu dânsul, la masă. Prin el am făcut cunoștință cu Mihai Eminescu și cu Ioniță Bumbac, care scria și el versuri, și am luat masa împreună"*. Animator al vieții coloniei române de la Viena și al "României June", acesta era nelipsit de la întâlnirile tradiționale, remarcându-se prin vocea sa frumoasă.

⁴² D. Karnabatt, *"O figură puțin cunoscută în prietenia Eminescu – Slavici: Dr. Ion Hozanu"*, în „Curentul—, București, 1936, nr. 3008, 18 iunie, p. 1-2.

Dr. Arhur Hynek, medic practicant la Botoșani, coleg da clasă cu frații Mihai Eminescu, prieten de familie cu neamul Eminovicilor. A susținut etiologia de natură luetică a maladii poetului. Împreună cu dr Hajnal propune sanatorizarea la *"Institutul dr. Breslauer"*.



Dr. Francisc Iszac

Dr. Francisc Iszac (1827-1907), doctor dermatolog, de origine poloneză, ocupând funcția de medic șef al Botoșanilor, prieten cu Mihai și Henrietta, este solicitat pentru a-l consulta pe Mihai Eminescu în vara și toamna

anului 1887. Înscriș inițial la *Facultatea de Medicină* din Viena, își continuă apoi studiile la Paris și Würzburg, aici obținând diploma de doctor în medicină și chirurgie. În vremea Războiului de Independență a fost numit doctor militar al regimentului 16 Dorobanți, înființând în această calitate spitalul pentru "*căutarea răniților ostași români*". În anul 1885 obține indigenatul, iar în anul următor se pensionează, dar continuă să acorde asistență bolnavilor.

Exponent al așa zisei gelozii profesionale - "*Invidia medicorum*"- dr. Iszac afirmă despre doctorii ieșeni că sunt incapabili, făcând doar practică pe bietul Mihai Eminescu, că trimiterea acestuia la *Hall Bad* este inutilă.

Recurge la o terapie drastică, folosind tratamente pe bază de mercur, sub formă de aplicații, frecții și fumigații, în doze uriașe, ucigătoare de-a binelea, de la 4 grame/ zi până la 7 grame/zi. Urmarea a fost una dezastruoasă.

Crede că trimiterea lui Mihai Eminescu la *Lacul Sărat*, ale cărui ape iodurate erau mai eficiente decât cele din stațiunea *Hall Bad* va rezolva supărătoarea prezență a bubelor de pielea pacientului.

Doctorul Iszac plănuia să elaboreze, după vindecarea poetului, o lucrare științifică prin care să revoluționeze terapeutica luesului.

În acest sens, se deplasează la Viena⁴³ pentru a-și susține teoria în fața celor trei medici vienezi (T. Mainert, H. Nothangel și I. Neuman), dar rezultatul acestui demers a rămas cunoscut, doctorul Iszac neprezentând Henriettei corespondența cu acești specialiști, scrisori considerate astăzi pierdute.

Nu se va mai ocupa de Mihai Eminescu, va pleca în Italia, iar spre sfârșitul vieții el însuși se va interna într-un sanatoriu austriac, bolnav fiind de etilism cronic. Despre el se afirma că este „*un bun diagnostician, mai ales când bea puțin*”⁴⁴.

A fost un medic iubit de botoșăneni, considerat „*doctor fără arginți*”, însă îi plăcea să fie lăudat pentru succesele sale. La inițiativa sa, în anul 1865 a fost înființat *Spitalul Comunal*, purtând inițial denumirea de Ospiciu.

Avea la inaugurare 35 de paturi, funcționând în spații închiriate de la Biserica „*Cuvioasa Paraschiva*”, fiind destinat bolnavilor săraci, orfanilor sau persoanelor cu probleme mintale.

În ciuda greșelilor în abordarea tratamentului poetului, el nu poate fi acuzat de rea credință, chiar a dat dovadă de devotament față de starea bietului său pacient.

44 I.E.Torouțiu, „*Studii și documente literare*”, vol 4. București, Bucovina (1933), LXVI.

Dr. M. Iorgandopol, unul din medicii spitalului din Botoșani, care îl vizita acasă pe Mihai Eminescu, a dezbătut necesitatea internării acestuia pentru o nouă cură balneară. Acesta a fost angajat al Spitalului „*Mavromati*” din Botoșani, alături de Francis Kron, Halendragen Reichenblat și Francisc Iszak. Un frate de-al său, dr. Epaminonda Iorgandopol, conducea spitalul militar al orașului Brăila.

La 29 mai 1887, Miron Pompiliu și A. C. Cuza, veniți special de la Iași, îl internează pe Mihai Eminescu în acest spital într-o rezervă *”cu totul separată și cu un om de serviciu exclusiv al lui, care nu se mișca de lângă el, dându-i o îngrijire din cele mai delicate și mai omenoase....”* (). Pe lângă doctorul Iorgandopol, medicul spitalului, a fost vizitat de două-trei ori și de către alți medici: doctorul Andrei Pallauz și doctorul Iosef Kalischer”⁴⁵

45 I.D. Marin, *”Eminescu la Ipotești”*, ediția I, 1979, *„ediția a doua definitivă”*, Editura Junimea, Iași, 2015.

Dr. G. Iuliano, practica medicina la Iași, obișnuind să scrie pe cartea sa de vizită *"doctor de Paris"*, aceasta însemnând că studiasse în capitala Franței. Împreună cu dr. Bogdan, a pus diagnosticul de *alienație mintală, provocată de gome sifilitice pe creier și la picioare*. Lor li s-au alăturat dr. Hyneck, în special dr. Francisc Iszac.

Dozele enorme de fricțiuni cu mercur, injecțiile cu morfină, pentru tratarea durerilor, au agravat starea de sănătate a lui Mihai Eminescu, deși pentru anumite perioade, simptomatologia acestuia cunoștea stări de remisie.

Cu excepția diagnosticului de *"Alienație mentală cu accese acute produse probabil de gome syphilitice la creier exacerbate de alcoholism"*, nu s-a implicat în eforturile de deslușire sau tratare a bolii de care suferea Mihai Eminescu.

Deși se aflau într-o gravă eroare profesională, cei doi medici l-au trimis pe poet în bolnița de nebuni de pe lângă *M-reă Neamț*, semnând cu atâta ușurință, la 6/18 Noiembrie 1886, un document rușinos. Mai gravă ni se pare însă părerea acestora, mai mult de ordin politic decât medical, conform căreia Mihai Eminescu reprezenta un pericol public: *"starea lui e periculoasă atât pentru societate cât și pentru el însuși și este neapărată nevoie de a fi internat în o casă specială spre cercetare și observare pe un timp limitat, după socotința medicului curant."*

Dr. F. I. Jahimowicz (1831-1916), medic balneolog polonez, având un "spa" la răsărit de Odesa, la o distanță de 2 km de *Sanatoriul Municipal*. Stabilimentul punea la dispoziția clienților câteva vile luxoase, nouă clădiri cu 50 de camere, iar în mijlocul complexului se afla pavilionul balnear, având instalații perfecționate pentru acea vreme: șase cabine cu nămol și șapte cu băi sărate. Ca metode moderne de tratament, menționăm electroterapia, masajul și gimnastica medicală.

În 1881, dr. Jahimowicz alesese faleza *Limanului Kuialnik*, într-un vad părăsit de tătari, pentru a edifica un modern complex pentru cura heliomarină. Poetul se internează aici la insistențele doctorului Kremnitz și la recomandarea doctorului Emil Max.

Dr. Iosef Kalischer, doctor botoșănean, îl vizita pe Mihai Eminescu de două ori pe zi, la spital. În urma incendiului care a pârjolit orașul Botoșani, distrugând circa 1000 de case, în 3/15 Iunie 1887, dr. I. Kalisher, în calitate de vicepreședinte al comitetului izraelit, adună bani și ajutoare pentru sinistrați.

Dr. Wilhelm Kremnitz (1841-1897) medic german, cumnatul lui Titu Maiorescu, angajat al *Spitalului Brâncovenesc*, nu se va implica direct în tratamentul psihiatric al poetului. Stabilindu-se în Capitală, ca redactor al "*Timpului*", și confruntându-se cu dificultăți materiale, Mihai Eminescu oferă meditații la limba română Mitei Kremnitz. Astfel, el devine un apropiat al familiei Kremnitz, poate chiar mai mult, fiind invitat să-și petreacă sărbătorile de Crăciun, în fiecare an.

Agreat în anturajul *Casei Regale*, având cabinet particular în București, în Strada Polonă nr. 23, ajunge medic secundar, iar în 1889 medic primar la *Spitalul Brâncovenesc*.

În perioada *Războiului de Independență* doctorul Kremnitz organizează un spital militar în gara Cotroceni, apoi, fie prin legăturile Mitei Kremnitz, fie prin știința proprie, ajunge doctorul personal al familiei regale a României, în toată această perioadă locuind la *Castelul Peleş*, până la 31 Iulie 1897 când, din cauza unei crize cardiace, decedează.

În acel an salvase viața viitorului rege *Ferdinand* (pe atunci prinț moștenitor), căzut la pat, în stare gravă, suferind de febră tifoidă.

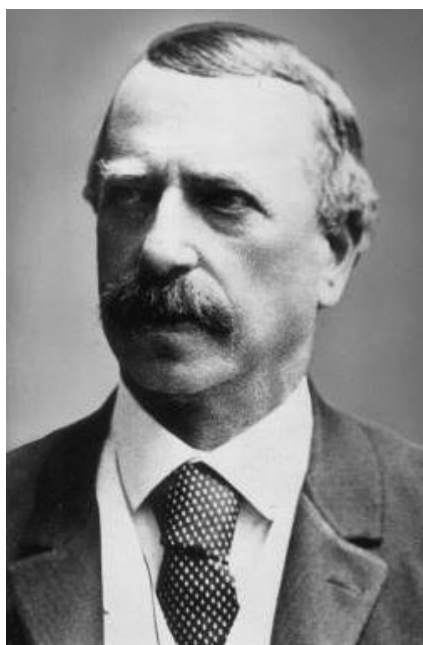
Prieten de nădejde al poetului, în Ianuarie 1883 îl îngrijește pe Mihai Eminescu în *Spitalul Brâncovenesc*, acesta ieșind vindecat de eritemul generator de noduli ce invadase gambele.

Intuind pericolele ce planau asupra existenței lui Mihai Eminescu, dr. Kremnitz recomandă acestuia, în 1878, liniștea și tihna moșiei de la Florești-Dolj a lui Nicolae Mandrea, protectorul său, (poetul reclama deja o stare de epuizare nervoasă, cu dureri în ceafă și insomnii, confundate probabil cu nevroză astenică incipientă.)

Ca urmare, Mihai Eminescu petrece aici peste două luni și jumătate, în ceea ce am numi concediu medical care, însă, a fost unul de muncă intensă.⁴⁶ Într-o scrisoare din 13 Iulie 1878, trimisă lui Ronetti Roman și lui I.L.Caragiale, Mihai Eminescu oferă detalii asupra bolii: «... *veți ști că tot mă ustură piciorul și vă duc dorul și vă trimit ciorilor în crucea hotarelor pentru că nu-mi scriți*».

⁴⁶ În acea vară, Eminescu traduce din limba germană primul volum din „*Documentele Hurmuzaki*”, „*Fragmente zur Geschichte der Rumänen/ Fragmente din Istoria Românilor*” (potrivit chitanței ce se păstrează, poetul încasase suma de 1000 de lei). Tot aici, poetul Mihai Eminescu a elaborat prima variantă a poemului *Scrisoarea III*.

Prof. dr. **Maximillian Leidesdorf** (1819 –1889), absolvent al *Facultății de Medicină* (1845), dr. Leidesdorf studiază și face practică în diverse spitale din Italia, Franța, Germania, Anglia. Prin eforturile sale, a luat ființă o clinică psihiatrică la *Universitatea din Viena* (1870). Profesor (1866) apoi medic șef (1872) al *Clinicii de psihiatrie a Spitalului General* din Viena. În anul 1875 este numit superintendent al *Azilului General de boli de nervi al Austriei de Jos* ("Landes Irenanstalt").



Dr. Maximillian Leidesdorf (1875)

Fondează, împreună cu Theodor Meynert, o prestigioasă revistă de specialitate:” *Vierteljahresschrift für Psychiatrie*”, unde vor fi publicate studii de referință în acest domeniu medical.

Teoria profesorului dr. M. Leidesdorf, conform căreia majoritatea maladiilor psihice sunt în legătură cu afecțiuni fizice, a avut numeroși susținători în epocă. Reputația sa era atât de mare încât la clinica ce-i purta numele veneau pentru consult pacienți din cele mai îndepărtate țări ale lumii.

În 1876 este chemat la Constantinopole să analizeze condiția mentală a sultanului detronat, Murad V, iar în 1886 *Curtea Imperială* de la Viena îi cere opinia cu privire la sănătatea lui Louis II al Bavariei.

Conform legislației medicale austriece, cadrele universitare puteau să acorde consultații în instituții private.

Ca urmare, Dr. Leidesdorf ajunge coproprietar al sanatoriului privat din Oberdöbling, împreună cu dr. H. Obersteiner, fiul fondatorului acestui institut.

Asistentul său, Julius Wagner – Jauregg, care îi urmează la conducerea sanatoriului, va deveni mai târziu un nume de referință în acest domeniu, obținând *Premiul Nobel* (1927).

Fizic, era un personaj puțin cam șters. Avea mersul țeapăn, din cauza unei gute severe, purta perucă, dar era un foarte fin observator al maladiilor mintale.

Fiica profesorului Leidesdorf se căsătorise cu tânărul dr. Oberstainer, fost elev al profesorului Brucke.

Doctorii vienezi care l-au tratat pe Mihai Eminescu în cele patru luni de internare în clinica dr. M.Leidesdorf și-au făcut meseria cu conștiinciozitate.

Poate că o stradă din Cotroceni ar putea primi, în semn de respect, numele unuia dintre acești ci amintiți mai sus, cum și la Oberdöbling o stradă s-ar putea numi Mihai Eminescu!

Dr. Emil Max (1834 -1894), doctor în medicină și chirurgie, profesor de obstetrică ginecologie, la "*Institutul Gregorian din Iași*", cu studii la Viena (1858), pe care Mihai Eminescu îl amintise într-un articol publicat în "*Curierul de Iași*" (8 sept.1876), este unul din prietenii săi (membru al "*Junimii*") care, în calitate de doctor curant ocazional, îi recomandă acestuia o cură balneară la sanatoriul de la *Balta Liman*, ba îl și însoțește acolo.

În anul 1884, dr. Emil Max, tatăl celebrului societar al *Comediei Franceze*, Eduard de Max ⁴⁷, publică o carte de referință în balneologie, cu titlul "*Băile de mare și de Liman la Odesa. Cîteva noțiuni adunate din propria mea observațiune și din publicațiile științifice ale domnilor: Motshutkovski, Verigo și Pinsker.*" ⁴⁸

47 Eduard de Max, pe vremea cât era student la *Conservator*, recită la 24 sept. 1888 poezia "*O rămâi...*" pe scena *Teatrului Național* din București.

48 Cei trei amintiți în titlul tratatului amintit erau medici balneologi renumiți la Odesa.

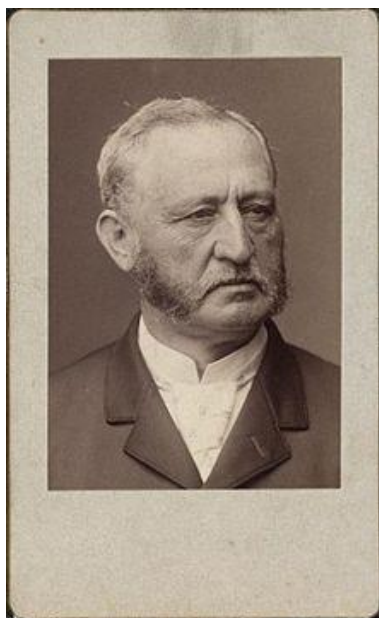
Dr. I. Neagoe, prieten al poetului, rostește un discurs funebru la slujba de înmormântare a lui Mihai Eminescu, de la cimitirul Bellu. El a făcut parte din "*Comitetul Mihai Eminescu*", alături de Titu Maiorescu, I.L. Caragiale, T.G. Rosetti, I.C. Negruzzi, N.Mandrea, A.Chibici-Revneanu, M.Brăneanu și N.Săveanu înaintând, la data de 17/29 Decembrie 1892, Primarului Capitalei un document oficial, solicitând să primească în depozitul Primăriei un titlul de rentă perpetuă, în valoare de 1000 lei aur, cu dobândă de 5% pe an, pentru ridicarea monumentului închinat poetului.

Dr. Vasile Negel, (1854-1923), absolvent de facultate pariziană, profesor la *Facultatea de Medicină din Iași*, disciplina anatomie patologică. S-a implicat, împreună cu Al. Brăescu și C. Thiron, în susținerea înființării unui spital de psihiatrie la Iași, necesar la acea vreme pentru zona Moldovei și pentru învățământul medical ieșean. Adept al teoriei luetice, face parte din comisia întrunită la 14 Iulie 1887, la Iași, recomandând o cură la *Hall Bad*.



Carl Wilhelm Hermann Nothnagel
(1841 – 1905)

Din 1882 până la moartea sa, în 1905, a fost profesor la *Clinica Universitară din Viena*. Doctor psihiatru, l-a avut ca discipol pe Constantin von Economu.



**Isidor Neumann, Cavaler de Heilwart
(1832-1906)**

Dermatolog austriac, fondator al *Școlii de Dermatologie de la Viena*, de pe lângă universitatea din capitala austriacă. În anul 1881 a fost numit profesor de dermatologie și succesor al lui Carl Ludwig Sigmund (1810-1883), în calitate de Director al *Clinicii de Sifilis*.

Începând cu anul 1886, publică revista trimestrială "*Vierteljahrsschrift für Dermatologie und Syphilis*" (*Quarterly for dermatology and syphilis*)



Th. Meynert
(1833-1892)

Psihiatru, neuropatolog și anatomist. În tinerețe, dr. Theodor Meynert lucrase la "*Azilul de alienați din Austria de Jos*", însă acum predă psihiatria, o disciplină relativ nouă, termenul fiind inventat cu 40 de ani în urmă.

Dr. Theodor Meynert a înființat o a doua clinică de psihiatrie la "*Spitalul General*". De acum înainte, toate tratamentele în domeniul maladiilor mintale aveau să fie descoperite în laboratorul de anatomie cerebrală. Acest om de știință era, în același timp, poet, autor de balade, istoric, critic dramatic, cunoscător a 6 limbi străine. A fost supranumit "*părintele arhitecturii creierului*".

Dr. Heinrich Obersteiner, (13.11.1847 – 19.11.1922), neurolog, a fondat *Institutul de Neurologie al Universității Viena*, cel mai vechi institut de acest fel din lume.

Dr. Heinrich Obersteiner, profesor de anatomie și patologie a sistemului nervos la *Universitatea din Viena*, a fost totodată și un renumit psihiatru, conducând *Cinica/ Institutul de boli mintale din Oberdöbling*.



Prof. Dr. H. Obersteiner

Provenea dintr-o familie respectabilă, tatăl său având, la rândul lui, preocupări privind cunoașterea unor chestiuni de ordin medical.

Astfel, pe la 1860, Obersteiner Senior a fondat un spital privat pentru boli de nervi, la Oberdöbling.

În anul 1865, Heinrich Obersteiner a început să predea la *Universitatea de Medicină* din Viena, mai întâi ca asistent al dr. Ernst Brucke, până în 1872.

Terminând doctoratul în 1870, a studiat apoi în Germania și Anglia chestiuni legate de centrii nervoși.

Din 1872 i-a succedat tatălui său în fruntea *Spitalului* privat din Oberdöbling, pe care l-a condus timp de 45 de ani.

În Septembrie 1880 obține titlul de profesor asociat iar în 1898 pe acela de profesor titular al disciplinei anatomia și patologia sistemului nervos.

A fost ales membru al *Academiei de Științe din Viena*, membru de onoare al *Societății Medicale* din St. Petersburg, Tokio, Bruxelles, Londra, New York, Constantinople, precum și titlu de Doctor Honoris Causa al *Universității din Oxford*.

A scris lucrări capitale în domeniul neurologiei și psihiatriei, traduse în numeroase limbi (Engleză, Franceză, Italiană, Rusă.)

Ca urmare a uriașului număr de articole, studii și cercetări, precum și a marelui număr de manuscrise, s-a creat ulterior *Fondul (Biblioteca) H. Obersteiner* din cadrul *Bibliotecii Facultății de Medicină a Universității Viena*.

Dr. Gustav Otremba, polonez, născut la Cracovia, practică mai întâi medicina la Hârlău apoi la Iași, ca medic șef al regimentului nr. 13, devenind medic șef al *Corpului IV al Armatei Române*, cu grad de colonel, participând activ la *Războiul de Independență* (1877-1878). Acesta era și un talentat compozitor, colaborator

al lui Eduard Caudella, cu care a scris mai multe creații muzicale, mult apreciate în epocă. A pus bazele "*Societății Lirice*" și "*Amicii Artelor*", prin care atrage prietenia lui Mihai Eminescu.

Ca ziarist, Mihai Eminescu evocă numele dr. Otremba ca fiind unul dintre statornicii iubitori de muzică ("*Concertul Frieman*", 18 mart.1877), precum și într-un caz de *malpraxis*, pe care redacția ziarului la care lucra Mihai Eminescu îl dorea mai bine clarificat ("*O diagnoză superficială*", 8 sept. 1876).

Acesta a fost, de asemenea, președintele *Societății de Medici și Naturaliști* din Iași (1887-1891). Istoriografii consideră că, pe linie medicală, dr. Gustav Otremba poate fi considerat *doctorul personal al Poetului*.⁴⁹ Face parte din conclavul doctorilor ieșeni, din 14 Iulie 1887, care a recomandat consult de specialitate la Viena, apoi băi la *Hall Bad*.

Dr. Andrei Pallauz , unul dintre doctorii care îl vizitau pe Mihai Eminescu la spital, chiar și de câte două ori pe zi.

49 Dr. Valeriu Lupu, "*Eminescu și medicii săi*", Revista "*Victor Gomoiu*" de Istoria Medicinii.

Dr. Johann Rabl (1830-1902), medic la *Hall Bad*, a lăsat posterității un foarte prețios set de documente, cu privire la pacienții pe care i-a tratat în calitate de doctor la *Hall Bad*, în perioada 1861-1902, printre ei și Mihai Eminescu.

În perioada 1 Mai - 31 Oct. locuia în *Hall Bad*, Casa nr. 134, de lângă Parc, iar iarna la Viena, în *Weihburggasse* nr. 9.

Scrisorile sale au fost publicate de Rosine Rabl-Portzinger, sub titlul "*Kurarzt im Bad Hall der Jahrhundertwende. Aus den Lebenserinnerungen des Dr. Johann Rabl*"⁵⁰ într-un serial de articole în revista *Hall Bader Kurier*, nr.136 (1977); nr. 137/9 (1978); nr.138/4, 6, 11 (1979).

Eduard Jakob Pollak (1818 -1891), doctor și explorator, studiază medicina la Praga și Viena, fiind un timp chirurg în spitalele din capitala Imperiului. În anul 1851 ajunge în Persia, fiind desemnat doctorul personal al șahului Nassereddin, în perioada 1855-1860. A organizat învățământul medical în capitala Persiei. Revenit în Austria, este angajat la *AKH* și la *Bad Ischl*.

50 "*The boom of Hall Bad in the years 1860-1902. Recorded after letters von Dr. Johann Rabl*"; idem, "*Spa doctor at Hall Bad at the turn of the century. From the memoirs of Dr. med. Johann Rabl*".

Dr. Constantin Popazu, în perioada internării lui Mihai Eminescu la Oberdöbling, C. Popazu era în ultimul an de studii la *Universitatea din Viena*, unde îl cunoștea pe celebrul psihiatru prof. Theodor Meynert.

Popazu urma să obțină o diplomă de medic, în lipsa căreia nu putea să profeseze, având nevoie de o practică de cel puțin un an, în vederea specializării.

Gândurile sale mergeau mai departe: dacă mijloacele materiale i-ar fi permis, ar fi dorit să studieze la Berlin sau Paris, deși se temea că sprijinul tatălui său era insuficient. Spera însă și în ajutorul moral al lui Titu Maiorescu.

Devenind doctor, Popazu se angajează ca profesor al *"Institutului Teologic – Pedagogic din Caransebeș"*, fiind o figură importantă a vieții culturale din acest oraș. Împreună cu Ioan Popazu, Episcop de Caransebeș, unchi al lui Titu Maiorescu, el a creat o veritabilă *"Junime"* în această parte a țării.

Dr. Zaharia Petrescu, internist, vizita pacienții *Institutul Caritatea* al dr. Șuțu, pe care îi consulta din punctul de vedere al internistului.



Gen. Dr. Zaharia Petrescu

La data respectivă, era general în armata României, membru corespondent al *Academiei Imperiale din Rio de Janeiro* (1880) și al *Academiei Române* (din 1886), director al *Institutului Medico-Militar*, instituție creată în 1883, după modelul german și austriac.

Somitare a medicinei românești, dobândește faimă unanim recunoscută pe plan mondial inventând metoda originală de tratament al pneumoniei cu doze masive de digitalină (1992).

Dr. Zaharia Petrescu este primul doctor care a formulat rețete în limba română, până atunci scrise în latinește și în franțuzește. S-a format la școala de chirurgie a lui Carol Davila și apoi la *Facultatea de Medicină* de la Paris.

Fiind preocupat de aprofundarea bazelor chimice, fiziologice și farmacologice experimentale ale terapiei medicamentoase, a publicat o lucrare monumentală, în patru volume, intitulată *"Tratat de terapeutică și materia medica."*

Nefiind psihiatru, explicația semnăturii sale pe constatarea medicală din Martie 1889 poate fi următoarea: fiind profesor ca și dr. Șuțu la *Facultatea de Medicină*, colegul său, medic psihiatru, a apelat la cunoștințele sale, dr. Zaharia Petrescu fiind considerat întemeietorul disciplinei numită *medicină experimentală și patologie generală* în România.

Dr. Șuțu a apelat la acesta, probabil, având dubii cu privire la efectele administrării de doctorii în exces.

După înrăutățirea stării de sănătate a poetului, Dr. Zaharia Petrescu apreciază că aceasta este cauzată de o *endocardită vegetantă*, de natură streptococică, secundară erizipelului pe care l-a contractat prin suprainfecția unei plăgi la nivelul capului. Necropsia va infirma această ipoteză.

Dr. Emanoil Riegler (1854-1929), doctor de origine franceză, fiziopatolog și farmacolog, profesor universitar la *Facultatea de Medicină* din Iași, membru corespondent al *Academiei Române*.



Dr. Emanoil Riegler

Om politic conservator. Urmează studii de medicină la Viena, unde obține titlul de doctor în științe medicale, în 1880. Fratele său, dr. Paul Riegler, a fost fondatorul *Institutului Pasteur* din București și Decanul *Facultății de Medicină Veterinară*. Dr. Emanoil Riegler, în calitate de internist, face parte din comisia constituită în 1887, recomandând trimiterea lui Mihai Eminescu în Austria.

Dr. Ludovic Russ – Senior (1816-1888), doctor chirurg austriac, stabilit în Moldova, șef al secției de chirurgie a Spitalului "*Sf. Spiridon*" – Iași, profesor la *Facultatea de Medicină* în vremea în care Mihai Eminescu a fost tratat pentru fractură osoasă.



Dr. Ludovic Russ – Senior

Dr. Leon Sculy Logothetides (1853-1912), descendent al unei nobile familii de origine grecească, originară din Piatra Neamț.



Dr. Leon Sculy-Logothetides

A urmat cursurile *Facultății de medicină* la Montpellier și Paris, în acest din urmă oraș obținând și doctoratul în medicină. A fost unul dintre colaboratorii dr. Ludovic Russ-Senior, la Spitalul „Sf. Spiridon” din Iași. Între 1879 și 1881 este profesor suplinitor de anatomie și histologie, iar, ulterior, profesor de clinică chirurgicală. El a fost primul decan al *Facultății de Medicină* din Iași (1879–1881).

Dr. Alexandru Soutzo (Șuțu) (1837-1919), absolvent de medicină al universităților din Atena și Paris, profesor de psihiatrie și medicină legală la *Facultatea de Medicină Carol Davila* din București, fondatorul psihiatriei românești.

A condus ospiciul Mărcuța în calitate de medic șef (1866-1909). A pus bazele *Institutului Caritatea* din strada Plantelor nr 9. A fondat „*Jurnalul de Psihiatrie și Medicină Legală*” (1884).

La data de 28 Iunie 1883 îl internează pe Mihai Eminescu, cu *diagnosticul de Manie acută furibundă*.

Terapia aplicată pacientului: *iodură de potasiu, cloral hidrat (sedativ), morfină, băi ale membrelor inferioare, badijonări cu vezicătoare*, din păcate cu *concentrate de mercur (biiodură de mercur)*.

Dr. Alexandru Ștefanovici a fost coleg de școală cu Mihai Eminescu, la Cernăuți, stând cu acesta în gazdă la numitul Dzierzeck, care avea locuința în mijlocul unei grădini. Școlarii năstrușnici, cu ei și Mihai Eminescu, îi făceau tot felul de șotii. Erau doi frați Ștefanovici, unul ajuns medic, celălalt, pe nume Constantin, profesor de matematici.

El considera că ereditatea este cauza îmbolnăvirii lui Mihai Eminescu, mama acestuia având "*înclinații nevrotice, psihopatie*", iar frații și surorile sale, irascibili și pe alocuri violenți (dr. Ștefanovici amintind că frații mai mari ai lui Mihai erau considerați bătașii școlii la Cernăuți) au moștenit aceleași tare ereditare. Recomandă trimiterea lui Mihai Eminescu la Institutul Breslauer, de lângă viena.

Dr. Nicolae Tomescu, angajat colaborator al *Institutului Caritatea*, îndeplinind funcția de internist.

Va deveni profesor suplinitor la catedra de *Clinică și Patologie Infantilă* a *Facultății de Medicină* din București, iar în 1899 profesor titular la aceeași catedră până în 1918, anul morții.

Dr. Neculai Ursulescu (n. 1848), absolvent de medicină la Paris (1876), a funcționat ca profesor universitar la Iași, fiind mulți ani medicul șef al *Așezămintelor Spiridonia*. Îl are pe Mihai Eminescu în îngrijire, în perioada în care acesta a fost internat la *M-rea Neamț*. Doctorul vizita ospiciul de două ori pe săptămână. În fișa de internare a poetului, el stabilește diagnosticul "*Manie furibundă*", înlocuit ulterior cu diagnosticul de "*Delirum tremens*".

Medicul N. Ursulescu știa cine este Mihai Eminescu, urmărind cu atenție evoluția stării sale de sănătate. Nu a fost de acord cu diagnosticul pus de doctorii de la Iași, de aceea l-a rugat pe intendentul azilului, Leon Onicescu, om simplu, să îi acorde acestuia o grijă aparte, în lipsa sa.

Nu avem consemnări din partea medicului amintit în privința evoluției bolii lui Mihai Eminescu.

Dr. Ștefan Urzică este amintit în unele izvoare documentare ca fiind de aceeași opinie cu doctorii care, în vara anului 1887, recomandau trimiterea lui Mihai Eminescu la *Hall Bad*.

Dr. Victor Vineș (1867-1939) funcționa în calitate de medic curant (Martie-Iunie 1889) la *Institutul Caritatea*.

În 1934 era șef de lucrări la catedra savantului Gheorghe Marinescu. Studiul său, publicat în *România Medicală* nr 11 din 1 Iunie, intitulat "*Câteva date asupra ultimelor zile ale lui Mihai Eminescu*" constituie, asemenea notelor dr. N. Tomescu, cea mai consistentă abordare cu caracter profesionist a manifestărilor pacientului Mihai Eminescu, aducând proba că poetului i s-a administrat un criminal tratament cu mercur injectabil.

Spitale, instituții medicale

În cei 39 de ani, cât a trăit geniul literaturii române, Mihai Eminescu a trecut pragul unor instituții particulare, a fost internat pe paturi de spital, ori a fost trimis în cămașă de forță, uneori însoțit de organe de poliție, în stabilimente de boli nervoase, zăgrăvite astfel de poet:

*"Cum mîngîie dulce, alină ușor
Speranța pe toți muritorii!
Tristeță, durere și lacrimi, amor
Azilul își află în sînu-i de dor
Și pier, cum de boare pier norii." ("Speranța")*

În ultimii ani de viață, acesta a trecut porțile a trei spitale reprezentative din țară ("*Brîncovenesc*" - București, "*Sf. Spiridon*" - Iași și Botoșani), a fost internat într-un institut medical privat din Viena (dr. Leidesdorf), un altul din București (dr. Șuțu), a cunoscut forțat azilul de la *M-reă Neamț*, a trecut prin trei centre de tratament balnear (*Hall Bad*, *Balta Liman*, *Repedea*), la care putem adăuga voiajul de refacere în Italia, concediul petrecut în Oltenia sau în Constanța.

Spitalul "Brîncovenesc"

Având 240 de paturi, acesta este aproape distrus de un incendiu, astfel încât, în perioada internării lui Mihai Eminescu, spitalul era în reparație (1880-1890).

Era sigurul spital din capitală unde, în incinta sa, se făceau tratamente hidrominerale pentru boli reumatismale, de stomac, intestine, ficat și rinichi.

Cu alte cuvinte, în Ianuarie 1883, Mihai Eminescu se internează într-un spital de boli interne și nu într-o clinică de psihiatrie, ceea ce înseamnă că simptomele de care suferea erau de altă natură decât cele mintale.

A fost cel de-al patrulea spital edificat în București, în ordine cronologică. Spre deosebire de *Colțea*, *Pantelimon* și *Filantropia*, instituții de tratare a bolilor

sub autoritatea *Eforiei Spitalelor*, *Spitalul Brâncovenesc* se autofinanța, resursele provenind din uzufructul moșiilor lăsate prin testament de ctitori (Grigore Basarab și Safta Brâncoveanu).

Era un *spital al săracilor*, conform dorinței fondatorilor brâncoveni. În Septembrie 1881, Mihai Eminescu ajunge în sălile acestui spital, pentru a-i face o vizită lui Ion Creangă, internat aici.

La mijlocul lunii Ianuarie 1883, poetul este din nou prezent la *Spitalul Brâncovenesc*, de data aceasta în calitate de pacient, fiind internat aici prin intermediul dr. Kremnitz.

A treia oară, Mihai Eminescu este adus în acest spital, în Iunie 1889, pentru a i se face autopsia, deoarece morga *Spitalului Colțea* era în reparații.

Institutul Medical "Caritatea" din strada Plantelor

La sfârșitul veacului al XIX-lea, în apropierea *Foișorului de Foc* se afla strada *Plantelor*, din suburbia *Popa Soare*, un loc tihnit, cu multă vegetație, cu noi construcții ale prosperilor locuitori ai cartierului, fiind locuită de artiști, comercianți, avocați și doctori.

Ea se termina într-o piațetă, la intersecția străzilor *Traian* cu *Stupinei*, prefigurând unul dintre cele mai frumoase locuri patriarhale ale orașului, făcând legătura între străzile *Mântuleasa* și *Popa Nan*.

Aici a fost fondat, în 1876, institutul medical de internare și tratament al doctorului Șuțu, purtând numele *"Caritatea"*. Acolo unde a fost internat Mihai

Eminescu, se află astăzi un imobil, construit după anul 1920.

A existat și încă mai există o prejudecată, conform căreia Mihai Eminescu ar fi fost internat la "*Spitalul Caritas*" și nu la *Institutul medical "Caritatea"*.

Să lămurim acest aspect. *Spitalul Clinic "Caritas"* începe să funcționeze din 1880, când se ridică primele clădiri în zona cartierului Dudești (Strada Bradului, nr. 43-45), între Calea Dudești, Strada Bradului și Crucea de Piatră.

Era de fapt un așezământul de binefacere, cu numele "*Caritas*", unde erau adăpostite mai ales femeile și copiii din familiile sărace. Dispunea de 60 de locuri.

Apariția "*Spitalului Caritas*" a fost posibilă prin transformarea în spital a așezământului de binefacere "*Caritas*", dedicat îngrijirii bolnavilor.

După 11 ani de la fondarea sa, căminul este transformat în ambulatoriu, având toate specialitățile medicale.

În 1891, așezământul se transformă într-un spital cu 40 de paturi, prin grija dr. M. Schachman, doctor cu studii la Paris, unde a funcționat o vreme ca intern în mai multe spitale.

În *Primul Război Mondial* aici a funcționat un spital de război sub patronajul principesei Maria.



Institutul condus de dr. Șuțu a fost o afacere de familie (fiul și soția, aceasta fiind, la un moment dat directori ai stabilimentului). Aici existau trei medici angajați în mod permanent, pe lângă personalul de serviciu. Familia dr. Șuțu locuia pe aceeași stradă, peste drum de institut, iar la numărul 12 se afla sediul "*Societății Mihai Eminescu*", fondată de elevi ai Liceului Matei Basarab, cărora poetul le trimite o fotografie de-a sa (2 Noiembrie 1887).

A fost fondat în anul 1876, fiind destinat "*căutării bolilor nervoase și mintale*", asigurând condiții foarte bune de internare, regim al supravegherii și mijloace de tratament.

Asemenea unui spital privat din zilele noastre, *Institutul medical "Caritatea"* pune la dispoziția pacienților mai pricopsiți ceea ce numim acum "*rezerve de spital*", pentru una sau două persoane, apartamente compuse din două camere pentru o singură persoană, grădini separate, săli de conversație, spații pentru jocuri și distracții, săli de hidroterapie.

Un număr de trei doctori și un student la medicină vizitează pacienții de mai multe ori pe zi. Institutul asigura consultații pentru pacienții veniți de oriunde, zilnic, între orele 8-10 dimineața și 16-18 seara.

Precum orice instituție privată, care își finanțează din resurse proprii cheltuielile, aceasta percepea și taxe de spitalizare (nu se inventase încă asigurarea medicală și nici asigurarea de "*malpraxis*"!)

În funcție de gradul de confort, dar și de resursele bănești ale celui spitalizat, taxa varia de la 250 la 400 de lei pe lună, în care intra costul locuinței, hranei, medicamentelor, a tratamentelor, îngrijirii corporale etc.

În 1889, aici mai erau internați suferinzii actori Șt. Iulian și M. Mateescu. Actorul Șt. Iulian jucase în roluri comice (Ipistatul din "*O noapte furtunoasă*") iar în toamna anului 1888 apare în fotografia având ca personaje pe Mihai Eminescu, Veronica Micle, Aristizza Romanescu, I.L.Caragiale, Vlahuță, Iancu Brezeanu.

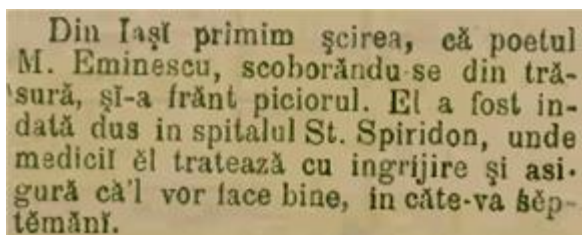
Mihai Eminescu, a fost internat în acest institut în două rânduri. Amintind despre prezența poetului în *Sanatoriul doctorului Șuțu*, Clara Maiorescu mărturisește că Teodor Rosetti a făcut o vizită doctorului Șuțu cât și institutului său din strada Plantelor, cele văzute făcându-i o bună impresie: „*Privitor la Eminescu (îți comunic că), alaltăieri a fost Rosetti la Soutzo, i-a făcut și lui bună impresie acest om ca și institutul său și el i-a repetat lui Soutzo că „Fur Eminescu nichts geschont wird” („Pentru Eminescu nimic nu este cruțat”).*



Mihai Eminescu, Veronica (fotografie din 1888)

Spitalul "Sf. Spiridon" – Iași (1884)

La mijlocul lunii Noiembrie 1884, Mihai Eminescu alunecă și își fracturează piciorul. Unii susțin că aceasta s-a întâmplat în timp ce urca pe scară, spre mansarda sa dosită din *Hotel Bacalu*, însă redactorii ziarului *"România Liberă"*, din 14 Noiembrie 1884, prezintă o altă variantă:



Din Iași primim șeirea, că poetul M. Eminescu, scoborându-se din trăsură, și-a frânt piciorul. El a fost îndat dus în spitalul St. Spiridon, unde medicul îl tratează cu îngrijire și asigură că-l vor face bine, în câte-va săptămâni.

"România Liberă", 14 Noiembrie 1884, p.3

Internat în *Spitalul "Sf. Spiridon"* din Iași, pentru vindecarea fracturii *"ambelor oase a[le] gambei drepte, spre mijlocul ei"*, doctorii îi garantează vindecarea în câteva săptămâni.

La spital, dr. Russ Senieur și dr. Gavrilescu îi pun „mai întâi piciorul în gutieră, pe urmă îi aplică aparatul lui Scultet, după aceea îi aplică un bandaj de gips”.

Va fi plasat într-o rezervă situată la etajul al II-lea, aproape șaiszeci de zile, fiind îngrijit „ca pe un copil” de personalul medical . El se plânge totuși, cui vrea să-l asculte, că „nu mai calcă iarbă verde piciorul lui Mihai Eminescu” – „cu un ton tăgănat care-ți rupea inima, atât se arăta de neîncrezător”. „Vorba lui era lată,

dulceagă, de multe ori însoțită de un zâmbet cu o nuanță de ironie. Deși melancolic și deprimat moralicește, era totuși totdeauna atât de dulce la cuvânt, atâta blândețe era în figura lui, că parcă ți-ai fi dat bucurosi din sănătate și viața ta pentru a-i îndulci suferințele și traiul mizerabil pe care el singur spunea că îl așteaptă”.⁵¹

Aici, Mihai Eminescu “era vizitat des de prieteni, de Pompiliu, Burlă, Humpel și, îndeosebi, jucau șah”, povestește George Călinescu în “Viața lui Mihai Eminescu”.

Vindecarea a durat câteva luni, desfășurându-se în bune condițiuni, sub atenta îngrijire a medicului șef al spitalului și a doctorandului Gavrilescu, respectiv a soției sale Maria dr. Gavrilescu.

51 C. Crăciun, V. Crăciun “Ei l-au văzut pe Eminescu”, p. Dacia, Cluj-Napoca, 1989

Însuși medicul șef al spitalului, austriacul Ludovic Rus-Senior, i-a pus piciorul în *"gutieră"*, apoi i s-a aplicat *"aparatul lui Scultet"*.

La data de 18 Ianuarie 1885, revista *"Familia"* scria: *"Poetul Mihai Eminescu, precum ni se scrie de la Iași, e foarte bine căutat în spitalul central Sf. Spiridon de acolo; orice primejdie cu piciorul s-a înlăturat; o săptămână, două și va ieși pe deplin însănătoșat."*

Spitalul "Sf. Spiridon" din Botoșani

La data de 29 mai 1887 Mihai Eminescu este internat la *"Spitalul Sf. Spiridon"* din Botoșani, prin intervenția prietenilor săi A.C. Cuza și Miron Pompiliu, pentru grave probleme de sănătate.

Aici primește o cameră separată, cu un servitor angajat special pentru cele trebuincioase, fiind în grija medicului șef al spitalului, dr. Jorgandopol.

Refuză cu obstinație să mănânce, deși este vizitat zilnic, de câte două, trei ori, de alți doi doctori botoșeneni, Calisher și Pallauz. Cum rezultatele întârzie să apară, se implică în cazul Mihai Eminescu și dr. Iszak, care avea un aliat redutabil în sora poetului, Henrietta. Acesta schimbă strategia de tratament aplicată lui Mihai Eminescu, decizând, la 14 Iunie, să fie externat din spital și tratat ambulator.



"Spitalul Sf. Spiridon" - Botoșani

Iată ce scrie vineri 5/17 Iunie 1887 ziarul „Curierul român” a lui Scipione Bădescu, prietenul lui Mihai Eminescu, la rubrica „Cronica locală”:

„Starea sănătății poetului Mihai Eminescu, din nefericire, n-a luat nicio schimbare spre bine. Se-mplinesc tocmai două săptămâni astăzi, de când nenorocitul bard e lipsit aproape de orice cunoștințe. Nu vorbește nimic și nu mănâncă decât lapte și zamă, introduse și acestea-n gură mai mult cu de-a sila. De 5 zile el este internat în spitalul Sf. Spiridon din Botoșani, având cameră cu totul separată și dându-i-se o îngrijire din cele mai delicate. Pe lângă medicul spitalului domnul doctor Jorgandopol, iubitul bolnav este vizitat zilnic, de câte două-trei ori, de către alți doi medici, domnii doctori Calisher și Palauz care îi acordă o nobilă sollicitudine, fără

însă ca, până azi, toate aceste generoase îngrijiri să fi putut ameliora, într-un mod mai simțitor, trista stare a ilustrului de-odinioară cugetător”.

Sanatoriul dr. Obersteiner din Oberdöbling

În anii internării lui Mihai Eminescu în sanatoriul dr. Leidesdorf, asociația vieneză *”Cottage–Verein”*, cumpărând terenuri întinse între suburbiile Währing și Döbling, în vecinătatea *Institutului Astronomic*, începuse construcția de vile și case monofamiliale, cu un singur etaj, cu 4-5 camere, având curte și grădină, cele mai modeste, sau având 8-9 încăperi, cele mai luxoase, însă toate beneficiind de numeroase dotări de confort.

Cartierul nou construit era legat de centrul orașului prin linii de *”tramway”* și curse de *”omnibus”*.

Străzile sistematizate dispuneau de canalizare, pavaj, conducte de apă. Locuitorii erau, în cea mai mare parte, funcționari superiori, ingineri, comercianți, arhitecți, care au ipotecat casele construite la o societate de credit funciar, până la plata integrală a prețului.

Cartierul Oberdöbling (pe atunci la periferia Vienei), se afla la o distanță de aproape o oră de mers cu trăsura până în centrul orașului. Astăzi, este la fel de pitoresc și plin de vegetație, ca și în urmă cu peste o sută de ani. *Grinzing*, evocând celebra *Pădure Vineză*, atrage și acum pe cei ce iubesc natura. Numai că, acum, *Oberdöbling*-ul nu mai este o suburbie a Vienei, ci chiar un district important al acesteia.

O placă memorială, postată pe zidul unui liceu situat pe strada principală a cartierului Oberdöbling, amintește de exilul Principelui Alexandru Ioan Cuza, aici, la Viena.⁵²

În Grinzing se află, de asemenea, o stradă ce-i evocă chiar numele, precum și imobilul în care a locuit o voce de aur a cântecului românesc: basarabeanca Maria Cebotari.

Astăzi, unele străzi din cartierul Oberdöbling poartă nume cunoscute de medici, mai ales dintre cei care au jucat un rol important în biografia poetului cel mare al românilor: Obersteiner și Leidesdorf.

Clădirea "*Sanatoriului dr. Leidesdorf*" a fost inițial înconjurată de un imens parc, la capătul străzii ce purta odinioară numele *Hirschengasse*.

Inițial, zona din jurul pârauului Krottenbach a fost denumită *Döbling*.

Încă din secolul al 18-lea, aristocrația a descoperit zona verde ca un loc perfect pentru casele lor de vară și ca un loc demn de curtea imperială.

52 În perioada 1867 –1870, Alexandru Ioan Cuza a locuit la Oberdöbling. M. Mihai Eminescu, împreună cu un grup de studenți, i-a prezentat omagiul său, de Anul Nou, 1870.

Din 1872, la inițiativa lui Heinrich Ferstel, cartierul rezidențial a început să prindă contur, ajungând să ocupe tot drumul spre Währing.

Urmând exemplul britanic, au fost proiectate și construite pentru funcționari și oameni de afaceri case simple, situate departe de poluarea caracteristică zonei industriale a Vienei.

În acest fel, cartierul Döbling s-a transformat treptat în locul preferat pentru protipendadă. Proprietatea situată în *Obersteingasse* este amplasată în mijlocul unui parc.

În 1784, Adam Albert Hönig a moștenit un teren în "*Hirschgrund*". Chiar în acel an, Josef al II-lea l-a înnobilit pe Hönig cu titlul de "*Edler von Henickstein*".

În 1790, Henickstein a decis să construiască un conac grandios pe vasta lui parcelă.

Medicul Dr. Bruno Görden a cumparat proprietatea Henickstein din Oberdöbling și, în 1831, a fondat o "*Clinică privată pentru neuropatii, deranjamente emoționale și boli psihice*". Dr. Maximilian Leidesdorf și Dr. Heinrich Obersteiner senior, socru și ginere, au preluat conducerea acestei clinici în 1860.

Strada *Obersteingasse* poartă această denumire pentru a evoca amintirea fondatorului și primului director al "*Institutului de Neurologie*" de la *Universitatea din Viena*.

Clădirea ce se păstrează și în zilele noastre este o construcție robustă, cu două etaje, ridicată pe un deal, înconjurată de case mai mici. Vis à vis se construise un dispensar, pentru cazurile mai grave.

În timpul Primului Război Mondial, averea dr. Obersteiner s-a diminuat și a dispărut, acesta fiind forțat să vândă clinica în totalitate, mai ales terenul, în 1916.

Parcul a fost parcelat, dar sanatoriul a continuat să funcționeze - deși cu întreruperi, având proprietari diferiți - până în perioada interbelică.

Vechea clădire a sanatoriului adăpostește astăzi *Tribunalul Districtual Döbling (Bezirksgericht Döbling)*, având adresa: *Obersteiner-gasse 20-22, 1190 Wien*.

În prezent, acest imobil a fost pus în vânzare. Clădirea în care a fost internat odinioară Mihai Eminescu dispune azi de spații de birouri de aproximativ 3.400 m.p.

"Feredeul de la Repede" (1884 și 1886)

După revenirea din sejurul italian, poetul este îndemnat să încerce virtuțile curative ale *Băii Repede (Răpedea sau Răpidea)* de lângă Iași, în vara anului 1884, demers neconvingător și chiar lipsit de finalitate.

La Răpedea, dr. Pastia îi face „băi de puțină”, însă Mihai Eminescu se pare că nu le apreciază, „căci urăște grozav femeile, din cauza cărora a suferit multe amărăciuni”⁵³.

53 I. Nica *"Eminescu Structura somato-psihică"*, Editura Eminescu, București, 1972, p. 252

Pe atunci, presa vremii califica stațiunea drept *“Primul stabiliment de Hydroterapie din România”*, aflat sub conducerea doctorului G. Pastia⁵⁴, asistent al doctorului Schindler de la *Gräffenberg*.

Aici, în această stațiune de tratament din Tirolul austriac, va petrece I. Slavici, în vara anului 1889, o lună de recuperare, după executarea pedepsei de un an, în închisoarea maghiară de la Vác, unde îl prinde vestea tragică a decesului lui Mihai Eminescu.

Directorul stațiunii *Gräffenberg* era chiar prietenul lui Mihai Eminescu și Slavici, medicul I. Hozanu, căruia Slavici îi botează copii, și unde însuși Carol I îi este pacient.

Slavici, cel care plecase în vara anului 1883 la *Hall Bad* (Austria), pentru tratament, era captivat de ideea de a dezvolta un stabiliment de cură în România, aidoma celor austriece. Astfel, în perioada 1902-1904, Slavici a încercat să construiască la Bușteni o stațiunea balneară, înglodându-se în datorii, o investiție irecuperabilă, ce i-a adus falimentul în 1912.

Împreună cu Roman Ciorogariu, Slavici cumpără un teren în Bușteni (1903), sperând într-o afacere de succes.

⁵⁴ La data d 27 Martie 1884, Dr. George Pastia, medic militar, trece în rezervă, pentru a putea să plece la specializare în Austria.

În anul 1907, prima investiție de anvergură a acestui proiect a fost *Palace Hotel (Cazino)*, vândut lui Jean Th Florescu (politician și mare om de afaceri în epocă), unul dintre acționarii afacerii, în 1912, care îl transformă într-un mare stabiliment balnear în 1915. Apele minerale constituiau atracția acestui stabiliment, ceea ce nu l-a împiedicat pe Mareșalul Antonescu să îl transforme în 1942 în orfelinat de copii orfani de război.

Pentru a plăti creanțele, își vinde biblioteca, lucrurile de preț din casă însă, cu toate eforturile făcute, nu reușește a mai salva îndrăznețul proiect.

Într-o scrisoare din 30 August 1884, adresată lui T. Maiorescu, P. Th. Missir dezvăluie că l-a găsit pe Mihai Eminescu *"mult mai bine decât l-am lăsat. E mai vesel, vorbește și râde mai mult, adică spune într-o formă veselă ceea ce înainte făcea cu resignație..."*.

Apoi adaugă: "am uitat să vă spun că am fost la Răpedea, unde însă n-a voit să facă hidroterapie, fiindcă n-a fost nimeni să-l silească."

Tot în această stațiune autohtonă de tratament îl vom întâlni pe poet și vara anului 1886, în luna Iunie, loc unde, susțin memorialiștii, Mihai Eminescu a compus poezia *"La Steaua"*⁵⁵.

55 Poezia este scrisă în *Albumul Ririei* (Adela Xenopol), pe când aceasta se afla la "spa"-ul de la *Răpedea*.

Vedem că așa zisa "*întunecime*" crezută de unii ca fiind totală și definitivă nu-și are justificare în realitatea cotidiană. Prin urmare, mintea *Luceafărului* dă semne de revenire la normalitate, astfel, încât, în iarna anului 1887-1888, în tratament fiind, la *M-reă Neamț*, poetul trimite spre publicare sublima "*De ce nu-mi vii*".

La feredeul cu ape "*idriopatic*" de la Repedea, deschis între 1 Iunie și 1 Octombrie, așezat pe un deal mirific, cu ape reci, într-o pădure de fagi și de stejari seculari, de unde se zărea, în vale, Socola cea bătrână, și unde, mai ales, se aflau "*crivaturi*" atât pentru bogați cât și pentru săraci, gândit de medicul șef al Iașilor, *Costache Vârnav*, și ridicat de doctorul polonez *Lukasewski*, se puteau trata "*Boalele sistemului nervos, Hysterie, Hypochondrie, Melancolie, Impotența, anemii și congestiuni cerebrale, în multe boale de inimă și pulmon, toate diathesele, syphilis, scrofulosă, podagră, reumatism cu tot cortegiul lor, în anemie, în boalele căilor genito-urinare, în toate boalele de stomach și intestine cu toate complicațiile lor*", cum glăsuia un afiș din epocă.

La poalele dealului Repedea să află un loc drag ieșenilor "*Plopii fără soț*", pe care și Octav Minar îi evoca în filmul său din 1915.

"Sanatoriul dr. F. Jahimowicz" de la Balta Liman

Sântem în vara anului 1885. Prietenii din Iași ai lui Mihai Eminescu (mai ales profesorii Vasile Burlă și Petre Novleanu, dr. Max, Ion Creangă și mulți alți admiratori) adunaseră banii necesari efectuării unui tratament în Crimeea, la clinica dr. F. Jahimowicz, din stațiunea de băi de la Andrejewski – Liman. Mihai Eminescu pleacă în luna August cu trenul spre Odesa. Sanatoriul acestui doctor renumit era situat la răsărit de orașul considerat Perla Mării Negre, la o distanță de doi kilometri de Sanatoriul Municipal. Stabilimentul dispunea de câteva vile luxoase, 9 clădiri cu un total de 50 de camere.

În mijlocul complexului se afla pavilionul balnear, având instalații perfecționate pentru acea vreme: șase cabine cu nămol și șapte cu băi sărate.

În 1881, medicul Jahimowicz, originar din Polonia, alesese faleza Limanului Kuialnițchi, într-un vad părăsit de tătari, de unde se vedea priveliștea liniștită a lacului, edificind un modern complex pentru cura heliomarină.

Parc umbros, cu ronduri de flori, străbătut de alei drepte, cu numeroase bănci ce te imbie la odihnă sau citit, pe marginea cărora se aflau statui cu subiect mitologic sau havuzuri, iată atmosfera de aici.

Spirit întreprinzător, dr. Jahimowicz a investit în crearea unei linii de cale ferată îngustă, între Odesa și Limanul Kuialnitchi, folosită vara atât de către pacienți, cât mai ales de turiști. În acea vreme, numărul acestora depășea 40.000 de vizitatori, de unde și faima dobândită de acest stabiliment de sănătate.

Dintre scrisorile trimise de Mihai Eminescu din Crimeea s-au păstrat cinci epistole, adresate îndeosebi susținătorilor bănești din Iași, fiindcă mesajele adresate Veronicai nu sunt cunoscute până în prezent.

Într-o scrisoare trimisă lui V. Burlă, datată *"Liman, 12 August 1885"*, Mihai Eminescu amintește acestuia că nu mai resimte durerile neconținute avute la Iași, deși nu toate rănilor s-au închis.

"Bolnița M-rii Neamț"

În urma unui incident de tulburare a liniștii și ordinii publice, petrecut la data de 5 Noiembrie 1886 (câteodată *"se lua de femei pe străzile Iașilor"*, le *"apuca de turnura rochiilor"*, le *"atingea în mers"*⁵⁶, de data aceasta *"a stricat două fanare de pe uliță"*), Mihai Eminescu este săltat de poliție de pe stradă și dus în arest, unde este pus la răcoare câteva zile, pentru efectuarea unei expertize medicale.

Decizia este luată chiar de către prefectul poliției ieșene, Gheorghe Morțun, om cult, ajuns mai târziu chiar secretar general la Ministerul de Interne, sub Anastase Stolojan.⁵⁷

56 Credem că aceasta se întâmpla, probabil, când lua medicamente cu efect halucinogen sau bea un pahar în plus.

57 Ioan N. Roman *"Eminescu în arest"*, în *"Adevărul literar și artistic"*, nr.535, din 8 Martie 1931.

Dr. C. Felix, șeful *Consiliului Sanitar* de pe lângă *Ministerul de Interne*, inspectând în 1888 arestul poliției din Iași, constată relele condiții de detenție:

" Arestul poliției din Iași se află în rele condițiuni igienice, fără, mijloace pentru separarea amandoror sexe; am găsit în acel arest 2 alienați, secuestrați acolo până la deciderea despre sorta lor ulterioară, care soartă va fi probabil punerea lor în libertate, căci nu sunt fonduri alocate pentru transportarea barbaților alienați la Neamț și în cât privesc femeile, nu mai este nici un loc vacant la Golia"⁵⁸.

După cum se știe, în urma severului diagnostic pus de dr. G. Iuliano și dr. G. Bogdan, Mihai Eminescu este trimis la ospiciu⁵⁹ de pe lângă M-reia Neamț, stând aici din luna Noiembrie 1886, până în Aprilie anul următor, deși, începând cu luna Ianuarie 1887 poetul se manifesta ca un om teafăr.

Această Bolniță a fost înființată pe la începutul secolului al XVIII-lea, funcționând în diverse clădiri aflate pe vatra vechii chinovii. Între anii 1841-1842 au fost ridicate ziduri trainice (unde este seminarul de astăzi), iar în 1864 se inaugurează spitalul propriu zis, devenit între timp instituție de stat, cu peste o sută de pacienți, care funcționează până la începutul veacului al XX-lea.

58 *"Monitorul Oficial"*, 10.11.1888, p. 4096

59 În orașul Iași mai exista un ospiciu, la *M-reia Golia*, un edificiu vechi, dar bine întreținut, cu o vastă curte și grădină, împrejurul Mănăstirii, acesta fiind destinat exclusiv pacienților de sex feminin.

Chiar și atunci când sanatoriul nu a mai depins de mânăstire, cei ce se ocupau de îngrijirea pacienților erau călugării.

Începând cu 1 Aprilie 1866, bolnița a trecut sub autoritatea Epitropiei generale a *Casei Sfântului Spiridon* din Iași, împreună cu spitalul din Târgu Neamț.

Ajungând la *M-rea Neamț*, unde este însoțit de un jandarm, pe drum pierzându-și chiar gemantanul, Mihai Eminescu continuă să scrie în adevărarea spuselor sale că este deplin sănătos, fapt confirmat de martori oculari.

În bolnița de la *Mânăstirea Neamț*, poetul cizelează poezia „*De ce nu-mi vii?*”, trimițând-o spre publicare „*Convorbirilor Literare*”, comunicându-i lui Iacob Negruzzi: „*Îți trimit deodată cu aceasta mai multe versuri cărora, de ți se par acceptabile, le vei face loc în <<Convorbiri>>. Îndealtmintererea, mă aflu bine și sănătos în mijlocul acestor munți și-ți doresc asemenea*”.

Cum putea un bolnav psihic să îndeplinească inclusiv acte de administrație (documente ale stabilimentului, întocmite de mâna pacientului)?

Toți cei care l-au văzut în acea perioadă și-au dat seama că Mihai Eminescu este întreg la minte și numai lipsa mijloacelor bănești (își pierduse cufărul cu haine, bani de bilet pentru a ajunge la Botoșani sau de cazare la un hotel în Iași nu avea) este motivul ce l-a ținut câteva luni pe loc.

2 Februarie 1887- Ion Creangă și V.G. Morțun îl vizitează pe Mihai Eminescu la Mânăstirea Neamț, negăsind în comportamentul acestuia nimic anormal.

La rândul său, Gala Galaction vorbește despre un Mihai Eminescu întreg la minte în momentele respective. Mărturie stau și actele de bucătărie ale stabilimentului, întocmite de mâna poetului.

Mai lucra în acest ospiciu un alt cadru medical, pe nume Balomir, *"care funcționa ca un fel de medic"*, aflat în permanență printre bolnavi.

Mihai Eminescu este invitat la masă de Onicescu, altfel condițiile erau mizerabile, el fiind obligat să stea într-o cameră cu 11 furioși.

Despre această perioadă tristă din viața poetului există prețioase mărturii din partea lui Gheorghe Bojeicu, fost coleg de școală cu Mihai Eminescu la Botoșani, avocat și într-o vreme ajuns director la *"Spiridonie"*, care scrie în amintirile sale (16 Iunie 1919):

" La 1887, l-am regăsit prin Martie, în Mânăstirea Neamț, unde fusese internat încă din Noembrie 1886, cum îmi spunea el singur. Intendent era o rudă a mea Leon Onicescu, acum pensionar la Vaslui, și care l-a tratat foarte bine.

Se plângea că a fost internat ca nebun, protestând că n-a fost nebun. Doctor era, titular, Dr. Ursulescu, care însă venia odată sau de două ori pe săptămână. În stabiliment funcționa ca un fel de medic, în permanență, Balomir.

Cât am stat eu, în casă chiar la Onicescu, unde Mihai Eminescu lua masa regulat, am avut impresia că era perfect sănătos.

Doctorul spitalului declarase și el că poate să părăsească oricând asilul - însă nu avea mijloace cu ce să

plece. În April, în săptămâna luminată, Joi, am tocmit o trăsură și am plecat cu dânsul și am venit până la Pașcani cu gând de a veni cu dânsul în Iași. În drum, de la Mânăstire la Târgu-Neamțului, mi-a arătat locul în care pierduse geamantanul, la venirea sa, întovărășit de un sergent.”

Mai departe, fostul coleg al lui Mihai Eminescu precizează:

”La Pașcani s-a întâlnit cu Ion Creangă și Miron Pompiliu, cari veniau de la un Congres didactic de la Brăila. Toți trei stăruiam de dânsul să vină la Iași și să nu se ducă la Botoșani, unde are să dea peste Scipione Bădescu, cu care are să se apuce iar de chefuri. Mihai Eminescu mi-a spus că se duce la Botoșani ca să vadă pe sora sa Doamna Aglae Drogli și că pe urmă se întoarce imediat la Iași.

Ne-am despărțit cu această promisiune din partea lui, însă de atunci eu nu l-am mai văzut.

Tot timpul cât am stat cu dânsul la Neamț, vre-o zece zile, ne duceam aproape în fiecare zi în pădurea din apropiere, tolonindu-ne pe iarbă și Mihai Eminescu cânta cântece eroice și de jele, cu voce foarte frumoasă, așa că găsim o adevărată distracție în societatea lui.

Tot de-acolo, mai înainte, a dat poezia „Vezi rândunelele se duc” intendentului Onicescu, după cum mi-a spus acesta, ca să o trimeată la „Convorbiri literare”⁶⁰.

60 Publicat în *”Convorbiri Literare”*, numărul din 1 Februarie 1887.

Credința mea și a lui Onicescu era că această poezie îi fusese inspirată de o doamnă a unui farmacist din localitate, Doamna Czenkli."

Într-un raport al aceluiași dr. C. Felix, întocmit după efectuarea unui control sanitar în circumscripția 1 (Jud. Iași, Neamț, Suceava), se constată situația necorespunzătoare de la bolnița M-rei Neamț, propunând câteva măsuri, și concluzionând *"Reforma modului de îngrijire a alienaților nu se mai poate amâna"* :

"Așezarea alienaților de sex bărbătesc întâmpină și mai mari dificultăți în județele primei circumscripțiuni sanitare; singurul ospiciu din mănăstirea Neamț nu este destul de încăpător pentru a putea primi toți alienații din județele de peste Milcov; afară de aceasta se face într'un mod nu prea corect transportul alienaților de ambele sexe de la domiciliu până la ospiciu.

Reforma modului de îngrijire a alienaților nu se mai poate amâna. D-nii membri al epitropiei generale a casei Sfântului Spiridon propun ca să se transforme Monastirea Galata într'un mare ospiciu de alienați de ambe sexe și ca să se strămute la Golia așezămintele militare care se află astăzi la Galata.

Această transformățiune ar costa dupe părerea D-lor epitropi de la lei 80.000 până la 100.000.

"Sanatoriul de la Hall Bad"



***Baie veche în Hall Bad,
Prima baie centrală (1853 – 1855).***

Inexactități topografice sau erori tipografice?

Există câteva semne de întrebare cu privire la acest episod din biografia lui Mihai Eminescu și anume, de câte ori a fost Mihai Eminescu la *Hall Bad*? O singură dată sau de două ori ?

Al doilea semn de întrebare se referă la ce anume i-au recomandat medicii de la Iași lui Mihai Eminescu? cură

de băi, sau tratament antilues? Iar al treilea se referă la localizarea stațiunii *Hall Bad*.

Să le analizăm pe rând: I.E. Torouțiu, vorbind despre Cornelia Emilian ⁶² scrie, negru pe alb: *"Astfel se strânge suma necesară, așa că poetul este trimis două veri consecutive la băile de la Hall Bad, întovărașit fiind o dată de doctorandul Focșa, altă dată de Savin."*

Din păcate, autorul nu prezintă dovezile documentare pentru a adevăra această susținere. ⁶³

În legătură cu plecarea din nou a lui Mihai Eminescu la *Hall Bad*, în vara anului 1887, sunt suficiente mărturii, însă acestea lipsesc cât privește vara anului următor.

Se știe doar că, 9 în Aprilie 1888, acesta a pornit la drum spre București.

Totuși, există două scrisori ale Henriettei, una datată 10/22 Februarie 1888 (în care aflăm că dr. Iszac i-a scris lui Maiorescu că *"Mihai Eminescu se va face cu totul bine, făcând și la vară 30 de băi la Hall Bad"*) și alta datată 15/27 Aprilie 1888 (*"mă doare și mi-e frică că nu se va duce și vara asta la Hall Bad"*).

62 I. E. Torouțiu, *Introducere, "Studii și Documente Literare"*, vol. 4, p. LVIII.

63 N. Georgescu *"Eminescologia la ora exactă: Eminescu și editorii săi. Fuga la București și povestea sifilisului. CARTEA TRECEII (IX)"*

Opinăm că acesta doar a lansat zvonul că urmează să plece la băi, la *Hall Bad*, în vara anului următor, 1888.

Lipsa banilor (subscripția de 100 de lei, a botoșănenilor, încetase, alți bani nu se mai strângeau, Maiorescu îl cam părăsise pe poet), ori credința că aceste tratamente nu îi mai sunt necesare, poetul dând aparente semne de înzdrăvenire, ne determină să credem că Mihai Eminescu nu a mai fost prezent, a doua oară, la *Hall Bad*.

A doua neclaritate: deși se afirmă că medicii ieșeni care au consultat în Iulie 1887 pe Mihai Eminescu nu erau îngrijorați de starea sa psihică, ci numai de complicațiile de ordin dermatologic, aici avem încă o neclaritate. Ce tratament concret au recomandat aceștia, trimițându-l pe Mihai Eminescu la *Bad Hall*?

Vom ignora, desigur, scrisorile Henriettei către Cornelia Emilian, binefăcătoarea familiei sale, în care sora poetului afirmă răspicat că Mihai Eminescu suferă.....*de lues*. "*De patru ani el este nebun, numai din sifilis încarnat ce este în corpul lui*."⁶⁴.

La rândul ei, Cornelia Emilian crede că pacientul s-a molipsit de ceea ce ea numea, printr-un eufemism, "*boală burlăcească*".⁶⁵

64 Scrisoarea din 23 Iunie 1887;

65 Barbu Lăzăreanu, "*Cu privire la Eminescu*", Cultura Românească, București, 1937.

Într-o altă scrisoare, Henrietta mărturisește supărată că ar vrea ca vreunul dintre membrii Comitetului de susținere de la Iași să vină la Botoșani, să-l vadă pe Mihai Eminescu, și s-ar convinge că numai *ticăloșia de sifilis* îl face să îndure atâta.⁶⁵

Obsesia sifilisului precum și ideea tratării poetului la *Hall Bad*, stațiune recunoscută pentru tratamente cu ape termale iodate, antiluetice, le întâlnim și la T. Maiorescu, încă din 1883-1884: *"după aceasta, dacă nu va fi indicată vreo cură la băi, la Hall Bad de exemplu, vă veți întoarce împreună în țară, unde trebuie să te mai odihnești câteva luni, pentru a te întrema fizicește deplin."*

Deci, în ce scop a fost trimis poetul la *Hall Bad*?

În volumul tipărit de Editura *Frații Șaraga* din Iași, intitulat *"Mihail Mihai Eminescu Diverse cu o prefață de I.L.Caragiale"*, la p. 102 este tipărit un document controversat, din care rezultă că medicii care l-au examinat pe Mihai Eminescu au recomandat ca acesta *"să se ducă într-o localitate apropiată de oraș și anume în Tătăraș, spre a putea fi controlat cât se poate mai des de un medic"*.

De asemenea, acești doctori (Otremba, Bottez, Filipescu, Negel și Riegler) mai indicau *"să se facă mai întâi un tratament local și după aceea să se reînceapă tratamentul anti-sifilitic"*.

Deci, nici vorbă de trimiterea poetului la *Hall Bad*, ci doar la Tătăraș, lângă Iași, unde să se facă un tratament local, urmat de reînceperea tratamentului anti-sifilitic.

Acest document, care nu este reprodus în facsimil, deci posibil un fals, intră însă în contradicție cu documentul de la p. 105, în care Șaraga reproduce un articol din ziarul *"Liberalul"* de la Iași, datat 18 Iulie 1887, intitulat *"Mihai Eminescu"*.

Din articolul amintit reiese cu totul altceva, și anume că medicii ieșeni au recomandat *"să se trimeată pe Mihai Eminescu la băi la Hall Bad cu care ocaziune va putea fi supus unui consult de specialiști la Viena și anume de către medicii Dr. Neuman, dr. Nathnagel și dr. Meynert. După terminarea băilor sau poate chiar în același timp trebui a i se face lui Mihai Eminescu un tratament radical..."*

Deci, nici vorbă de tratament la Tătărași, fiindcă în 15 Iulie Eminescu este în tren, iar la data de 17 Iulie, acesta părăsește Viena, plecând spre *Hall Bad*: *Mihai Eminescu a plecat în 17 Iulie din Viena la bade de la Hall Bad (Austria)"*. (cf. *"România Liberă"* din 29 Iulie/10 August 1887).

Ce însemna *Hall Bad* în conștiința vremii? În primul rând o stațiune frecventată de români: în fatidica zi de 28 Iunie 1883, T. Maiorescu consemnează în jurnalul său faptul că I. Slavici pornise spre Austria, pentru a se trata la *Hall Bad*. Prietenul lui Eminescu suferea de hiperaciditate gastrică, greșit diagnosticată de medici, de aceea a hotărât să-și caute de sănătate, mai întâi la Viena, apoi la *Hall Bad*.

66 Scrisoarea din 16/28 sept.1887

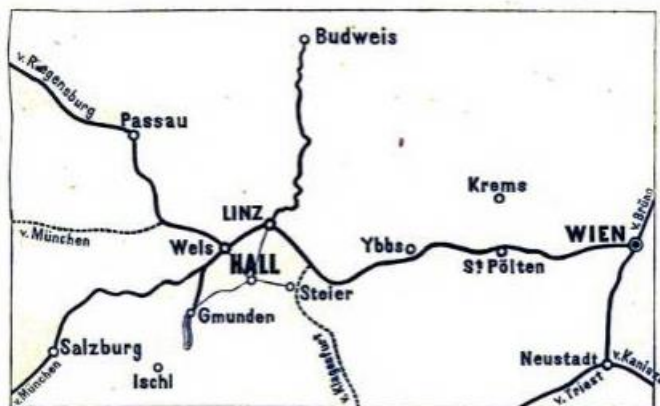
În apropiere, la *Reichenhall*, se afla o faimoasă oază de sănătate, frecventată și aceasta de pacienți din țara noastră. Doamna Maiorescu vizita *Reichenhall*, cazându-se la *Vila Eisenrieth*. (cf. Telegramă semnată T. Maiorescu, trimisă soției sale, joi 21 August/2 sept. 1886).

M. Kogălniceanu era, de asemenea, unul dintre cei care cunoșteau virtuțile binefăcătoare ale apelor minerale de aici. El cere ajutor familiei pentru a se putea trata la *Reichenhall*. Banii îi vor fi trimiși de fiul său, Jean, aflat la Huși, prin *Banca Neuschotz* din Iași (Iulie 1888).

Deci, stațiunea de odihnă *Hall Bad*, ca și *Reichenhall*, având un bun renume printre medicii români, este recomandată lui Mihai Eminescu, cu speranța că aici suferințele sale își vor găsi izbăvire.

Așadar, Eminescu pornește la drum, spre *Hall Bad*, însoțit de dr. Grigorie Focșa.

Era miezul verii, o vreme călduroasă, și un roi de călători, umplând la refuz o gară înțesată de turiști îndreptându-se spre munte. Numai doi călători plecau îngândurați, urcându-se în "*Elisabeth-Westbahn*", spre Linz (5 ore), prin *St. Pölten*, iar de aici, fie pe calea ferată - *Kremstalbahn* - chiar în acel an dată în folosință, fie mai încet, cu *Fiaker* (trăsură) sau cu poștalionul, spre *Hall Bad*.



Ruta parcursă de Mihai Eminescu, spre Hall Bad

Câteva cuvinte despre această stațiune, aflată în nordul țării, lângă Linz, confundată uneori cu localitatea *Halle*, din Germania.

Toponimul *Hall Bad*, desemnând stațiunea balneară din *Austria Superioară*, poate crea neînțelegeri: aşezarea *Hall Bad* nu trebuie confundată cu mica localitate *Hall* din Tirol, cu *Halle (Saale)* din landul german *Saxonia Anhalt*, cu capitala la *Magdeburg*, ori cu *SCHWÄBISCH-HALL*, din Germania, în Württemberg, oraşel situat la nord est de Stuttgart.

Hall Bad este o localitatea balneară situată în regiunea *Steyer*, lângă Linz⁶⁷, prin urmare, Mihai Eminescu a fost internat la *Hall Bad* și nu la *Halle*, cum afirmă renumiți eminescologi.

Confuzia își are originea în scrisorile Henriettei, adresate Cornелиei S. Emilian și fiicei sale, unde numele stațiunii *Hall Bad* este scris greșit de sora poetului sub forma *Halle*.

Medicii din întreaga Europă recomandau *Hall Bad* pentru tratamentul bolilor de nervi, *lues*, scrofuloză, eczeme, etc.

Băile de aici erau căutate pentru apele naturale având din abundență iod, brom, arsenic, sare, beneficiind și de un climat plăcut, făcând să fie frecventată în fiecare vară de mii de turiști sau pacienți.

Izvoarele acestei stațiuni sunt cunoscute încă din secolul al VIII-lea, *Hall Bad* ajungând în centrul atenției, abia începând cu 1855, când apele termale au devenit proprietatea statului.

De fapt, prima instalație de tratament s-a construit la *Hall Bad* în 1827, bazată pe proprietățile miraculoase ale apei cu conținut ridicat de iod.

Darea în folosință a liniei de cale ferată *Kremstalbahn*, a condus la creșterea numărului de turiști străini care veneau să se trateze aici.

67 Unii autori îl localizează lângă Innsbruck (vezi Cătălin Cioabă, "Mărturii despre Eminescu: Povestea unei vieți spusă de contemporani", "Va fi reinternat la Spitalul Sf Spiridon din Botoșani, consultat din nou la Iași și la Viena după care se îndreaptă spre băile din Hall Bad, în apropiere de Innsbruck".

Sezonul la *Hall Bad* Bad începea în fiecare an la 15 Mai și se sfârșea în Septembrie. Vizitatorii aveau la dispoziție, pe timpul sezonului de băi, nu numai stabilimente medicale ci și instituții culturale: un teatru de vară, "*Arena*", dat în folosință în 1871, precum și un Teatru Municipal - "*Stadttheater*", situat pe Styerstrasse (1884).

În anul 1887, atunci când Mihai Eminescu urmează tratamentul prescris la *Băile Hall Bad*, stațiunea avea cam 1500 de locuitori.

Marele muzician Gustav Mahler ⁶⁸, profesorul lui G. Enescu, și-a făcut debutul ca dirijor în *grădina Hall Bad*, în vara anului 1880. Orchestra avea deja un bun renume, fiind înființată în anul 1855.

Prezența poetului în această stațiune este amintită de câteva dintre ziarele vremii ⁶⁹:

"În urma unei cercetări minuțioase în care l-au supus pe Mihai Eminescu, medicii au ajuns la convingerea, că seninatatea lui nu e de loc alterată și că trebuie a' l supune unui tratament radical numai în ce privește boala lui cea neglijată, care se manifestase la picioare.

68 În 1880, la vârsta de 21 de ani, Gustav Mahler obține primul său contract ca dirijor al Orchestrei din *Hall Bad*, formată doar din 15 componenți. Abia terminase conservatorul din Viena.

69 Totodată, momentul *Hall Bad* este prezentat și în primele lucrări dedicate biografiei Lucafărului: *M. Eminescu, "Diverse", cu o prefață de I.L. Caragiale*", Iași, Șaraga, precum și *Henriete și Mihai Eminescu, "Scrisori către Cornelia Emilian și fiica sa Cornelia"*, Iași, Șaraga (1893).

Concluziunea consultului a fost: Să se trimeată Mihai Eminescu la băi la Hall Bad. Ivindu-se deci necesitatea de a trimite pe Mihai Eminescu la Viena și de acolo la Hall Bad, d-ra Cornelia S. Emilian, casiera comitetului format de elevii și elevele școalei artelor frumoase, a spus situația banilor încasați de d-sa.”⁷⁰

Sosind la Hall Bad, Mihai Eminescu începe tratamentul recomandat, rezultatele fiind promițătoare: *”De la Hall Bad (băi în Austria) primim vestea îmbucurătoare că tratamentul aplicat acolo poetului Mihai Eminescu promite rezultate admirabile.”⁷¹*

În această stațiune, ilustrul pacient este preluat de Dr. Rabler și dr. Pollack, care îl tratează cu deosebită atenție.

Dr. Rabler locuia în extrasezon la Viena, pe strada *Weihburggasse nr. 19*, cunoscându-se probabil cu dr. D. Boghean, care locuia pe aceeași stradă, la nr.26.

Tarifele practicate în această stațiune difereau în funcție de categoria de confort aleasă de pacient precum și de perioada zilei: astfel la Clasa I, prețul unei băi de iod era de 80 fl. (dimineața și după-amiaza); Clasa a II-a (dimineața 56 fl. iar după-amiaza 35 fl.)

⁷⁰ ”*România Liberă*” 24 Iulie/3 August 1887, p.2

⁷¹ idem, 29 Iulie/10 August 1887, p. 2

Întrucât era neapărată nevoie de continuarea tratamentului, ziarele roagă cititorii să contribuie la subscripțiile publice pentru Mihai Eminescu:

*” În **Liberalul** din Iași pe care 'l primim azi găsim această notiță : Ni se comunică, că sănătatea poetului Mihai Eminescu a început a se îmbunătăți. El se află încă la băile de la Hall Bad și e deaproape îngrijit de d. Grigorie Focșa, doctorand din Iași. Dr. Rabler și dr. Pollac sunt medicii cari îl tratează. Dând această știre îmbucurătoare, rugăm pe toți confracții noștri să îndemne pe cititorii lor la subscripțiile ce circulă prin oraș pentru Mihai Eminescu în urma inițiativei elevilor școalei artelor frumoase din Iași. Trebuie să facem tot posibilul de a strânge banii necesari spre a nu întrerupe pe Mihai Eminescu de la tratamentul medical care a început să-i îndrepte deja sănătatea. Cei cari n'au la îndemână liste de subscripții, pot trimite bani de-a dreptul către d-ra Cornelia S. Emilian, absolventă a școalei artelor frumoase din Iasi' și casiera comitetului de subscripții pentru Mihai Eminescu.”*⁷²

⁷²”*România Liberă*”, 11 /23 August 1887, p. 2

Medicii austrieci care l-au tratat pe Mihai Eminescu au avut un rol pozitiv în ameliorarea sănătății poetului, prin urmare ne vom îndrepta atenția asupra acestora.

Locuința doctorului curant al lui Mihai Eminescu, cunoscută sub numele de "*Villa Rabl*", este situată în *Promenadestrasse 2*, ridicată în 1866, după planurile lui Teophil Hansen.

Ea este creația cunoscutului arhitect T. Hansen, prieten al comunității românești din Viena, autor și al unor capodopere arhitectonice de secol XIX, construite în România.



Grădina "*Vilei Rabl*"

Medicii de la *Hall Bad* foloseau o soluție salină iodină, atât în tratament extern cât și intern.

Călătorul care ajunge în zilele noastre în această stațiune, va descoperi cea mai veche sursă de iod din *Hall Bad*: izvorul *Gunther*, aflat la 1,7 kilometri est-nord-est de sursa *Tassiloquelle*.

Atunci când soluția este folosită în tratamentul extern, pielea este iritată la contactul prelungit cu apa, devenind ușor înroșită; apare de multe ori o senzație de furnicăături, care este cauzată de efectul de creștere a circulației sanguine. În plus, iritarea primară a pielii exercită un efect asupra unor organe interne ale corpului uman, deoarece componentele minerale sunt absorbite prin piele în organism.

Prin acest tratament, se stimulează întregul sistem vascular, glandular și nervos.

În acea perioadă, soluția brută de bromo-iodină "*Hall Bader*" a fost folosită ca un remediu pentru sifilis timp de câteva decenii - din anii 1880 până în perioada interbelică.

Revenind în țară, după tratamentul de la *Hall Bad*, în ciuda speranțelor într-o ameliorare a maladiei, crizele se acutizează. Presa descrie această perioadă critică, prezentând elemente revelatoare:

"Relativ la la starea sănătății poetului Mihai Eminescu, Curierul Român din Botoșani, care ne-a sosit azi, are aceste amănunte: Reîntors de câte-va zile din Viena, la sânul dulcei, dar tot atât de nenorocitei sale surori, în Botoșani, zilele sale nu mat sunt decât o tristă și dureroasă licărire a vieții, decât o jalnică și sfâșietoare

agonie, decât un lugubru preambul al nemilostivei poate binefacătoare... morți!...

Diagnosa celebrilor profesori ai medicinei din Viena, scrisă și transmisă odată cu dânsul, este atât de categorică, încât or-ce speranță de bine ni se pare o exagerată iluziune. Ochii sei stinși, ființa sa inconștientă, ne-o spun aceasta chiar și fără o asemenea autorizată diagnosă. Frica de oameni, de tot ce-l înconjoară, este singura simțire ce mai manifestă ; frică pe care n'o perde nici în prezența celor mai intimi foști cunoscuși ai sei, afară de nenorocita sa soră, singura pe care pare a o recunoaște neconștient și încrezător.

Noi înșine (dl. Bădescu), care ne numărăm printre cei mai vechi și mai nedespărțiți amici ai sei în nenorocire, abia după multă insistență putut-am scoate un zâmbet efemer pe buzele lui, însoțit de singurul răspuns "da", ce ni-l dete la întrebarea, de mai multe ori repetită, dacă ne mai cunoaște... răspuns, cărui-i mai succedă o vorbă, dar aceasta abia îngânată: "la revedere".

Asemenea momente lucide, dar numai momente în adevăratul înțeles al cuvântului, îi vin de câte două-trei ori pe zi, după care iară recede în completă abolițiune a simțurilor. Tot nutrimentul sea nu consistă decât într'un ou și puțin lapte, abia administrate și acestea mai mult cu de-a sila.

Durerea cea mai grozavă însă consistă în adevărul că de acum abia le va mai avea și p'aceste! Banii adunați prin generoasa inițiativă a elevilor școalelor de bele-arte din Iași, veo 3000 lei, s'au sleit până înțrâtât, cu ducerea și căutarea lui în străinătate, încât astăzi nenorocita lui

*soră nu mai dispune de un ban pentru alinarea ultimelor
lui sau mai drept ale lor suferinți!*

*Și... guvernul, ni-se sfâșie inima de durere, gândindu-
ne la aceasta, guvernul, zicem, atât de generos în multe
alte privinți, aprobând, zilele aceste, bugetul județului
Botoșani, în care figurează atâtea pensii grase și inutile,
n'a găsit, printr'o nenorocită inspirație, nimic alt de șters
dintrânsul, decât tocmai alocarea minimei sume de 120
lei, pe care, consiliul general al județului, sub un nobil
impuls, găsisese cu cale a vota mai deunăzi, ca ajutor
lunar, pentru marele și nenorocitul, cel mai mare și mai
nenorocit fiu al acestui județ!"¹⁷⁹*

Diagnostiche medicale

Este de mirare faptul că nu s-au mai păstrat documente privind pacientul Mihai Eminescu, într-o vreme când spitalele românești aveau totuși un sistem de evidență a bolnavilor bine pus la punct.

Spre exemplu, iată mai jos un model de fișă de internare, din perioada spitalizării lui Mihai Eminescu (26.11.1887), în care apar suficiente date, inclusiv cele de identificare ale pacientului (perioada de internare, numele spitalului, secția și numele medicului, diagnoza la internare etc.)

Cel dintâi, și cel mai longeviv diagnostic atribuit lui Mihai Eminescu, a fost acela de *lues*. Ulcerațiile de pe gambe, cu recrudescențe repetate (recidive rebele) erau cunoscute de timpuriu dr. Kremnitz, însă acestuia nu i s-au părut a fi semne luetice (gome cerebrale de natură sifilitică) ci, mai degrabă, nodozități benigne (*erythema nodosum rheumaticum*).

Susținătorii acestei teorii de notorietate în epocă consideră că degradarea dezastruoasă a personalității lui Mihai Eminescu, sfârșită tragic cu moartea lui prematură, trebuie pusă pe seama unui sifilis congenital, pe linie maternă, asociat cu excesul de alcool, cafea, surmenaj, ducând la demență acută și la paralizie generală.

T. Maiorescu și C. Popasu bănuiau existența unui morb luetic, preconizând un tratament corespunzător, ceea ce doctorii vienezi nu au acceptat. Însuși dr. D. Boghean, care îl vizitase pe Mihai Eminescu la Oberdoblbing împărtășește acest diagnostic greșit: *"Boala lui era o pseudo psihoză-sifilitică, care a trecut cu iedul care l-a luat"*.

Infamul verdict a fost enunțat *"coram populo"* de doi specialiști ieșeni, dr. Iulian și dr. Bogdan, în 1886, care au semnat un act medical, din care rezulta că poetul *"suferă de alienație mintală cu accese acute, produse probabil de gome sifilitice la creier și exacerbate de alcoolism"*, opinie susținută din păcate și de sora acestuia, influențată de dr. Iszac, în disperare de cauză, dar și cu speranțe iluzorii.

De aceeași părere cu reverberații blamabile au fost câțiva doctori de prestigiu: Alexandru A. Șuțu, G. Marinescu, C. Bacaloglu, Panait Zosin ș. a., supoziție acceptată, ulterior, de mulți dintre biografii lui Mihai Eminescu, precum și de medici din zilele noastre, precum Petre Brânzei și E. Câmpeanu.

În vara cruntului an 1883, la internarea forțată și discutabilă a poetului în clinica dr. Șuțu, acesta eliberează un atestat, rezultând că ilustrul pacient este atins de „alienațiune mintală în forma de manie acută”.

Spre toamnă, când Mihai Eminescu este transferat într-un stabiliment de elită, doctorii din Oberdöbling întrerup zadarnica medicație prescrisă în *strada Plantelor* din București, bănuind că Mihai Eminescu suferea de o *psihoză maniacală acută*.

Această teorie a *psihozei maniaco-depresive* evidențiază trei episoade majore de agitație de tip maniacal, în forme de manifestare demențială, succedate de perioade de remisiune, cu caracter neașteptat. După primele episoade, și apoi, cu manifestări specifice *depresiei melancolice*, Mihai Eminescu își duce crucea, fără a-și pierde total rațiunea, memoria, dar cu un randament creativ diminuat, cu voința sensibil redusă.

Sindromul psihotic maniaco-depresiv a fost susținut de Alexandru Șuțu, Heinrich Obersteiner, Maximilian Leidesdorf, Isidor Neuman, Herman Nothangel, Thomas Maynert, Alexandru Ștefanovici, Victor Vineș, Nicolae Tomescu ș.a

Întrebători și sceptici, unii medici au pus sub semnul unui nihilism curajos diagnosticul unei boli lumești (în perioada interbelică dr. I. Vineș, apoi, în 1972, dr. I. Nica și, mai recent, la cumpăna dintre secole, dr. Ovidiu Vuia), demontând cu argumente irecuzabile teoria luesului.

Dr. I. Nica crede că în cazul Mihai Eminescu, tabloul simptomelor înfățișează mai degrabă o pseudo-paralizie și o psihoză maniaco-depresivă, pe fondul meningitei, generată de o infecție streptococică⁷³, în timp ce Mircea Handoca susține că Mihai Eminescu a suferit mulți ani de o dermatită streptococică⁷⁴, combinată cu o endocardită, fatal în cele din urmă.

La sfârșitul vieții, poetul dădea semne foarte concludente că suferea de encefalită virală, adică de inflamare a encefalului, cu o gravă leziune a sistemului nervos, nicidecum nu suferea de lues. De această gravă eroare și-a dat seama, probabil și T. Maiorescu, cu toate încercările sale repetate de a escamota tragicul sfârșit, căruia i-a căzut victimă Mihai Eminescu.

73 Ion Nica, *op. cit.*, p. 38

74 Mircea Eliade, *"Despre Eminescu și Hașdeu"*, ediție îngrijită și prefată de Mircea Handoca, [Iași], 1987, p. 56.

Aceștia proclamă sfârșitul aberației luetice, demonstrând că anormalitatea comportamentală a lui Mihai Eminescu trebuie pusă fie pe seama unei polinevrite și encefalopatii de origine mercurială (O.Vuia), fie pe socoteala unei psihoze maniaco-depresive, cu aspect mixt, declanșată pe un fond ereditar și manifestată, în final, ca o pseudo-paralizie, cauzată de o criminală intoxicație cu mercur.

Așadar, Mihai Eminescu n-a suferit nici de epilepsie psihică (A. Șunda), nici de schizofrenie (C. Vlad), cu atât mai puțin de lues, alcoolism și paralizie generală (Fr. Iszac, Gh. Marinescu, P. Zosin, ș.a.).

În anul 2015, *Academia Română*, într-un salutar și demult așteptat gest de corectitudine științifică, dă tiparului o lucrare cu caracter majuscul, ca replică, probabil, la acțiunea intentată împotriva sa de Gh. Sărac⁷⁵, lucrare de răsunet în lumea eminescologilor, pe alocuri contestată, dar în esență caracterizată printr-o justă interpretare a cazului Mihai Eminescu, prin care, sub coordonarea academicianului Sugen Simion, un număr de specialiști de mare autoritate, profesori universitari, academicieni, conving cititorii că poetul a suferit de un *sindrom bipolar*, la care se adaugă *malpraxisul* medical, precum și regimul de viață și de

75 Acesta dorea ca justiția să oblige Academia Română să se disocieze de opinia unuia dintre membrii săi, G. Călinescu, conform căreia Eminescu a suferit de morbul luetic, care i-a pricinuit moartea, în final.

muncă al ziaristului Mihai Eminescu, inclusiv un fond ereditar deficitar, acestea fiind cauzele colapsului poetului.

Nu avem, prin urmare, diagnostice propriu-zise, ci unele realizate post-factum. Există însă documente, cum ar fi așa-numitele *certificate medicale*, în care se pot identifica diagnozele medicilor.

Astfel de înscrisuri sunt **documentele oficiale**, din această categorie făcând parte cele menționate în opisul *Dosarului 968/Iulie 1883*, intitulat "*Interdicția Mihail Mihai Eminescu*". Reținem de aici un act, datat 5 Iulie 1883 (f.18 orig.), semnat de dr. Șutzu, din care rezultă că poetul a fost internat la *Institutul Caritatea*, șeful instituției atestând că pacientul este "*atins de alienație mintală*", în formă de "*manie acută*". Atât și nimic mai mult.

„No. 12535
11/83
Certificat medical
Subsemnatul doctor în medicină atest prin aceasta că dl. Eminescu
adus în căutarea Institutului «Caritatea» din București la 28 Iunie 1883 de
către Onor Prefectura Capitalei este atins de alienație mintală în forma
«manie acută», stare care reclamă o căutare serioasă în un stabiliment spe-
cial.
București, 5 iulie 1883
Dr. Sutu"

Șase ani mai târziu, cazul este redeschis, dosarul renumerotat, căpătând numărul 645/1889. Pe lângă alte documente, acesta conține un înscris privind "*starea facultăților mintale ale lui Mihai Eminescu*", datat 23 Martie 1889.

Acest act este semnat de doctorii A. Suțu și Zaharia Petrescu, datat 20 Martie 1889, prin care, la cererea primului-procuror al Tribunalului Ilfov, G. A. Mavrus, medicii mai sus numiți erau solicitați a comunica starea facultăților mintale ale lui M. Mihai Eminescu, aceștia susțin, negru pe alb, că poetul este atins de *"alienațiune mintală în formă de demență"*.

Indiscutabil numele semnatarilor acestui document sunt importante pentru istoria medicinei românești.

În aceeași categorie de înscris oficial, deși superficial întocmit și eminamente greșit, intră și infamul document din 1886, întocmit de doi doctori ieșeni, de tristă amintire: Dr. Iulian și dr. Bogdan⁷⁶, prin care aceștia, în urma unei simple conversații și a unui așa zis *"interogatoriu"*, stabilesc tranșant că Mihai Eminescu *"suferă de alienație mintală cu accese acute, produse probabil de gome sifilitice la creier și exacerbate de alcoolism"*.

76 *"Subsemnații doctori în medicină de la facultatea din Paris, etc., în urma requisiziunii D-lui Prim Procuror din 5 Noiembrie 1886 de a constatat starea mintală a lui Mihail Eminescu, mergând la arestul comisiei desp. 1 unde se află pacientul, din interogatoriul și conversația avută cu Eminescu, am putut constata că el suferă de o alienație mintală cu accese acute, produse probabil de gome syphilitice la creier și exacerbate din alcoolism; starea lui este periculoasă atât pentru societate cât și pentru el însuși și este neapărată nevoie a fi internat în o casă specială spre căutare și observare pe un timp limitat, după socotința medicului curant. Dr. Iuliano, Dr. Bogdan lassy 1886, Noiembrie 6"*

Deși sunt acte indubitabile, acestea nu sunt conexe cu alte documente din care să rezulte în mod detaliat formele de manifestare care au condus pe acești medici la un asemenea diagnostic atât de grav, cu consecințe juridice grele (declararea interzicerii pe cale judecătorească, sau internarea într-un ospiciu de nebuni).

În *Certificatul de Deces*, nr. 2935/17.06.1889, din *Arhiva Serviciului de Stare Civilă/Decedați*/, un document plin de erori (privind vârsta celui decedat și locul decesului), se face vorbire de *Certificatul Constatator al Decesului*, nr. 161, semnat de "doctor verificador", N. Șuțu, document de negăsit astăzi, prin care ar fi trebuit să se consemneze cauza morții. Existând presupunerea unei morți suspecte, s-a decis efectuarea unei necropsii, cu participarea organelor de parchet, a presei și a câtorva dintre cei apropiați lui Mihai Eminescu.

În lipsa acesteia, înhumarea nu era posibilă (din punct de vedere juridic, fără certificat medical constatator nu există certificat de deces valabil).

Rezultatul autopsiei trebuia să dovedească posterității cauzele morții poetului. În acest act nu este menționat cuvântul *lues*.

Documentul întărește astfel ceea ce se poate citi în lucrarea dedicată istoriei "*Sanatoriului Privat din Oberdöbling*" ("*Die Privatheilanstalt.....*"), unde există o dovadă zdrobitoare a faptului că Mihai Eminescu nu a fost înregistrat în evidențele spitalicești ca fiind suferind de *lues*!

Lucrare menționată mai sus este un document prețios, care prezintă date privind statistica internărilor în acest institut.

Din punct de vedere al originii etnice a pacienților străini, internați la clinica amintită, în perioada 1875-1891, registrele de evidență indicau naționalitatea pacienților: 45,9% ruși, 16% români, 13,2 % germani, 6,6% turci.

Aflăm din aceste documente oficiale că, în perioada 1860-1891, au fost înregistrați 88 de pacienți români internați la *Clinica dr. Leidesdorf*, din Oberdöbling.

Mai mult, în *Tabelul IX-b*, (op.cit.p. 81), este publicată statistica pe țări și provincii cu bolnavii de *sifilis*.

Pentru perioada (1875-1889) nu este înregistrat nici un bolnav de sifilis, provenind din Bucovina sau din România!

Așadar, Mihai Eminescu, în calitate de cetățean român, nu figurează în statistica acestui spital ca fiind bolnav de lues!

În continuare, lucrarea menționată dezvăluie câteva prevederi esențiale cuprinse în "*Statutul*" acestui stabiliment medical, în special cu privire la *Regulamentul de Funcționare* al spitalului.

La paragraful 4 al acestui act se specifică foarte clar că "*internarea pacientului se face doar în baza unui Certificat Medical, care să confirme existența unei afecțiuni psihice*."

În situația în care acesta a urmat un tratament medical anterior, se va specifica în ce a constatat acesta.

De asemenea, Certificatul Medical trebuie să fie semnat de medicul curant și parafat de către o comisie medicală, să fie nu mai vechi de 14 zile de la data internării. ”

În situația pacientului Mihai Eminescu, cu siguranță aceste prevederi nu s-au respectat: nu știm să fi existat vre-o comisie medicală, nu cunoaștem să fi existat, atunci, în vara anului 1883, vre-un diagnostic medical, în sensul infectării sale cu morbul luetic, în baza cărora să se fi făcut internarea în *clinica dr. Leidesdorf*. Cum acest diagnostic nu exista, nu se justifica nici un fel de tratament antisifilitic, așa cum preconiza Maiorescu sau dr. C. Popazu.

Aflăm, din aceleași Regulament că *”fișa medicală”* a oricărui pacient trebuie să conțină: *numele, vârsta, statutul social, religia, proveniența pacientului, diagnosticul și numelui medicului care a emis certificatul de internare, data internării în instituție, numele și adresa persoanei care a solicitat internarea în instituție, numele și adresa medicului care a furnizat istoricul medical al pacientului, numele, adresa și ocupația tatălui sau a tutorelui, în cazul minorilor sau a curatorului, în cazul celui pus sub interdicție, bunurile cu care a fost adus la internare, ziua externării, numele persoanei căruia i-a fost predat la externare, observații.*

Conform acestor date, dacă acestea s-ar fi păstrat, am fi putut afla cu certitudine *”numele și adresa persoanei care a solicitat internarea în instituție, numele și adresa medicului care a furnizat istoricul medical al pacientului”*, fiindcă cererea de internare nu o putea

face decât o rudă de gradul unu, tutorele (pentru minori) sau curatoroul (pentru cei puși sub interdicție). Or, în situația lui Mihai Eminescu nu erau îndeplinite aceste condiții, deci internarea a fost ilegală, conform statutului acelui institut și a legilor Imperiului Austro-Ungar!

De asemenea, *Regulamentul* prevedea necesitatea ca, pentru fiecare persoană internată, să se întocmească un **Istoric Medical**, unde să se menționeze modificările semnificative produse în starea sa de sănătate, pe perioada internării.

Această **Fișă de Observație** a pacientului Mihai Eminescu lipsește din arhiva spitalului, cel puțin din două motive: unul ar fi acela că în timpul *Primului Război Mondial* această arhivă ar fi fost distrusă (incendiu, bombardament etc) iar al doilea motiv ar fi acela că, după cum se afirmă, un funcționar al misiunii diplomatice a *României* la Viena ar fi cerut dosarul, spre consultare, fără a-l mai înapoia.

Există, totuși, o așa zisă *fișă de observații*, care consemnează date concise privind istoricul bolii lui Mihai Eminescu, premergător internării sale la Oberdöbling:

„Sumar din povestea bolii Domnului Mihai Eminescu. Pacientul a dus un fel de viață spirituală obositoare și dezordonată. El este unul dintre cel mai prețuit și eminent poet român. De 6 luni, survine o viață neregulată, irascibilă, de 4 luni violentă stare de iritare, delir, diverse halucinații, insomnie, comportare agresivă, vociferări. În sanatoriul Dr. Souza este tratat cu vezicătoare, băi de picioare, chloral, morfină, iodură de

potasiu. Se ameliorează, rând pe rând, stările de iritare violentă, rămâne în continuare delirul.”

Ion Grămadă reușește să obțină un scurt rezumat al evoluției maladiei lui Mihai Eminescu, în perioada cât a fost pacient la *clinica dr. Leidesdorf*:

„Starea și decursul bolii

-[2 Noiembrie 1883] Foarte confuz, vorbește și cântă, total dezorientat. Numește diverse persoane mereu cu aceleași nume (subl. ns.): regele Norvegiei, regele evreilor, Heinrich Heine, împăratul Chinei și așa mai departe. Uneori, mai iritat, bate în ușă.

- 8 Noiembrie 1883. Criză cu pierderea cunoștinței, ușoare convulsii și mai pe urmă vărsături.

-10 Noiembrie. Deseori repede iritat, vorbește neîntrerupt în ton de predică, cu pătura în cap, lucruri absurde: Abra-Kadabra. Prin vorbe însuflețite de încurajare, poate fi adus la răspunsuri raționale.

- 26 Decembrie. De un timp, secreție ușoară a urechii drepte.

-10 Ianuarie. De două zile, mai liniștit.

-12 Ianuarie. Este scos din secția de izolare. Nu mai cântă, ușor deprimat, nu mai dă denumiri false, citește. Vizita lui Maiorescu nu-l influențează.

-24 Ianuarie. Pare destul de bine, dă răspunsuri corecte, își amintește de începutul bolii, ia parte la discuții, serios, prietenos, dorește informații în legătură cu situația lui.

-8 Februarie. Destul de bine, dar rezervat, tăcut, se interesează foarte mult de mâncare, nu se poate preocupa de nimic, citește puțin.

-26 Februarie. Pleacă cu domnul Chibici la Florența.”

Câtă încredere putem avea în aceste informații?

Atât *"Sumarul povestii bolii lui Mihai Eminescu"*, cât și *"starea și decursul acesteia"* i-au parvenit lui I. Grămadă, dar nu în original: „*DI consilier aulic și profesor universitar Dr. Obersteiner, care ne-a dat informația aceasta, a binevoit să ne puie la dispoziție și următorul fragment, relativ la boala lui Mihai Eminescu, scos din condica bolnavilor pe cari i-a îngrijit dsa...*”. Deci nu există facsimil, nu se știe unde se află originalul.....

Singura consemnare oficială privitoare la Mihai Eminescu o găsim în *Wiener Kronik*, din care aflăm că acesta a fost internat în perioada 2 nov.1883 -26 febr.1884.

Există, totodată o altă categorie de documente, având însă un caracter paramedical, deci neoficiale, cum ar fi corespondența purtată de Maiorescu cu dr. Obersteiner, dr. Popazu etc, precum și câteva însemnări medicale, care deși nu au valoarea unui document medical oficial, pot oferi o idee privind evoluția stării de sănătate a lui Mihai Eminescu, în perioada internării sale la *Institutul dr. Leidesdorf*, din Oberdöbling.

Ele au fost transmise peste mulți ani lui I. Grămadă, de unul din foștii asistenți ai medicului curant al poetului, care se referă doar la partea ultimă a internării lui Mihai Eminescu (Ianuarie-Februarie 1884):

"12 läenner. Von der Isolierabteilung weg. Singt nicht mehr, eher deprimier, giebt nicht mehr die falschen Namen, liest. Besuch Maiorescu's ohne nachhaltigen Einfluss. (12 Ianuarie. Scos de la izolare. Nu mai cântă,

deprimat mai degrabă, nu mai dă nume greșite nimănui, citește. Vizita lui Maiorescu, fără influență durabilă)

24 Iänner. *Anscheinend recht gut, giebt über alles passende Antwort, erinnert sich nicht an den Beginn seiner Krankheit, teilnehmend, Ernst, freundlich, wünscht Auskunft über seine Verhältnisse. (24 Ianuarie. Pare a fi foarte bine, oferă răspunsurile cele mai potrivite, nu își aduce aminte de începuturile bolii sale, participă la discuții, serios, prietenos, dorește să cunoască amănunte despre situația sa)*

8 Februar. *Recht gut, aber ziemlich verschlossen, kümmert sich sehr viel um das Essen, kann sich nicht recht beschäftigen, liest wenig. (8 Februarie. Destul de bine, dar destul de retras, îi pasă foarte mult de mâncare, nu se poate descurca, citește puțin)*

26 Februar. *Reist mit Herrn Chibici nach Florenz. Dauer des hiesigen Aufenthaltes: 2 November 1883 – 26. Februar 1884.” (26 Februarie. Pleacă cu dl Chibici spre Florența. Durata șederii aici: 2 Noiembrie 1883 – 26 Februarie 1884).*

Un alt document, datat 12 Noiembrie 1884, este *Certificatul Medical*, semnat de dr. Sculy, medic primar, conform căruia Mihai Eminescu suferă de o fractură maleolară, având nevoie de un concediu de două luni de zile.

Certificat

”Subsemnatul, Doctor în Medicină, Medic Primar al Secțiunii Chirurgice, certifică că Dl M. Mihai Eminescu suferă de o fractură maleolară și pentru a cărei vindecare are necesitate de un timp de 2 luni de zile. Drept care i se eliberează acest certificat.

1884 noembrie în 12

Medic Primar, Dr. Sculy”

Documente medicale neoficiale

Un al doilea set de documente medicale sunt *rapoartele neoficiale*, care, deși purtând semnătură certă, sunt incomplete și de dată ulterioară (întocmite după notițe din epocă).

”Memoriile” lui Rudolf Șuțu⁷⁷

Rudolf Șuțu scrie un amplu memoriu cu privire la prezența lui Mihai Eminescu la bolnița Mănăstirii Neamț.

Poetul avea obiceiul ca înainte de a se culca să audă glasul buciului, neputând adormi *”decât în armonia acestui plâns și tânguitor ecou”...*

⁷⁷ Rudolf Șuțu (1880- 1949) – absolvent al *Facultății de Litere* din Iași. L-a avut profesor pe istoricul A. D. Xenopol și unde a funcționat ca asistent un timp, înainte de a deveni ziarist și publicist, scriitor, traducător și istoriograf.

-” A stat destulă vreme și la M-rea Neamț, unde, nu e vorbă, era tratat mai omenește decât ceilalți bolnavi”, scrie dr. Rudolf Șuțu.

-Se trezea la 5 dimineața, “pe tăcute” se îmbrăca, pășind ușor să nu-i trezească pe ceilalți bolnavi (“cât era de bun în nebunia sa”) și ieșea la aer, “nu putea suferi odaia”, plimbându-se ore în șir în cerdac, recitând, “șoptind mereu” vreme de cinci ore neîntrerupt, când, obosit, și la chemarea clopoțelului, mergea, cu ceilalți bolnavi la dejun.

- Având în față cana cu apă și lingura din lemn, “care închipuiau tacâmul fiecărui bolnav”, la masa lungă așezată în timpul verii în curte, lua loc și Mihai Eminescu, privind zilnic aceleași scene în care, din pricina unei porții mai mari sau a unei bucăți de pâine, se iscau veritabile lupte între bolnavi.

-“Mihai Eminescu mânca foarte puțin” și, fiind impresionat, din”mizerabila” sa porție dădea adesea celorlalți, dar și pentru a nu mai asista la asemenea scene și a nu le mai auzi gardienilor “răcnetele sălbatice”

- “La masă, dacă-i dădeai lingura în mână, mânca, iar altfel stătea și se uita...” sau “adesea se hrănea numai cu narcotice și excitante, abuz de tutun și de cafea, nopți petrecute în citire și scriere, zile întregi petrecute fără mâncare și apoi deodată la vreme neobișnuită după miezul nopții mâncare și băutură fără alegere și fără măsură”.

- Când îi era foame, se “pitula” prin spatele spitalului, sărea gardul și în fugă pășea pârâul Nemțișor și

străbătea câmpul până la crâșmă, unde cumpăra o jumătate de pâine și un pahar cu vin.

-*“Mai mult îi tihnea acestea, așa pe negândite decât dejunul din grădină.”*

-După o astfel de masă, dormea până la ora 4, când ieșea din nou în cerdac – *“singurul său prieten, singura sa mângâiere în acest pustiu”* – se așeza pe un scaun, cu picioarele întinse peste coloanele cerdacului și cu mâinile încrucișate, și, vreme îndelungată privea spre văzduh...

- *Se spune că Mihai Eminescu stând odată așa, un bolnav scăpat din “fiare și stăpân pe libertate”, dorind să sară cerdacul l-a trântit pe podea.*

-*“Lui Mihai Eminescu nici nu-i păsa. El rămase așa cum a vrut nebunul. Doar dacă, după oclipă de pauză în noianul acela de gânduri, el, poetul nebun s-ar fi întrebat de ce această schimbare de loc.”*

- Pentru a-i mai liniști, erau aduși pe la orele 6 din nou la masă bolnavii. Dar Mihai Eminescu se făcea că mestecă, nu dorea să mănânce. *“Era sătul de viață, d-apoi de mâncare!”*

- Seara, după 8, când toți mergeau să doarmă, *“începea timpul când Mihai Eminescu se simțea în culmea fericirii”.*

- Din nou în cerdac, de astă dată privea fix înspre cer, sfredelindu-l parcă:

“În poiana tăinuită blânde zboară dungi de lună / Când departe-n munți și codri duios buciulul răsună.”

Când apărea luna, plângea de multe ori *“durerea, necazurile, suferințele acestei deșarte vieți”.*

- Somnul venea pe la orele 2 ale nopții. *“Până s-adoarmă înșă, cerca versuri.”*

Raportul dr. Șuțu

Cu privire la perioada ultimei internări la *Institutul Caritatea*, dr. Șuțu face următoarele precizări:

Internarea lui Mihai Eminescu s-a produs la data de 22 ian./3 feb. 1889, ceea ce înseamnă că ori pacientul nu a fost internat la Mărcuța, cum se afirmă, ori a stat foarte puțin aici.

De altfel, un anonim, care semnează un articol cu pseudonimul V.S., intitulat *“O vizită la Mărcuța”*, în *“România Liberă”* din data de 6/18 Mai 1889 afirmă răspicat că Mihai Eminescu nu a fost internat niciodată la Mărcuța, totul fiind o plăsmuire a unui ziarist, care a lansat această știre falsă pentru a grăbi acordarea pensiei.

78 D.A.N.I.C., fond R.E.A.Z., ds. 797/1884, f. 12, original.

V.S. susține că știrea este un *"fake news"*, acreditând ideea conform căreia ospiciul de la Mărcuța a adresat Primăriei o plângere, arătând că nu îl mai poate trata pe poet, deoarece nu îi *"plătește nimeni pensiunea necesară întreținerii lui"*.

Înclinăm să credem totuși că poetul a fost dus de la început în arestul poliției, fiindcă reținerea sa și apoi aducerea la *Caritatea* s-a făcut prin Ordinul *Poliției Capitalei*, motivele care au ocazionat izolarea sa nefiind de ordin medical, ci de ordin moral: *"La 3 Februarie 1889, Mihai Eminescu fu adus prin ordinul Poliției Capitalei la Institutul "Caritatea" unde fu supus supravegherii și tratamentului medical; motivele care au ocazionat izolarea sa, au fost de un ordin cu totul moral."*

Aici, poetul se manifestă în mod violent și iritabil, deși *"La intrarea sa în Institut, Mihai Eminescu se presintă ca un om gânditor și absorbit de grave cugetări; însă răspunsurile sale la întrebările ce i se fac, aruncă repede pe observatorul într'o tristă decepțiune."*

El vorbește clar, fără hesitațiune, fără dificultate în limbajiu; dar el cere mâncare și băutură, căci nu mâncase, zicea el, nici nu băuse de 2 zile."

Abea își dă cont de noua fază a stării sale: nici nu întreabă pentru ce a fost adus aci, nici nu discernă calitatea bolnavilor între care s'a găsit."

Totuși el păstrează memoria locului și recunoaște după un interval de 6 ani multe persoane din personalul institutului."

Memoria sa subsistă încă, însă raționamentul, acea facultate prin care comparăm faptele și ideile între ele și deducem noi idei și concluziuni este cu totul abolit, ar zice cineva că stratul ideogen al cereberului său este atrofiat sau isbit de degenerescentă.

O nouă dovadă a acestei disechilibrări intelectuale sunt și citațiunile ce le face mereu fie din operele autorilor greci și latini, fie din acele ale sanscriților, fie din propriile sale producțiuni de altă dată, fără șir, fără logică între ele.

Puterea productivă îi lipsește cu totul, spiritul său este isbit de inerție.

C'are hârtie și condei, se pune a lucra; dar ceea ce așează pe hârtie sunt niște passagiuri trunchiate reamintite de ici de colo, niște idei incoherente ce le dă ca producțiuni de valoare și cu totul noi.

Demența dar era din primele zile observată și stabilită complicându-se cu un sentiment de satisfacțiune care cu timpul și cu progressul malatiei avea să se transforme într'un delir de grandoare și abnormitate.

La acea epocă a malatiei, simptomele somatice sunt încă rău desemnate și nu permit încă diagnosa varietății de demență de care era isbit.

De constituție forte, de temperament sanguin, el are o musculatură bine dezvoltată. pe corp nu se observă semne acquiste sau hereditare. Pe ambele gambe numai, se văd cicatrice urme unor ulcerațiuni cronice.

El ajunsese în ultimele săptămâni a fi o ființă automatică fără inițiativă, fără voință, dispărându-i totdeodată și instinctele superioare.

El citea mereu și mecanicește un petec de ziar fără să i se nască în spirit vreo idee;

El cerea să mănânce cu o bulimie ce nimica nu mulțămea; el nu mai avea nici o îngrijire de persoana sa, deveni murdar căpătând până la finit, tendința de a tot distruge scaune, vestminte și așternut. (...)

C O N S U L T A Ț I E

Subsemnații medici examinând astăzi pe Dl. Eminescu suntem de părere că :

1). Să se ducă într'o localitate apropiată de oraș și anume în Tatarăș spre a putea fi controlat cât se poate mai des de un medic.

2). Să se facă mai întâi un tratament local și după acesta să se reînceapă tratamentul anti-syphilitic.

Dr. Otremba, Dr. Bottez, Dr. Filipescu, Dr. Negel, Dr. Riegler.

Iași în 14 Iulie 1887.

Recomandare medicală pentru băi la Tătărăș

Concluziunea consultului a fost : Să se trimeată pe Eminescu la băi la Hall cu care ocaziune va putea fi supus unui consult de specialiști din Viena și anume de către medicii : *Dr. Neuman, Dr. Nathnagel și Dr. Meinerl*. După terminarea băilor sau poate chiar în acelaș timp trebui a i se face lui Eminescu un tratament radical.

Învindându-se deci necesitatea de a trimite pe Eminescu la Viena și de acolo la Hall, d-ra Cornelia S. Emilian casiera comitetului format de elevi și elevele școalei artelor frumoase convocase pe d-nii W. Humpel, Miron Pompiliu prof. și Anton S. Savul inginer. tustrei vechi amici ai lui Eminescu, cărora le a espus situația banilor încasați de d-sa.

Recomandare medicală pentru Hall Bad

Memorialistică cu profil medical

O altă categorie distinctă de documente o reprezintă lucrările cu *caracter memorialistic*, subiective și unele redactate "*a posteriori*" morții lui Mihai Eminescu, cu relatări uneori contradictorii, dar demne de luat în seamă, în ceea ce privește sindromul de care a suferit Mihai Eminescu.⁷⁹

Astfel de memorii au fost redactate de profani, altele de către medici, unii fiind colegi de școală cu Mihai Eminescu, la Cernăuți sau la Viena (dr. Arthur Hyneck, dr. A. Ștefanovici, dr. Hosanu etc).

79 Bogdan C.S. Pîrvu, "*Mihai Eminescu Anii 1883–1889*", Academia Bârlădeană, 2016

Dintre profani, Vintilă Rusu-Șirianu⁸⁰, relatând amintirile nepotului lui Slavici, Ion Russu-Șirianu, ne zugrăvește un înfiorător tablou al *Luceafărului* (Octombrie 1882): așezat pe scaun, „gârbovit, cu capul în pământ”, având privirea stinsă, palid, cu mișcări chinuite, „cu buzele în amară frământare”. Dureri sfâșietoare făceau din trupul său „o rană uriașă, deschisă”, ochii priveau în gol: „ochii aceia cu expresia unei mute dezamăgiri, a unui cal de rasă care și-a frânt picioarele și așteaptă să moară” .

80 V. Rusu-Șirianu, „*Pelin și „Lacrima Christi” cu Mihai Eminescu. Vinurile lor*”, Editura Pentru Literatură, București, 1969, p. 377.

”Nu scotea nici oftat, nici vaet, dar geamătul acesta mut era mai cuvântător decât orice strigăt de durere”. Ceasuri nesfârșite, „ore reci, așa stătea: cu cotul în palmă, cu trupul pendulând încet și greu”.

Apoi, *„ca scuturat de friguri”, saltă „din șold și brațe”; „se sfredelește din mijloc” și se oprește, cu „pleoapele ridicate în sus”, „ca înghițite de frunte”, cu „albul ochilor mare, mare, holbat, ca la cel ce se îneacă”, cu pumnii izbindu-se în tâmpile.*

Se repede *„cu pas încolăcit”* spre măsuța cu o cană cu apă și pahare, *„se scormonește în vestă și înghite niște buline”,* dar nu vine nici o alinare. *„Cumplitele dureri”,* în schimb, cresc *„minut cu minut”.*

Umblă, cu pas șovăielnic, de ici colo. La un moment dat se întoarce brusc, trece *„mâinile în păr”, „ochii se cascadează într-o spaimă grozavă”.* Apoi, pe neașteptate, *„o ia la fugă pe scări” „ca posedat”, „să scoată parcă demonul înfipt în carnea lui”.*

Imaginea aceasta desprinsă parcă din filmele cu posedări, descrie un personaj fugind besmetic pe străduțe lăturalnice (Moșilor, Olari și Făinari, până în Oborul mic). Poetul se vaită și imploră să-i smulgă cineva capul. *„Sudori reci”* îi năpădesc *„fața schimonosită de chinuri”*⁸¹.

Începe calvarul unei existențe înfiorătoare: lumea se deformează iar mintea este năpădită de fantasme, obsesii, fobii și deliruri, trădând un proces lăuntric în care avea loc *„ceva rău, adânc și grav”.*

81 Idem, p. 378-379

Apoi, în mod subit, un tremur puternic făcând bustul să tresalte, capul să zvâcnească, împins ca de un resort. Chipul se deforma într-o înfiorătoare crispă. Ochii albiți de spaimă, în alarmă, priveau *”înapoi”*, de parcă l-ar fi urmărit o fiară *„ca să-l sfâșie”*.

Poetul pare că se prăbușește și, simțind că se pierde, *„se prindea repede cu palmele de fălci, se încorda, parcă să oprească o alunecare. Și ochii i se lăsau parcă pe spate, ca o cădere, ca o răstignire”*.⁸²

Analizând acest tablou, dincolo de imaginația bogată a lui Ion Russu-Șirianu, pe alocuri contestabilă, cu argumente greu de refuzat (chiar a fost acesta martor la asemenea scene? sau este vorba de o pură imaginație scriitoricească), dr. I. Nica încerca să demonstreze în 1972 că manifestările anormale sunt simptome clasice de *inhibiție și abulie*, în care masca tristă, cu privirea fixă și fruntea cutată a poetului, combinată cu muțenie, gemete și plânset, demonstrează evident grozava nebunie a poetului.⁸³

Unul dintre colegii lui Mihai Eminescu de la Cernăuți istorisește că, dintr-o strașnică sperietură, o farsă cu stafii, ce i-o provocaseră colegii ce stăteau în gazdă cu acesta, viitorul poet a căpătat friguri și a încercat să fugă de la Cernăuți. Altă dată, Mihai Eminescu cade atât de rău pe gheață, încât leșină, iar prietenii săi trag o sperietură grozavă, crezând că prietenul lor a murit.

82 Idem, op. cit. p. 391

83 I. Nica, *”Eminescu. Structura somato-psihică”*, Editura Eminescu, București, 1972

Dr. A. Ștefanovici din Botoșani, care l-a avut pe Mihai Eminescu timp de o lună pacient, precum și pe Henrietta, sora acestuia, afirmă fără să clipească faptul că psihoza de care a suferit poetul și care l-a răpus în cele din urmă nu a fost rodul unor boli contractate, ci mai ales al eredității, *”moștenire fatală, ce s-a dat pe față în felurite moduri și la frații și surorile sale.”* Drept argumente, dr. A. Ștefanovici amintește de nervozitatea mamei, violența și irascibilitatea fraților, sinuciderile unora dintre ei, închipurile Henriettei, toate arătând starea psihotică, de care nu a scăpat nici Mihai Eminescu.

În lucrări de aceeași factură, unii au evocat clipele întâlnirii cu Mihai Eminescu la Azilul din strada Plantelor, alții, precum marele interpret al lui Hamlet, actorul Grigore Manolescu, stins din viață, la numai 35 de ani, prieten apropiat al poetului, nu au descris aceste clipe tragice.⁸⁴

85 Frizerul lui Eminescu, D. Cosmănescu, afirmă că actorul venea la stabilimentul dr. Șuțu : *”Uneori, veneau să-l vadă prietenii – Grigore Manolescu, Hasnaș și alții, care-i ziceau lui Eminescu ”maestre”, și el râdea, bătându-i pe umăr”.* Până în cumplita zi de 28 Iunie 1883, alături de Slavici și Caragiale, Grigore Manolescu petrecea nopți de-a rândul cu Eminescu, discutând la un pahar de vin, după care poetul se ducea de dimineață la redacție, extenuat, doborât de insomnii, bând cafele și lucrând în neștire la articolele de ziar. Același Grigore Manolescu apare într-o fotografie, realizată la București, în 1888, alături de Eminescu, Aristizza Romanescu (anul acesta împlinindu-se o sută de ani de la moartea sa: 4 Iunie 1918) și Veronica Micle, admiratoarea marii actrițe. (<https://dulciu.wordpress.com/fotografie-inedita-mihai-eminescu/>).

Aristizza Romanescu a jucat în spectacole organizate în beneficiul tratării lui Eminescu.

Dintre acestea, se disting două categorii: prima conține consemnări ale unor persoane lipsite de cunoștințe medicale adecvate, pe când cea de-a doua este reprezentată de însemnări ale unor medici, neavând totuși caracterul unor documente medicale.

Vom aminti o relatare târzie, semnată de D. Nițulescu, apărută abia în 1968 în *România literară* (12 Decembrie, p.12), din care se poate observa portretul unui pacient realmente bolnav:

„De mult, pe când eram în ultima clasă a Seminarului Nifon din București, în plimbarea de duminică după-amiazi, în fața Bisericii Sf. Anton din fosta Piață de flori, am văzut lume multă adunată.

Apropiindu-mă, și răzbind până în primele rânduri, văzui un bărbat solid, bine legat, cu părul mare, pieptănat în valuri peste cap, cu o mustață îmbelșugată ce făcea gurii streășină stufoasă, îndemnat să urce într-o birjă.

Privirea îi era febrilă, dar trupul părea istovit, fără împotrivire, într-o totală renunțare. Un civil – căruia vardistul însoțitor i se adresa deferent cu titulatura „domnule doctor” – stăruia cu menajamente, chiar cu înțelegere duioasă, pe lângă omul voinic, aflat numai în cămașă albă și în pantaloni, fără de surtuc și fără bretele sau brăcinar, să se urce în trăsură.

Mulțimea curiosă să afle și să vadă ce se petrece, să se lămurească, a tot închis cercul în care mă aflam și m-am pomenit fără de vrere atât de aproape de personajul

principal încât și astăzi, după aproape optzeci de ani, îi simt găfâitul și-i păstrez bine privirea.

Nu erau ochii unui agitat, ci, mai curând, ai unui resemnat, domolit de efortul care-l măcinase, îl obosise, ochi blânzi totuși, calzi, ușor umezi – nu de lacrimi ci mai curând de însăși roua sufletului, de seva vieții, ochi de căprioară rănită.

– E poetul Mihail Mihai Eminescu, oameni buni, ni s-a adresat medicul, e marele Mihai Eminescu al nostru, care, bolnav fiind, a plecat din spital, de la Doctorul Șuțu, și acum ne facem datoria să-l readucem la patul lui, în îngrijirea noastră, pentru binele lui. A plecat, zice, să asculte ciripitul păsărelelor și pitpalacul, așa după cum făcea și înainte de a se îmbolnăvi și de a ajunge la noi.

Zăbovind în Piața de flori, în preajma căreia erau și păsărele de vânzare, păsărele de tot felul, pe care le lua și le elibera din coliviile în care le păstrau vânzătorii...

Am dat și eu ajutor să fie ucat în birjă. I-am atins și eu brațul cu mâneca sumecată, încercând să-l ajut să urce în vehicul, și i-am simțit pielea cu tuleiele de pe braț..."

Din a doua categorie de însemnări memorialistice, de data aceasta semnate de persoane cu competențe medicale, amintim textul doctorului V. Vineș, *Dr. V. Vineș, Șef de lucrări la clinica neurologică din București, apărut în revista „România medicală”, din 1 Iunie 1931, p. 162-163.*

Acesta conține "Câteva date asupra ultimelor zile ale poetului Mihail Mihai Eminescu".

Acesta declară că a avut ocazia să *"îngrijesc, ca intern la „Institutul Caritatea” al regretatului profesor Al.Sutzu, pe marele nostru poet Mihail Mihai Eminescu în ultimele luni ale vieții sale (Martie – Iunie 1889)"*.

Dr. Vineș găsește abia târziu printre hârtiile arhivei sale personale *"notele pe cari le-am luat atunci și care cred că prezintă un oarecare interes fiindcă ele cuprind date exacte despre ultimele zile ale bolii poetului și mai ales despre cauza adevărată a morții sale, asupra căreia s-a creat o legendă."*

Din păcate, este vorba decât de o parte din note. De asemenea, dr. Vineș adaugă la observațiile proprii și relatările unor amici, care îi relatează că poetul *abuza de băuturi alcoolice și făcea excese veneriene*.

"Cu câteva luni înainte de a intra în Institutul Caritatea, adică cu puțin înainte de a-l cunoaște eu, Mihail Mihai Eminescu, după cum mi-au declarat prietenii săi, abuza de băuturi alcoolice și făcea excese veneriene.

În acest timp dădea impresia că nu era în toată deplinătatea facultăților sale intelectuale. Din zi în zi devenea mai puțin vesel, tăcea mai tot timpul, dorea să fie singur, nu mai era în stare să lucreze."

Dacă veți citi scrisorile trimise de Mihai Eminescu Veronicăi Micle în perioada respectivă, veți observa evidente neconcordanțe între relatările *"prietenilor săi"* (doctorul nu precizează cine anume, ceea ce face din start suspect documentul său memorialistic) și starea sa de sănătate. Nicăieri nu se amintește vre-o întâmplare având în Mihai Eminescu protagonistul unui consum

exagerat de băuturi și nici de escapade amoroase de Casanova neobosit.

Din aceleași surse *"binevoitoare"*, medicul consemnează câteva caracterizări, pe care le colportează din aceleași dubioase surse:

" Prezenta oarecari tulburări morale: intra în diferite localuri publice și consuma fără să plătească; cerea bani de la toți pe cari îi întâlnea.

Toate aceste acte au determinat pe prietenii săi să-l interneze în Institutul Caritatea al regretatului prof. Dr. Al. Sutz, unde, în Martie 1889, l-am primit în biroul administrativ. Mihai Eminescu mai fusese internat în Institutul Caritatea în 1883."

Acum sunt prezentate propriile observații cu caracter medical:

"La intrare Mihai Eminescu era gânditor, vorbea puțin, răspunzând numai la întrebări; cerea mâncare spunând că „n-a mâncat de mult".

Nu era de loc impresionat de aducerea lui la Institut căci nu întreba nici cel puțin pentru ce a fost adus.

Întrebat, ne-a răspuns că cunoaște localul de când a fost adus de data anterioară, cunoaște chiar persoane care erau atunci în Institut.

Mânca cu mare poftă alimentele care i se aduceau, cerea vin cât de mult.

Nu putea sta locului, umbla de acolo până acolo prin cameră, scria, repeta fragmente din poeziile sale anterioare dându-le ca inedite.

Descriind constituția fizică a pacientului, medicul constată, printre altele, *" figura mare și congestionată."*

"Prezenta pe ambele gambe cicatrice, urme ale unor ulcere vechi (sifilitice?)" scrie dr. Vineș, punând semnul întrebării după cuvântul "sifilitice".

Nu prezenta dificultate în vorbire nici tulburări în articularea cuvintelor și scriere. Scris perfect, fără tremurături, fără omisiuni de litere sau cuvinte.

Un amănunt important: "Mai târziu, apare o ușoară incoordonare a membrelor superioare și tremurături ale degetelor, ale buzelor și limbii. Deși avea un mers șovăitor (ușoară ataxie), Mihai Eminescu nu ședea de loc ci umbla toată ziua adunând tot felul de lucruri de pe jos (colecționism), fără cea mai mică oboseală."

În ceea ce privește sensibilitatea pacientului, dr. Vineș remarcă:

"Sensibilitatea tactilă și termică diminuate. Frigul nu îl impresiona căci ieșea afară dezbrăcat chiar atunci când temperatura era foarte scăzută. Sensibilitatea mucoaselor diminuată. Vedere normală. Reflexul pupilelor la lumină și acomodatie diminuat. Reflexele rotuliene de asemenea diminuate.

În continuare, medicul adaugă și unele observații extrem de curioase: "Prezenta tulburări ale funcțiunilor organice, mânca tot felul de lucruri găsite pe jos, chiar lucruri murdare. Avea de asemenea tulburări sfincteriene sub formă de incontinență de urină și de materii fecale"

O observație privind sistemul circulator ne dă de gândit: "..... cordul prezenta o endocardită veche (diagnostic pus și de profesor N.Tomescu), puls plin regulat."

Dr. Vineş mai remarcă faptul că *"Mihai Eminescu slăbea din zi în zi mai mult, deşi avea un apetit vorace"*.

În sfârşit, acum urmează partea cea mai gravă a acestui dosar medical: *"Injectiile mercuriale ce i s-au făcut nu au influenţat întru nimic mersul bolii"*.

La fel de importante ne apar şi însemnările sale privind descrierea psihicului pacientului:

"La intrarea în Institut, Mihai Eminescu nu prezenta tulburări psihice importante. Citea jurnale şi cărţi, scria chiar articole de jurnal şi putea oarecum să-şi dea seama de tot ce citea şi scria. Dar, încetul cu încetul facultăţile intelectuale s-au slăbit (prezentând simptome de demenţă destul de accentuate), aşa că, în această perioadă, când citea sau scria, repeta acelaşi lucru de 5-6 ori, fără să-şi dea seama de ce a citit sau scris."

Atenţia era abolită. Memoria scădea progresiv. Nu mai putea reţine fapte petrecute recent, însă, ceea ce era de remarcat, era memoria numelor proprii: chiar pentru persoanele nou cunoscute căroră peste câteva zile le spunea numele exact."

De asemenea îşi amintea de lucrurile petrecute în viaţa sa până în momentul îmbolnăvirii."

În seria manifestărilor patologice de ordin psihic, dr. Vineş face următoarele remarci:

"Delirul: Când a intrat în Institut nu manifesta nici un fel de delir"

Aceasta înseamnă să punem firesc următoarea întrebare: ce i-a provocat apariţia delirului? Nu cumva

tratamentul inadecvat cu medicamente precum morfina, somniferele sau alt tip de medicament?

Pe zi ce trece, *"Delirul progresează din ce în ce"*, dar ceea ce uimea cu adevărat era capacitatea de a reproduce fragmente din poeziile sale: *"Scrisa continuă pe zidurile și ulucile Institutului bucăți din poeziile sale..."*

Subliniind că vechea endocardită (*"diagnosticată de regretatul profesor N.Tomescu, medic primar al serviciului de boli interne de la spitalul de copii, care era și medic al institutului*) de care era amenințat în fiecare clipă și care desigur s-a agravat după erizipel" este singura cauză a morții poetului, doctorul infirmă faptul că, deși Mihai Eminescu *"se simțea însă foarte slăbit. I s-au dat tonice, care l-au mai înviorat"*, el nu a sucombat din cauza traumatismului cranian, petrecut cu 25 de zile mai înainte și care, superficial fiind, se vindecase complet.

Sub titlul *"Creerii lui Mihai Eminescu"*, dr. Al. Tălășescu redactează la Constanța, la data de 17 Iulie 1912, un memoriu privind moartea lui Mihai Eminescu, la aproape 24 de ani după moartea poetului.

"Mihai Eminescu murise subit, pe când nimeni nu se aștepta la un așa deznodământ fatal, ireparabil. Cum și de ce? Nimeni nu știa afară de cei de la Casa de Sănătate a doctorului Șuțu, unde își lăncezea ultimele licăriri de viață cu spiritul rătăcit."

Deci, dr.Tălășescu consideră moartea lui Mihai Eminescu ca un eveniment subit, la care nimeni nu se aștepta.

A doua zi după deces, se aduce la Institutul Babeș, *"unde eram preparator"*, într-un vas, cam o pătrime de creier prelevat după autopsia lui Mihai Eminescu.

Deși cel ce a efectuat autopsia părea că este un ageamiu, o mână profană, sau care a folosit un instrument impropriu, fiindcă de obicei se aduce organul în întregime spre studiu, părea că intenția sa fusese doar aceea de a preleva fragmente de creier *"pentru ca să pună în evidență partea acoperită de sânge, de răni provocate de așchiile țestei capului zdrobită de o mână criminală. Era o bucată de creier proaspăt maltratat în viață, ucis de o violență crudă și mutilat după moarte"*.

La analiza anatomo-patologică lua parte și dr. Gh. Marinescu, pe atunci tânăr medic, care a transmis dorința prof. Baberș de a păstra discreție în cazul acesta.

Din păcate, nici măcar acea pătrime de creier nu a putut fi păstrată, pentru o eventuală analiză a geniului eminescian.

Un loc aparte îl ocupă *consemnările jurnalistice*, uneori cu date inexacte, sau cu iz de pitoresc ori de senzațional ieftin. Cu toate acestea, sunt importante, pentru întregirea tabloului general al cazului Eminescu.

În sfârșit ultima categorie o reprezintă lucrările de *istoriografie literară*, precum și cele de *istoriografie medicală*, evident cu nuanțe evidente de interpretare, variind de la autor la autor.

Scheme de Tratament

- La Spitalul dr. Şuţu

Aşadar, în lipsa documentelor dosarului de internare, nu avem decât să studiem lucrările dr. Şuţu, pentru a afla date asupra tratamentului psihiatric general, de care a avut parte Mihai Eminescu în stabilimentul din strada Plantelor.

Terapia mercurială, care nu reiese din nici un document ci doar din mărturia medicilor curanţi Victor Vineş şi Nicolae Tomescu, este introdusă în Aprilie 1889 şi continuată până la deces

Pentru tratament şi cercetare, institutul dispunea de instrumente speciale: craiometre, dinamometre, aparate electrice, analiza chimică a urinei, ophtalmoscopul, termometrul şi sfigmograful.

Filosofia dr. Al.A. Şuţu, aplicată în acest stabiliment, era aceea conform căreia *„alienaţiunea mintală e o maladie corporală, fiind supusă la aceleaşi transformări patologice la care sunt supuse şi celelalte maladii din domeniul patologiei interne”* că *„ea devine, sub acţiunea unui tratament raţional, o maladie curabilă”*.

Dr. Şuţu socotea că pacienţii trebuiesc supuşi unei supravegheri serioase şi unui regim tonic, pentru a combate complicaţiile şi în particular anemia care provoacă hiperemia creierului.

Ca urmare, acesta prescria *băi jumătate de apă caldă (bains de siège); băi aromatice, băi sinapisate*, care aveau darul să conducă la stimularea periferică a

circulației și a sistemului nervos; *hidroterapia; revulsive locale, vesicatoare, setonu la regiunea cervicală, ventuze uscate pe șira spinării; medicamente care lucrează asupra organului cerebral și opium de preferință* care, considera Al.A. Șuțu, avea o acțiune specială în cazuri de melancolie, tonificând sistemul nervos, micșorând sensibilitatea lui morbidă.

Psihiatrul prescria următoarea schemă de tratament cu opium: în prima zi un sfert de gram, care merge crescând, din zi în zi, până la 6-10 grame într-o zi.

Apoi, sulfatul de chinină, câte 6-10 grame pe zi, urmat în timp de mai multe zile.

Al. A. Șuțu, acuzat de mulți că l-ar fi intoxicat pe Mihai Eminescu cu substanțe otrăvitoare, declara următoarele: *"Substanțele aromatice, preparatele iodate, pe care am încercat adesea, nu ne-au părut a fi tot așa de eficace. Melancolia zisă pasivă este cea mai rebelă la această medicație"*.

Referitor la Mihai Eminescu, al cărui diagnostic era legat de manie, doctorul preciza: *„Izolarea și supravegherea sunt pentru starea aceasta mult mai necesare decât pentru orice altă formă; cămașa de forță este neapărată când se constată dispoziție mare spre violență și este preferabilă acțiunii directe a infirmierilor care irită mai mult bolnavul.*

Mijloacele medicamentoase constau în băi de apă caldă la 25 grade. Acestea se pot prelungi 3-6-10-12 ore fără întrerupere. Acțiunea băilor calde astfel administrate este incontestabilă și efectul lor imediat ne-

a surprins în debutul carierei noastre, când toate celelalte mijloace au fost întrebuințate fără succes.

Băile calmează creierul; micșorează acțiunea reflexă și aduc liniște și somn.

Un alt mijloc este administrarea substanțelor vomitive, ipecacuanha și tartrul stibiat, în doze vomitive urmate timp de câteva zile.

Acțiunea acestei metode constă în revulsiunea ce produce și mai cu seamă în iritația sistemului nervos abdominal.

Digitala singură sau combinată cu alte substanțe antispasmodice este întrebuințată cu succes, când se dă în doze mari.

Poțiunea de care am avut de multe ori a ne lăuda se compune din 1 uncie de apă de laurocerasă și 1 scrupul de tinctură de digitală pe zi, luată de două ori.

Opiumul este tot așa de folositor, administrat în modul prescris mai sus; în acest caz, observăm că pe cât timp mărim doza medicamentului spre a atinge 10-12 grame într-o zi, agitația, departe de a scădea, merge crescând și nu cedează decât în momentul în care încetăm administrarea lui.

Bromuretul de potasiu care ne-a dat în epilepsie rezultate bune ne-a părut fără acțiune evidentă în mania acută.

Inspirații de cloroform, injecții hipodermice de morfină acetică s-au încercat și la noi o dată, însă fără succes”.

În ceea ce privește delirul, directorul Institutului Medical Caritatea din București, preconiza ”precauțiuni

de supraveghere” și ”exerciții fizice, ocupații în aer liber, lucrări agricole și în ateliere, plimbări pe mai multe ore, ocupații intelectuale, iată ce poate distrage pe delirant din falsele lui concepții. Un alt mijloc moral, care reușește uneori la debutul maladiei, constă în a discuta cu bolnavul, a-l contrazice și a-i demonstra cât de înșelate și inadmisibile sunt ideile ce spune”.

Medicația întrebuințată în cazul delirului la acest institut constă în ”diferite revulsive, precum cauter, vesicatoare, setonă, aplicate pe regiunea cervicală. Unguentul stibiat îl întrebuințăm foarte des pe craniu și am obținut de mai multe ori întreruperea delirului, chiar dispariția unui delir de ambiție foarte sistematizat. Hidroterapia în duș și mai cu seamă în duș mobil pe șira spinării este folositoare. Medicamente interne ce se pot întrebuința de preferință sunt beladona sau datura stramonium. Opiul este indicat în deliruri triste mai cu deosebire.”

În schimb, ”Digitala, chinina, apa de laurocerasu, zincul acetic nu ne dau rezultate satisfăcătoare”.

Un caz aparte îl reprezintă Demența. „Această stare la care duc mai mult sau mai puțin repede toate afecțiunile mentale care au rezistat la acțiunea medicală, nimeni nu poate avea pretenția de a o vindeca. Ceea ce se poate obține este de a amâna moartea care este inevitabilă. Igiena și un regim tonic sunt mijloacele care concură la scopul acesta. Chinina și sulfatul de chinină, nitratul de argint, aplicații reci pe cap, uneori aplicarea de ventuze scarificate pe șira spinării, spre a combate hiperemiile care sunt așa de

comune în ramolismul și paralizia generală, în fine băi calde generale, sunt adesea indicate și folositoare”

(V.V.Toma, A. Majuru *”Nebunia. O antropologie istorică românească”*, Paralela 45, Pitești, 2006, p 97-99)

-La Oberdöbling, în spitalul ”nomenclaturii”

Internarea lui Mihai Eminescu într-un sanatoriu accesibil doar bogatelor familii princiare din Austria, începând cu toamna anului 1883, reprezintă un capitol aparte din biografia Poetului.

Majoritatea informațiilor privitoare la această perioadă provin din corespondența purtată de Titu Maiorescu cu cei aflați în preajma lui Mihai Eminescu⁸⁶ sau din alte lucrări cu caracter memorialistic⁸⁷

De asemenea, un rol esențial în cunoașterea situației sale medicale îl are studiul lui I. Grămadă, din 1914, în care sunt adunate câteva documente cu referire

86 Dr. H. Obersteiner, A. Chibici – Revneanu, dr. C.Popazu, Petre Carp, Ioan Slavici. O bună parte dintre aceste scrisori și documente au fost adunate de I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, Buc. Bucovina. Vol I, în colaborare cu G. Cardaș, 1931; Vol II – 1932; Vol III – 1932; Vol. IV – 1933; Vol V – 1934 (Junimea); Vol VI – 1938; Vol VII - 1936; Vol VIII – 1939; Vol IX – 1940.

87 Eugeniu Speranția, *Amintiri din lumea literară*, Buc. 1967

la momentul Oberdöbling⁸⁸

Dosarul internării lui Mihai Eminescu a fost amplu analizat, inclusiv de medici ⁸⁹, deși piesa de importanță esențială, care ar fi putut elucida debutul bolii sale (diagnosticul stabilit de către medicii de la Oberdöbling sau măcar foaia de observație) lipsește, pentru a se putea stabili dacă pacientul era supus unui tratament în postura de bolnav *luetici* sau de bolnav *psihic*.

88 Dr. I. Grămadă, *Mihai Eminescu (contribuții la studiul vieții și operei sale)*, Heidelberg, 1914. Extras din „*Mitteilungen des Rumänischen Institutes zu Wien*„ vezi doc. „*Extras din istoricul boalei lui Mihail Mihai Eminescu, de prof. dr. Obersteiner*”, op. cit. p. 37.

89 Dr. C. Bacaloglu, *Câteva precizări din punct de vedere medical asupra lui Mihai Eminescu*, *Revista Fundațiilor Regale*, nr. 6, 1 Iunie 1937, p.632–639; dr. H. Obersteiner, *Scrisoare către T. Maiorescu*, Oberdöbling, Wien, 10 feb.1884, *Conv. Lit.*, 1906, p.1003; Gh. Petra, *Mihail Mihai Eminescu, cauzele morții sale*, *Studiu*, Ed. Cultura Poporului, București, 1934; dr. Alex. Șuțu, *Sănătatea lui Mihai Eminescu*, *Tribuna*, nr.123, 1889, p.489-490 și *Curierul Român*, nr.19, 1889, p.3; Dr. A. Șunda, *Nevroza lui Mihai Eminescu*, în rev. *Sănătatea*, nr.2, 15 mart. 1906, p. 20-22, idem, *Nevroza lui Mihai Eminescu* (Extras din „*Spitalul*”, nr.13, 1905), Buc.,1905; dr. Al. Tălășescu, *Creierii lui Mihai Eminescu*, *Românul*, II, nr.162, Iulie 1912, p. 104; dr. I. Vineș, *Câteva date asupra ultimelor zile ale poetului Mihail Mihai Eminescu*, Buc., 1931, în *România Medicală*, 1931; Dr. C. Vlad, *Mihai Eminescu din punct de vedere psihanalitic*, Buc. 1936; dr. P. Zosin, *Nebunia lui Mihai Eminescu*, *Spitalul*, nr. 11, 1903; dr. Ovidiu Vuia, *Mihai Eminescu, 1850 – 1889*, Editura Coresi, 1989; dr. Ion Nica, *Mihai Eminescu, Structura Somato-psihică*, Editura Mihai Eminescu, București, 1972;

De obicei, cum în acele vremi nu existau analize de laborator de amploarea celor din zilele noastre, internarea ținea cont de simptomele vizibile, de ordin exterior.

În ultimă instanță, cauzele acesteia, din păcate, pot fi stabilite numai după moartea pacientului, după autopsia creierului sau a măduvii spinării.

În ceea ce privește identificarea etiologiei unei maladii, în perspectiva unui tratament adecvat, nici măcar în zilele noastre medicii nu pot stabili cu certitudine factorii declanșatori ai acesteia și nici nu pot influența decisiv evoluția ei, în unele situații.

Tânărul și neexperimentatul dr. Popazu, într-o scrisoare adresată lui Maiorescu, din data de 3 Noiembrie 1883 (adică a doua zi după internarea lui Eminescu în clinica vieneză), sugerează necesitatea unei *"cure anti-syphilitice"*.

Era o opinie a medicilor acestei clinici sau o părere personală? Oricum, pentru a nu comite o greșală profesională, psihiatrii austrieci nu au recomandat această cură, Eminescu se arată chiar uimit de lipsa unui tratament medicamentos.

Ei nu se grăbeau cu deciziile, precum dr. Șuțu, care nu a ezitat nici o clipă, trecând pacientul pe sedative și medicamente tari.

Specialiștii institutului dr. Leidesdorf cunoșteau că, în cazurile de *paralizie*, manifestate prin ticuri și pareze, putea fi vorba de efectul apariției unei *leziuni pe creier*, care afectează sistemul nervos.

Însă, atrag atenția medicii, paralizia poate fi provocată nu numai de leziuni ci și de o *tumoare, inflamație, abces, meningită tuberculară*, eventual.....*sifilis*!

În această situație, pentru ce trebuie administrat pacientului atâtea medicamente, multe având contraindicații ?

Este adevărat că, atunci când aceste tratamente eșuează, clinica de psihiatrie este întotdeauna puntea de legătură cu azilul de nebuni!

Întrucât arhiva acestui spital s-a răătăcit, distrus sau pierdut în timpul *Primului Război Mondial*, rezultă că studiul lui I.Grămadă din 1914, care reproduce documente medicale aparținând dr. Obersteiner, poate fi un foarte prețios izvor cu privire la cazul Mihai Eminescu, la care trebuie să adăugăm comentariile făcute de doctorii români care au avut acces la medicii ce îl tratau pe poet.

În schimb, cunoaștem din literatura medicală vieneză în ce consta tratamentul bolilor venerice.

În acea vreme se foloseau doar câteva proceduri generale, foarte la modă, care nu tratau cauza ci doar alinau suferințele: *masajul electric, băile calde sau reci, medicamente pe bază de bromuri*.

Teribila maladie numită *lues*, considerată până la începutul secolului al XX-lea ca fiind incurabilă, avea efecte catastrofale asupra creierului uman, dar această final inexorabil se producea după mulți ani de la contaminarea cu morbul luetic, existând faze prealabile,

care afectau în primul rând fizionomia, aspectul facial al celui infectat, apoi comportamentul acestuia.

Saloanele celor afectați de această infamantă maladie erau terifiante: nasuri căzute, ochi cangrenați, obraji verzi, ulcerații, șancru după șancru, care mânca urechea, gura, jumătate de bărbie ⁹⁰.

În secolul al XIX-lea, "*Biblia*" de tratament al acestor saloane de spital era *mercurul*! Arabii îl foloseau ca remediu în urmă cu 5 secole.

În vremea când Mihai Eminescu era supus acestui barbar tratament, în România, existau, totuși, medici și spitale din Europa care respingeau cu tărie acest medicament otrăvitor, deoarece consecințele abuzului de mercur erau cunoscute ca fiind tragice.

90 Nimic din acest sumbru tablou clinic nu poate fi observat la Mihai Eminescu. Și atunci, te întrebi, pe bună dreptate, pe ce s-au bazat doctorii care au dat acest verdict: boala psihică a Poetului a fost cauzată de morbul luetic?!?

În clinica dr. Leidesdorf erau aplicate următoarele procedee specifice unei "*cure antisifilitice*", așa cum sunt ele consemnate în amintirile lui Freud:

1. **Metoda dermică.** Procedura implică aplicarea de unguente pe porțiunea de piele, unde glandele sudoripare sunt în număr mare: la subsoară, în spațiul inghinal, pe tălpi. În cazuri incipiente, pustulele sunt atinse cu tinctură de iod sau cu soluția "*Van Swieten*".

2. **Metoda tratamentului cu mercur.** În această etapă se folosește mercur. După 2 luni de tratament, pacientul este trimis acasă, să-și revină după acțiunea medicamentelor. Apoi este readus pentru a treia perioadă de tratament, pe parcursul căreia i se aplică numai *iodură de potasiu*.

În cazurile grave, tratamentul durează 3 până la 4 ani. Pacientul primește mercur 10 luni din primele 24. La sfârșitul celui de-al doilea an, pe lângă mercur, se administrează și *iodură de potasiu*.

În al patrulea an se renunță la mercur, utilizându-se numai *iodura de potasiu*. Bolnavii primeau, de obicei, *mercur metalic*, sub formă de pastile albastre de *clorură de mercur* sau *iodură de potasiu*, amestecate cu sirop de coji de portocale.

3. **Metoda respiratorie și dermo-pulmonară.** Pacientul este închis într-un spațiu izolat, unde se ard tablete medicinale de *cinabru* sau de *sublimat corosiv*, în vederea distrugerii virusului din plămâni.

De regulă, la Viena, absolut toți bolnavii de sifilis erau internați la "*Allgemeine Krankenhaus*" – **AKH** -!⁹¹

În acest spital exista o secție specială, "*Medizinische Abteilung IV*", unde erau internați toți cei ce aveau boli derutante, tulburări nervoase, sifilis, acest departament fiind finanțat de "*Districtul Austriei de Jos*", precum și de către *Municipalitatea Vienei*, care suportau cheltuielile pentru orice pacient din capitala Austriei sau de aiurea.

În importanta lucrare dedicată istoriei acestui sanatoriu⁹², care aduce detalii revelatoare privitoare la medicina, metodele de tratament și atmosfera din cadrul acestei instituții medicale vieneze, sunt descrise inclusiv tratamentele cu *morfină* și *opium*, precum și *hipnoza* (hipnoza, ca metodă de tratament, l-a preocupat și pe Titu Maiorescu), practicate în acea perioadă în acest institut medical.

91 Aceasta reprezintă încă o dovadă că suferința Poetului avea alte cauze decât cele ale unei boli luetice, cum s-a acreditat de către unii medici. Așadar, în cursul anilor 1883-1884, dacă Mihai Eminescu ar fi fost diagnosticat ca având sifilis, ar fi fost obligatoriu internat la AKH. În plus, acest tratament extrem, specific celor suferind de infecția luetică, nu i-a fost nici prescris, nici aplicat lui Mihai Eminescu la Oberdöbling. Din nefericire, schema de tratament, bazată pe mercur, a fost utilizată cu mult zel de către dr. Isac, începând cu anul 1887, existând dovezi că medicul s-a deplasat personal la Viena, pentru a se documenta și a aplica – chipurile- întocmai instrucțiunile primite de la medicii Obersteiner și Leidesdorf, pe care i-ar fi cunoscut în persoană.

92 "*Sanatoriul privat din Oberdöbling II Raport despre serviciile sanatoriului de la 1 Iulie 1875 la 30 Iunie 1891*", Leipzig, Viena, 1891 p. 154

Acest detaliu trebuie coroborat cu amănuntul reieșit din scrisorile sorei poetului că aceasta îi administra singură tratamentul cu narcotice, ceea ce ar putea explica comportamentul deviant al poetului, din perioada 1886-1888.



Medicament pe bază de substanțe stupefiante

Așadar, iată un capitol interesant, neabordat încă de cercetătorii care au discutat dosarul medical Mihai Eminescu, care se referă la metoda folosirii de substanțe stupefiante, ca mijloc de tratament în domeniul psihiatric: **opium, morfină, canabis, cocaină și codeină**.

În practica medicală curentă a *Sanatoriului dr. Leidesdorf* din Oberdöbling, doctorii prescriau cu precădere somnifere, în special cloral (*cloral - hidrat*) maxim 2-5 gr, ca doză zilnică. Din motive de precauție, nu se recomanda un tratament de lungă durată.

Un alt somnifer folosit în acea perioadă era *sulfonalul* (medicament cu acțiune de lungă durată, însă cu efecte secundare neplăcute, nocive și toxice uneori: amețeli, oboseală, slăbiciune, dureri de stomac, amețeli și somnolență necontrolabilă).

Medicii vienezi foloseau, de asemenea, pentru bolilele psihice *Cloralamid, Hypnal și Hypnon, Metilal, Tetronal, Trional, Ural*.

Se prescriau, în egală măsură, *sedative*, reprezentate în special de *bromuri*, substanțe care unori cauzau efecte secundare de temut: *insuficiență cardiacă gravă*.

Medicii considerau că *morfina* injectabilă produce un puternic efect calmant. Ei prescriau totodată *Hyosciamin* și *Hyoscine*, medicamente cu efecte similare morfinei, dar cu rezultate subsecvente foarte periculoase. În cazul unor depresii ușoare era folosită *cocaina*.

Alte sedative folosite la Oberdöbling erau *Werthes* și *Digitalis*.

Știind că în România, lui Mihai Eminescu i se administrau masiv asemenea medicamente, de către

medicii care l-au tratat, este de înțeles starea deplorabilă în care îl găseau cei ce îl vizitaseră la spitalul dr. Sutzu sau acasă, la Botoșani.

Considerăm că aceste cure de medicamente, administrate în exces, i-au produs în final decesul lui Mihai Eminescu, așa cum aveau să dovedească principalele concluzii ale autopsiei efectuate la Spitalul Brâncovenesc, în luna Iunie 1889.

Un capitol aparte îl reprezintă tratamentul *sifilisului*.

Tratamentul cu **iod**, în doze prelungite, *produce efecte negative*, mai ales *emoții mentale neplăcute*.

De aceea, medicii de la acest institut foloseau un compus format din *iod* cu *brom*, intitulat *Iodobromină*.

Deși în practica vremii se folosea în mod curent *mercurul*, medicii acestui spital nu recomandau folosirea acestuia, ca remediu.

Așadar, la Viena, Mihai Eminescu nu a fost diagnosticat cu infecție luetică și nici nu i s-au recomandat medicamente din categoria celor de mai sus. Ele au fost însă administrate în exces de către anumiți medici din România.

Răsfoind lucrarea documentară evocată, privind istoria acestui sanatoriu, am încercat să reconstituim tratamentul la care a fost supus Mihai Eminescu, precum și situația regimului alimentar oferit celor internați aici.

Am comparat aceste aspecte cu relatările poetului, așa cum sunt ele consemnate în scrisorile trimise de Mihai Eminescu prietenilor săi, din care rezultă că acesta se plângea din cauza regimului alimentar.

Presupunem faptul că hrana oferită pacienților era diferențiată, de la caz la caz, funcție de specificul maladiei, numai astfel s-ar putea găsi o explicație a acuzațiilor aduse de Mihai Eminescu la adresa alimentației primite.

Iată situația regimului alimentar, conform descrierilor cuprinse în lucrarea amintită dar și o dovadă că Mihai Eminescu nu avea cum să sufere de inaniție:

Micul dejun era servit pacienților, începând cu ora 8 dimineața, astfel încât, la orele 9, aceștia să revină fie în camerele lor, fie în sălile de activități comune sau în imensul parc al instituției medicale vieneze.

La *micul dejun* erau oferite: cafea, lapte, ceai, ciocolată, cacao, ouă, pâine, unt, șuncă.

Dejunul se servea la orele 11 iar *masa de prânz* la orele 15. La masa de prânz se ofereau: supă, preparate de carne, brânză, șuncă, pește, lapte, fructe, produse de patiserie. Masa principală consta, așadar, din supă și carne de vită, friptură cu salată, compot sau legume, produse de patiserie.

La orele 17 din nou o gustare iar la orele 19 *cina*.

La *cină* se serveau: supă, friptură, brânză, produse de patiserie, lapte, ceai.

La orele 22 fiecare pacient trebuia să fie în pat, pregătindu-se de culcare.

Stabilirea meniului depindea de maladia fiecărui pacient. Consumul de bere și vin, în cantități moderate, se efectua doar sub supravegherea și la recomandarea medicului, asemenea și fumatul.

Regula de bază era aceea de a nu impune pacienților un regim restrictiv, dar nici unul care să conducă la excese.

Afirmația epistolară a lui Mihai Eminescu că îi este dor de *strămoșeasca mămăligă* dovedește că acesta nu a agreat dieta recomandată de medicii de la Oberdöbling.

Putem să presupunem că eczemele de pe picioare puteau fi o reacție alergică, de aici rezultă și regimul alimentar foarte sever impus de medici.

De altfel, după ce simptomele inițiale s-au ameliorat, Mihai Eminescu a fost invitat la prânz de către dr. Obersteiner, cu toate că, inițial, poetul a refuzat, din diverse motive.

Conform uzanțelor din acest sanatoriu, deplasarea în exteriorul spitalului era permisă, dar numai sub supraveghere medicală. Se cunoaște faptul că Mihai Eminescu s-a plimbat prin Viena, la început împreună cu un însoțitor și, avem motive să credem că a putut face aceasta și de unul singur, cum rezultă dintr-o scrisoare trimisă lui T. Maiorescu, la data de 4/16 Februarie 1884:

„Astăzi eșind din casa de sănătate pentru vreo două ore, mă folosesc de vizita ce o fac nepotului D-voastră, dl Popazu, și a vă adresa aceste știri... De trei săptămâni

*sunt mai bine, de când a încetat simptomele bolii... Insistă să se întoarcă în țară.”*⁹³

În ceea ce privește contactele cu membrii familiei, cu vizitatorii, medicul era acela care stabilea dacă pacientul poate fi vizitat, de către cine și cât de des.

În prima parte a internării, aceste vizite nu erau recomandate. De asemenea, corespondența epistolară urma să fie permisă tot de către medic.

Așa se explică, existența doar a câtorva scrisori trimise de poet în această perioadă.

Dacă starea psihică îi permitea, pacientul era atras spre activități manuale plăcute sau spre învățarea unor noi meserii.

Muzica reprezenta un mijloc terapeutic foarte apreciat. De altfel, în institut erau la dispoziția pacienților nu mai puțin de 13 pianе.

Se putea lua lecții de canto sau de pian de către cei care doreau acest lucru.

Seara se organizau veritabile concerte, la care erau prezentate bucăți muzicale, interpretate fie de artiști profesioniști, fie de pacienți. Cum ar fi să credem că Mihai Eminescu ocolea aceste reprezentații muzicale când el însuși era prezent la numeroase concerte, muzica și teatrul consacrându-l, cu câțiva ani înainte, drept un avizat cronicar dramatic și muzical, un fin observator al vieții cultural artistice de la Iași și București.

93 I. E. Torouțiu, *„Studii și documente Literare”*, vol. III, București, 1933, p. 159

De asemenea, erau facilitate frecventarea unor concerte de operă, vizionarea unor spectacole agreabile, desfășurate în săli de teatru din Viena.

O altă metodă folosită de medicii acestui institut era stimularea talentului de a picta. Pacienții puteau să copieze, cu ajutorul unor șabloane speciale, picturi binecunoscute, care trezeau încrederea în forțele proprii ale fiecăruia și, mai ales, erau încurajate talentele artistice latente.

După cum știm, în unele dintre manuscrisele poetului apar câteva schițe fugare, desene sau simboluri grafice, ceea ce dovedește o anume pasiune incipientă a acestuia pentru desen.

Chiar și preocupările scriitoricești, cum ar fi compunerile poetice, erau bine văzute, iar pentru cei lipsiți de har literar se recomanda redactarea periodică a unor cereri și petiții adresate diverselor autorități.

Un procedeu terapeutic cultivat de medicii de aici era implicarea pacienților în citirea de texte teatrale, interpretarea unor roluri în calitatea de actori amatori.

Ne dăm bine seama că Mihai Eminescu, de exemplu, nu putea rămâne indiferent la asemenea exerciții mentale. Cu toate acestea, el era o persoană retrasă, un taciturn, motivele izolării sale fiind de altă natură, cum vom arăta mai jos.

În sfârșit, aici exista o bibliotecă cu nu mai puțin de 2000 de volume, majoritatea în limbile germană, franceză, italiană, maghiară.

Erau citite ziare și reviste în limba germană, precum și publicații periodice în limbile rusă și poloneză.

Medicii obișnuiau să aducă de acasă cărți și reviste, care le prisoseau în propriile lor biblioteci, punându-le la dispoziția pacienților.

De altfel, se știe că dr. Obersteiner era un intelectual desăvârșit, având preocupări literare și artistice recunoscute în mediile intelectuale vieneze (era bibliofil și pasionat colecționar de pictură și sculptură).

De aceea, cartea de *Poesii* a lui Mihai Eminescu a constituit o surpriză plăcută pentru medicul curant al pacientului român.

Pentru consolidarea sistemului muscular, se organizau exerciții sportive, concursuri de biliard, popice, gimnastică, crichet, aruncări, pe lângă zilnica plimbare în vastul parc, atât vara cât și iarna, inclusiv activități de grădinărit, când vremea era propice.

Se organizau și întreceri de domino, șah, țintar (moară), jocuri distractive, cum ar fi tombole cu premii.

Iarna, în fiecare cameră era adus un pom de Crăciun, împodobit, iar pacienții primeau mici cadouri.

Se dădea curs, de asemenea, și nevoilor religioase, în curtea spitalului aflându-se o capelă, unde în mod regulat se organizau slujbe, conform ritualului specific religiei catolice.

Internări – scenarii și povești

În cursul lunii Iulie, 1883, Const. Simțion lansează primul semnal de alarmă în ceea ce privește starea sănătății lui Mihai Eminescu⁹⁴ (*"boala înaintează agravându-se"*) propunând inițierea unor acțiuni de sprijin și crearea unui comitet care să adune fondurile necesare unei îngrijiri *"aicea sau aiurea"*.

94 C. Simțion către Titu Maiorescu " *București 1883 Iulie 12/24 Stimate Domn, Starea jalnică a D-lui Mihai Eminescu și bunăvoința Domniei-Voastre îmi vor scuza, poate îndrăzneala de-a Vă informa în privirea Lui și de-a Vă supune aprețierii D-nei Voastre gândirile câtorva din amicii săi. Asară l-am văzut și după afirmările doctorului și după toate câte am putut observa noi, boala înaintează agravându-se. (...). Cheltuielile necesare să se acopere din cotizații lunare de la membrii unui grup, ce se va constitui numai din bărbați și amici care s-ar simți dureros atinși când s-ar vedea excluși de la o asemenea întreprindere. După aprețierile noastre numai în București și lași se poate conta pe 40-50 de amici, ceea ce ajunge. Odată grupul constituit, cel mai urgent lucru ar fi de-a vedea dacă „aicea” sau „aiurea” i se poate asigura o îngrijire deplină și mai minuțioasă, observându-se maladia pas cu pas și înfățișând-o - după cum cred că se poate - printr-un tablou grafic. În legătură cu proiectata căutare poate că facem bine a Vă mărturisi de pe acum că afară de București noi nu cunoaștem specialiști distinși în această ramură. Mi-am permis, pentru ceea ce Vă rog să binevoiți a mă scuza, a supune acestea la aprețierea DVoastre în speranța că poate dimpreună cu Domnul Teodore Rosetti (actualmente la moșia D-Sale) veți aproba aceste gândiri și veți binevoi a lua conducerea intelectuală în încercarea de-a se scăpa un om ca Mihai Eminescu. Primiți Vă rog stimate Domn încredințarea de stimă și respectul ce Vă port. CONST. SIMȚION "*

Astfel, în dimineața zilei de 20 oct/ 1 nov. Mihai Eminescu urca în trenul de Viena, împreună cu Al. Chibici – Revneanu și un însoțitor.

Ajuns la destinație, Poetul este întâmpinat de dr. Constantin Popazu, vărul lui Maiorescu, aflat la studii în capitala austriacă, desemnat să se ocupe de toate aspectele medicale.



T. Maiorescu (1882)

Avea astfel ocazia să se reîntâlnească cu C. Popazu, nepotul protopopului Ioan Popazu și văr primar al lui Titu Maiorescu, mai mic cu 8 ani decât Mihai Eminescu, student în ultimul an la *Facultatea de Medicină* a *Universității din Viena*. Absolvent al *Gimnaziului Șaguna* din Brașov, era unul dintre membrii de frunte ai *"României June"*, primind chiar felicitări din partea *"Junimii"* ieșene pentru modul exemplar în care a organizat serbările de la Viena, din Iunie 1882.

Întâmplător, viitorul medic C. Popazu se afla la București, spre sfârșitul anului 1883, în vizită la Titu Maiorescu. Criticul îi descrie situația lui Mihai Eminescu și îl trimite la Caritas, locul unde agoniza bietul poet, tratat în mod barbar cu *"cloral, morfină, vezicătoare, băi ale membrilor inferioare"*. Impresionat negativ de rudimentarele proceduri medicale de aici, C. Popazu insistă ca poetul să fie trimis la Viena, unde condițiile de tratament erau cu totul altele. Părerea lui Maiorescu era destul de sceptică: *„Am găsit și găsesc ducerea lui (Mihai Eminescu) la Viena cu totul nefolositoare”*⁹⁵, scria surorii sale, însă, la insistența Emiliei Humpel, căsătorită cu un austriac, și a vărului său, dr. Popazu, el cedează. La aceasta mai putem adăuga și mobilizarea pentru salvarea poetului, în urma scandalului produs prin prezentarea cazului lui Mihai Eminescu la un congres internațional întrunit la Amsterdam, în toamna anului 1883.

95 *"Buletinul Mihai Eminescu"*, Cernăuți - Piatra Neamț, an XII, 1941, nr. 19, p. 25.

Se strânseseră circa 3000 franci, Mihai Eminescu putând pleca din București, însoțit de Chibici-Revneanu și de un gardian de la Șutzu, spre a se trata la Viena.

La Brașov, unde locuia atunci și Emilia Humpel, este așteptat de Constantin Popazu, pentru a merge împreună la Viena.

Într-o mărturisire făcută lui Sextil Pușcariu, dr. Popazu afirmă că Mihai Eminescu *"coborând din tren, făcea odată în aer cu geamantanul său zicând: Trăiască România Unită"*

Din nefericire, cu excepția scrisorilor publicate de I.E. Torouțiu, la mijlocul secolului XX, a celor consemnate în *Jurnalul* lui T. Maiorescu, precum și a cercetărilor lui I. Grămadă, alte documente cu privire la această perioadă nu există.

Dr. C. Popazu a avut intenția de a așterne pe hârtie memoriile sale, însă nu a ajuns să ducă la bun sfârșit această dorință.

Cu prilejul aniversării semicentenarului *„României Junie”*, (1923), acesta a susținut la Caransebeș, în sala *„Pomul Verde”*, o conferință în care l-a evocat pe Mihai Eminescu dar, din păcate, textul conferinței s-a rătăcit.

Mihai Eminescu este primit pe peronul gării din Viena și de un doctor din Galați, Dimitrie Doca, aflat atunci în capitala austriacă.

Acesta era originar din localitatea *Valea Mărului*, de lângă orașul dunărean, o stradă din localitatea natală purtându-i în prezent numele.

Impresionat de jalnica situație a lui Mihai Eminescu, medicul D. Doca își exprimă intenția de a organiza la Viena un bal, din banii astfel obținuți o parte să fie donați pentru întreținerea poetului, o alta pentru *Spitalul CFR* de la Galați.

De altfel, în anul 1879, medicul Dimitrie Doca, membru marcant al comunității românești din Viena, participă la petrecerea organizată de tinerii membri ai "*României June*", donând o sumă de bani. Împreună cu el este prezent și studentul medicinist Ioan Popazu⁹⁶.

Acesta îi scrie lui Maiorescu, informându-l că a participat la internarea lui Mihai Eminescu în "*Ospitalul dr. Leidesdorf*" la sosirea "*nefericitului Mihai Eminescu*", luând chiar parte la instalarea acestuia în institutul din Oberdöbling: "*Mă aflu la gară la Viena, împreună cu vărul dv. Costică, la sosirea nefericitului Mihai Eminescu, și-am luat chiar parte la instalarea lui în ospitalul lui Leidesdorf.*"

96 "*Telegraful Român*", Sibiu, 5 Iunie 1879, p. 256

Am vorbit atunci cu domnul Chibici-Revneanu și mi-a spus că dv. ați fost inițiatorul formării unei subscripții pentru Mihai Eminescu, dar mi-a adăugat că banii adunați sunt departe de a asigura starea nefericitului poet, pentru viitor. De aceea, voiesc a forma un comitet pentru a da un mare bal, a cărui produs să se destineze jumătate pentru Mihai Eminescu și jumătate pentru Ospitalul Căilor Ferate din Galați." (cf. George Muntean, "100 documente noi", Editura Mihai Eminescu, 2000).

Există de asemenea, un alt doctor care a contribuit, se pare, hotărâtor, la demersurile de intermediere în

În "*Buletinul Mihai Eminescu*", nr. 4, 1930, scos de Leca Morariu, acesta publică o contribuție semnată de G. Bogdan-Duică, sub titlul "*Doi români din vest în viața lui Mihai Eminescu*", în care acesta amintește date din biografia dr. Ioan Hosanu și Dumitru Sfura, din Sătmăr.

Dr. Ioan Hosanu, născut în Șoimoș, lângă Arad, școlit la Viena, (intrase la Facultatea de Medicină în anul 1865) a fost prieten apropiat al lui Mihai Eminescu, chiar în perioada când acesta înființa Societatea "*România Jună*", fiind unul dintre liderii săi recunoscuți și apreciați⁹⁷.

97 D. Karnabatt, "*O figură puțin cunoscută în prietenia Mihai Eminescu—Slavici: Dr. Ion Hosanu*", în „*Curentul*”, București, 1936, nr. 3008, 18 Iunie, p. 1-2.

În această calitate, a avut un rol important, alături de Mihai Eminescu, Slavici, Teclu, Ciprian Porumbescu, la organizarea sărbătoririi lui Ștefan cel Mare, la Putna, în anul 1871.

Atunci când studentul Mihai Eminescu s-a îmbolnăvit la Viena de "*gălbinare*", în Ianuarie-Februarie 1872, prietenul său, viitorul medic Ion Hozanu, l-a îngrijit cu devotament, alături de alți studenți mediciști. Tinerii viitori medici români locuiau în majoritate în cartierele vieneze: *Alsergrund, Hernals, Ottakring, Währing*.

În situația apariției unei stări de boală, studenții români se bucurau de gratuitate totală (internare, medicamente, tratamente) la "*Spitalul General*" (cunoscutul AKH), cu condiția de a se fi înscris, în prealabil, în "*Asociația studenților bolnavi*", unde se percepea o taxă de 2 florini anual. Mihai Eminescu, nefiind student la zi, ci doar "*audient*", nu beneficiase de aceste facilități.

Același dr. Ion Hozanu ia parte la pregătirea primei serbări anuale a "*României June*", încântând asistența cu vocea sa plăcută. Deși în 1871 Hozanu trebuia să-și încheie cei 6 ani de studiu la medicină, el prelungeste cu încă doi ani specializarea la Viena, în vederea pregătirii doctoratului, astfel încât, după opt ani de râvnă și eforturi, în 1873, el obține diploma de medic.

Fiind unul dintre cei mai vârstnici studenți mediciști la Viena, fiind foarte bine apreciat, este desemnat de Societatea "*România Jună*" să susțină un referat pe marginea conferinței lui V. Babeș având ca subiect "*Rezultatele studiului naturii, aplicate la istoria acțiunilor*

spirituale”, în cadrul ședinței din 23 Martie 1873 a „României Jună”.

Considerat *”bardul junimii din Viena”*, luând parte la inaugurarea *Cabinetului de lectură* al Societății *”România Jună”*, eveniment petrecut în primăvara anului 1873, în strada *Marokanergasse*, din al treilea sector al capitalei vieneze, proaspătul absolvent medicinist, împreună cu bătrânul revoluționar de la 1848, Axente Sever, și B. G. Popoviciu, mecena românilor din acest oraș, *”făcu o excursiune la Liesing, unde apoi petrecu până seara între cântecele fermecătoare ale bardului junimii din Viena, dl. I. Hosanu ...”*

Dr. Hozanu continuă pregătirea pentru doctorat, urmând în câteva clinici specializări diverse, în special în domeniul neuropsihiatriei, pe care o considera foarte utilă, în vederea tratamentului balnear și fizioterapeutic.

Se știe că apropiații și prietenii au apelat la sprijinul său, știind că își făcuse relații solide în înalta societate (se căsătorise cu fiica unui cunoscut arhitect vienez), dar mai ales în lumea medicală. Acesta a făcut specializări la *”Spitalul Wieden”* din Viena (1873-1875).

S-a susținut că alegerea *”Sanatoriului dr. Leidesdorf”* ar fi avut menirea să trezească ecou pozitiv în mintea lui Mihai Eminescu, fiindcă unul dintre poeții săi preferați, Lenau, fusese tratat cu ani în urmă la *Sanatoriului dr. Leidesdorf* din Oberdöbling, așa cum, cu câțiva ani în urmă, Al. Papiu-Ilarian, cărturar ardelean, a cărui minte

o luase razna, fusese internat de asemenea la același institut de alienați mintali.⁹⁸

Astfel, la sfârșitul lunii Iunie 1874, dr. în drept Iosif Hodoș, membru al *Academiei Române*, îl roagă pe dr. Hozan, medic secundar, să mijlocească internarea lui Alexandru Papiu-Ilarian la o clinică din Viena, ceea ce acesta o va face cu ușurință, în cursul lunilor următoare.

La 11/23 Octombrie 1877 Alexandru Papiu Ilarian a decedat la Sibiu, fiind înhumat în curtea *Bisericii dintre Brazi*.

Astfel a sfârșit un membru al *Academiei Române* (primul cărturar în supremul for de cultură care a inaugurat tradiționalele discursuri academice, și primul caz de ingratitudine academică, în care un ales al acestui for, în viață fiind, deși nu este exclus din înaltul areopag, își pierde locul său din *Academie*, care este oferit altcuiva).

Al. Papiu-Ilarian, strălucitul revoluționar de la 1848, dar și cel mai aprig adversar al *Prințului Carol*, cel ce a fost primul transilvănean de religie greco-catolică, ales pe un scaun ministerial la București, în guvernul lui Kogălniceanu, și unde, în calitate de ministru al justiției, pune în text de lege și aplică efectiv *Secularizarea* averilor mănăstirești, a avut o soartă oarecum asemănătoare cu aceea a lui Mihai Eminescu.

98 Iosif Pervain, Ioan Chindriș, "*Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*", Cluj, 1972, Vol. I, p.249.

De asemenea, un alt argument care putea conta mult în această alegere era acela că un cunoscut personaj, generalul Cerchez, membru al "Junimii", se afla internat chiar în aceeași clinică din Oberdöbling.

Este stranie aserțiunea tânărului dr. Popazu, conform căreia dr. Leidesdorf nu s-ar fi bucurat de o reputație prea bună, că nu era conștiincios!

Mihai Eminescu însuși apreciasse competența acestui mare medic din capitala Austriei. El a relatat în "Timpul", cu mai bine de 6 ani în urmă, o știre privitoare la dr. Leidesdorf:

"Turcia - „De la 7 August st.n...."

De la 7 August st. n. au ajuns în Constantinopole profesorul dr. Leidesdorf din Viena spre a se consulta asupra stării sănătății sultanului cu medicul de curte al acestuia, d-rul Capoleone.

În urmă, în înțelegere cu medicul de curte, profesorul a început să-l trateze pe sultan. Acesta suferea de o extremă superescitație nervoasă, cauzată prin o insomnie de șase săptămâni ce l-au cuprins puțin după suirea sa pe tron.

După căutarea profesorului, insomnia au încetat în parte, cu toate acestea iritabilitatea sa nervoasă, reclamă cea mai mare liniște și cruțare. 11 August 1876"

De mirare este faptul că diagnosticul ("extremă superescitație nervoasă"), ca și remediu ("iritabilitatea nervoasă reclamă cea mai mare liniște și cruțare") seamănă în mod straniu cu afecțiunea de care suferea Poetul!

Așadar, părerea potrivit căreia reputația dr. Leidesdorf nu era dintre cele mai bune nu se confirmă!

Dimpotrivă, acest sanatoriu era unul dintre cele mai căutate spitale din Viena, printre cei internați aici aflându-se reprezentanți ai nobilimii acelor timpuri.

Printre figurile de nobili internate în acest stabiliment amintim pe contele Wilhelm Albrecht de Montenuovo, membru al "*Casei de Austria*" (decedat aici în anul 1894).

Acum trebuie să înțelegem sensul rândurilor scrise de C. Popazu către Titu Maiorescu:

"Viena 26/11 1883 D-lui Titu Maiorescu la București. (...) A botezat întreg personalul din internat. Leidesdorf ist der König von China, Obersteiner: H. Heine, König der Juden; fiecare e rege. Mai zilele trecute a discutat cu Obersteiner despre vechimea limbii române așa: fiindcă limba română e urmașa celei dacice, care a fost cea mai veche, limba română e astăzi cea mai veche. Obersteiner îmi spuse că în decursul acestei convorbiri, care a durat 15 minute, Mihai Eminescu a vorbit binișor. Al D-tale devotat C. Popazu "

*"Acești membri ai nobilimii arătau jalnici și prăpădiți: nu în privința veștmintelor, care de regulă erau viu colorate, ci a expresiei de pe chipul lor și a comportamentului. În cazul unora dintre ei, era greu să delimitezi excentricitatea de boala propriuzisă. " (apud Irving Stone, "*Turnul Nebunilor*", 1972).*

La rândul lor, memoriile marelui savant Z. Freud, care și-a făcut o parte din ucenicie și în clinica din Oberdöbling, începând cu 1885, sunt un prețios izvor de informații.

El relatează că mulți dintre pacienți aveau titluri nobiliare. Aici, în afara unui semnificativ număr de baroni sau conți, mai puteau fi întâlniți doi prinți, dintre care unul era fiul Mariei Luiza, soția lui Napoleon.

Clinica privată dr. Leidesdorf a avut un rol de pionierat în domeniul tratamentelor psihiatrice, aici fiind îngrijiți de-a lungul anilor numeroși oameni celebri.

Având o capacitate de 72 de pacienți, în acest institut au fost internați, printre alții, Nikolaus Lenau, poet născut pe meleaguri bănățene, contele István Széchenyi, economist și politician maghiar, care s-a sinucis, generând un mare scandal mediatic în epocă.

În acest spital s-au internat cu precădere reprezentanți din clasele superioare din Imperiul Austro-Ungar⁹⁹.

99 *"Die Anstalt diente vor allem Patienten aus den gehobenen Gesellschaftsschichten der gesamten Monarchie."* (cf: https://www.wien.gv.at/wiki/index.php?title=Privatkrankenanstalt_Oberd%C3%B6bling

În acest context, acuzațiile aduse lui Mihai Eminescu (conform cărora mintea sa o luase razna, apelând cu titluri de regi și împărați pe doctorii săi curanți Obersteiner și Leidesdorf) trebuie privite nuanțat, atât timp cât colegii săi de suferință se adresau zilnic, unii altora, cu apelațiuni protocolare princiare.

Metaforic vorbind, medicii Obersteiner și Leidesdorf nu puteau fi decât rege și împărat printre atâtea conți și prinți!

În realitate, singurul criteriu de clasificare al pacienților era unul pur medical: aceștia erau împărțiți în patru mari categorii: *melancolici*, *depresivi*, *isterici* și *paranoici*.

În sanatoriu, pacienții erau considerați mai degrabă oaspeți de seamă ai unui de hotel de lux, decât clienți ai unei instituții psihiatrice.

În special interiorul clinicii arăta asemenea unui select loc de întâlnire al protipendadei: camerele erau elegant decorate, cu mobilă scumpă, unele având chiar pian.

Nu oricine își permitea să se interneze în acest modern stabiliment medical. Ceea ce lui Mihai Eminescu îi crea o stare de șoc, fiindcă nu știa cât costă tratamentul și, mai ales, cine putea să achite nota de plată. De aici și dorința sa de a pleca cât mai repede spre țară.

În luna Septembrie 1874, văzând starea gravă în care se afla marele patriot Al. Papiu-Ilarian, dr. Hozan îi comunică academicianului că internarea lui Papiu n-ar mai avea niciun rost, maladia sa fiind considerată irecuperabilă. Fiind bine apreciat în lumea medicală vieneză, el intervine pe lângă conducerea institutului din Oberdöbling, reușind să determine totuși prelungirea internării lui Al.Papiu-Ilarian cu încă un an, până în 1875.

Tânărul medic se afla în plină ascensiune profesională, în anul 1875 obținând și doctoratul în medicină, fiind angajat în funcția de medic secundar atât la *Spitalul din Wieden* cât și la *Clinica de hidroterapie* din "*Brunlbath*", stațiune aflată în zona colinară din apropiere de Viena, unde a activat până în anul 1880, propus fiind pentru conducerea acestui stabiliment medical renumit.

În același an 1880, i se oferă funcția de medic șef al stațiunii climaterice *Gräfenberg* în Silezia, funcție mult mai bine remunerată, cu obligația de a se muta aici în perioada Aprilie-Noiembrie a fiecărui an (va îndeplini această funcție peste 20 de ani).

Ca urmare, o pleiadă de pacienți români va sosi ani de-a rândul în această stațiune, la tratament, printre ei chiar Regele Carol I, episcopul ortodox al Aradului, Mețianu, scriitorul I. Slavici și mulți alții.

Unul dintre urmașii medicului I. Hozanu și anume septuagenarul dr. med. Nicușor Hozan din Sibiu comunica în 1996 informația potrivit căreia " În anul 1883, Dr. Hozan, contactat probabil de Slavici sau Maiorescu, avu ocazia să-i mijlocească lui Mihai

Eminescu internarea în sanatoriul Ober Döbling (de lângă Viena), nu în ultimul rând datorită legăturilor sale cu pionierii medicinei europene. Aici, Mihai Eminescu avea să-și amelioreze criza maniaco-depresivă, la fel ca Alexandru Papiu Ilarian.”¹⁰⁰

Deși această informație nu este susținută de nici o sursă documentară colaterală, îi dăm totuși crezare, fiindcă personalitatea doctorului Ion Hozan, (medic șef de stațiune de odihnă), era bine cunoscută în 1883-1884, numele său contând mai mult în lumea medicală vieneză decât acela al tânărului student în an final, C. Popazu.

În al doilea rând, în *Clinica dr. Leidesdorf* din Döbling nu aveau acces decât nume importante din înalta societate vieneză, încât doar notorietatea doctorului I. Hozanu ar fi putut să convingă conducerea institutului să ofere un loc *”sărmanului Mihai Eminescu”*, cu mai multă greutate fiind *cartea sa de vizită* decât aceea a tânărul viitor medic Popazu.

100 Cf. Dan Demșea, *”Doctorul în medicină Ioan Hozan și brașovenii ”* în *”Țara Bârsei”, Brașov, 2005, p. 79*

În cursul anului 1902, dr. I. Hozanu este ales cetățean de onoare al orașului silezian *Friwaldau*, de care aparținea stațiunea termală *Gräfenberg*. În onoarea medicului român, unul dintre izvoarele stațiunii îi poartă numele (*Dr. Hozan Quelle*) .

De aceea, probabil, poetul, caracter de o simplitate și modestie de netăgăduit, văzând unde a ajuns, nu s-a simțit deloc confortabil, din punct de vedere psihic, în lumea simandicoasă a acestui spital.

În sfârșit, să nu uităm că dr. I. Hozanu a fost un amic apropiat al lui Mihai Eminescu, cu care acesta se cunoscuse probabil din tinerețe, la Beiuș, apoi la Viena. Petreceau împreună și după cum se afirmă, I. Hozanu îi cumpăra haine studentului Mihai Eminescu, acesta uneori chiar vânzându-le, când era strâmtorat de datorii.

Presupunem că dr. I. Hozanu l-a vizitat pe poet în sanatoriul din Oberdöbling, numai că el nu avea relații de rudenie sau de obediență față de T. Maiorescu, încât să-i trimită săptămânal scrisori cu date medicale sau alte asemenea detalii. Discreția sa privind situația lui Mihai Eminescu este de înțeles.

Când poetul revine pentru tratament în Austria, în 1887, fiind consultat de un grup de trei renumiți profesori din Viena, el este însoțit de un grup de medici români. De observat că T. Maiorescu nu se mai implică activ, ca în anii precedenți (banii pentru trimiterea la tratament sunt adunați de inimoși contributory ieșeni).

Câteva cuvinte despre profilul profesional al dr. psihiatru *Ludwig Schläger* (1828-1885).

În tinerețe, acesta a funcționat ca asistent medical la spitalele militare de campanie, pe frontul din nordul Italiei, luând parte la asediul Veneției.

În anul 1852 s-a angajat la spitalul psihiatric din Brunnfeld (Viena, sectorul IX), apoi urcă toate treptele afirmării profesionale, devenind doctor în medicină, profesor universitar în specialitatea psihiatrie, având angajament la AKH, la secția de psihiatrie.

În perioada 1873-1885 a condus *Azilul de boli nervoase al statului*, transferat în administrația provinciei *Austria Inferioară*.

A fost discipol al lui J.G. Riedel, efectuând numeroase călătorii în străinătate, pentru a căpăta informații despre organizarea unor așezăminte medicale similare. În optica sa, pacienții unui azil trebuiau să primească o îngrijire psihică cât mai umană și să beneficieze de o îmbunătățire a calității vieții bolnavilor mintali.

În acest sens, el a promovat așa numita "*terapie ocupațională*", clienții unui ospiciu putând să-și petreacă timpul cu diverse activități artistice, cum ar fi sculptura, desenul sau pictura, organizând expoziții cu lucrările pacienților.

Toate acestea l-au adus în conflict cu direcția orientată spre cercetare, promovată de dr.Th. Meynert, însă optica sa corectă a fost susținută de alți psihiatri cunoscuți, precum Moritz Gauster sau Mundy.

Ludwig Schläger a pledat pentru introducerea unei legislații moderne în domeniul îngrijirii bolnavilor psihici.

Neputând impune modificările legislative preconizate în domeniul reformei serviciului medical, s-a retras treptat din funcțiile deținute.

El a scris libretul pentru opera "*Heinrich și Ilse*", pusă în scenă pe muzica lui H. Schläger.

Ideile lui au fost totuși recunoscute și introduse în practica curentă, astfel încât majoritatea instituțiilor medicale psihiatrice au adoptat metoda tratamentului individual al bolnavilor mintali și au susținut ideea "*lipsei de constrângere*" în tratarea cazurilor psihice.

O primă întrebare în acest caz: de ce a fost internat Mihai Eminescu într-o clinică cu profil psihiatric, și nu într-un *azil de alienați*, așa cum plănuise Titu Maiorescu?¹⁵

A fost o pură întâmplare sau tânărul medic C. Popazu, cunoscând situația lui Mihai Eminescu, a acționat în așa fel încât poetul să nu fie aruncat printre sărmanii bolnavi mintal, iremediabil pierduți pentru societate, dintr-un azil vienez, astfel cum plănuise criticul de la "*Junimea*"?

O altă variantă ar fi constituit-o internarea lui Mihai Eminescu la "*Spitalul General*" din Viena - "*Allgemeine Krankenhaus*", cunoscut în zilele noastre sub numele "**AKH**", la secția condusă de Prof. Dr. Ludwig Schläger, amintit mai sus.

Istoria acestui spital datează din anul 1693. Atunci, Împăratul *Iosif al II-lea*, considerat de mulți, pe drept cuvânt, un idealist și un vizionar, a decis, după o vizită *incognito* în Europa, transformarea "*Căsei Marii a Săracilor*" ("*Grossarmen Haus*"), într-un spital principal, după modelul celui de la Paris, "*Hotel de Dieu*".

Aici a fost mutată *"Școala de Medicină"* a *Universității Viena*, care a devenit cu timpul unul dintre cele mai mari centre de tratament și cercetare din lume. Profesorii săi se bucurau de o bună reputație în întregul *Imperiu Asutro-Ungar*.

În laboratoare de la Spitalul *AKH* se efectuau ample studii iar spitalul constituia o importantă comunitate științifică, având, în vremea în care Mihai Eminescu urma să fie internat la Viena, un număr de 20 de departamente, 14 institute și clinici.

Cele 20 de departamente alcătuiau, de fapt, spitalul propriu-zis. Fiecare departament era condus de un *"primarius"*, căruia i se interzicea colaborarea cu clinicile, el aflându-se sub jurisdicția *"Districtului Austria de Jos"*.

Acest spital era frecventat anual de 25 000 de pacienți, care ocupau, pe parcursul unui an, cele 2000 de paturi.

La *"Spitalul General"* -*AKH*-, taxele de spitalizare variau între 14 guldeni/zi (cam un dolar și jumătate, în zilele noastre) pentru pacienții înstăriți și doar 7 cenți/zi pentru cei din clasa mijlocie. În cazul săracilor, asistența era gratuită.

Deci, erau suficient de mulți bani și condiții destul de bune pentru tratamentul lui Mihai Eminescu la **AKH**. În plus, spitalul beneficia de serviciile unuia dintre cei mai mari psihiatri ai lumii: prof. dr. Theodor Meynert, prieten cu tânărul Popazu.

La departamentul de psihiatrie al doctorului Meynert se perindau între 140-160 de pacienți.

Oare, acest medic, cunoscut de însuși dr. C. Popazu, nu ar fi acceptat internarea lui Mihai Eminescu în clinica sa? Este doar o simplă întrebare! Doar că aici erau internați majoritatea pacienților având lues, iar cazul poetului nu ar fi necesitat această internare.

Clinica dr. Meynert era un centru de triere a cazurilor, diagnoză și învățământ, de unde pacienții ori plecau acasă vindecați, ori ajungeau la alte instituții sau, în cazuri extreme, erau trimiși la *"Azilul de nebuni al Austriei de Jos"*, aflat la câteva case mai departe, pe aceeași stradă-*Spitalgasse*.

În Viena exista încă o instituție psihiatrică de temut: *"Azilul Mare"*, aflat pe *Lazarettgasse*, care îi ținea pe pacienți în izolare totală, până ce aceștia mureau!

La rândul ei, *"Universitatea – Viena"*, avea 16 clinici și 10 institute de cercetare, acestea având inițial menirea de a asigura activități de învățământ și cercetare.

În cadrul *"Facultății de Medicină"* predau atât profesori plătiți de guvernul imperial, cât și de *Ministerul Educației*.

Sistemul medical din acea vreme oferea posibilitatea ca un director de clinică medicală universitară să practice medicina și în particular, însă acest lucru nu îi era permis unui director de institut.

Să amintim totodată și faptul că Mihai Eminescu putea fi tratat în condiții egale, dacă nu și mai bine, într-o clinică particulară, de curând înființată, situată tot în cartierul Oberdöbling, la *"Rudolfinerhaus"*. Aceasta era

specializată însă în domeniile chirurgie, boli interne, dar avea și secție de psihiatrie.

Inaugurat în anul 1882, peste drum de *Sanatoriul dr. Leidesdorf*, acest modern spital privat, aflat sub înaltul patronaj al Prințului Moștenitor, *Rudolf de Habsburg* (1858 – 1889), fiul Împăratului Franz Joseph I și al Împărătesei Elisabeth ("*Sisi*"), avea ca fondator pe savantul Theodor Billroth (1829 – 1894).

Vizita lui Maiorescu la Oberdöbling

Așadar, la sfârșitul lunii Decembrie 1883, Mihai Eminescu se afla la Viena, agonizând, după două luni de "*întunerice al minții*", cum abuziv se susține, în *Clinica dr. Leidesdorf și Obersteiner* din Oberdöbling.

Era sfârșitul anului, un an dramatic, plin de suferințe. Bătut de soartă, uitat printre chiriașii duși cu mintea ai unui institut de boli psihice, nimeni nu îi adresa poetului măcar o urare de sănătate, nici chiar T. Maiorescu, sosit în capitala Imperiului pentru afaceri personale, ce nu așteptau nici cea mai mică amânare.

Părăsind Bucureștii, în preajma Crăciunului, împreună cu dr. Capșa, magistrul călători cu un tren al "*Staatsbahn*", la clasa I-a, pentru care plătitese 154,5 franci aur. Cam tot atât costa întreținerea pacientului de lux, Mihai Eminescu, pentru o lună, în stabilimentul doctorului Leidesdorf și Obersteiner, aflat la margine de Viena, în Grinzing, în *Hirschengasse* nr. 71.

Ajungând a doua zi, la ora prânzului, coborî din vagonul de dormit ("*sleeping*") în gara în care de atâtea

ori descinsese; acum Viena i se părea posomorâtă. Era o vreme rece, ploaie și apoi ninsoare.

Porni spre *Morzinplatz*, cazându-se la "*Hôtel Métropole*", nr. 95-96, într-un apartament situat la etajul 2 (salonaș și dormitor mare, cu 2 paturi, pentru care plăti 6,5 fiorini pe zi).



Hotel Metropol, Viena (1876)

De fiecare dată, când avea treburi în Viena, T. Maiorescu se caza doar la hotelurile de prima clasă ori la cele recomandate de "*Ghidul Baedeker*".

Așa s-a întâmplat în iarna trecută, la 10 Februarie 1882, când a fost găzduit la *Hotelul "Goldene Lamm"*, în cartierul *Wieden*.

Revenind la Viena, va alege tot acest cartier, stând la *Hotel "Stadt Oedenburg"*, vis a vis de celebra "*Piață Nashmarkt*" (devenită în zilele noastre un celebru "*Târg de Antichități*", în aer liber), ori va alege alte gazde, precum Hotelul "*König von Ungarn*", în *Schulerstrasse* ("*foarte bine, casă veche, dar solidă....*", notează Maiorescu în *Jurnal* său) ori, la 17 Iulie 1889, după înmormântarea lui Mihai Eminescu, când trage la "*Hotel de France*", unde își avea locuința permanentă marele compozitor și interpret austriac, A. Brukner, profesorul lui George Enescu, hotel cu ferestre cu vedere spre "*Biserica Votivă*".

Uneori, mai dă și greș în alegerea hotelului, cum s-a petrecut Miercuri 11/23 August 1882, când s-a cazat la "*Hotel Höker*", în strada Bellaria. ("*Altă dată mai bine la "Ungarische Krone" sau la "Kaiserin v.Ostereich". Ești mai aproape de toate*").

Alteori, este încântat de hotelurile provinciale, precum cele din Salzburg ("*frumosul Hotel d 'Europe*"), Bad Ischl (*Hotel Austria*), ori Kammersee (*Hotel Kammer*, cu vedere spre lac).

Foarte pretențios când era vorba de confortul personal, dar și bun cunoscător al lumii hotelurilor (ca avocat era mereu pe drumuri), Maiorescu face o comparație între hotelurile vieneze și cele din Elveția, primele neproducându-i o impresie prea bună, mai ales în ceea ce privește mobilierul, în schimb serviciile hotelurilor vieneze sunt excelente ("*prevenitoare*").

Acum, la trecerea în noul an, fiind singur în camera *Hotelului Metropole*, Maiorescu își amintește de vizita

făcută anul trecut la Viena, notând în jurnalul său: *”Cu Livia prin oraș, întâi în Mariahilferstrasse, cumpărături pentru personalul nostru de serviciu, iar pentru mine o pălărie, cu 5 fiorini, și 1 baston, cu 1 florin. Batiste pentru servitori (foarte frumoase) a 25 de crăițari (mantale de ploaie mari pentru doamne, cu 5, 6 și 8 fiorini. Cu Livia la Stadtpark (aici, la 21 Octombrie 2017 a fost plantat un pui de tei, provenind din Teiul lui Mihai Eminescu, din Parcul Copou din Iași, n.n.) cafea-înghețată, apoi în Volksgarten, Strauss... La ora 9 acasa la otel; La ora 10 culcat”.*



**Aici, în acest hotel, obișnuia să locuiască
T. Maiorescu, când sosea la Viena**

Gândurile îi zburau spre întâlnirile programate. În

primul rând, îl va revedea pe Etienne, inspectorul *Agenciei de Navigație Austriece*, căruia îi promisese că va interveni discret pe lângă guvernul de la București (deh, în calitate de avocat influent, cu uși larg deschise în sferele puterii, nu putea scăpa o asemenea ocazie), în favoarea companiei, pentru a preveni o eventuală concurență rusească pe Dunăre. Pe domnul Etienne îl cunoștea de ceva vreme, chiar îi făcuse o vizită, în urmă cu un an, la domiciliul său din Galați. Alteori, îl invita la masă, în strada Mercur nr.1, ori trecea pe la "*Hotelul Broft*", de pe Calea Mogoșoaiei, rebotezată simbolic *Calea Victoriei*, unde acesta obișnuia să adăsteze când treburi oficiale îl chemau în Capitală. Nu-i vorbă, Restaurantul hotelului era renumit atunci pentru cea mai bună bucătărie, cu meniuri vieneze, aducându-i aminte lui Maiorescu de anii tinereții. În anul 1884, în calitate de avocat, acesta este angajat ca apărător al proprietarilor acestui hotel, în procesul pe care *Hotelul Broft* îl va avea cu familia bancherilor vienezi, Elias. Procesul este pierdut de Maiorescu iar hotelul va fi preluat de cunoscuta familie Elias! Ce mică este lumea!

Pentru a nu se expune unor presiuni sau riscuri inutile, Titu Maiorescu scrisese cu doar puține săptămâni în urmă o misivă, adresată lui Etienne, în care îl previne pe inspector că demersurile sale nu vor fi făcute în calitatea sa oficială de deputat în *Parlamentul României*, ci în nume personal.

Pentru aceasta, a solicitat un aconto de 6000 de franci, restul sumei va fi primită după ce se va asigura de sprijinul primului-ministru român, respectiv în urma

unor discuții cu factorii de răspundere de la Viena.

De fapt, venirea sa în capitala Austro-Ungară, la sfârșitul anului 1883, avea țelul de a fixa prețul final al serviciilor sale juridice, ce urma să îl primească pentru acest demers oneros (în termeni juridici, la modă azi: *"trafic de influență"*). Lăsând impresia că este dezinteresat de cuantumul acestei acțiuni, avocatul și omul politic T. Maiorescu lasă la latitudinea societății de navigație suma pe care aceasta o va crede de cuvință ca onorar, în caz de reușită, deoarece *"întreaga afacere este, evident, o chestiune de încredere reciprocă."*

Conform promisiunii, Maiorescu contactează pe primul ministru, chestiune delicată, Brătianu fiind, formal, recunoscut adversar politic, însă, când este vorba de *"interesul național"*, se arată un camarad de încredere al *"opoziției"* miluite: *"Miercuri 30 Nov. / 12 Dec. 83. Astăzi la ora 9 dimineața, [am] avut la Ministerul de Război convorbire cu Primul-ministru I. Brătianu asupra Societății Donau Dampfschiffahrtsgesellschaft. El primește a intra în tratative de propuneri, foarte bucuros cu mine că vrea să amâne [chestiunea] oricât de mult în Cameră, lucru principal [este] ce influență asupra tarifelor vrea Societatea să acorde guvernului. Despre acestea scris astfel lui Etienne la Galați."*

Preocupat de aceste griji, Maiorescu folosește ultimele zile până la sfârșitul anului pentru negocieri intense (cu Cassian, directorul *Societății Danubiene*, cu Dr. Max Strauss, în *Schottenring 14*, cu Căpitanul

Oppenheimer, în *Nibelungengasse*, unde s-a întâlnit cu

Lippmann, precum și cu Etienne, cu care ia masa la *"Hotel Imperial"*).

Prietenia cu Etienne va fi o relație de succes, care va fi *"consolidată"* pentru un onorar de 6000 de franci pe an, Maiorescu devenind astfel juristul de casă al companiei vieneze *"Danubiana"*. Prin intermediul lui Cassian, acesta va trata chestiunea *Convenției Comerciale cu Austria*, în Septembrie 1886.

Un întreprinzător avocat, un politician de succes, un editor improvizat, iată tabloul lui T. Maiorescu la cumpăna dintre zbuciumatul 1883 și necunoscutul 1884.

În acest program înțesat de vizite și întâlniri, este rugat de vărul său, medicul C. Popazu (aflat la studii în capitala vieneză, al cărui domiciliu se afla în districtul VIII al Vienei, în *Skodagasse* nr. 6, chiar în preajma *Facultății de Medicină*), să onoreze petrecerea organizată de *"România Jună"*, marcând aniversarea înființării sale, precum și sfârșitul anului.

Refuză, motivându-și în scris gestul: *"Mă văd reținut de alte obligații"*.

"Viena, Sâmbătă la 31 Dec. 1883, 10 ore seara.

Iubite vere,

Scuza-mă că nu pot veni la petrecerea de astă-seară. Mă văd reținut de alte obligațiuni până în ultimul moment al anului. Însă am scăpat cel puțin pentru mâine dimineață. Te rog dar să treci de dimineață (te aștept până la 12 ore) pe la mine, Hotel Metropole, No. 95-96, ca să mergem la Mihai Eminescu. Ași dori asemenea să

prânzim tot mâine împreună cu d. Brăescu. Vă rog înțelegeți-vă asupra orei și locului de întâlnire, dacă nu ați dispus ultcumva de această parte a zilei de mâine. Petrecere bună și la revedere în anul nou!”

T. Maiorescu”

Tare urgente și importante trebuie să fi fost *”obligațiile”* de la Viena ale mentorului *”Junimii”*, dacă a refuzat petrecerea de *Anul Nou* a acestei *”generații de tineri inteligenți”*, care organizau o petrecere, devenită o tradițională întâlnire pentru membrii comunității studioase de aici.

Cu acel prilej, dacă ar fi acceptat invitația, magistrul ar fi avut ocazia să aplaude *declamațiuni și piese muzicale*, executate de către membrii *”României June”*.

Așa cum se obișnuia, la cumpăna dintre ani, I.T. Mera a rostit toasturi în sănătatea familiei imperiale habsburgice (Împăratul Franz Josef și Elisabeta), iar P. Gherman, vicepreședinte, în onoarea familiei regale a României.

Chiar în noaptea de *Anul Nou*, studenții au agreeat trimiterea unei telegrame, adresată unui mare poet al națiunii române, din păcate nu lui Mihai Eminescu, și el poet, dar mai ales întemeietor al acestei societăți.

” Dl. V. Alecsandri, Mircești

Societatea ”România Jună”, întrunită în ședință festivă în preseara de Sân-Vasiu vă urează viață îndelungată pentru gloria și mândria noastră națională. Mera president.”

Să revenim la singuraticul Maiorescu. Descriind starea sa psihică, acesta notează: *"Petrecut cea din urmă oră a anului 1883 în camera mea de la otel, singur, aproape trist. Săptămâna aceasta trăită la Viena a fost parte muncă, parte timp de copil de școală, cu ciudată suferință"*.¹⁰¹

Ce motive ar fi avut divinul critic să fie *"singur, aproape trist"*??? Să înțelegem că rezultatele tratatelor aducătoare de bani nu i-au fost pe plac? Nicidecum.....

Credem că altul a fost motivul care a făcut ca, timp de o săptămână, cel ce își atribuisese meritul de a fi fost sprijinitorul lui Mihai Eminescu, să nu găsească nici măcar o oră spre a-l vizita pe poet, și abia în ziua de *Sf. Vasile*, adică în prima zi a *Anului Nou*, ajunge la Oberdöbling, însoțit de C. Popazu.

Apăsa asupra conștiinței sale sentimentul de vinovăție, greutatea de a-l privi în ochi pe Mihai Eminescu, mai ales că acesta avea probabil atâtea de reproșat.

Putem însă să ne imaginăm cum se va fi simțit poetul, uitat de familie, de unii dintre prietenii apropiați, pe care doar medicii C. Popazu, D. Boghean îl mai vizitau în acest răstimp, de cele mai multe ori pe furiș.

101. Titu Maiorescu, *„Însemnări zilnice"*, București, vol.II, 1881-1886, p. 13

Dacă ar fi citit presa austriacă, Mihai Eminescu ar fi

observat cum doar Regina Elisabetha (*Carmen Sylva*) era ridicată în slava cerului (chiar la 1 Ianuarie 1884, revista vieneză *"Lyra"*, laudând creația Reginei și a nedezipitei sale colaboratoare, Mite Kremnitz).

Cum ar fi reacționat Mihai Eminescu, citind aceste laude?

"Întâlnirea cu Maiorescu, fără influență durabilă"

Trecuse *Anul Nou*, iar Maiorescu trebuia să ajungă la Iași, unde era în pregătiri o simandicoasă sindrofie, de data aceasta era vorba de banchetul anual al Societății *"Junimea"*. Mai avea un punct de rezolvat în programul său: să îl viziteze pe Mihai Eminescu, să îi prezinte cartea de poezii recent tipărită.

Așadar, la 1 Ianuarie 1884 are loc discuția Maiorescu-Popazu-Mihai Eminescu, desfășurată în stabilimentul medical de la marginea Vienei, la *Sanatoriul dr. Leidesdorf*, unde poetul fusese internat la 2 Noiembrie 1883.

O întâlnire care a durat foarte puțin (*"d. Maiorescu a trecut pe aici într-o zi, dar a stat mai puțin de un minut..."*, îi devoalează Mihai Eminescu lui Chibici, într-o scrisoare din 12 Ianuarie 1884).

Ce ar fi putut aduce discuția de mai puțin de un minut?? simple formule de politețe, poate o urare tradițională de 1 Ianuarie. Evident, în *"lungul minut al întâlnirii"*, magistrul i-a oferit lui Mihai Eminescu, asemenea și medicului curant vienez, volumul proaspăt

tipărit, gest ce nu l-a impresionat nicidecum pe chiar autorul cărții.

Discutând cu Zizin Cantacuzino acest episod petrecut în grabă, în ziua de 1 Ianuarie 1884, interlocutorul său îl avertizează: *"Zizin C[antacuzino] zicea ieri că Mihai Eminescu va răsplăti ostenele mele pentru el cu cea mai neagră ingratitude, căci, la o minte genială, ar fi având un caracter comun."*¹⁰²

Maiorescu este răzbunător și insidios (*"Tensiunea nervoasă în care l-am văzut în ajunul Anului Nou (care tensiune nervoasă, care ajun?), a fost ca o trecere spre îndreptare"*), interpretând răceala primirii sale de către M. Mihai Eminescu drept un semn că poetul încă nu s-a vindecat, ci doar a văzut la el o oarecare ameliorare.

Malițiosul comportament al lui Maiorescu vis a vis de Mihai Eminescu este sancționat de Iorga astfel: *"Când Mihai Eminescu s-a îmbolnăvit, Maiorescu arată în "Însemnările" sale toate rătăcirile care ieșeau din gura bolnavului, lucruri care se ascund cu pietate, și, în același timp, spune cam așa: "ce lucru neplăcut e că, de câte ori stau să mă duc în vacanță, de atâtea ori îmi iese un nebun înaintea; acum un an mi-a ieșit nu știu ce Germană nebună la Iași iar acum îmi iese înaintea nebunia lui Mihai Eminescu"*.

Cinicul Maiorescu nu se dă în lături să dea chiar sentințe în ceea ce-l privește pe Mihai Eminescu: *"va fi îngrijit un an la Dobling iar apoi la Golia sau Mărcuța",*

102 T. Maiorescu, *"Însemnările"*, 1/13 Februarie 1884.

iar acest cinism nu este uitat și nici iertat de N. Iorga, cum nu este trecută cu vederea nici atitudinea criticului față de Poet, în ultimii ani de viață ai *Luceafărului*, așa cum o afirmă chiar unul dintre discipolii lui Maiorescu, N. Pătrașcu, care îi editează *Jurnalul de însemnări zilnice*, dar îi reproșează acestuia faptul că nu s-a interesat decât în mică măsură de soarta poetului.

Mihai Eminescu era în realitate un taciturn, deznădăjduit și dezorientat cu privire la situația sa prezentă sau viitoare, nu dorea nici să fie compătimit, nici încurajat, aceasta fiind cheia comportamentului manifestat inclusiv față de însuși T. Maiorescu, la 1 Ianuarie 1884. Sau era pur și simplu o premoniție sumbră: la 8 Ianuarie avea să moară la Ipotești tatăl poetului, Gheorghe Eminovici!

Peste puțin timp, se petrece minunea, înzdrăvenirea miraculoasă a pacientului considerat pierdut pentru societate, relatată și în rapoartele telegrafice sau epistolare ale medicilor ce-l vizitau pe Mihai Eminescu, printre ei și doctorul D. Boghean. Acesta îi scrie lui P.Th. Missir, la data de 1 feb. 1884: „*Agresiv nu fusese niciodată. Diagnoza nu era bine stabilită, se credea că ar fi fost „Progressive Paaralehse des Irren”, afecțiune progresivă specifică nebunilor și se aștepta o schimbare, numai pentru a se pute confirma această diagnoză ori modifica. Mă exprimasesem îndată la doi sau trei junimiști, junimiști încă, pe cât știu eu, că de se confirmă suszisa diagnoză cazul era pronostic tare dubios, deși sonațiunea tare rară era de tot exclusă.*

Azi, însă, Mihai Eminescu e de câteva săptămâni complet restabilit. Vin chiar acum de la Döbling, unde m-am întreținut cu dânsul o jumătate de oră fără, a fi putut descoperi în vorba lui nici o urmă cât de palidă de demență. Boala lui era o pseudopsychosă syphilitică, care a trecut cu iodul care l-a luat. Nu-i melancolic, dar psihic deprimat. Grija lui este sărăcia...Că stă între alienați știe pozitiv. Și aceasta contribuie a-l deprima. Se ține izolat și-mi declară motivul. Nu apare în salon, unde vin câțiva „alienați” pe care nu-i cunoaște, nici are ce vorbi cu ei, nici poate lua parte la conversațiile lor”.

Scrisoarea dr. Boghean îl obligă pe Maiorescu să accepte realitatea, conform căreia medicii confirmă lecuirea poetului, încât la data de 18/30 Ianuarie 1884 criticul notează: *”Mihai Eminescu și-a revenit pe data de 5/17 Ianuarie, după vreo șase luni și opt zile.....”*

Aceleași adevăruri le confesează și Emiliei Humpel: *”Mihai Eminescu s-a trezit din visul urât al nebuniei sale; e în deplinătatea conștiinței.”*

Se naște totuși o întrebare: De ce criticul a transmis surorii sale faptul că întâlnirea cu Mihai Eminescu a avut loc înainte de *Anul Nou* și nu în preajma plecării sale din Viena? Nu cumva pentru a nu trezi repulsia Emiliei Humpel față de dezinteresul său vis a vis de damnatul (condamnatul) ziarist de la *”Timpul”*?

În afară de grăbitul Maiorescu și severul P.P. Carp¹⁰³, care cercetau situația pacientului din Oberdöbling, fiecare din alt interes, mai îl vizitau pe Mihai Eminescu și medicii C. Popazu și D. Boghean, oamenii lui T. Maiorescu, de la care avem detalii interesante privind fișa de observație medicală a pacientului problemă.

De altfel, Maiorescu și însoțitorul său nu au fost prezenți în prima zi a anului la *Institutul dr. Leidesdorf* doar pentru întâlnirea cu Mihai Eminescu ci, profitând de ocazie, au strâns mâna cu compasiune generalului Cerchez, eroul de la 1877, persoană prezentă adesea la seratele literare din casa mentorului "*Junimii*" (cumnat cu N. Burghilea). Oșteanul căruia Osman Pașa îi predase oștirea, era acum coleg de suferință cu "*Luceafărul*".

După trista întrevvedere de la Clinica din Oberdöbling, medicii Popazu și Brăescu se întâlnesc cu Maiorescu la *Restaurant Breying & Möbius*, de pe Graben, local modern, elegant, inaugurat cu ocazia *Expoziției Mondiale de la Viena*, din 1873, cu o bucătărie excelentă, pe gustul avocatului politician, respectiv mult, cu bani puțini – ("*cu 2 florini, prea mult cu trei*"). Atras de meniul localului, Maiorescu degustă bucatele *Restaurantului Breying & Möbius* și a doua zi, 2 Ianuarie 1884, înainte de a pleca din Viena.

103 T.Maiorescu afirmă că el i-a scris lui P.P.Carp, cu rugămintea de a-l vizita pe Eminescu.

Cine este acest enigmatic personaj, dr. Brăescu, pe care criticul voia neapărat să îl întâlnească, și cu care acesta discută chiar în prima zi a anului 1884?

Este doctorul româșcan Brăescu-Filipescu, coleg la Viena cu vărul său, dr. C. Popazu¹⁰⁴.

Biografia lui Mihai Eminescu au ignorat acest nume. Este evident că, fiind originar din orașul Roman, acest doctor era în bune relații cu prietenii lui Mihai Eminescu: V. G. Morțun, P. Th. Missir, și ei româșcani de baștină.

Din motive lesne de înțeles, T. Maiorescu a impus celor ce intrau în contact cu Mihai Eminescu o anume discreție, fapt consemnat și în scrisoarea lui D. Boghean, adresată lui Missir, în care întrezărim o oarecare cabală, fiindcă, afirmă acesta, informațiile privind starea de sănătatea a lui Mihai Eminescu trebuiesc cunoscute numai de anumiți junimiști, dintre cei aleși.

Prin urmare, avem 3 medici români, care urmăresc evoluția stării de sănătate a lui Mihai Eminescu, deplasându-se la Oberdöbling: dr. C. Popazu, dr. Brăescu-Filipescu și dr. D. Boghean, acesta din urmă sosit la Viena în Noiembrie 1883¹⁰⁵. Este știut că acesta locuia în capitala vieneză, în Weihburgherstrasse nr. 26.

Chiar în anul acela, 1883, Demetriu Boghean este luat în răspăr de "*Contemporanul*" lui Ioan Nădejde¹⁰⁶,

104 Dr. George Filipescu-Brăescu, "*Doctor Medicinae Universae*", autor al apelului către medici, îndemnând a se întruni într-un congres pentru apărarea drepturilor medicilor ("*Pia Desideria*", Galați, Tip. Ion G. Nebuneli, 1888, 19 p.)

105 Theodor Codreanu, *Eminescu-Drama Sacrificării*, p.88.

106 "*Contemporanul*", nr. 10 din 15.12.1883.

fiind criticat că în corespondența trimisă din Berlin în 4/16 Februarie 1880, tipărită în *"Albumul macedo-român"* al lui V.A. Ureche¹⁰⁷, autorul greșește flagrant în explicarea etimologiei cuvântului *"Moldova"*.

Atent cu cei ce îi ofereau servicii utile și pentru a contracara critica neașteptată la adresa dr. Boghean, Maiorescu scrie un articol măgulitor, imediat după sosirea sa la Iași, ocupându-se de creația comică a lui *"Boghian din Viena"*, alcătuită din versuri publicate în *"Convorbiri"*.¹⁰⁸

"M-am închis în casă de dimineață, pentru toți, și până pe la ora 7 am compus pentru aniversarea "Junimei" o farsă ("Monumente Arheologice"), la 7,30 mâncat ceva, apoi seara lectură "Junimea", la Binder. Bine. Musiv-poemul (cochon) al lui Boghian din Viena, alcătuit din versuri din Convorbiri".

Despre personalitatea medicului D. Boghean nici măcar I. Rădulescu-Pogoneanu, editorul *"Jurnalului"* maiorescian, nu cunoaște detalii, rezumându-se într-o notă de subsol să exprime o remarcă dubitativă: *"Probabil acel D. Boghean, care a publicat în "Convorbiri Literare", 1 August 1886, traducerea articolului lui C. Schuchardt "Cum se descopere un val roman"*.

107 *"Albumul macedo-român"*, p.18.

108 *"Însemnările Zilnice"*- vol.2, p.223, pentru data de Joi 5 Ianuarie 1884

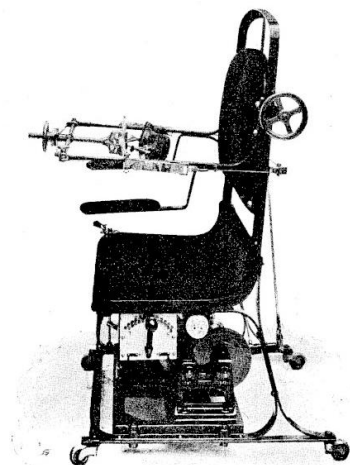
Prin urmare, cine este D. Boghean, doctor desemnat de Maiorescu să țină legătura, împreună cu dr. C. Popazu, cu medicii din clinica de la Oberdöbling, informând pe prietenii poetului din țară, pe Maiorescu în special, cu privire la starea poetului?

Cercetând publicațiile medicale vieneze, am descoperit un text, care ne demonstrează faptul că doctorul Boghean locuia în 1899 în capitala Imperiului Austro-Ungar: *"Dr. Boghean, ein in Wien lebender rumänischer Arzt, demonstirte seinen Rcspirations-Apparat zur Regelung der Tiefe und des Rythmus der Athmung auf rein maschinellem Wege ohne jegliche Zutliat seitens des Kranken oder einer anderen Person"*.¹⁰⁹ Traducere: *Dr. Boghean, un medic român care locuiește în Viena, a demonstrat aparatul său reflex pentru a controla adâncimea și ritmul respirației într-un mod pur mecanic, fără orice implicare din partea pacientului sau a oricărei alte persoane.*

Absolvent de medicină la Berlin (*Facultatea Regele Friedrich Wilhelm*), cu un doctorat în domeniul neurologiei, trecut la 12 August 1880, dr. D. Boghean este menționat în presa vieneză a vremii ca inventator al unui *"aparat de respirat"* (*"Demetrius Boghean, brevetul 2917 din 29 Septembrie 1899*), folosit în clinicile din întreaga Austrie, sub denumirea *"scaun de respirație, dr. D. Boghean"* (*Atmungsstuhl*), modelul fiind îmbunătățit

109 *"Wiener Klinische Rundschau"*, 14 mai 1899, nr.20, p.329.

de dr. Schrötter. Acest aparat a fost prezentat în premieră mondială la "*Congresul de Balneologie*" din Viena, desfășurat în perioada 30-31 Martie 1899, fiind foarte bine primit de către participanți.



"Scaunul dr. D. Boghean"

Lăsând la o parte acest detaliu biografic, trebuie să analizăm un document relevant pentru biografia lui Mihai Eminescu, și anume scrisoarea trimisă de acest doctor lui P.Th. Missir, la 1 Februarie 1884 –st.v., pe care am evocat-o anterior¹¹⁰.

110 Scrisoarea se află la BCU Iași, Fond P.Th.Missir, Dosar108.

Pe lângă detaliile dureroase, evocând primele săptămâni de internare, care descriu portretul ușor grotesc al pacientului Mihai Eminescu, deghizat simplist în rol de Buda sau de brahman indian, preocupat de un alfabet egiptean, precum și cauzele bolii sale (*"Boala lui era o pseudo psihoză-sifilitică, care a trecut cu iodul care l-a luat"*), detalii reținute din discuția cu dr. Obersteiner (se știe că, în primele zile după internare, D. Boghean nu a avut voie să comunice cu Mihai Eminescu), scrisoare amintită aduce date revelatoare privind starea de sănătate a Poetului, la sfârșitul internării sale în *Clinica dr. Leidesdorf*: Aflăm, așadar, faptul că Mihai Eminescu este refăcut, de câteva săptămâni, că este capabil să poarte o discuție de o jumătate de oră, fără a prezenta nici cea mai palidă urmă de demență, că neștiind cine l-a trimis și mai ales cine are să-l scoată, nu poate dormi nici noaptea. *"Nu-i melancholic, dar psihic deprimat. Grija lui este sărăcia."*¹¹¹

Dr. D. Boghean ne mai dezvăluie un fapt care a trecut oarecum neobservat: într-o zi, medicii sanatoriului i-au permis lui Mihai Eminescu să părăsească singur sanatoriul, pentru a se plimba prin Viena.

Într-o scrisoare a lui C. Popazu aflăm că poetul împreună cu acesta, a efectuat o plimbare prin capitală, probabil fiind invitat să ia masa împreună, la vreunul dintre restaurantele orașului.

111 Liviu Papuc, *"Marginalii Junimiste"*, 2, Editura "Timpul" 2003, p. 86

De altfel, declară însuși dr. Boghean, medicii clinicii îi comunică faptul că nu mai văd nici un motiv ca Mihai Eminescu să mai stea internat, deși ambasadorul României, P.P.Carp, care își manifestă disponibilitatea de a vorbi, la rândul său, cu poetul, afirmă că acesta nu este apt să părăsească spitalul.

Astfel, se tergiversează externarea, însă scrisoarea dr. Boghean, din 1 Februarie 1884 este destul de convingătoare și Maiorescu acceptă propunerea ca Mihai Eminescu, însoțit de Chibici-Revneanu, să plece într-un lung voiaj în Italia.

Doctorul D. Boghean îl va acompania pe Mihai Eminescu și în cea de-a doua sa călătorie medicală la Viena, din vara anului 1887¹¹².

Oberdöbling în Jurnalul lui Maiorescu

Iată cum sunt reflectate aceste momente ale internării lui Mihai Eminescu în clinica vieneză în *Jurnalul de însemnări* al lui Maiorescu, cu comentariile editorului Rădulescu-Pogoneanu, în notele de subsol, din care aflăm, printre altele, când și unde au mai fost reproduse aceste scrisori:

112 La data de 15 Iulie, însoțit de medicul D.Boghean, (I. Ciurea și Grigore Focșa, îl așteptau deja pe Eminescu la Viena), poetul este consultat de somități recunoscute ale psihiatriei—Isidor Neumann, Herman Nothnagel și Th.Meynert, care infirmă tratamentul criminal al doctorului Iszac din Botoșani, recomandând efectuarea pur și simplu a unei cure de băi, la *Hall Bad*.

"Au sosit la Viena a doua zi. Mihai Eminescu a fost internat în aceeași zi în sanatoriul de la Oberdöbling, unde a stat până la 26 Fevr. 1884 (vezi Dr. I. Gramadă, "Mihail Mihai Eminescu", Heidelberg, Carl Winter, 1914, p. 37); de acolo, însoțit de devotatul Chibici, a plecat, după cum orânduise Maiorescu (urmând recomandarea doctorului Obersteiner), într-o călătorie de o lună prin Italia. Cf. însemnarea din 27 Martie 1884, scrisorile, din 8/20 Martie (la Florența) și din 14/26 Martie 1884 (la Viena) ale lui Maiorescu către Chibici, și scrisoarea din Florența 14/26 Martie 1884 a lui Chibici către Maiorescu în "Convorbiri literare", Decembrie 1906, reproduse la Torouțiu, op. cit. vol. IV, p. 175 sq., 178, 179 sq).

Un alt comentariu, din care aflăm că "devotatul" Chibici îi deoalează lui Maiorescu conținutul scrisorii ce i-a fost trimisă lui de către Mihai Eminescu:

"Miercuri 18/30 Ianuarie 1884. Ieri mi-a adus Chibici scrisoarea cu totul cu minte a lui Mihai Eminescu către el. (datată: Döbling 12/24 Ianuarie 1884. Publicată de Gh. T. Kirileanu, în anexele articolului citat, de unde reprodusă la Toroutiu, op. cit. vol. IV, p. 157-9) Și-a revenit deci pe la 5/17 Ianuarie, dupe vre-o 6 luni 8 zile."

Telegrama în termeni foarte lapidari, anunțându-l pe Mihai Eminescu că va fi "eliberat" din reclusiune, urmând a pleca însoțit de Chibici, în călătoria italiană:

8/20 Februarie 1884 "Telegr[amă] Professor Obersteiner für Mihai Eminescu, Wien, Heilanstalt Oberdöbling. Sonntag reist Chibici nach Wien zur Abholung Mihai Eminescus für italienische Reise. Majorescu". (trad: Profesorul Obersteiner pentru Mihai

Eminescu, Viena, Centrul Medical Oberdöbling. Duminică, Chibici călătorește la Viena pentru a-l prelua pe Mihai Eminescu pentru călătoria italiană) ¹¹³

Un mesaj pentru Mihai Eminescu, mult mai explicit, trimis peste două zile pe adresa Institutului din Oberdöbling:

Vineri 10/22 Febr. 84 D-lui Mih. Mihai Eminescu, Wien, Ober-Döbling, in der Heilanstalt Leidesdorf-Obersteiner. Iubite Domnule Mihai Eminescu, Chibici pleacă poimaine, Duminecă, la Viena și va fi dar Luni pe la 4 ore la D-ta în Oberdöbling, precum ți-am telegrafiat alaltăieri.' El vine pentru ca, în înțelegere cu Dr. Obersteiner și dupe sfatul lui, să te scoată din Institut și s'a facă împreună cu D-ta o excursiune de vr'o 6 săptămâni spre sudul Alpilor, poate până la Venezia, Padua sau Florența. Are mijloacele bănești pentru aceasta..... Mai scrie -mi câte un rând din Italia, dacă ai vreme în mijlocul impresiilor de acolo."

O telegramă către Chibici, adresată *Post Restant*, Viena, arată că Maiorescu a primit scrisoarea lui Chibici și acceptă ca Mihai Eminescu să sosească la București, înțelegându-se faptul că acesta a refuzat să vină direct la Iași:

"Telegr[ame] București 24 Martie/5 Aprilie 1884. Chibici, Wien, Poste restante. Primit scrisoarea. Dacă nu posibil altfel; veniți București. În orice caz telegrafiați ziua și ora sosirei, dacă Iași, dacă București. Maiorescu."

113 Cf. Maiorescu, "Însemnări.....", p.228

În același volum tipărit de Rădulescu-Pogoneanu, aflăm conținutul celor comunicate de dr. Popazu vărului său, T. Maiorescu, la data de 30 ian.1884.

Sunt observații de ordin medical (Mihai Eminescu a fost văzut de dr. Popazu de câteva ori, părerea sa fiind aceea că starea de sănătate a acestuia se ameliorează din zi în zi, iar dacă acest curs pozitiv va continua, este posibil să fie externat, conversația cu Mihai Eminescu a durat o jumătate de oră, acesta fiind coerent și liniștit), inclusiv relații ale dialogului avut cu pacientul (Mihai Eminescu se interesează: cine plătește pentru el, cum se comporta în timpul crizei), faptul că a început să deschidă și să citească cărți, în sfârșit Popazu comunică opinii proprii privind etapa următoare a tratamentului pe care trebuie să-l urmeze Mihai Eminescu (*"Cu un cuvânt merge spre bine... Cred că o călătorie -poate în Italia- i-ar prinde bine, ba chiar este indicată..."*).

Călătoria în Italia

Inițiativa acestei excursii a aparținut, conform mărturiilor documentare evocate mai sus, lui C. Popazu, idee la care a achiesat atât dr. Obersteiner, cât și T. Maiorescu.

Oricum, postura unui Mihai Eminescu coborând din tren în Gara de Nord, venind dintr-un sejur de plăcere în Italia, era cu totul benefică psihicului acestuia, comparativ cu aceea a unui pacient în convalescență, reîntors în societate dintr-un azil de boli nervoase.

Știind susceptibilitățile Poetului, atât Oberstainer cât și Maiorescu au preferat ca venirea în țară a lui Mihai Eminescu să aibă loc Primăvara, când totul pare renăscut, oamenii sunt veseli, optimiști.

Știrea excursiei în Italia o primește poetul citind scrisoarea lui Maiorescu din Februarie 1884.

Din lunga misivă, poetul află că prietenul său, Chibici-Revneanu, pleacă Duminică din București, urmând a sosi Luni la Viena, încât după orele 16 va putea fi prezent la clinica din Oberdöbling.

Aici, *"în înțelegere cu dr. Obersteiner și după sfatul lui"* poetul urmează să facă împreună cu Chibici-Revneanu o excursie de vreo 6 săptămâni spre sudul Alpilor, poate până la Veneția, Padova sau Florența. Resurse bănești sunt îndestulătoare, urmează doar să se reîmprospăteze garderoba poetului și..... urări de drum bun în *"excursia în frumoasa Italie"*.

Printr-un Post Scriptum, Maiorescu îl roagă prietenește pe Poet:

"Mai scrie-mi câte un rând din Italia, dacă ai vreme în mijlocul impresiilor de acolo". Ori nu s-au păstrat, ori nu erau convenabile lui Maiorescu, aceste epistole sunt absente în *Jurnalul* criticului. Cu excepția unei scrisori a lui Chibici, din Florența.....

Vizita în Italia marchează o nouă etapă în existența lui Mihai Eminescu.

Partea aceasta de biografie a preocupat și pe istoricii noștri literari.

Nu numai biografia lui Mihai Eminescu, în conexiune cu călătoria acestuia în Italia, a interesat cercetătorii

români și italieni de-a lungul vremii, ci însăși opera acestuia, care a fost tradusă atât de literați italieni cât și români.

Oamenii de litere italieni au tradus de timpuriu opera lui Mihai Eminescu, astfel încât, se poate spune că Italia este a doua țară, după Germania, în care *Luceafărul* este transpus într-o limbă străină.

Astfel, ca semn al recunoașterii valorii creației literare eminesciene, publicația italiană "*Rivista Internazionale*" (1 Martie 1881) prezintă elogios poeziile poetului, subliniind astfel că nu este cu nimic mai prejos decât publicațiile de limbă germană, care au prezentat eșantioane reprezentative din opera lui Mihai Eminescu în premieră europeană (în volumul „*Rumänische Dichtungen*”, Leipzig, difuzat la început de an 1881).

Ca urmare a ecoului poeziei eminesciene în diferite cercuri literare din Italia, Marco Antonio Canini realizează primele traduceri din creația eminesciană, pe care le include în cunoscuta antologie a poeziei de dragoste italiene și universale: „*Il libro dell’amore. Poesie italiane e straniere*”, apărută la Veneția, în anul 1885. Volumul 2, publicat în 1887, include *Sonet II (Sunt ani la mijloc)*, volumul 3, din 1888, *Sonet III (Când însuși glasul)*, iar volumul 4, din 1889, *Il desiderio (Dorință)*.

Numeroase personalități ale culturii italiene au contribuit la cunoașterea operei eminesciene: Pier Emilio Bossi, Romeo Lovera, Carlo Tagliavini, prof. Giulio Bertoni, Mario Ruffini sau Silvio Guranieri, cărora li se alătură și alți lingviști italieni, precum Ramiro Ortiz, Umberto Cinciolo, Rosa del Conte ("*Mihai Eminescu o*

dell'assoluto", tradusă în limba română și elogiată și de Mircea Eliade).

La rândul său, cunoscutul poet și exeget, Angelo de Gubernatis, îl recomandă pe Mihai Eminescu lumii literare din țările latine în al său „*Dictionaire international des écrivains du jour*”, considerându-l drept „*poetul de prim rang al țării sale*”.¹¹⁵

Peste 4 decenii, în Italia avea să se scrie prima teză de doctorat, dedicată lui Mihai Eminescu, sub semnătura lui Marco Pompilio (Roma, 1931).

Considerăm călătoria în înșorita peninsulă italiană drept o a doua perioadă a tratamentului prescris de medicii austrieci, apreciind-o drept *procedeu terapeutic*, contribuind la înzdrăvenirea poetului.

Era încă iarnă, iar frigul încă stăpânea Viena. La doi pași se vedeau culmile înzăpezite ale Alpilor. Mihai Eminescu era în continuare posomorât, ca și vremea de afară. Lâncezise timp de patru luni într-o cameră de spital printre bolnavi psihici, neagreând nici discuțiile, nici plimbările prin curtea sanatoriului, alături de ceilalți pacienți.

De aceea, o excursie spre tărâmurii mai calde, mai prietenoase, cum ar fi Italia, era binevenită. Era decizia dr. Oberstainer, agreată chiar și de Maiorescu.

115 Ediția I-a, Florența 1888, Ediția a II-a, 1890-1891

În scrisoarea trimisă Emiliei Humpel, la 23 Ianuarie 1884, criticul destăinuie planul său în privința poetului: de îndată ce va fi scos din institut, Mihai Eminescu ar trebui să stea liniștit 5-6 săptămâni într-o pensiune lângă Viena, urmând apoi să plece într-o călătorie cu Chibici în Italia, cu un popas pe malul *Lacului Maggiore*. *"Prin Mai sau Iunie – întoarcerea în patrie, dar nu între oameni, ci la țară – sau la Solești la Rosetti sau la Țibănești la Carp. Apoi la toamnă, în serviciu de bibliotecar la Iași."*

Un plan generos, urmărit cu precizie de ceas, pus la cale de Maiorescu, trezește totuși repulsia lui Mihai Eminescu, chiar spaima sa de a fi trimis în exil, ori poate *"eliminat"* fizic, după cum vom vedea mai jos, cu perspectiva de a nu se mai întoarce vreodată în țară, fiind uitat ani de zile, prin cine știe ce spital de nebuni.

În acest sens, Popazu îi scrie lui Maiorescu: Chibici *"a avut o mică greutate până când l-a putut îndupleca pentru călătoria în Italia."* (19 Februarie 1884)

În acel moment, criticul spera ca Mihai Eminescu să accepte propunerea efectuării unei călătorii de refacere, deși realiza că acest plan îl va enerva cu siguranță. Miza pe faptul că Italia, țară latină, era un meleag bogat în comori de artă, o țară despre a cărei istorie și cultură Mihai Eminescu a scris zeci de pagini.

În același timp, aceasta era o strategie prin care Mihai Eminescu să fie ferit de șocul contactului brutal, imediat, cu marasmul vieții cotidiene din România acelor timpuri grele, pe care i-o comunică personal poetului: *"după aceasta, dacă nu va fi indicată vreo cură la băi, la Hall Bad de exemplu, vă veți întoarce împreună în țară,*

unde trebuie să te mai odihnești câteva luni, pentru a te întrema fizicește deplin. Teodor Rosetti te invită să petreci aceste luni la moșia lui, Soleștii, unde îți va pregăti primirea în modul în care îl vei dori d-ta. După aceea, așadar pe la August, în urma intervenției Reginei (Carmen Sylva), care îți poartă cel mai sincer interes, vei fi numit în vreo funcție care să-ți convină, de exemplu bibliotecar al Universității. De aici înțelegi că despre vreo îngrijire pentru existența d-tale materială, în viitor, nu poate fi vorba.”

Cât privește promisiunile făcute lui Mihai Eminescu de a se odihni câteva luni la o moșie de la țară, poetul se eschivează, ezită să ofere un răspuns imediat.

Din scrisoarea lui Chibici-Râvneanu, trimisă din Florența lui Maiorescu, la 14/26 Martie 1884, rezultă că varianta concediului la țară nu-i convenea, iar între șederea la București sau la Iași, ar prefera Bucureștii.

Prietenul său, Chibici, pledează în van pentru stabilirea la Iași, demonstrând că la București căldurile cele mari i-ar cauza sănătății, dar nici alte argumente nu l-au convins însă pe Mihai Eminescu.

Văzând înverșunarea cu care poetul se gândește a se stabili în Capitală, Chibici îi propune ca, la sosirea sa în București, Slavici să îi închirieze o locuință, dar Mihai Eminescu refuză categoric, preferând să stea la hotel sau oriunde, în altă parte. Nici măcar nu voiește a-i adresa o scrisoare lui Slavici, așa cum sugerase Chibici!

Cunoscând atât de bine această parte a istoriei, politiciii și caracteristicile civilizației peninsulare, Mihai Eminescu acceptă, în cele din urmă, să viziteze Italia de

Nord. Acum, în 1884, poetul are un bun prilej să vadă aieva cea Veneție, poetizată în tinerețe, acum considerată o binefacere pentru psihicul obosit al *Luceafărului*.

Poezia dedicată Veneției, cuprinsă în volumul proaspăt ieșit de sub tipar, începea să devină o carte de vizită a poetului, cunoscută și în străinătate, fiind tradusă mai întâi în limba franceză.

Nu este însă Veneția turistică, înfățișată mai târziu de Octav Minar, nici aceea descrisă de V. Alecsandri ori N. Iorga.

OCTAV MINAR

SIMFONIA VENEȚIANĂ

ROMAN

IUBIREA ÎNTRE EMINESCU ȘI VERONICA MICLE

PRELUDIUL BUCUREȘTEAN
ADAGIUL VIENEZ
INTERMEZZO VENEȚIAN

EDITURA SOCEC & Co. S. A. BUCUREȘTI

Există un episod în biografia lui Mihai Eminescu, desfășurat la Viena, în vremea studenției, când acesta, împreună cu A. Chibici-Revneanu, locuind în *Dianagasse*, sunt martorii unei aventuri nocturne, ce le dă posibilitatea să cucerească admirația a două doamne, atacate de derbedei lipsiți de simțul onoarei.

Atunci, Mihai Eminescu, în rol improvizat de galant cavalier, își dovedește sensibilitatea de nimeni bănuită, ascultând, drept recompensă, povestea Elizei, doamna salvată cu entuziasm studențesc, inclusiv multe istorii despre exotica Veneție.

"Eliza ne spuse între altele, că de doi ani e văduvă și că nu de mult petrece în Viena cu mătușa sa, sora cea mai tânără a mamei sale, ca să se distreze. A călătorit mult pentru că mijloacele îi permiteau aceasta. Ne-a vorbit apoi și despre Italia, îndeosebi despre Veneția....."

110

La acest tablou, mai adăugăm o informație, dezvăluită publicului de către prietenul meu, Ion C. Rogojanu, în urmă cu decenii.

Conform acestuia, în vremea copilăriei, tatăl poetului își manifestase dorința de a cumpăra un volum de aventuri, semnat de Anicet-Bourgeois August, tipărit la Iași în 1852, al cărei personaj principal este un lugubru călău venețian.

De aceea, numele căminarului Gheorghe Eminovici apare tipărit în lista de prenumerați¹¹⁶.

"Nu-învie morții, e-n zadar, copile!" Cu acest obsesiv vers de tinerețe pleca Mihai Eminescu în Italia, spre sfârșitul iernii 1883/1884, după 6 luni de întuneric, frig și ceață!

Plecau cu trenul, un mijloc comod și foarte răspândit pe atunci, având la dispoziție 2400 de franci, trimiși de T. Maiorescu din subscripții publice.

Există un semn de întrebare cu privire la traseul călătoriei întreprinse de Mihai Eminescu, în nordul Italiei, împreună cu Chibici.

Chibici plecase cu planul ca excursia să urmeze un traseu diferit, debutând la Florența și abia apoi să atingă ca punct terminus Veneția.

Într-o discuție purtată de Chibici-Revneanu peste ani cu Eugeniu Speranția, pe când cei doi se aflau în stațiunea Căciulata, prietenul lui Mihai Eminescu se bâlbâie atunci când este întrebat asupra detaliilor călătoriei, chiar păstrează o discreție suspectă, sugerând că Europa nu este încă pregătită să afle purul adevăr în ceea ce-l privește pe Mihai Eminescu (*"Europa braucht Ruhe"* - *Europa are nevoie de liniște*).

116 Ion C. Rogojanu, *"O informație inedită privind biblioteca lui Gheorghe Eminovici"*, în *"Tribuna României"*, București, 1988, nr. 373, 1 oct., p.4 (*Istorie literară*).

El dezvăluie, totuși, că au poposit două zile la Milano, Chibici având acolo de îndeplinit o misiune tainică. Trebuia, probabil, să se întâlnească cu consulul Prusiei, Griesbach, pritenul lui Mihai Eminescu. Este tot ce dezvăluie Chibici, în 1915.

Este de înțeles, T. Maiorescu încă trăia, România se afla în pragul unui război, nehotărâtă de ce parte să se situeze iar Chibici înțelesese după moartea poetului, ce interese mari se ascundeau în spatele biografiei oficiale, acreditate în epocă, privindu-l pe Mihai Eminescu.

Considerăm că modificarea traseului, în sensul vizitării mai întâi a Veneției avea câteva motive plauzibile.

Acolo, în romantica Veneție, cum bine știa oricine, exista o temniță temută, legată de *Palatul Dogilor* prin



Puntea Suspinelor – închisoare se află în partea dreaptă a imaginii

Puntea Suspinelor, închisoare în care cel care intra era sortit să nu mai vadă lumina zilei, până la sfârșitul vieții.

Era o aluzie subtilă, înțeleasă de Mihai Eminescu abia în momentul în care, urcat pe gondolă, îndreptându-se spre Piața St. Marco, imploră să nu fie ucis!

Un document revelator privind acest episod din biografia lui Mihai Eminescu a apărut la iveală abia în zilele noastre.

Teohari Georgescu relatează o discuție purtată cu T. Maiorescu, sosit la Iași pentru a susține un proces în 1895¹¹³.

Cu acest prilej, mentorul *Junimii* descrie reacția plină de spaimă a lui Mihai Eminescu, dovadă – chipurile - a stării sale de continuă agitație. Urcat pe gondolă, împreună cu Chibici, poetul *"a pus brațul pe gâtul lui Chibici: «nu mă omorâți, iertați-mă»* .

„Când s-a văzut Em[inescu] în Veneția, pe lac în gondolă – știți că acolo gondola este ceea ce e birja prin Berlin și droșca, și canalul frumos de văzut noaptea pe lună, sau ziua cu cerul albastru – e înfiorător pe întuneric – și când a văzut clătinându-se barca și apa neagră a canalului și zidurile înalte ale caselor importante și interesante de văzut ziua sau noaptea pe lună, a pus brațul pe gâtul lui Chibici: «nu mă omorâți, iertați-mă».

Dacă a văzut Chibici că întâia zi așa, a doua zi tot așa, a treia, a patra, atunci a pornit-o la Florența. "

117 Teohari Georgescu, *"Jurnal"* (1893-1908) Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Lucian Nastasă, 2005.

Deși legenda aceasta este o mare mistificare în ceea ce privește starea mentală a poetului, ea ne dezvăluie o informație foarte prețioasă: șederea lui Mihai Eminescu în Veneția nu a durat câteva ore ci câteva zile!

T. Maiorescu nu putea să înțeleagă însă că aceste cuvinte care au trezit stupoare sunt însă urmarea unei îngrijorări firești, înfiripată în mintea lui Eminescu, aflat pentru prima oară într-o gondolă, clătinându-se puternic pe apa neagră a canalului, strecurându-se pe lângă zidurile înalte ale caselor cu profiluri amenințătoare, tablou înfiorător în întunericul serii.

Dar oare, dacă Mihai Eminescu, înțelegând aluzia, mărturisea cu voce tare dorința de a nu fi ucis, cum am putea interpreta acest episod? Nu știm!

În continuarea aceleiași idei, T. Maiorescu relatează o altă întâmplare, petrecută de astă dată la Florența, care ar demonstra, din nou, starea psihică anormală a lui Mihai Eminescu:

”Aici Mihai Eminescu vesel își mai revenise în simțiri, la urmă însă – partea etică a inteligenței sale se pierduse – a cerut pe ce bani sunt ei acolo. Și cum Chibici îi prezenta bilanțul, Mihai Eminescu nu s-a liniștit până ce nu și-a apucat partea sa, jumătate din suma spusă de Chibici, și punând-o în buzunar a pornit-o spre țară singur, fără să știe Chibici. Și fiindcă nu vroia să cheltuiască banii a plecat pe jos. Noaptea l-a apucat pe drum, a dormit prin șanțuri, prin noroiuri, și după ce s-a obosit cu totul s-a culcat în canalul de murdării a orașului; acolo a fost găsit de oamenii poliției și dus la dr.Ch[ibici]. S-au reîntors amândoi în țară, dar de atunci partea bună a lui Mihai Eminescu dispăruse și scânteia

inteligenței, partea luminoasă se stinsese cu totul, era o carne fără simț și fără pic de inteligență”.

Malițios și lipsit de onestitate, Titu Maiorescu greșește evident, susținând despre Mihai Eminescu că, la întoarcerea în țară, în primăvara anului 1884, *”scânteia inteligenței acestuia se stinsese cu totul, era o carne fără simț și fără pic de inteligență”.* Cum ar fi putut cineva, cu o asemenea caracterizare, să participe la inventarierea documentelor istorice ale Bisericii Sf. Nicolae, să primească o catedră în învățământ, să i se încredințeze funcția de bibliotecar, să participe la agapa anuală a *”Junimii”*, să joace șah cu amicii săi și, chiar în acea perioadă, 1884-1886, să întocmească un *Dicționar* de limbă sanscrită, cum nu mai reușise până la el nici un învățat?

Este posibil ca alegerea acestui itinerariu, diferit de planul inițial, să aibe însă și alte rațiuni.

Traseul feroviar Viena – Salzburg – Innsbruck – Bremen – Milano, era mai lung, mai scump, mai dificil de parcurs în timpul iernii, fiindcă trenurile se puteau împotmoli din cauza vremii, pe o cale ferată montană.

Pe lângă aceste impedimente, existau mai multe controale la graniță (la trecerea prin Germania, Elveția sau Italia, iar noi nu știm încă ce documente de călătorie avea asupra sa Mihai Eminescu, dacă erau valabile vizele și pentru ce perioadă). Astfel încât, ținând cont că era luna Februarie, a fost preferat drumul Viena-Veneția–Florența și retur spre Viena.

Mai putem presupune, de asemenea, că Mihai Eminescu, îngrijorat de prețul mai scump al biletelor de

tren, în prima variantă, a decis să obțină o oarecare economie de bani, alegând un traseu mai scurt.

Alte dovezi: durata șederii la Veneția a fost redusă la câteva zile (prețurile erau atunci, ca și acum, destul de piperate), în sfârșit cazarea la Florența s-a făcut la o pensiune insignifiantă, *Pera*, și nu la un hotel de prim rang.

Astfel, după cum vom vedea, economiile făcute în Italia au lăsat, totuși, în buzunarul lui Mihai Eminescu o sumă echivalentă cu traiul său pe 6 luni, în România.

Călătoria nu a fost obositoare. Rețeaua căilor ferate Austro-Ungare număra, în 1884, nu mai puțin de 5103 km, fiind una dintre cele mai dezvoltate ale continentului.

În secolul al XIX-lea, până în deceniul al optulea, construcțiile feroviare erau o afacere particulară însă, odată cu criza din 1873, care a ruinat întreaga economie a Imperiului proaspăt creat, statul naționalizează domeniul feroviar și dezvoltă puternic rețeaua de căi ferate.

Două nume sunt implicate în aceste mari proiecte feroviare: Carl von Ghega (1802-1860), inginer născut în Veneția, provenind dintr-o familie de aromâni, care a dotat Austria cu numeroase linii de cale ferată, iar dacă nu ar fi fost răpus de boală, ar fi împânzit Transilvania cu linii de tren și Baronul George Sina, un alt aromân, bancher, care a dezvoltat sistemul feroviar, în special pe zona de est și de sud a *Imperiului Habsburgic*.

Mihai Eminescu a călătorit cu trenul spre Veneția, parcurgând un traseu montan spectaculos, lung de 41 de

kilometri, peste Alpi, prin *Pasul Semmering*, construit între 1848-1854, încântând călătorul prin cele 14 tunele, 16 viaducte și peste 100 de poduri, la care au trudit peste 20 000 de oameni.

Cronologic, această rută este considerată prima cale ferată montană a Europei, având linii cu ecartament normal, declarată în prezent obiect al *Patrimoniului Cultural Mondial*, pe *Lista de Monumente a UNESCO*, dar atunci era numită "*linie de cale ferată imperială*", deoarece lega Viena de posesiunile de sud ale Imperiului Habsburgic (Lombardia, Veneția, Trieste etc). Călătoria spre Veneția devenea un cadou, oferit lui Eminescu.

Dar mai avea o semnificație profundă. Poetul urma să pășească pe urmele strămoșilor poporului de la Dunăre, să admire străvechi locuri istorice, bijuterii de arhitectură, capodopere aflate în muzee, catedrale și palate fără seamăn, despre care scrisese numeroase pagini publicistice, cu ani în urmă.

Acum, Mihai Eminescu, poetul cel ce deplânse într-un memorabil sonet "*viața falnicei Veneții*", lipsită de cântări, de sclipiri de baluri, în care luna, înălbind pereții, pătrunde prin vechi portaluri, unde marea prin canaluri, izbește-n ziduri vechi, iar *San-Marc* sinistru miezul nopții bate, avea șansa nesperată să vadă aieveau Veneția dogilor, cea mai veche republică a Europei.

Nu era singurul scriitor care dedică acestei lagune o capodoperă, însă putem afirma că Eminescu este singurul care lasă posterității nu mai puțin de 19 variante ale poeziei "*Veneția*", păstrate în manuscrisele sale.

O făcuse, înaintea sa, V. Alecsandri (*"Barcarolă Venețiană"*), cu imagini și figuri poetice identice (*alba lună, umbre vechi, luciu lin al mării pe canaluri, palate ce triste zac pe maluri* etc), însă cu un final optimist, în care trecerea vremii nu va stinge niciodată scânteia vie a dragostei înfocate.

Cincinat Pavelescu (*"Veneția"*), la rândul său, tânguie soarta unei Veneții ce adoarme-n valuri, ori admiră cum *"melancolic apa sună pe lagună"* (*"Barcarola"*).

Mihai Eminescu, de data aceasta în calitate de jurnalist, scrie în *"Timpul"* memorabile însemnări dedicate Veneției, dovedind o cunoaștere profundă a istoriei acesteia.

Într-un astfel de eseu jurnalistic, se întreabă dacă destoinicia unei nații depinde de întinderea teritoriului ei?

Ca răspuns, este evocat exemplul *Micii Veneții*, care era odinioară o mare putere europeană, prin cultura ei, prin arte, prin industrie, prin judecata sănătoasă a aristocrației sale.

Se afirmă, sub formă de zvon, că Mihai Eminescu, terifiat de imaginea nocturnă a Veneției, a făcut o criză de nervi, hotărând să plece a doua zi din acest oraș.

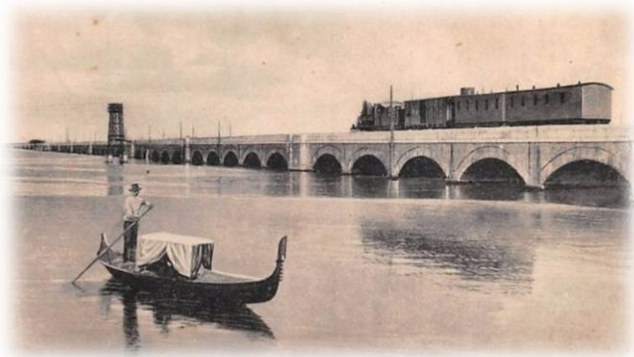
Totuși, există o relatare, demnă de crezare, din care aflăm că el a stat cel puțin încă două zile în cetatea de pe lagună.

Călătorise multe ore, trenul oprind în câteva gări austriece: *Wiener Neustadt, Bruck, Leoben, Klagenfurt, Villach*, intrând apoi pe teritoriul italian: *Tarvisio, Udine, Treviso, Veneția*.

Sosise aici seara, trecând prin *Mestre*, o mică localitate din regiunea *Veneto*, devenit acum unul dintre cele șase cartiere ale Veneției.

Trenul trece apoi peste podul *Ponte della Liberta*, lung de circa 4 kilometri, construit de austrieci, în 1846, pentru a lega continentul de insulele pe care se află Veneția, ajungând în gara *Santa Lucia*. Aceasta poartă numele unei biserici și a unei mănăstiri omonime, demolate în 1861 de către austrieci, pentru a construi noua gară.

Gara este situată în districtul *Cannaregio*, cel mai de nord al orașului, la capătul vestic al *Canal Grande*.



Podul peste care a trecut Mihai Eminescu, venind cu trenul în Veneția

Sosind în Veneția, exista regula ca reprezentantul hotelului să te aștepte la gară, pentru a te prelua cu o gondolă, ceea ce s-a întâmplat și cu Mihai Eminescu.

Pentru buzunare mai modeste, era preferat *L' Hotel de l'Angleterre*, fosta *Casa Laguna*, însă cel mai apreciat hotel din Veneția era "*Danieli Royal Hotel*".

Șederea lui Mihai Eminescu în Veneția era doar o escală dintr-o călătorie ce avea de altfel alt scop: acela de a obține la Milano, de la consulul Griesbach, un pașaport valid pentru Mihai Eminescu.

Între Veneția și Milano era o distanță de circa 267 de kilometri, pe care aceștia îi puteau parcurge în câteva ore de mers cu trenul.

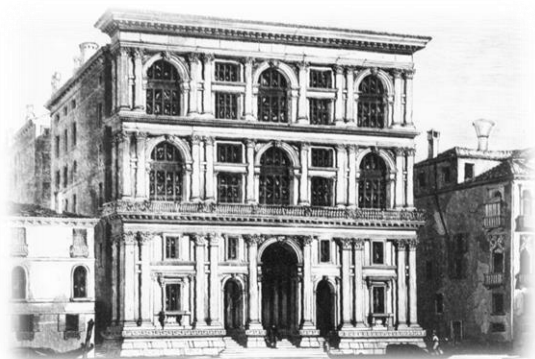
Celebrele edificii ale Veneției, *Catedrala San Marco*, construită după modelul *Catedralei Sfinților Apostoli* de la Constantinopol, astăzi distrusă, *Podul Rialto*, construit din piatră, la 1588 și inaugurat în 1591, ca și multe alte construcții poartă amprenta influenței artei bizantine.

Nume precum Dante Aligheri, lord Byron, Giordano Bruno, moneda venețiană de argint, "*țechin*", *la bauta*, faimoasa mască albă de carnaval, având nasul lung și coroiat, și multe altele îi aduc aminte lui Mihai Eminescu de cele aflate de prin cărți.

Așezați cu bagajele într-o gondolă, poetul, însoțit de Chibici-Revneanu, admiră vestitul *Canale Grande*, având forma unui S inversat, de aproape 4 kilometri, unde, de o parte și de alta a malurilor sale, se înalță palate, biserici, cu stucaturi aurite, trezind prin măreția lor respectul privitorului.

Dintre aceste numeroase "*Palazzo*" amintim: "*Palatul Vendramin*" – ultima locuință a lui Richard Wagner, "*Palatul Grimani*", Palatul "*Foscari și Justiniani*", toate pe *Canale Grande*, pentru a ajunge în

sfârșit în *Piața San Marco*, cu vestitele sale colonade, unde se găsea faimoasa Cafenea "*Florian*", rivalizând în epocă cu la fel de celebrele cafenele vieneze, dar și cu mulțime de porumbei, venerați și ocrotiți precum boul Apis la egipteni sau vacile sfinte pe străzile orașelor indiene.



Palatul Grimani

În egală măsură, Mihai Eminescu este impresionat de grandoearea *Basilicii San Simeon Piccolo*, sau a *Basilicii Santa Maria de Salute*, construită în anul 1630, când dogele și venețienii au promis, că dacă vor scăpa de o cumplită epidemie de ciumă, vor ridica o catedrală uriașă, în sfârșit admiră *Basilica Santa Maria Gloriosa dei Frari*, cu minunate picturi de Tiziano Vecellio, Giovanni Bellini sau Donatello.

Poetul trece pe sub podul de fier construit de austrieci, numit *Ponte degli Scalzi*, apoi pe lângă *Fondaco degli Tedeschi*, vechiul sediu al negustorilor germani, pentru a ajunge în final la *Piazza San Marco*, cu

cele două coloane ale sale: *Colonna di Marco* (având trupul unui leu) și *Colonna di Todaro* (a lui Teodor).



***"Palazzo Vendramin"* – ultima locuință a lui Richard Wagner¹¹⁸**

118 Imagini reproduse din albumul lui Charles Yriarte, *"Venise"*, Paris, 1878.



La Commerce à Venise. — La Fondak des Marchands Turcs sur le Grand Canal.

Fondakul mărfurilor nemțești la malul *Canale Grande*



Porumbeii de sub arcade



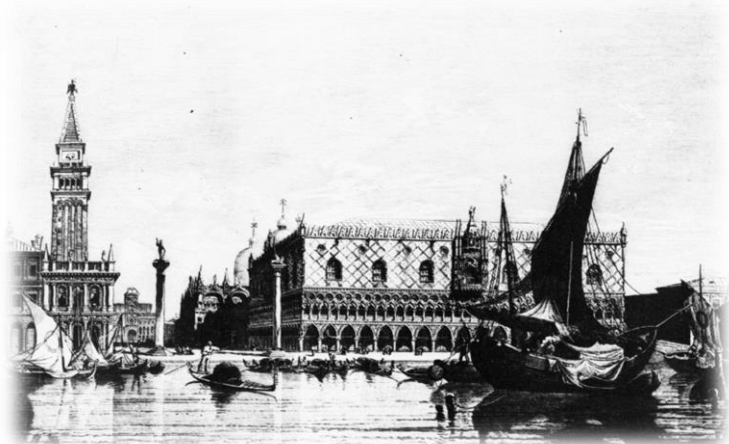
Cafeneaua Florian de sub arcade



Piața St. Marco – vedere generală

Impozantul *Palat al Dogilor*, *Catedrala St. Marco* (având cinci arcade și cinci domuri bizantine, cu

faimoasa cupolă surmontată de o cruce de aur), *Turnul Orologiului* (*Torlo dell'Orologio*) apoi *Biblioteca Marciana*, toate îi atrag interesul lui Mihai Eminescu.



Palatul Ducal, fațada dinspre lagună

La data vizitei sale în Veneția, *Biblioteca Marciana* deținea 120 000 de volume și peste 10 000 de manuscrise, printre care: Cicero, *"Epistola ad Familiaries"*, prima carte tipărită la Veneția, în 1465, *"Testamentul lui Marco Pollo"*, 1323, manuscrisul *"Divinei Comedii"*.

Dacă ar fi intrat pe poarta *"Muzeului Amiralității"*, cei doi călători români ar fi putut vedea istorica gondolă, numită *"Bucentoro"*, de la bordul căreia dogele patrona ceremonia *"căsătoriei Veneției cu Marea Adriatică"*.

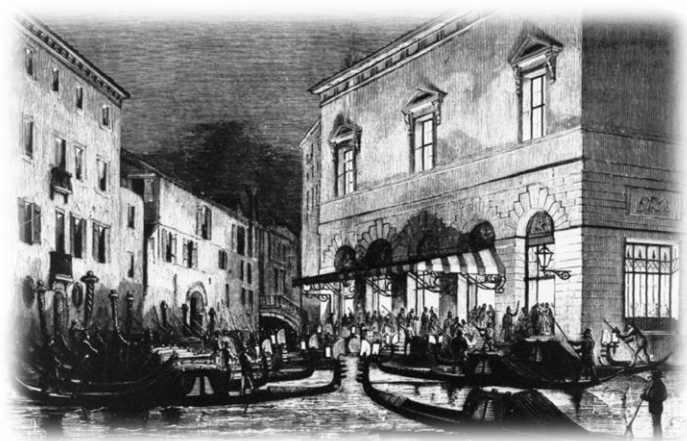
În vremea lui Byron se spunea că în Veneția nu existau decât 8 cai: 4 pe fațada *"Basilicii St. Marco"* și 4 în grajdurile Dogelui.



Fațada Bazilicii St. Marco

Mihai Eminescu aflase povestea celor patru cai de bronz aurit, care au fost aduși la Veneția de la Constantinopol, la sfârșitul *Cruciadei IV*, montați apoi în balconul bisericii, furați de Napoleon și montați la Paris (la *Arcul de Triumf Carrousel*), apoi înapoiți Veneției în anul 1815.

Poetul a putut auzi, de asemenea, sunetul celor 5 clopote, având glasuri diferite: *Marangona*, bătând ora când *marangonii* (zidarii) porneau la lucru sau îl sfârșeau, seara; *Trottiera*, anunțându-i pe nobili să se grăbească la întrunirile din "*Palatul Dogilor*"; *Nona*, care bătea cel mai des, anunțând miezul zilei; *Mezza Terza*, anunța reuniunile *Senatului* și teribila *Renghiera* (*Maleficio*) care anunța execuțiile capitale.



Ieșirea de la Teatrul din Veneția

Plecând din *Veneția*, traseul urmat de Mihai Eminescu a fost: *Padova*, *Milano*, *Parma*, *Bolonia*, *Florența*.

Primul orașel în calea călătorului Mihai Eminescu este *Padova*, care avea în acea epocă doar 45 000 de locuitori, având o celebră Universitate (datând din 1222, după desființarea aceleia din Bologna), faimoasă pentru pleiada de străluciți profesori (Galileo, Fallopius, Fabricius) și eminenți studenți: Cristofor Columb, Tasso.

Orașul este situat în apropierea locului unde râurile *Brenta* și *Bacchiglione* se îngemănează, printre grădini și vii întinse, cântate odinioară de Shelley.

Dintre toate orașele din nordul Italiei, aici întâlneai cele mai ieftine prețuri. În 1882, în iarnă, inundațiile au făcut însă ravagii în acest oraș. Urmele se mai vedeau încă.

Drumul este continuat apoi spre *Verona*, orașul tragicilor îndrăgostiți, *Romeo și Julieta*. În 1884, casa cu celebrul balcon, situată în *Via San Sebastiano* (înainte *Via Capello*), era cunoscută și sub numele de "*Osteria del Capello*", fiind folosită mult timp drept han.

Capello (cap) reprezenta semnul heraldic al familiei *Capuleților*. Tot în acest oraș, Mihai Eminescu ar fi putut să se oprească și la mult vizitatul loc unde atunci, în 1884, se afla mormântul Julietei (*La Guilietta*, în dialectul local): un sarcofag din piatră roșie, pe care veronezii o adoră, laolaltă cu vizitatori din lumea întreagă.

Mihai Eminescu și Chibici se îndreaptă însă spre *Milano*, pe valea râului Adige, cu câmpii și dealuri unduioase, punctate de fortificații, trec prin *Peschiera* (aflată la un sfert de oră de Verona), văd *Lacul Guarda*, în mijlocul căruia se află o mică insulă, cu o fortăreață construită de cine știe când.

Trenul oprește în stația micului orașel *Desenzano*, dar călătorii nu coboară. Merg mai departe, fără escală, lasă în urmă stația *Pizzato*, aflată la poalele carierei de unde blocurile de *marmură de Carrara* așteaptă cuminiți să fie transportate în lumea întreagă. Aceleași cariere pot fi văzute și la *Brescia*, oraș apărat de fortărețe impresionante.

Călătorii noștri sosesc la Milano sâmbătă, 29 Februarie 1884, unde vor sta două zile, fiindcă amicul Chibici avea de făcut un comision pentru cineva de la Consulatul de aici.

Nu știm cu exactitate unde, la cel hotel au tras, însă putem bănuî că s-au cazat fie la *Hotel de France*, aflat în

imediată apropiere a gării, lângă Catedrală, pe *Corso Vittorio Emmanuele*, un hotel ieftin, curat, cu servicii de bună calitate, fie, eventual, la *Hotel de la Ville*, aflat chiar lângă consulat.

Oricum, nu are importanță. Mihai Eminescu este impresionat de măreția gării din Milano, luminată noaptea de felinare electrice, de unde sunt preluați de tramvaie/omnibuze, trase de cai, nu precum cele prevăzute cu tracțiune cu abur, existente în Florența.

Așezarea citadină, numită altădată "*La Grande*", i se pare a fi o capitală de mare imperiu, deși, asemenea orașului Torino, și-a pierdut această calitate în favoarea Romei. Urbea vizitată are clădiri frumoase, străzi luminate feeric, numeroase magazine elegante.

Spre deosebire de alte orașe, Milano este foarte curat, dând impresia unui progres și prosperități evidente. Cu toate acestea, este un oraș de mărime mijlocie, cu doar 320 000 de locuitori (în 1884), cu o circumferință de numai 7 mile.

Aflat în centrul Lombardiei, a fost incorporat Italiei abia în 1859, având o bogată industrie de prelucrare a mătăsii și bumbacului.

Catedrala din Milano este mândria locuitorilor, o a 8-a minune a lumii, care nu imită nici o altă construcție similară, și nici nu va fi imitată vreodată, fiindcă nu aparține nici unui stil arhitectural cunoscut.

Acoperișul este decorat cu sute de turnulețe, cu mai mult de o mie de statuete de îngeri, sfinți, oameni de geniu. Clădirea este dedicată *Fecioarei Maria*, a cărei statuie tronează pe cel mai înalt turn.

Cu excepția fațadei, se poate demonstra că *Domul din Milano* aparține unui stil pseudo gotic, asemănător *Catedralei din Köln* (Colonia). Chiar în anul în care era vizitată de Mihai Eminescu, catedrala era în reparație/restaurare, dar intrând în interior, acesta a putut remarca cei 52 de piloni, cu capiteluri admirabil sculptate.

Ca o dovadă a independenței față de puterea papală, preoții slujesc *liturgia ambroziană*, fiindcă aceia care oficiază în ritualul de la Roma nu sunt acceptați, decât cu rare excepții.

Orașul este o așezare ospitalieră, cu mulți oameni avuți, în care cei săraci sunt tratați cu multă înțelegere.

De exemplu "*Spedale Grande*", considerat la acea vreme unul dintre cele mai mari spitale ale Europei (2000 de paturi), avea două categorii de pacienți: pentru cei care puteau susține cu proprii bani spitalizarea, existau apartamente separate, iar pentru cei săraci, existau spații cu funcțiunea de azil.

Mihai Eminescu a vizitat, presupunem, și *Biserica Santa Maria delle Grazie*, unde se afla atunci, chiar dacă într-un grad de degradare evidentă, faimoasa frescă a lui Leonardo da Vinci "*Cina cea de Taină*", pictată de acesta în nu mai puțin de 12 ani.

Poetul văzuse la Viena o copie în mozaic a acestei scene biblice, comandate de Napoleon, creație considerată cel mai mare și mai frumos mozaic din lume!

În apropiere, în *Piazza della Scala*, Mihai Eminescu și Chibici au putut admira *statuia lui Leonardo da Vinci*, în marmură de Carrara.

Mare iubitor al teatrului, Mihai Eminescu a vizitat și celebra *Scala din Milano*, a doua scenă ca mărime din epocă, după aceea a *Teatrului San Carlo* din Napoli, având nu mai puțin de 3000 de locuri. Teatrul devenise un loc de atracție pentru orice interpret, dar și pentru spectatori, încântați nu numai de celebritatea actorilor și cântăreților, ci mai ales de minunea petrecută aici: introducerea iluminatului electric.

Dacă timpul i-ar fi permis, poetul ar fi fost dornic să viziteze și *Pinacoteca*, aflată la *Palatul delle Scienze e delle Arte*, situat în *Via de Brene*, cu peste 600 de picturi celebre, semnate de Rafael, Leonardo da Vinci etc sau *Biblioteca Ambroziană* (*Contrada della Bibliotheca*), de lângă *Biserica St. Sepulcro*, având peste 60 000 de volume și 15 000 de manuscrise (la acea dată).

Florența este următoarea destinație a lui Mihai Eminescu. Orașul, considerat locul unde s-a născut acel *Rinascimento* înnoitor al suflului artistic, este împărțit de râul *Arno* în două părți distincte: partea de nord este cea mai veche, unde sunt situate cele mai bune hoteluri și restaurante.

Râul este traversat de numeroase poduri de piatră. Pe podul central își așează șevaletele zugravii de subțire, imortalizând priveliștea pitorească a orașului. Alți artiști desenează străzile înguste, piațetele dar mai ales monumentele sale.

Coborând în gara *Santa Maria Novella*, în calea celor sosiți în acest oraș se deschid două străzi largi, ducând spre *Piața Catedralei*.

Zona era râvnită de cei cu bani, nobilimea având palate impunătoare, case aspectuoase de piatră, cu acoperișuri ce coboară adumbrind trotuarele.

Ca în orice oraș italian, viața acestuia pulsează cu putere în *Mercato Centrale*. Clădirea catedralei, nu atât de impunătoare ca aceea din *Piața St. Marco*, are același stil italiano-gotic, dar cu reminiscențe de artă bizantină.

În apropierea Catedralei (*Duomo*), se află cea mai importantă construcție religioasă, *Biserica Sfintei Cruci*, înconjurată de o piață impresionantă, având în centru monumentul închinat lui Dante, operă a sculptorului Canova.

Străbătând străzile animate ale orașului, Mihai Eminescu este atras de "*Biserica San Lorenzo*", cu elegantele morminte mausoleu ale "*Familiei de Medici*", dar mai ales galeriile de artă.

El observă că numeroasele magazine anticariat din oraș pun la dispoziția vizitatorilor copii perfecte după picturi originale celebre, dar nimeni nu își pune problema autenticității lor, ci mai degrabă a frumuseții unice.

Câțiva ani mai târziu, el evocă chestiunea picturilor religioase din România, dând ca exemplu necesitatea de a se folosi picturi originale celebre, folosindu-le ca model pentru icoanele bisericilor românești.

Atras de bogăția de tablouri și sculpturi, poetul vizitează "*Galeria Națională din Florența*", - *Uffizi* – și "*Palatul Regal Pitti*" (atunci aparținea regelui Italiei).

Clădirile acestor muzee sunt situate de o parte și de alta a râului Arno, fiind legate de o galerie de pictură, traversând unul dintre podurile de peste râu.

Vizitând partea sudică a orașului, Mihai Eminescu ajunge la "*Grădinile Boboli*", iar apoi, urcând mai sus, spre "*Biserica San Miniato*", el poate vedea orașul ca în palmă, dar mai ales împrejurimile.

Poetul a vizitat într-una din zile localitatea *Fiesole*, din apropierea Florenței, o așezare veche, din vremea etruscilor, fondată înaintea Romei, situat pe înălțimile ce înconjoară orașul, dar și alte mici sate, răspândite pe culmile ce împresoară Florența, de o parte și de alta.

Având o climă superbă, Firenze este percepută ca o urbe cam scumpă pentru buzunarele unui străin, îndeosebi hotelurile, cum ar fi "*Hotel de Russie*", de aceea majoritatea turiștilor străini preferă pensiunile, cu mult mai ieftine.

Acesta este motivul cazării celor doi călători la *Pensiunea Pera*. Bani trimiși de Maiorescu și prietenii săi, 2400 florini, se epuizau rapid, așa că îngrijorarea lui Mihai Eminescu în legătură cu banii avea un motiv real.

Poetul sta ca pe ghimpi, nu știa din ce va trăi, unde va lucra, din ce bani își va cumpăra medicamentele. Dorea să vină cât mai repede în țară, să nu mai piardă timp și bani într-o călătorie de plăcere.

Cu toate acestea, la întoarcere, lui Mihai Eminescu îi mai rămân cel puțin 1500 florini din suma inițială. Adică,

presupunând că pensia sa ar fi fost de 250 de lei (în acea vreme, leul românesc se schimba la paritate cu monedele forte europene), Mihai Eminescu avea asigurat traiul pe 6 luni, și atât.

Din nou, acasă

Voiajul în Italia este pe sfârșit. Este deja Primăvară la București. Maiorescu înregistrează cu meticulozitate în fiecare zi temperatura de afară.

La data de 27 Martie 1884, Mihai Eminescu și Chibici-Revneanu coboară din tren, la orele 20. 00, fiind așteptați pe peronul *Gării de Nord* de către T. Maiorescu, Theodor Rosetti și alți câțiva.

Marcând acest eveniment, T. Maiorescu scrie în *Jurnalul* său: *"Marți 27 Martie. Sara la 8, Mihai Eminescu reîntors cu Chibici, din Florența. Eu la gară, cu mai mulți. Mai pe urma Chibici la noi, cu Rosetti și nevastă-sa, Kremnitz cu Mite, Burghel, Jacques, Slavici, povestind despre Mihai Eminescu."*

Poetul îl evită pe critic, chiar și pe ceilalți amici de la *"Junimea"*, deși acesta îi pregătise, după ceremonia primirii la gară, o petrecere amicală, în reședința sa din strada Mercur. Acolo, invitații, puțin dezamăgiți, ascultă povestirile acestei excursii cam aventuroase, spuse de Chibici, subiectul principal fiind, evident, Mihai Eminescu.

Oaspeții lui Maiorescu (*"Rosetti și nevastă-sa, Kremnitz cu Mite, Burghel, Jacques, Slavici"*) sunt

contrariați, ei nu înțeleg lipsa poetului de la petrecerea dată în onoarea sa.

Să fim bine înțeleși, acesta nu avea nici un motiv să sărbătorească! Era în doliu. În urmă cu 3 luni, îi murise tatăl. La 9 Martie, fratele său, Nicu, bolnav și fără putința de a-și câștiga existența se sinucide la Ipotești. Este înmormântat alături de Iorgu și de părinții săi.

Obosit, dezamăgit, poetul se retrage, dorind cu ardoare să-și recapete manuscrisele și cărțile sale, pe care, din precauție, Maiorescu le sechestrează, bănuind probabil că acolo este ascuns, ca într-un veritabil tezaur, primejdioase secrete, pe care mentorul junimist voia să le păstreze doar pentru sine.

În mod ostentativ, peste două zile, Mihai Eminescu își revede prietenii jurnaliști de la "*România Liberă*" (director D. August Laurian, prim redactor Ștef. C. Michailescu): "*Azi, amicul nostru Mihai Eminescu, ne-a făcut deosebită plăcere de a ne visita la redacțiune*", scrie pe prima pagină ziarul "*România Liberă*" din data de 29 Martie 1884.

Este ziarul care anunța cititorii săi, în Ianuarie 1884, că Mihai Eminescu s-a tămăduit:

Putem împărtăși cititorilor noștri o nou-
tate inveselitoare : poetul Eminescu, este
acum deplin însănătoșit.

Amicul său, d. Al. Chibici Răvneanu, a pri-
mit o scrisoare din partea lui Eminescu,
scrisă într'un stil limpede și cu mult bun
simț.

Fericiți de această știre îmbucurătoare,
urăm deplina întremare fiică amicului
nostru și o grabnică întoarcere între noi.

"România Liberă", 21 Ianuarie 1884, p. 1

Mihai Eminescu, aflat încă în convalescență, va locui
câteva săptămâni la Simțion, în strada Apolodor.

Prietenii de altă dată îl ocolesc, I. Slavici, căruia i se
propune funcția de redactor șef al "*Tribunei*"¹¹⁹, urma să
plece la Sibiu, acolo unde admiratorii lui Mihai Eminescu
l-ar fi vrut așezat, departe de neîntrerupta buluceală
bucureșteană.

Poetul nu ducea lipsă de mijloace de trai, proaspătul
volum de "*Poesii*" al poetului se vindea în librării cu
repezițiune, iar din economiile făcute în excursia cu
bucluc îi rămăseseră ceva bănuți.

119 Primul număr al "*Tribunei*" apare la 14/26 Aprilie 1884.

După reîntoarcerea din Italia (1884), poetul se întâlnește întâmplător cu Mite Kremnitz, în loja unui teatru, discutând cu privire la traducerea *Divinei Comedii*, Mihai Eminescu subliniind valoarea transunerii realizate de Regele Ioan al Saxoniei.

Acum, Mihai Eminescu este primit a doua oară de Carmen Sylva, discuția este insignifiantă, deși pe seama ei s-au brodat atâtea legende.

Într-o scrisoare din 14 Aprilie 1884, Mite Kremnitz se confiază lui Slavici: „D-l Mihai Eminescu a plecat în Vinerea Mare la Iași, joi după amiază avusese audiență la Regină. Ea a fost deosebit de fermecătoare și i-a dat atâta curaj încât și el zâmbea cu totul fericit”.

Cu acel prilej, Regina îi dezvăluie poetului preocupările soțului său, Regele Carol I, de a sprijini editarea unui *Dicționar al Limbii Române*.

Într-adevăr, „Secția Literară a Academiei Române” acceptase recent propunerea Regelui Carol I de a se tipări un amplu *Dicționar al Limbii Române*, punând la dispoziție câte 6000 de lei, timp de 6 ani, însărcinându-l pe Hașdeu cu această îndeletnicire.

Acesta inițiază grandiosul „*Etymologicum Magnum Romaniae*”, ajuns din păcate doar până la litera B (cuvântul *bărbat*).

Mihai Eminescu reacționează cu sarcasm, înhămându-se la realizarea unui...*Dicționar al limbii sanscrite*! o muncă titanică, desfășurată în condițiile deteriorării serioase a stării de sănătate a acestuia: traducerea lucrării „*Gramatica critică abreviată a limbii sanscrite*” de Franz Bopp.

Lucrare neterminată, aceasta conține și pagini transcrise după glosarul sanscrit-latin al aceluiași autor.

Ambele manuscrise se află la BCU Iași, fiind donate de Ioan Nădejde.

În ciuda unor ipoteze, conform cărora această lucrare ar data din prima perioadă ieșeană a lui Mihai Eminescu¹²⁰, credem că această aserțiune nu se susține, pur și simplu fiindcă manuscrisul ar fi trebuit să se afle, laolaltă cu celelalte înscrisuri eminesciene, în lada aflată în păstrarea lui Maiorescu. Or, trebuie ținut seama de o însemnare prezentă pe fiecare primă pagină a manuscriselor amintite, care precizează *"Iași, 1886"*.

Acest an este, credem noi, anul intrării manuscriselor în inventarul bibliotecii.

Văzând că nu este agreat la București, și dând răspuns insistențelor lui T. Maiorescu, poetul decide să se stabilească, în sfârșit, la Iași, unde călătorește însoțit de același Chibici-Revneanu.

Era 7/19 Aprilie 1884, în *Săptămâna Mare*; magistrul răsufală ușurat, văzând plecarea lui Mihai Eminescu. Pentru a-i arăta prietenie, Maiorescu îl conduce din nou la Gară.

120 Ioan N. Chițu, *"Un manuscris eminescian prea puțin cunoscut"* în *"Luceafărul"*, Buc., 23.05.1964, p. 3

Cu o zi înainte, acesta scrie în jurnal: *"Foarte cald de 3 zile....Acuma zi, întâi să determin pe Mihai Eminescu să plece la Iași și să-l însoțesc la gară."*

Apoi, *"Vineri 6/18 Aprilie 1884 (Vinerea Paștilor): Telegramă Doamnei Humpel Iassi. Mihai Eminescu, restabilit, sosește la Iași mâine, Sâmbătă, amiazi, cu trenul din București. Înștiințează amicii. Ingrijii odaia. Chibici aduce scrisoare cu amănunte. Maiorescu [Scris] scrisoare Emiliei, cu amănunte despre Mihai Eminescu, care are memoria întreagă, dar [este] fără: voință, are neliniște în privința existenței sale, avariție de bani"*.

Telegrama în românește, are forma aceasta: *"Mihai Eminescu sosește mâine Sâmbătă amiazi cu trenul din București. Înștiințează pe [Miron] Pompilie, Misir, Melik. Ingrijii odaia lui proprie, cu pat bun, lângă vreun amic. Chibici aduce scrisoare cu amănunte. Titu"*.¹²¹

121 I.E. Torouțiu, op. cit.vol.VI, p.47-50.

Mihai Eminescu ar fi vrut să stea împreună cu I. Creangă, dar cum bădia era bolnav, este găzduit de Miron Pompiliu, deși acesta nu avea la dispoziție decât o amărâtă de locuință, cu o singură cameră.



Miron Pompiliu

În curând se mută într-o cămăruță modestă din curtea *Hanului Bacalu*.

Începe deja activitatea, fiind desemnat de către ministrul Gr. Tocilescu să facă parte din comisia de inventariere a documentelor recuperate după incendiul căruia îi căzuse victimă *Bis. Sf. Nicolae* (3 mai 1884).

În luna mai 1884, Mihai Eminescu se mută în locuința lui V. Burlă, directorul *Liceului din Iași*.

Trec și lunile de vară (la sfârșit de August, P. Th. Missir se află cu Mihai Eminescu la *Băile de la Repede*), iar în toamnă, poetul primește numirea în postul de sub-bibliotecar la *Biblioteca Centrală* din Iași (26 sept.1884), unde va activa doi ani bătuți pe muchie.

Începând cu Octombrie același an va preda lecții de geografie și statistică la *Școala Comercială* din Iași, participă la evenimente jubiliare (la 21 Octombrie 1884 este prezent la *Hotelul Traian*, unde participă la *Centenarul morții lui Horea*, la 25 Octombrie, la același hotel este invitat la Banchetul "*Junimii*" etc).

Avusese parte în acel an de momente fericite, cum ar fi, de pildă, reluarea relației cu Veronica Micle, de altele tragice, cum ar fi pierderea tatălui și a fratelui, la înmormântarea lor neputând să participe, iar de altele chiar, la propriu vorbind, mai dureroase: internarea la Spital în urma fracturii piciorului!

Fotografia lui Mihai Eminescu, realizată în 1884 în atelierul lui Nestor Heck de la Iași, ne arată chipul unui personaj boem, ducând o viață echilibrată, corect îmbrăcat, cu privire senină, neafectat de încercările prin care trecuse.



Fotografie a lui M.Mihai Eminescu, după externarea din Institutul de la Oberdöbling

Calvarul de la Botoșani, în paginile "Familiei"

Ne-am oprit asupra anului 1887, moment de răscruce în viața Poetului. Este perioada premergătoare colapsului eminescian și mărturiile cuprinse în paginile unor ziare sunt edificatoare.

În privința unei evaluări imparțiale a stării de sănătate a poetului, presa epocii, având coloratură politică și ideologică foarte diversă, deși nu o suspectăm aprioric de lipsă de corectitudine profesională, se constituie într-o sursă autentică, în egală măsură utilă, asemenea documentelor originale.

În subsidiar, lapidarele știri de ziar ne permit să avem și o imagine obiectivă a manierei unor redacții românești din epocă de a face presă, exploatând situația nefericită a celui zăcând pe patul de suferință, iar, pe de altă parte, putem cunoaște ce *se scria* și mai ales cum *se descria* situația poetului nepereche în acele momente de agonie.

Deși sunt *știri de presă*, concise și foarte sărace în amănunte, ele rămân printre puținele surse de informații pentru această perioadă, în lipsa unor documente medicale oficiale.

Acestea nu pot fi însă folosite ca argumente "*pro domo*" nici de cei care susțin că Mihai Eminescu a suferit o banală depresie, sau un sindrom maniaco-depresiv acut, o tulburare afectivă bipolară etc, cu atât mai vârtos de către cei care afirmă că Mihai Eminescu era sănătos, și ar fi putut să mai trăiască, dacă nu cădea victimă unui asasinat, îndeplinit la porunca unor conspiratori din umbră.

Pentru a nu pune sub semnul întrebării buna credință și obiectivitatea presei, am selectat o revistă ce nu poate fi acuzată de antipatii la adresa lui Mihai Eminescu.

Așadar, vom prezenta mai jos relatările revistei ardeleni "*Familia*", care acoperă un interval de câteva luni, începând de la mijlocul anului 1887.

Astfel, în zece numere consecutive¹²², dintr-un total de 14, *Revista "Familia"*, va aborda cu consecvență subiectul stării de sănătate a lui Mihai Eminescu.

Trebuie să subliniem că atunci, ca și acum, ziarele, averse de noutăți, obțin informațiile "*pe surse*", cum am spune în zilele noastre, de aceea știrile cu caracter "*breaking news*" prezintă uneori un caracter contradictoriu.

Când sursele directe nu sunt disponibile, presa preia informații din ziarele care au publicat anterior știri privind evoluția sănătății poetului.

122 *"Familia"*, nr. 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30 și 31.

În ziua de Sâmbătă 13 Iunie 1887, este emis un comunicat medical, semnat de medicii curanți: „*Puțin ameliorat de starea cvasi dementă, în care se aflase timp de 21 zile. Printr-un tratament specific naturii boalei sale, fizionomia sa adormită, fără expresie, a-nceput să reînvie.*

Din abolițiunea completă a simțurilor, din slăbiciunea mișcărilor și paralizia sfincterelor, a reînceput să devină iarăși stăpân pe ele. Pare conștient de tot ce-l înconjoară. Mănâncă și răspunde la unele întrebări puse de dr. Pallauz”

Încă din luna Aprilie 1887, publicațiile de pe o parte a și de alta a Carpaților evidențiază campania de ajutorare a poetului, prin lansarea listelor de subscripție.

Este evidențiat exemplul elevelor și elevilor școlii de pictură din Iași, care au constituit un comitet de inițiativă, format din Elena Varlam, Louise Veitzecker, Maria Mihăilescu, Cornelia S. Emilian, Grigore Scorpanu, Ioan Ciucă și Ștefan Thoma, pentru a aduna banii necesari traiului *”distinsului poet și publicist, Mihail Mihai Eminescu”*¹²³.

La rândul lui, ziarul bucureștean *”România Liberă”* citează presa din capitala Moldovei: *”Liberalul din Iași spune că elevii și elevele școalei de pictură din acel oraș au luat inițiativa unei subscripții poporane pentru M. Mihai Eminescu.*

123 *”Familia”*, XXIII, nr.18, 2/15mai, 1887.

*S'au împărțit 500 deliste și pentru ca să poată contribui țara întreagă fie-care persoană este rugată a nu subscrie mai mult de 10 bani*¹²⁴.

La sfârșitul lunii Mai 1887, *"Familia"* preia notițe din *"România Liberă"*, anunțând că, în urma subscripției lansate de elevii și elevele școlii de pictură din Iași, au fost trimiși Henriettei Mihai Eminescu, sora poetului, suma de 200 de lei, *"sub a cărui îngrijire se găsește în Botoșani"*.

Henrietta confirmă printr-o scrisoare că a primit banii, că Mihai Eminescu *"se află bine și că a făcut trei poezii: dar suferă de rănilor de la picioare"*. Medicul declară, sperând în vindecare *"că îi garantează că se va îndrepta cu totul dacă se va duce la Lacul-Sărat"*.¹²⁵

"România Liberă" precizează: *"Însă după cum este știut lipsesc spesele, în interesul de-a putea merge la băi, sunt rugate toate persoanele, la care s'au încredințat liste, să bine-voiască a trimite banii cât de puțin au încasat până acum, păstrând listele până la complectarea lor."*¹²⁶

Reflectând contribuția bucureștenilor, ziarul amintit revine, arătând că, până în luna Mai 1887, au fost donați 100 de lei: *"Pentru poetul Mihai Eminescu s'au trimis din București 100 lei și 10 bani strânși cu listele de subscripție trimise de comitetul studenților și studentelor din Iași construit cu acest scop."*¹²⁷

124 *"România Liberă"*, 5/17 Aprilie 1887

125 *"Familia"*, XXIII, 31 mai/12 Iunie 1887

126 *"România Liberă"*, 19/31 mai 1887

127 idem, 10/22 mai 1887

Vara anului 1887 începe cu un șir de știri ce trezesc îngrijorarea publicului.

Primul strigăt de disperare este inserat în presa bucureșteană: "Dl. M. Mihai Eminescu e greu bolnav, la Botoșani".¹²⁸

Alarmate de această știre, foile prezintă în culorile cele mai sumbre sănătatea poetului, numerele din 7 și 14 Iunie ale "Familiei", spre exemplu, descriind o situație catastrofală:

*"Mihai Eminescu, despre care în numărul trecut scrisesem cu bucurie că se află bine, este greu bolnav în Botoșani: de o săptămână întreagă nu vorbește, nu umblă, nu mănâncă: cu toate îngrijirile ce i se dau, nu mai este nici o speranță să se însănătoșească".*¹²⁹

Consultând presa epocii, constatăm un fenomen simptomatic: starea de sănătate a lui Mihai Eminescu este prezentată în mod contradictoriu, de la o săptămână la alta, oscilând între înzdrăvenire și patul morții, părerile ziariștilor fie ei din Iași, Botoșani, București sau Oradea părând diametral opuse.

*"Poetul Mihai Eminescu, după cât află Liberalul se află mai bine. Doctorul asigură că peste 15 zile va putea merge la băi și va merge împreună, cu sora sa, de ale căreia îngrijiri nu poate fi lipsit."*¹³⁰

128 "România Liberă", 28mai/9Iunie 1887

129 "Familia", nr.23, 7/19Iunie 1887

130 "România Liberă", 6/18Iunie1887

Referindu-se la starea sănătății Poetului Mihai Eminescu, un ziar din Botoșani anunță cititorii că nu există nici o schimbare spre bine:

*”Se împlinesc tocmai două săptămâni astăzi, de când nenorocitul bard e lipsit aproape de orice cunoștiință. Nu vorbește nimic și nu mănâncă decât lapte și zeamă, introduse și acestea mai mult cu de-a sila. De cinci zile el se află internat în spitalul Eforiei Sf. Spiridon din Botoșani, având o cameră cu totul separată și dându-i-se o îngrijire dintre cele mai delicate și mai omenoase. Pe lângă medicul spitalului, dl. Dr. Iorgandopol, iubitul bolnav este vizitat zilnic, de câte două-trei ori, de către alți doi medici, domnii doctori Palauz și Calischer, care îi acordă o nobilă sollicitudine, fără însă ca, până azi, toate aceste generoase îngrijiri, să fi putut ameliora, într-un mod mai simțitor, starea ilustrului de odinioară cugetător!....”*¹³¹

În a treia săptămână a lunii Iunie apar totuși firave semne de îndreptare:

*”Poetul Mihai Eminescu e puțin mai bine; fizionomia sa adormită și fără expresie, a început să reînvie, pare conștient de tot ce-l înconjoară, mănâncă și răspunde la unele întrebări.”*¹³²

131 *”Familia”*, XXIII, nr.24, 14Iunie/26Iunie, 1887, p.287

132 *idem*, XXIII, nr.25, 21Iunie/3Iulie, 1887, p.298

În același ton optimist, ziarul *"Familia"* comunică:
*"Poetului Mihai Eminescu, fiul județului Botoșani, care se află puțin mai bine, i s-a votat o subsistență de 120 lei pe lună, cu începere de la 1 Iunie, de către Consiliul General al Județului."*¹³³

La începutul lunii Iulie, presa continuă să aducă vești privind starea de sănătate a Poetului dar și o știre contradictorie, privind locul stabilit pentru tratament:
"Poetul Mihai Eminescu se află mai bine, mulțumită îngrijirilor serioase ce i le dă drul Isac, care l-a luat în căutarea sa, cum și ale surorii sale d-ra Mihai Eminescu: după hotărârea bătrânului medic, poetul va pleca zilele acestea, însoțit de sora sa, la băile de la Lacul-Sărat".¹³⁴

Ideea unei cure la o stațiune din țară îl urmărea de câțva timp. Dintr-o scrisoare adresată Veronicăi Micle, la începutul lunii Iunie 1882, aflăm că Mihai Eminescu intenționa să meargă la *Pucioasa, Strunga, Balta Albă*, unde Matei – fratele său, îl îmbia să vină, sau la *Lacul Sărat*, fiindcă *"picioarele aveau nevoie, fie de băi sărate, fie de băi alcaline,.... care au un efect determinant asupra pielii."*

133 *"Familia"*, XXIII, nr. 26, 28 Iunie/10 Iulie, 1887

134 idem, XXIII, nr. 27, 5/17 Iulie, 1887.

 **BAILE** 
BALTA-ALBA

Stabilimentul se deschide în Maid. — Aci se găsesc toate cele trebuincioase pentru cură, precum și medic în permanență, camere moblate, restaurant, serviciu telegrafic, distracții etc. Boalele tractate cu succes sunt: scrofule sub orice formă (la ochi, la urechi, la gât, d'formitățile corporale provenite din scrofule etc.), boale femești învechite, de piele, paralizie mai ales larcopii, rănilor învechite, urmele sifilitice, etc.

Prețul unei camere cu două paturi variază de la 60 până la 100 lei pe lună, iar al celor cu trei paturi este 120 lei.

În restaurant se mănâncă à la carte și cu abonament de 100 lei pe lună, cosistând din supă și cinci feluri de bucate pe zi.

O baie de nămol mineral caldă 2 lei 50 bani, o baie de apă minerală caldă 1 leu 50 bani, o baie rece cu duș 50 bani; pentru copii o baie caldă de nămol 1 leu 50 bani.

NB. — În urma măsurilor luate în anul acesta, atât nămolul cât și apa acestor stațiuni balneare și-au redobândit toată puterea lor de mai înainte, constatată prin recente analize.

Informațiuni mai de aproape se pot lua în București, Calea Călărașilor No. 45, până la 15 Maid, iar d'aci încolo la stabiliment d'adreeptul.

15-3-2

În ultima decadă a lunii Iulie 1887, veștile sunt, din păcate, la fel de îngrijorătoare, dar presa aduce grave acuze celor ce stau cu mâinile în sân, asistând neoputincioși la agonia poetului:

" Mihai Eminescu, unul dintre cei mai buni poeți români, zace bolnav de mai mult timp. Cum suntem informați, duce chiar și lipsă. Județul său natal i-a venit în ajutor și i-a votat o sumuliță pentru întreținere. Dar publicul român? Dar aceia toți, câți s-au inspirat de lira lui Mihai Eminescu și sunt încântați de geniul lui, e ce nu-și fac datoria? La alte națiuni de mult s-ar fi inițiat o colectă și s-ar fi adunat sume frumoase. Noi ne mulțămim a lăuda pe poeții și bărbații noștri de litere,

*dar nu jertfim o lăascaie frântă pentru ei și-i lăsăm să moară de foame. Dar Academia Română? De ce nu i-a acordat încă nici un premiu? Pentru că Mihai Eminescu nu și-a prezentat la concurs colecția de poezii? Dar conform statutelor, fiecare membru al academiei are dreptul de a recomanda orice carte ce-i pare meritorie în literatura română. Însă nici unul nu și-a adus aminte de Mihai Eminescu!”*¹³⁵

În sfârșit, la mijlocul lunii Iulie 1887, Mihai Eminescu este trimis la Viena: ziarul *”România Liberă”* află abia după o săptămână această veste: *”Poetul Mihai Eminescu a plecat la Viena, ca să-și îngrijească de sănătate.”*¹³⁶

Preluând aproape identic laconica știre și *”Familia”* scrie: *”Poetul Mihai Eminescu a plecat la Viena, ca să-și caute de sănătate.”*¹³⁷

La Breslauer sau la Bad Hall?

Este știut că, la data de 26 mai 1887, un consiliu medical din Botoșani, alcătuit din medicii A. Ștefanovici, Arthur Hyneck¹³⁸ și Arpad Hajnal¹³⁹, a stabilit trimiterea pacientului Mihai Eminescu la stabilimentul medical al doctorului *Breslauer* din Viena.¹⁴⁰

135 *”Familia”*, XXIII, 19Iulie/31Iulie, 1887

136 *”România Liberă”*, 18/30 Iulie, 1887

137 *”Familia”*, XXIII, 26Iulie/7August, 1887

148 Dr. Arthur Hyneck, medic din Botoșani, prieten de familie al Eminovicilor. A fost coleg de bancă cu Eminescu, la Cernăuți.

139 Dr. Arpad Hajnal, medic și farmacist la Botoșani, proprietarul farmaciei *”Spițeria Roșie”*, bun prieten cu dr. Francisc Izac.

140 *”Eminescu în documente de familie”*, Editura Minerva, București, 1977, p. 424, Doc. 27 mai 1887.

Acest stabiliment, aflat pe atunci în afara orașului, a fost inaugurat în anul 1872 de către medicul *Emil Friess* (1844-1898), împreună cu *Hermann Bresslauer* (1835-1916), care au cumpărat fosta reședință de vară a prințului *Ferdinand von Lobkowitz* (1797-1868), un imens parc.

Având inițial 25 de paturi, instituția era un *Spital Privat* pentru *Boli Mintale*, devenit mai târziu *Sanatoriu*. A fost extins în 1873, 1875, 1881, 1885, 1888, 1890.

Dr. Emil Fries a murit subit la vârsta de 54 de ani, el fiind apreciat pentru spiritul de umanism cu care trata pe cei ce aveau nevoie de ajutorul lui, internând în spital chiar și oameni săraci. Regimul de aici era unul dintre cele mai liberale, lipsit de restricții impuse pacienților.

Dr. Hermann Bresslauer a fost asistent al profesorului Leidesdorf, în perioada 1861-1872, specialistul care l-a tratat la Oberdöbling pe Mihai Eminescu.

Printre personalitățile mai importante internate aici pot fi amintiți *Joseph Selleny* (pictor și gravor, a murit în 1875 în incinta spitalului), *Bertha Pappenheim* (Iunie-Noiembrie 1881), *Peter Altenberg* (Decembrie 1910 – Septembrie 1911), *Josef Weinheber* (internat în 1940 pentru alcoolism).

În prezent, acest spital se află în Cartierul *Inzersdorf* al Vienei.

Sceptică, sau poate influențată de bătrânul medic dr. Iszac¹⁴¹, în care aceasta avea o încredere oarbă, Henrietta solicită un al doilea consult medical la Iași, care este efectuat de către 6 medici cunoscuți ai acestui oraș.

Atât Henrietta, cât și dr. Iszac optau pentru trimiterea lui Mihai Eminescu în țară, la *Lacul Sărat*, probabil din motive de economie, deși ea cunoștea nivelul serviciilor medicale din Viena, fiind chiar internată în *Clinica dr. Billroth din Oberdöbling*, unde mai învățase și puțină germană.

Ca să o convingă definitiv, Dr. Iszac afirmă că îi cunoaște pe toți marii doctori ai Vienei, că aceștia îl vor trimite cu siguranță la clinica din Aachen.¹⁴²

Nu știm cum a primit Mihai Eminescu vestea de a da ochi din nou cu medici ieșeni, el având încă în minte atitudinea dr. G. Iuliano și G. Bogdan, cei ce l-au "examinat" cu câteva luni înainte, stabilind un infam diagnostic și hotărând, în Noiembrie 1886, internarea sa la *Azilul de Alienaji* de la *Mănăstirea Neamțului*.

De altfel, nici dr. Iszac nu avea o părere prea bună despre medicii din Iași, acuzați că mai mult ar dori să facă practică pe Mihai Eminescu.

141 Dr. Francisc Iszac (1827-1907), medic primar al spitalului și apoi al orașului Botoșani, a fost medicul curant al lui Eminescu, a stăruit în zadar să i se acorde o pensie poetului.

142 Aachen a fost și este cunoscută drept o importantă stațiune climaterică, având cele mai calde izvoare termale din Europa. Totodată, aici se află cea mai mare clinică medicală de pe continent.

Cu toate aceste reticențe lesne de înțelese, la data de 13 Iulie 1887, poetul sosește în capitala Moldovei, cu trenul de ora 13, însoțit de Henrietta și de dr. Grigorie Focșa.

A doua zi, la orele 11 a avut loc în casa familiei Emilian un consult medical, la care au luat parte medicii: Dr. Filipescu¹⁴³, medic primar al orașului Iași, Col. Dr. Otremba, medic șef al *Corpului IV armată*, Dr. Rigler, Dr. C. Bottez și Dr. Vasile Negel, profesori la *Facultatea de Medicină*.

Dând dovadă de respect pentru Mihai Eminescu, o parte dintre medicii amintiți, deși trebuiau să părăsească orașul cu o zi înainte, amână plecarea pentru a doua zi, dorind a-l examina pe poet.

”În urma unei cercetări minuțioase la care l-au supus pe Mihai Eminescu, medicii au ajuns la concluzia că sănătatea lui nu e deloc alterată și că trebuie a-l supune unui tratament radical numai în ce privește boala lui cea neglijată, care se manifestase la picioare.”

143 Posibil să fie medicul româșcan Filipescu, prieten la Viena cu dr. C. Popazu, vărul lui T. Maiorescu. În orice caz el este dr. T. Filipescu, șeful serviciului sanitar din Iași, așa cum apare menționat în *Monitorul Oficial* nr.176, din 10.11.1888, p. 4095

lăță ce scrie presa despre acest moment:

” În urma unei subscrieri, inițiată de elevii școlii artelor frumoase din Botoșani, s-au strâns 400 lei. De mare ajutor au fost acești bani, căci au permis să i se aplice un tratament special mulțumită căruia starea sănătății poetului s-a îmbunătățit în modul cel mai vădit, căci astăzi Mihai Eminescu este tot atât de senin cum a fost înainte de boala cea grea de acum patru ani în urmă.

În 13 Iulie Mihai Eminescu, însoțit de sora sa și de dl. Grigore Focșa, doctorul de aici, a sosit în orașul nostru cu trenul de la ora 1 p.m.

A doua zi la ora 11 a.m. a avut loc, în casa dlui. St. Emilian un consult, la care au luat parte dnii. medici: Dr. Filipescu, medic primar al orașului Iași, Col. Dr. Otremba, medic șef al Corpului IV armată, Dr. Rigler, Dr. C. Bottez și Dr. Negel, profesori la Facultatea de Medicină.

Deși mai mulți din acești d-ni. medici aveau să plece din Iași încă în 13 Iulie, totuși și-au amânat plecarea pentru a-l putea asista pe poetul nostru.

În urma unei cercetări minuțioase la care l-au supus pe Mihai Eminescu, medicii au ajuns la concluzia că sănătatea lui nu e deloc alterată și că trebuie a-l supune unui tratament radical numai în ce privește boala lui cea neglijată, care se manifestase la picioare”.

Presa din Transilvania urmărește soarta poetului, relatând ce i se întâmplă poetului în capitala austriacă.

" *Poetul Mihai Eminescu, în urma consultului ce i s-a făcut de către medicii speciali din Viena, s-a dus la băile Hall Bad din Austria*"¹⁴⁴.

Presa a aflat, de asemenea, că doctorandul Grigorie Focșa a l-a însoțit pe Mihai Eminescu, în drum spre Viena, în alte surse apărând și numele dr. D. Boghean, precum și al dr. Ioan Ciurea¹⁴⁵.

Dacă informația este reală, atunci nu poate fi vorba decât de dr. Ioan Ciurea, cu doctoratul în medicină la Paris, decanul *Facultății de Medicină* de la Iași.

Dacă este vorba de o confuzie, atunci s-ar putea ca acesta să fie vorba de dr. Sterie N. Ciurcu. Acesta din urmă obținuse doctoratul în medicină la Viena în 1877, activând în acest oraș ca medic cu cabinet personal (1886).

El era văr al publicistului Alexandru Ciurcu, (stabilit la București în 1876), ziarist de prestigiu, care îi cunoștea pe Mihai Eminescu și I. L. Caragiale.

144 "*Familia*", XXIII, nr. 31, 2/14 August, 1887

145 Petru Vintilă, "*Eminescu. Roman cronologic*", p. 706, *Cartea Românească*, București, 1974

La rândul lor zierele din București, urmăresc cu sufletul la gură avaturile poetului:

- *"Mihai Eminescu a plecat în 17 Iulie din Viena, la bade de la Hall Bad (Austria)"*¹⁴⁶

- *"De la Hall Bad (băi în Austria) primim vestea îmbucurătoare că tratamentul aplicat acolo poetului Mihai Eminescu promite rezultate admirabile."*¹⁴⁷

- *"În Liberalul din Iași pe care 'l primim azi găsim această notiță : Ni se comunică, că sănătatea poetului Mihai Eminescu a început a se îmbunătăți. El se află încă la băile de la Hall Bad și e deaproape îngrijit de d. Grigorie Focșă, doctorand din Iași. Dr. Rabler și dr. Pollac sunt medicii cari îl tratează. Dând această știre îmbucurătoare rugăm pe toți confracții noștri să îndemne pe cititorii lor la subscripțiile ce circulă prin oraș pentru Mihai Eminescu în urma inițiativei elevilor școalei artelor frumoase din Iași. Trebuie să facem tot posibilul de a strânge banii necesari spre a nu întrerupe pe Mihai Eminescu de la tratamentul medical care a început să-i îndrepte deja sănătatea. Cei cari n'au la îndemână liste de subscripții, pot trimite bani dea dreptul către d-ra Cornelia S. Emilian, absolventă a școalei artelor frumoase din Iași' și casiera comitetului de subscripții pentru Mihai Eminescu."*¹⁴⁸

146 *"România Liberă"*, 29 Iulie/10 August 1887

147 Idem, 29 Iulie/10 August 1887

148 Idem, 11/23 August 1887

După tratamentul balnear efectuat la *Hall Bad*, presa din Ardeal scrie că Mihai Eminescu nu o duce mai bine:

*"Poetul Mihai Eminescu s-a întors din străinătate, unde fusese dus pentru căutarea sănătății sale. După cum aflăm însă, din "Românul" zadarnic a fost toată îngrijirea ce i s-a dat. Mihai Eminescu este în agonie de moarte. Este atât de slăbit încât cei de prin prejurul său așteaptă în tot momentul ca să părăsească această viață, în care marele cugetător nu a avut parte decât de suferințe. Înregistrăm cu adânc regret această veste."*¹⁴⁹

Și tot în același ton macabru, aceasta avertizează că *"Poetul Mihai Eminescu se află în agonia morții; ochii lui sau painginat cu totul, nu mai cunoaște pe nimeni, nu vorbește nimic și zace neștiind nimica de sine."*¹⁵⁰

Contrazicându-se pe sine, *"Familia"* tipărește la începutul lunii Octombrie următoarea notiță: *"Starea poetului Mihai Eminescu nu este tocmai așa critică cum ni-o comunică "Curierul Român", "Liberalul" ne spune că poetul continuă cu întrebuintarea medicamentelor, prescrise de medici, în urma cărora suferințele i se alină pe zi ce merge."*¹⁵¹

149 *"Familia"*, XXIII, nr.37, 13/25 Septembrie,1887

150 idem, XXIII, nr.39, 27sept/8 oct.,1887

151 idem, XXIII, nr.40, 4oct./16 oct.,1887

La 11 Octombrie 1887, știrile tragice inundă din nou presa, de o parte sau de alta a munților Carpați: *"Poetul Mihai Eminescu, scrie Curierul Român din Botoșani, contrar știrii date de Liberalul din Iași, se află tot greu bolnav în Botoșani. Dar în privința inteligenței, pare a fi revenit la o stare mai senină, mai conștientă. În schimb însă, corpul său e un adevărat putregai. Rănile ce-i acoperă mai tot corpul și care au dispărut momentan sub influența curei suportată la Hall Bad, s-au redeschis din nou și încă cu mai multă furie ca mai înainte. Nenorocitul e în starea cea mai disperată, neputând părăsi patul de săptămâni deja. Și nici un ajutor, de nicăieri. Ce timpuri, ce societate, ce barbarie....Aflăm tocmai acum că societatea revistei "România Literară" din București a deschis liste de subscripțiuni pentru a veni în ajutorul poetului Mihai Eminescu."*¹⁵²

În aceste condiții, revista *"Familia"* revine cu o critică corosivă la adresa societății timpului acela: *"De mai multe luni, ziarele române publică informațiuni despre starea nefericită a Poetului Mihai Eminescu. Lumea română știe că excelentul ei liric luptă cu moartea și că agonia l-a întâmpinat în mijlocul celei mai mari mizerii. Și totuși societatea română nu și-a făcut datoria, n-a venit să aline cel puțin momentele din urmă ale unui talent atât de mare. La București de multe ori se dau reprezentațiuni pentru scopuri filantropice ba și personale străine: dar n-am cetit să se fi dat nici una în*

152 *"Familia"*, XXIII, nr. 41, 11oct./23oct., 1887

*folosul poetului Mihai Eminescu, care a produs tuturor iubitorilor de literatură atât de multe momente plăcute și care a dat poeziei române un zbor mai înalt. Unde e boierimea română, unde-s damele societății înalte, unde e tot publicul românesc? Nimeni nu aude plângerile sărmanului poet? Sau doar nimeni nu le pricepe? Frumos, dar dureros scrie dl. Delavrancea în Românul, din luna trecută: "Mihai Eminescu a scris bucăți care ar fi mișcat pe un popor cu literatură veche și bogată și glorioasă; Mihai Eminescu ar fi fost mare și căutat în patria lui Dante, în patria lui Gothe, în patria lui Molière, în patria lui Shakespeare; Mihai Eminescu moare în sărăcie....Poeziile lui Mihai Eminescu, marea glorie a literaturii românești, sunt date la o parte, iar autorul lor redus la atâta sărăcie și nefericire din cauza indiferentismului celor culți, încât amintirea mizeriei lui va străbate secole cu o neștersă rușine a epocii noastre." Tot ce s-a făcut în interesul dânsului s-a făcut de către tinerime. Aceasta a început la Iași și la București; aceasta urmază acum la Botoșani, unde zace și poetul. Aici, precum aflăm din Curierul Român, este pe cale de a se forma un comitet cu scop de-a aranja zilele acestea o serată literară și muzicală, în sala teatrului, al cărei venit să fie întrebuințat la alinarea suferințelor nenorocitului poet. Inițiativa e luată de tinerii militari și civili."*¹⁵³

153 "Familia", XXIII, nr. 43, 25oct./6nov., 1887

În cele din urmă, ziarele aduc și știrile bune.

Iată ce scrie *"Familia"* la începutul lunii Noiembrie:
*"Poetul Mihai Eminescu e mai bine. Mai mulți amici ai poetului Mihai Eminescu roagă ziarul Liberalul a mulțumi prin publicitatea dlui dr. Isaac din Botoșani, pentru nemărginita lui bunăvoință și concursul medical ce l-a dat poetului Mihai Eminescu, care astăzi se află pe cale de o completă însănătoșire. După cât aflăm, chiar în numărul viitor al revistei "Convorbiri Literare" va apare o nouă operă a distinsului poet."*¹⁵⁴

Revista transilvăneană este atentă și la reacția tinerilor din București, care se mobilizează în ajutorul poetului: *"Societatea Mihai Eminescu. Mai mulți tineri în București, convenind a forma o societate literară și științifică și, având autorizația poetului Mihai Eminescu, s-a hotărât ca această societate să poarte numele de "Societatea Mihai Eminescu". Totodată s-a hotărât ca să se împartă liste, spre a se strânge bani, pentru darea unei reprezentațiuni teatrale în folosul poetului."*¹⁵⁵

Chiar și Parlamentul începe să se miște: *"Dl. D. Sturdza, ministrul cultelor și instrucțiunii publice în România, a făcut o pensie pe viață de 100 lei pe lună pentru poetul Mihai Eminescu, care a primit ajutoare și din Bucovina."*¹⁵⁶

154 *"Familia"*, XXIII, nr. 44, 1 nov./13 nov., 1887

155 idem, XXIII, nr. 45, 8 nov./20 nov., 1887

156 idem, XXIII, nr. 46, 1 5 nov./27 nov., 1887

În ultima lună a anului 1887, avem doar două știri relative la starea poetului: *"Poetul Mihai Eminescu, scrie Curierul Român din Botoșani, grație gingașelor îngrijiri ale surorii sale Henrieta și a veteranului doctor Isac, se află cu desăvârșire bine. Mănâncă și doarme regulat, face plimbări zilnice pe jos și cu trăsura, în fine căutătura lui senină, fața sa rumenă și curată ca nici o altădată, toate ne fac a crede, că marele nostru poet este redat cu totul sieși, amicilor săi, țării și poate literaturii încă. De altă parte, Liberalul din Iași află că o petiție subscrisă de un mare număr de cetățeni ieșeni va fi adresată de curând camerei, spre a-i vota poetului Mihai Eminescu o pensie viajeră."*¹⁵⁷

Textul acestei petiții este reprodus de asemenea de *"Familia"*: *"Pentru Mihai Eminescu. Textul petiției care se va adresa din Iași Camerei Deputaților din România, în interesul poetului Mihai Eminescu, sună astfel:*

*" Domnule Președinte, Domnilor Deputați! Poetul Mihail Mihai Eminescu suferind de mai mulți ani de o boală grea care îl pune în imposibilitate de a-și procura mijloacele de existență, subsemnații venim a vă ruga să binevoiți a-i acorda o pensie viajeră ca semn de recunoștință din partea țării pentru meritele sale literare. Primiți, vă rugăm, domnule Președinte și domnilor deputați încredințarea înaltei noastre considerațiuni. Inițiativa a fost luată de poetul A.C. Cuza, la care sunt a se trimite și coalele subscrise."*¹⁵⁸

157 *"Familia"*, XXIII, nr. 49, 6 dec./18 dec., 1887

158 idem, XXIII, nr. 50, 13 dec./25 dec., 1887

În Primăvara anului următor, 1888, *"Familia"* informează cititorii că *"Pentru Mihai Eminescu s-au emis niște liste de subscriere în România, dar acestea se reîntorc anevoie; comitetul din Iași roagă pe toți aceia care au asemenea liste, să le înapoieze."*¹⁵⁹

Totodată, se arată că *"Poeziile lui Mihai Eminescu vor apărea în curând la București, în ediție nouă, compeltă; asta va fi ediția a treia"*.¹⁶⁰

De asemenea, *Camera Deputaților* a votat o pensiune viajeră de 250 lei pe lună, scriu jurnaliștii de la *"Familia"*.¹⁶¹

Anterior, la insistențele prefectului de Botoșani, Th. Boldur-Lătescu, s-a aprobat lui Mihai Eminescu un ajutor lunar de 100 de lei, pentru 10 luni (Iulie 1887 – Aprilie 1888).

În Primăvara anului 1888, Poetul Mihai Eminescu s-a aflat la București, *"starea sănătății sale fiind satisfăcătoare"*.¹⁶²

Alte știri se referă la acțiunile de adunare de fonduri pentru tratamentul poetului:

*"Pentru ajutorarea poetului Mihai Eminescu, Societatea "Concordia Română" din București a dat duminica trecută o serată muzicală literară, cu concursul mai multor artiști."*¹⁶³

159 *"Familia"*, XXIV, nr.11, 13/25 mart., 1888

160 idem, XXIV, nr.13, 27 mart./8 apr., 1888

161 idem, XXIV, nr. 15, 10 apr. /22 apr., 1888

162 idem, XXIV, nr. 18-19, 15 /27 mai., 1888

163 idem

Memoriile lui Dimitrie Emilian - *"Ce mi-au văzut ochii în casa părinților mei"* - reprezintă de asemenea un document de prim ordin, descriind întâlnirea cu Mihai Eminescu, la Iași.

Peste aproape un secol, redacția Revistei *„Manuscriptum”*, care intrase în posesia lucrării, publică textul acestor memorii în nr. 74/1989, reproducând *in extenso* capitolul *„Ultimii ani de viață ai lui Mihai Eminescu (1887-1889)”*.

Aflăm modul în care autorul l-a cunoscut pe Mihai Eminescu chiar în casa părinților săi, precum și alte amănunte, extrem de edificatoare privind ultimii ani din viața poetului.

Textul îndreaptă enormitățile colportate de G. Călinescu, prin lucrarea sa *„Viața lui Mihai Eminescu”*, conform căroră Henrietta, sora poetului, ar fi profitat de boala acestuia, ca să folosească în scop propriu fondurile obținute din subscripții.

Memoriile amintite redau momentul sosirii lui Mihai Eminescu la Iași, în ziua de 13 Iulie 1887, când acesta, bolnav și sărac, însoțit de Henrietta, este supus unui consult medical. De altfel, Mihai Eminescu avea neapărată nevoie de avizul medicilor, de o *”trimitere”* sau o recomandare medicală, pentru o cură la *Hall Bad*.

Copil fiind, D. Emilian își amintește că Mihai Eminescu: *„Era un domn tăcut, cu figura blajină și mustața groasă, nicidecum un uriaș, cum ni-l închipuiam noi”*.

Henrietta era însă volubilă, pusă pe glume, în timp ce poetul se arăta doar atins de o melancolie duioasă,

surâzând, cu gândul călătorind departe, netrădând suferința unui bolnav atins de o maladie atât de supărătoare.

A doua zi, tot în casa Emilienilor, în salonul cel mare, la orele 11, un conclav de medici, profesori de la *Facultatea de Medicină* din Iași, dar și alți specialiști, l-au consultat pe Mihai Eminescu, stabilind că nu are probleme foarte grave, cu excepția ulcerățiilor de la picioare, recomandându-i să facă o cură întreagă la băile *Hall Bad*.

În ziua de 15 Iulie 1887, însoțit de doctorandul Gr. Focșa, Mihai Eminescu pleacă spre Viena, pentru un alt consult de specialitate, apoi la *Hall Bad*.

Fondurile proveneau din mobilizarea prietenilor poetului, care au organizat comitete de ajutorare, au lansat liste de subscripție publică, s-au organizat concerte, astfel încât, din banii obținuți, să se susțină întreținerea și îngrijirea lui Mihai Eminescu.

Din stațiunea austriacă, la data de 26 August 1887, Mihai Eminescu trimite această scrisoare lui Dimitrie Emilian, din care aflăm că a primit o sumă de bani trimisă de acesta, că în urma băilor se simte mai bine, urmând a reveni în patrie la sfârșitul lunii:

"Stimate Domnule,

Am primit scrisorile Dumneavoastră dempreună cu 225 fiorini, din care scrisori am putut vedea cu bucurie interesul ce binevoiți a-mi purta.

În urma băilor făcute pîn-acum, mă simt mai bine, și fiindcă doctorul crede că o cură de o lună este de ajuns, voi pleca la finele lunii acesteia.

Sosind la Iași, voi avea plăcuta ocaziune de a vă mulțumi pentru bunăvoința ce-mi acordați.

Rămân cu toată stima al Dumneavoastră devotat, M. Mihai Eminescu”.

Doctorandul Focșa scrie Henriettei despre felul în care a fost tratat Mihai Eminescu la *Hall Bad*, dar scrisorile nu s-au păstrat.

Sora poetului nu dă totuși crezare celor comunicate de doctorul ce l-a însoțit pe Mihai Eminescu, potrivit cărora acesta avea poftă de mâncare, servind două mese și două cafele pe zi.

Din păcate, nu s-au păstrat nici scrisorile trimise Henriettei de către dr. Boghean de la Viena.

La 1 Septembrie 1887, Mihai Eminescu se întoarce în România, dar nu Botoșani, ci la Iași, spre disperarea sorei sale, care abia aștepta să îl dea pe mâna dr. Iszac.

Având o mare înrăurire asupra Henrietei, acest veteran doctor poate fi acuzat de toate relele de pe lume, mai puțin de rea-voință (s-a străduit să obțină o pensie pentru Mihai Eminescu, fiind considerat *”doctorul fără arginți”* al urbei)¹⁶⁴.

Deși nu obișnuia să facă vizite la domiciliul pacienților, acesta face o excepție în privința lui Mihai Eminescu. Solicită numai plata birjei, el venind câteodată

164 Prof. Dr. N. Leon îl consideră pe acesta *„cel mai căutat medic din Botoșani, străin de origine, de altminteri ca toți medicii și farmaciștii din vremea aceea. Dulcea limbă românească stricată de accentul lui polonez îl făcea simpatic, el aproape se identificase cu noi și ne iubea mult”* (*”Amintiri”*, Partea a II-a, Iași, 1925, p. 19).

și de două ori pe zi la căpătăiul poetului. Ne aducem aminte că la 1883, Mihai Eminescu ceruse lui Maiorescu 2 franci pentru plata birjei. Presupunem că, la Botoșani, prețurile erau mai ieftine, probabil 1 franc o călătorie.

Dr. Iszac afirma în stânga și în dreapta că după vindecarea lui Mihai Eminescu, dată ca sigură, va elabora un studiu științific care va revoluționa terapia *luesului*.

În acest scop se deplasează la Viena, pentru a susține teoria sa în fața medicilor vienezi Thomas Mainert, Herman Nothangel și Isidor Neuman, însă nu se cunosc rezultatele acestui demers, deoarece corespondența purtată cu aceste somități medicale s-a pierdut.

După plecarea lui Mihai Eminescu din Botoșani, Dumnezeu îl pedepsește crunt, dr. Iszac se va interna într-un sanatoriu austriac, fiind bolnav de etilism cronic, după ce înainte se trata adesea în Italia.

Scrisori privind starea de sănătate a lui Mihai Eminescu

A treia categorie de însemnări conținând anamneza cazului Mihai Eminescu sunt *Documentele cu caracter epistolar* descriind simptome ale maladiei sale, semnalate chiar de Mihai Eminescu însuși, de sora poetului, de prietenii acestuia, de însoțitorii săi.

Deși sunt documente cu caracter intim, sub semnătură privată, ele au o însemnată valoare documentară, tezaur neexploatat cum se cuvine de către medici, în care poetul prezintă evoluția în crescendo a suferințelor sale fizice și psihice, dar mai

ales faptul că era conștient de starea precară a sănătății sale, înțelegând gravitatea acesteia.

În pasajele de mai jos observăm glasul disperat al poetului, mărturie neîndoielnică a suferințelor sale de mucenic, prezent în repetate scrisori adresate Veronicăi Micle.

Acesta nu era un ipohondru și nici nu înfățișa profilul unui pacient bolnăvicios. Nu-i plăcea să își etaleze slăbiciunea, mai degrabă îndura supliciu, decât să o împărtășească semenilor lui. O singură ființă, Veronica, era confidenta suferințelor sale fizice și psihice.

Chiar dacă par redundante și plicticoase, următoarele citate conțin elemente semnificative de analiză, sub aspect medical, pasaje pe care le-am extras din scrisorile ajunse la îndemâna cercetătorilor abia în anul 2000.

Acestea arată oricui dorește să fie obiectiv în analiza acestui caz că, în privința internărilor sale din 1883-1884, 1887-1888 și 1889, existau simptome grave, semnale ce trebuiau luate în serios de către medici, așa cum vom vedea din epistolarul eminescian adresat Veronicăi Micle, singura ființă căreia suferindul poet îi făcea confidențe revelatoare.

Mihai Eminescu trebuia a-și fi căutat de sănătate, desigur, într-un spital, dar într-unul de boli interne, nu într-un institut de alienați.

Unele simptome ar părea la prima vedere că sunt caracteristice unor afecțiuni banale: guturai, gripă, otită, reumatism, nevralgii, boli de piele, însă, prin ritmicitatea și mai ales prin tempoul în crescendo al formelor de

manifestare, ele se constituie în mari semne de întrebare, cărora știința medicală a vremii nu le-a găsit rezolvare, sau – în orice caz - le-a dat o interpretare greșită.

T. Maiorescu despre Mihai Eminescu

Pieptănat, aranjat și frezat cât se cuvine pentru posteritate, jurnalul lui Maiorescu a devenit, după publicarea sa, "*autoritate de lucru judecat*" pentru cei ce au deplină încredere în onestitatea de memorialist a criticului.

Noi reproducem aici, fără comentarii, pasajele în care apar mențiuni privindul pe Mihai Eminescu:

- Miercuri 12/24 Ianuarie 83.

Soare si lumina de luna, dar totusi destul de frig, dimineata mereu 5°. Miercuri seara, vant tare, rece. Seara Junimea", cu ' Din vie men de voluntar, publicate in Convorbiri literare" n-rele din 1. Aprilie, 1 Maiu Iunie 1883. 148 și ai i gi [T.] Rosetti, Mandrea, Exarchu, Stirbey s. a. m. d. (farg Burgh ele, Mihai Eminescu in spital Candiano, Creteanu s. a. m. d.). Citit, in intregime, Fata de la Cozia" a lui Rocca, apoi 3 snoave de Ispirescu. Destul de amuzant. Inaintea acestora, traducerea germana a Luceafarului", de Mite.*

- Miercuri 19/31 Ianuarie 1883.

Twia ziva, a cash, citit și racut planul calgtoriei in Elvetia. Seara, adunare rarh: Prezenti: Crefeanu și fiica sa, Candiano-Popescu, Exarchu, al-de [T.] Rosetti, Annette, Mite, Slavici ș. a. m. d. (Burghele, Mihai

Eminescu in spital, al-de Mandrea, lipseau). Citit: din [lucrarea lui Gaster, o snoava de Ispirescu, un bun articol de Popescu (Hermes)]' despre teatrul de maimufe la București. Sears plheuta.

-Luni 30 Maiu / 11 Iunie 83.

*Prea cald / Astazi la 61/2 la cilia la mine ministrul american E. Schuyler, Beldimano, Gane, Jacques [Negruzzi] i doamna, al-de Kremnitz, Annette, Mihai Eminescu. Rams cu totii in cea mai placuta atmosfera pans la 10/2 [La] **Mihai Eminescu, inceput de alienatie mentala, dupa impresia mea** (NB: această propoziție este adăugată ulterior, cu creion roșu)*

-Joi 23 Iunie 83.

Foarte cald. Alergătură pentru declaratia ceruta de Hormuzachi de la Ministerul de externe, Seara Th. Rosetti cu doamna și tanărul Beldimano la noi la masă. Mihai Eminescu, care devine, din ce in ce mai evident, alienat. Foarte excitat, sentiment al personalității exagerat (să învete acum albaneza!), vrea s'a se călugărească dar să rămână în București (NB. Notă mai târziu, cu creion rosu. Intreg pasajul acestei zile subliniat pe de margine, la lectura de mai tarziu a caietului.)

-Duminică 26 Iunie /8 Iulie 1883.

La ora 4 dimineafa, inainte de rasgritul soarelui, 15° R. Mihai Eminescu e vorba sa plece astăzi la Bototoșani, ieri era însă moleșit și mult mai liniștit. Vrednica de insemnat scrisoare a lui Slavici, care a plecat ieri la Hall Bad

-Duminică 14/26 Aug.

Astăzi vizitat un minut împreună cu Wilhelm pe M. Mihai Eminescu, alienat, la Dr. Suțu. Delirare neîntreruptă. Nu m'a recunoscut, vorbind într'una, scuipând în toate părțile. O priveliște care te întristează și te desgustă, fără nici o atracție. (NB. În perioada 28 Iunie/10 Iulie - 5/17 August 1883, T. Maiorescu se afla în concediu în străinătate).

-Sambătă 26 Oct. /4 Noem. 1885

la ora 1 am sosit la Iasi. Indata la mine Carp, Pogor, Cost[ica] Soutzo, Nanu, Creanga, Dem. Ilosetti, M[iron] Pompilie, Costiescu s. a. m. d. La ora 5, la Emilia, care Inca nu e bine, la 61/2 al 22-lea banchet al Junimeii", foarte cu haz. Foarte multi. Papusi de Vicleim, poezie pornografica de Pogor, bune depesi plasmuite. Erau acolo și Ureche și Olanescu. Duminică pranzit la Emilia, Mihai Eminescu decazut cu fete de la Cafe-chantant. Foarte rece, 0° R.

-Marți 27 Maia/8 Iunie 1886

*ora 5 dimineata inapoi in București. Mai racoare, a plouat și aici ieri. Fierbere politica din cauza intrunirilor din provincie pline de succes ale opozitiei coalizate L. Catargi, Dim. Bratianu, Vernescu, A. Lahovary, P. Gradișteanu, Palladi, Nicu Filipescu ș. a. m. d. La Iași, am discutat afacerea Emiliei, de cumpararea casei, cu avocatul ei P. Misir. **Am vazut și pe Mihai Eminescu, care devine din nou direct alienat.***



CITAȚIUNE.

Membrii tuturor triburilor Societății „Junimea”: fondatori, lipoveni, caracudă și cei nouă, sunt citați ca în ziua de 26 Octombrie curent să se aște la scaunul societății în Iași, unde se va da cu mult chef și cu puține parale, în Otelul Binder oarele 6 sara, al 22-le praznic tradițional. — Măncarea va fi fudolie, ear băutura tenelie.

Iap, 1883 Octombrie 25.

Noul secretar tot perpetuu
N. Gane.

P. S. Spiritul nu este de rigoare.

Iași—Tipografia Națională.

Calvarul bolii, descris de Mihai Eminescu.

În cazul Mihai Eminescu, analizele medicale și fișele de observație clinică lipsind, ar părea un motiv solid pentru scepticii din zilele noastre, care cred cu convingere că Mihai Eminescu a fost un om sănătos tun, internat cu forța într-un stabiliment de boli nervoase în anul 1883.

Cu toate acestea, cu 3 ani înainte de acest moment al debutului calvarului, Mihai Eminescu mărturisea în scrisori dramatice grozavele suferințe trupești și psihice,

destăinuie singurei ființe căreia îndrăzne să i se confeseze, Veronica Micle.

Ca orice om, și Mihai Eminescu se îmbolnăvea, copil sau adolescent fiind. Despre problemele sănătății sale nu avem detalii, cu excepția celor desprinse din scrisorile adresate din Viena sau Berlin părinților săi, în vremea juneței studențești.

Pentru a putea face o analiză a documentelor epistolare descriind circumstanțele îmbolnăvirii sale din 1883, aducem în memoria cititorilor fragmente din scrisorile descriind momentele critice ale sănătății sale.

Mihai Eminescu nu obișnuia să se plângă și nici să plângă: *"Niciodată nu l-am văzut plângând și nu cred că era în stare să plângă..."*, își amintește I. Slavici.

Apoi, vom prezenta epistolele de după 1883, urmând ca înșiși cititorii acestor rânduri să decidă singuri dacă sănătatea poetului Mihai Eminescu a fost afectată de vre-o suferință, și care a fost aceea.

Astfel, la 10 Februarie 1872, tânărul de 22 ani, Mihai Eminescu, descria părinților săi Gheorghe și Raluca, guturaiul ce l-a ținut în casă aproape trei săptămâni, dar și hepatita ce a însoțit această răceală:

"Scumpii mei părinți, Astăzi ies pentru prima oară din casă după o troahnă (troahnă - guturai, răceală, gripă, boală contagioasă , n.n.) îndelungată și după o desăvârșită lipsă de apetit, care-a ținut mai douăzeci de zile.

Înainte de două zile am început a avea un apetit mai bun și acum reintru în obișnuințele de mai înainte și în traiul ce-l duceam înainte de boală.

Mă simt mai tare și gălbinarea (gălbinare – hepatită, n.n.) e ca și dispărută de pe piele și din față, numai în albul ochilor se mai vede.

V-aș fi scris mai de mult, dar eram într-o stare sufletească atât de amărâtă și de răutăcioasă din cauza boalei mele încât mai mă temeam să vă scriu sub inspirațiunea acelei rele dispozițiuni.

Mai adaog că scrisoarea d-voastre cea din urmă, în care mi se comunică lucruri așa de triste, mi-a mărit boala și mă făcură și mai oțărât de cum eram.

Nimeni nu venea la mine, pentru că oprisem pe orîșicine de a veni, și astfel rămăsesem numai în prada cugetărilor și închipuirilor mele, cari numai senine nu puteau fi.

Doctorul mi-a spus că principala cauză a boalei mele a fost izolarea deplină în care trăiesc și încunjurarea societății și a oamenilor. Eu nu cred să fie asta. E drept că nu mă duc decât foarte rar în adunări, însă totuși mă duc câteodată.”

În 1872, sănătatea poetului a fost amarnic pusă la încercare (“anul acesta e într-adevăr un an nefast pentru mine”), probabil că aceasta a fost una dintre cauzele părăsirii Vienei și întoarcerii sale în țară.

În primăvara aceluia an, el scrie din nou părinților (18 Martie 1872), arătând că aceste afecțiuni erau să-l coste viața, astfel încât “după trei săptămâni de zăcere, arăt mai mult a mumie decât a om”. Mai aflăm că a fost chinuit și de otită, “pe care am mai avut-o când am locuit la Blanchin în Cernăuți”.

El mărturisește că, atunci când este bolnav, durerea durează ceasuri întregi, încât ” *nu mai pot gândi, nici lucra nimic ziua-întreagă.*”

”Scumpii mei părinți,

Anul acesta e într-adevăr un an nefast pentru mine. Abia am scăpat de catarul de stomac (catar de stomac - inflamație a mucoasei unui organ, însoțită de secreție abundentă, n.n.) și de gălbănire și m-a cuprins o aprindere de mațe care-a ținut trei săptămâni și era să mă coste viața.

Și această boală a fost unită cu o lipsă deplină de apetit, astfel încât, părăsind patul după trei săptămâni de zăcere, arăt mai mult a mumie decât a om.

În vremea din urmă am mai căpătat durerea de urechi (otită, n.n.) care-am mai avut-o când am locuit la Blanchin în Cernăuți.

Această durere ține adesea ceasuri întregi și, dacă m-a apucat o dată în zi, nu mai pot nici gândi, nici lucra nimic ziua-ntreagă.

De doctori, precum știți, nu poate fi vorba cu mijloacele mele, singurele consilii ce le-am căpătat au fost de la elevii de medicină pe cari i-am întrebat.

Aprinderea de mațe e ca și trecută, pentru că de vro trei zile iar am apetit, durerea de urechi cred că va înceta cu venirea căldurilor și cred c-or trece toate celea cu vremea. E drept că m-am și săturat de ele.”

Peste un an (17 Iunie 1873), aflat la Berlin, Mihai Eminescu amintește părinților săi că în toamnă va pune capăt vieții de student care ” *numai plăcută n-a fost*”.

În anul următor reapar unele probleme de sănătate, ce par a se amplifica peste câțiva ani. Mihai Eminescu, stabilit la Iași, scrie lui I. Al. Samuș, la Berlin, despre *"o aprindere la încheietura piciorului care se vindecă foarte încet și e foarte dureroasă."*

Din *"Corespondența inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle"*, publicată în anul 2000, de către Editura Polirom Iași, moment de răscruce pentru înțelegerea mai bună a perioadei premergătoare anului 1883, am selectat pasajele fie din scrisori datate, fie din cele nedatate, care întregesc tabloul simptomelor anterioare îmbolnăvirii lui Mihai Eminescu.

Dacă medicii vremii ar fi știut caracterul cronic și atipic al maladiiei lui Mihai Eminescu nu ar fi acordat cu atâta ușurință verdictele lor, nu ar fi indicat aberante tratamente sau medicamente cu efecte nocive.

1879

31 oct. 1879 *"Dureri reumatice au început a simți în picioare, însoțite totdeauna de dese bătăi de inimă "*

29 dec. 1879 *".....tu știi bine și ți-am spus-o de câte ori dorm ori trăiesc neregulat, mi se umflă piciorul și se coace.....noaptea trebuia să scriu, încât hotărâsem ca sărbătorile să le petrec în completă liniște ca să-mi vin în fire. Nu mi-am venit în fire căci iarăși am trei găuri la picior."*

31 dec. 1879 *" Nu ți-am scris pentru că boala m-a oprit de-a ieși din casă și pentru că în genere în zilele acelea n-am ieșit din casă și nu m-am dus nicăieri "*

1880

5 ian. 1880 " *Sunt atât de bolnav și mă simt atât de rău și moralicește și fizic.....Să-ți spun că abia mă târăsc pe picioare, că nu mai pot nici să mă încălț.* "

-14 ian.1880 "....*dacă n-aș fi bolnav și dacă nu m-aș teme că acest ger nemaipomenit să mă îmbolnăvească și mai rău... nu pot veni încă sunt bolnav....*"

-18 ian.1880 "... *eu tot cu piciorul umflat.* "

-1 feb. 1880 "...*ai milă de mine și atribuie multe greșeli ale caracterului meu și boalei și nesiguranței...* "

febr. 1880 " *Bolnav, neputând dormi noapțile și cu toate astea trebuie să scriu zilnic, nu am nici dispoziție de a-ți scrie* "

-10 mar. 1880 "...*nu sunt supărat, ci agasat de această goană care nu se mai sfârșește, de această piatră a lui sisif, care zilnic o ridic, fără ca să progrez.* "

-14 mar. 1880 "*Medicamentul principal, fierul nu-l iau încă, pentru că e grozav de frig și rece și mă tem să nu răcesc, căci fierul acesta e, precum știi, cu iod. Când s-o desprimăvăra mai bine voi face regulat cura mea pilulară.* "

-22 mar. 1880 "*sunt supraîncărcat cu tot felul de prostii...* "

-27 mar. 1880 "...*pe lângă ocupații migrenă, pe lângă migrenă, ocupații.* "

1881

-4 apr. 1880 "*Fierul lui Russel îmi face mai bine și-mi luminează capul. Dispar toate urmele, fără excepție, încât deși numai patru zile am început a lua, eu care n-*

am luat nicicând medicamente, resimt efecte miraculoase ”.

Mihai Eminescu mărturisește că nu a luat până atunci nici un fel de medicamente, dar acum se simte mai bine – *efecte miraculoase* – fără să știe că administrarea de medicamente având la bază substanța FE (fier) are ca efecte secundare erupții cutanate, prurit precum și tulburări ale sistemului nervos – cefalee -. Știau oare medicii vremii aceste contraindicații sau efecte secundare?

1882

-1 ian.1882 ” De la Anul Nou mi s-a ușurat mult sarcina încât am 4 zile aproape libere pe săptămână. În aceste zile am stat acasă ca să încerc un medicament băbesc, care mi s-a dat și pe care l-am încercat fără succes. ”

-12 feb.1882 ”Sunt sănătos și mă port exemplar în toate privințele. ”

-17 febr.1882 ” Sunt 5 ceasuri de dimineață și eu, luându-mă cu lucrul n-am putut închide ochii încă. ”

Febr.1882 ” În 8 ani de când m-am întors în România decepțiune a urmat la decepțiune și sunt atât de bătrân, atât de obosit, și degeaba pun mâna pe condei să încerc a scrie ceva simt că nu mai pot, mă simt că am secăt moralicește și că nu mi-ar trebui un lung, lung repaos că să îmi vin în fire și cu toate acestea, ca lucrătorii ce de rând din fabrici, un asemenea repaos nu-l pot avea nicăieri și la nimeni. Crede-mă, sunt strivit. Nu mă mai regăsesc și nu mă mai recunosc. ”

-14 mar. 1882 " *Sunt un om foarte, foarte chinuit, foarte puțin liber pe vremea mea, ocupat cu lucrări care tulbură în adânc cugetul și mintea unui om, prea adeseori sătul de viață și însetat de liniște, de-o liniște pe care nimic nu mi-o poate da. Mie nu mi-e permis de a fi bolnav, nu de-a mă locui; sunt condamnat ca uvrierii Apusului la muncă silnică pe viață și-n această viață monotonă și tristă, tu...ești singura rază...* "

-21 mar.1882 " *Încă azi dimineață, nu știu de unde până unde, m-au apucat niște friguri, combinate cu durere de cap și lîngezeală (somnolență,moleșeală, toropeală, n.n.) încât eu am zăcut în pat. Abia acum spre seară îți scriu în fierbințeală de friguri și bînd cafea neagră ca să-mi treacă durerea de cap.*"

-26 mar.1882 "În săptămîna Patemilor am dat din friguri în junghi. Picioarul meu drept e ca vai de el și, pe deasupra am un junghi în partea dreaptă, drept care pun muștar și piele de iepure la piept. Iată halul în care mă aflu."

-31 mar. 1882 " *Pot să-ți spun că de supărare mi-a trecut și de junghi și de friguri și de tot. Cele trei zile de sărbători am stat închis în casă, mahmur ca un turc și nu mi-a trecut nici acum, căci sunt îndelungăreț, cum zic cronicarii, la mîhnire.*"

-4 apr.1882 " *Știi tu cum îți scriu acum? Cu o durere de cap cumplită, o durere născută din supărările ce le-am avut ieri și care nu mai trec.*"

-17 apr. 1882 "Tu nu știi dormi cum știu eu, câte douăzeci de ceasuri în șir. Numai afurisitele astea de picioare nu-mi dau pace, și întruna trebuie să le cârpesc

sănătatea cu petece de bumbac.....Frate meu mă cheamă la el lângă Baltă, unde crede că vor dispărea pe de-a pururea ranele acestea care-mi încurcă zilele."

sfârșitul lunii mai 1882 "Cel puțin 6 luni de odihnă mi-ar trebui ca să-mi revin în fire, ca mașina intelectuală să devie capabilă a mai concepe ceva. Am ruginit cu totul intelectual."

-4 iun. " Numai dacă aş putea să scap de bubele acestea care constituie o supărare zilnică și un chin de tot ceasul....Tare m-aș întinde lângă tine să dorm dus, să dorm pentru totdeauna..... "

-6 iun. 1882 " Nu știu încă bine unde să plec: la Pucioasa, la strunga, la Balta Albă, la Lacul Sărat. De plecat trebuie să plec, căci picioarele mele au nevoie de băi sărate, fie de băi alcaline, dar în sfârșit de băi care au un efect determinant asupra pielii. Tratamentul intern e stabilit deja..... Fier, fier și iar fier, în formă lichidă și în formă de pilule. Am încălțat colțuni (ciorap, n.n.) de cauciuc în picioare, care sunt mai buni decât orice bandaj, dar costă 24 de franci."

-24 iun. 1882, din Constanța " Cât despre bubele mele, toate s-au închis, afară de una la piciorul drept, care e foarte îndărătnică."

-iun. 1882 " Zilnic câte un articol de fond, pe niște călduri care produc durere de cap și te scot din fire."

-5 iul.1882 "Crede-mă, om necăjit și singur, cum sunt eu, îmi vine câteodată turbarea, și atunci mi-i jale și de mine și de tine, și-mi ies din minți. "

-iul. 1882 " Precum era de prevăzut, după ce am făcut atât de puține băi și după ce aerul de București nu-mi priește de loc și căldurile asemenea, bubele mele amenință a se redeschide și a mă rearunca în acea mizerie morală, care era de vină la tăcerea mea.....Nu te supăra de suferințele mele, căci nu ți-ar folosi nici ție, nici mie. Sunt bolnav acum spre toamnă, tot așa de rău ca astă vară, mai ales de când timpul a început a se răci și ceea ce-i mai rău, o curioasă tâmpire și lipsă de curaj m-au cuprins. De aceea și tu simți din scrisorile mele că nu-mi sunt boii acasă, cum se zice, că nu sunt în toată firea. Aastă oboseală sufletească mă face adeseori să nu știu ce scriu. Stau uneori ceasuri întregi cu condeiul în mână fără ca nimic, absolut nimic să-mi vie în gând, ba m-am surprins că adeseori nu pot urmări un șir. Astfel, totul se ntuneacă împrejuru-mi și sănătatea mea proprie."

-2 aug.1882 "Eu zac acasă de friguri și de oboseală....Fizic bolnav și sufletește obosit."

încep.aug.1882 " sunt foarte bolnav și cu toate acestea foarte ocupat. N-am avut îndeștut timp să fac băi de mare și ranele mele de la picior sunt în starea în care au fost acum trei luni. Nu pot dormi, precum nu puteam nici atunci.... e un adevărat martiriu."

-4 aug. 1882 "Un bărbat care nu are temperamentul necesar pentru a se sinucide, precum se vede că nu-l am eu, se distruge lucrând, necăjuindu-se pe lucruri care nu-l privesc, dar se distruge. Cu toată boala, cu toată mizeria în care sunt eu, cu toată durerea..... vegetez și mă chinuiesc....Le citesc întotdeauna și le recitesc, numai prea adesea sunt atât de obosit încât nu voi să-ți scriu în

momentul în care le primesc pentru ca să nu iei oboseala mea drept rea dispoziție.... Crede că oricând nu lipsa de voință ci lipsa de putere e singurul meu defect. "

-12 aug.1882 "Ce-mi pasă că sunt bolnav sau nedreptățit, singur și părăsit de toți... tu trebuie să-ți închipui astăzi sub figura mea un om foarte obosit, de vreme ce sunt singur la negustoria asta de principii și peste aceasta bolnav, care are nevoie de cel puțin șase luni de repaos pentru a-și veni în fire. Ei bine, de șase ani aproape o duc într-o muncă zadarnică, de șase ani n-am liniște, n-am repaosul senin de care aș avea atâta trebuință pentru ca să mai pot lucra și altceva decât politică."

-15 aug. 1882 "Sunt prea bolnav și-n genere prea nenorocit prin depărtarea de tine."

aug. 1882 "... în vremea asta în care nu-i nimenea aici, în care vegetez ca un adevărat animal, bolnav și descurajat....duc o viață monotonă de pe o zi pe alta. Singur, fără prieteni și fără cunoscuți. "

-aug.1882 " De bolnav, sunt tot așa de bolnav, precum eram atunci când ai venit tu în rândul din urmă, numai cu mult mai chinuit.... dar am în locul lor bube, care mă slăbesc îndeostul pentru a nu avea decât gânduri mănăstirești."

-21 sept. 1882 " Mă întrebi de ce sunt supărat, care sunt cauzele. O cauză permanentă devenită acută, este, pe lângă multe altele, boala. În loc de-a merge mai bine, îmi merge din ce în ce mai rău, încât nu știu la ce capăt fatal poate ieși. Nici băile de mare, nici medicamentele n-au folosit în mod esențial și neglijent cum sunt, mă tem că

ranele acestea să nu devie incurabile. Îți închipui că, cu o boală fizică atât de supărătoare, moralul meu e asemenea deprimat și că nu aflu mijloc de a scăpa din această atmosferă..... apăsător cum sunt apăsător de toți demonii răi ai vieții omenești.... Sunt nenorocit și nu culpabil... ”

-sept.1882 ” Ei, dacă ai ști cum salahoria asta în care petrec împreună cu boala și mizeria mă apasă și mă fac incapabil de a voi ceva, ai înțelege și mă-i ierta.....cu toată risipa vieții mele în nimicuri politice, cu toată dezordinea mea intelectuală, cu toată demoralizarea de care sunt cuprins, în urma lipsei mele de energie și lipsei de voință. ”

-29 dec.1882 ” Necazul meu psihologic unit cu o strașnică nevralgie, durere de cap și de măsele, m-a făcut ursuz... Ți-aș trimite fotografia, dar mă tem că n-ai vedea în ea decât un matuf (om moleșit și ramolit, n.n.), cu fața umflată de orbalț (erizipel, umflături la față și la gât, n.n.), cauză pentru care nici nu mă fotografiez. Cum nu-mi este permis de a fi bolnav, am trebuit să lucrez cu toate tăieturile ascuțite prin creieri și prin oasele maxilare, ceea ce m-a oprit de a-ți scrie. ”

1883

-14 ian. 1883 ” Sunt în spitalul Brâncovenesc, de unde își scriu.... nu pot scrie mai mult... ”. Despre acest moment avem însemnările lui T. Maiorescu, care observă în Jurnalul său, în două rânduri, lipsa poetului de la întâlnirile regulate ale ”Junimii”, fiind în spital.

La Spitalul Brâncovenesc este tratat de dr. Wilhelm Kremnitz, prieten al lui Mihai Eminescu. De altfel, poetul mai este internat într-un spital din Iași, în iarna anului 1885, când își fracturează un picior, rana vindecându-se relativ repede.

-16 feb.1883 " *Doresc din toată inima să vă știu sănătoasă.... precum eu nu sunt....* "

Deși nu sunt datate, și următoarele fragmente din scrisorile lui Mihai Eminescu sunt relevante:

- " *Tu știi bine că adesea sunt intelectual atât de ostenit și moralmente atât de sleit, încât chiar mă feresc de-a-ți scrie în așa rea dispoziție.*"
- " *Acum sunt 5 și 40 de minute. Va să zică 41-42 de minute de când vorbesc cu tine, ca și când ai fi de față. Lasă-mă să dorm, Veronică, mă rog ție, că azi trebuie să mă duc la 7 la redacție.*"
- " *...am avut o sumă de supărări de suportat și mi-a fost gândul turbure...*"
- " *...ie cine din cunoscuții mei îți poate da mărturie c-am trăit ca un pustnic, ca un săhastru. Mizerii trupești și sufletești m-au împresurat întotdeauna și amintirile, căzând una câte una ca frunzele veștede, momente de aur și momente de durere au lăsat pe urmă-le un desgust de viață și de tot, pe care nu ți-l pot descrie.*"

Alte detalii pline de miez le putem identifica și în scrisorile trimise de Veronica Micle lui Mihai Eminescu, unde – printre rânduri- aflăm despre o misterioasă maladie cu discreție acoperită în aluzii:

- *"de două săptămâni am întreprins o cură pe care ți-o voi descrie mai de aproape atunci când și noi vom fi mai aproape, astfel că nu am voie să ies nici până în balcon, nici să mă duc undeva."*

Veronica îi comunică iubitului că se află într-o stare nesuferită *"eu bolnavă și în același timp uitată de tine."* (8 Februarie 1880).

Scrisori din Oberdöbling

Dacă *Dosarul Medical* oficial al lui Mihai Eminescu ar putea fi regăsit, atunci toate detaliile referitoare la starea de sănătate a acestuia, bazate pe o anamneză medicală serioasă, ar constitui o veritabilă comoară biografică, elucidând foarte multe dintre necunoscute care adumbresc perioada Iunie 1883 – Martie 1884 din biografia Poetului.

În lipsa acestuia, deocamdată va trebui să ne mulțumim doar cu scrisorile trimise lui Maiorescu de către medicii Obersteiner, C. Popazu, D. Boghean, sau prietenul lui Mihai Eminescu, Chibici-Revneanu, care au o valoare pur documentară indirectă (conform *Regulamentului Institutului dr. Leiserdorf*, în prima etapă a internării fiecărui pacient, acesta intră în "*carantină*" totală, nefiindu-i-se permis să fie abordat de vreunul dintre cei apropiați).

Or, relatările celor care au transmis informații lui Maiorescu, sunt mai mult din "*auzite*".

Un prim lot de scrisori provenind de la Viena, sunt cele trimise lui T. Maiorescu de dr. Popazu (patru la număr: două în 1883-26 Noiembrie, 8 Decembrie, precum și alte două în 1884- 30 Ianuarie, 9 Februarie).

Acestea prezintă într-un mod subiectiv și trunchiat evoluția stării de sănătate a lui Mihai Eminescu, multe dintre informațiile conținute în acest epistolar fiind de fapt descrieri ale unor fragmente de conversație avute cu medicul curant sau cu diverși martori de ocazie, și rareori din dialogul direct purtat de Popazu cu Mihai Eminescu.

Acestea scrisori apar în Memoriile lui T. Maiorescu ca fiind transcrise după original. Cine poată se certifica, în acest caz, autenticitatea textului, fidelitatea traducerilor?

În prima scrisoare trimisă de C. Popazu, datată 26. 11. 1883, adresată lui T. Maiorescu, la București, aflăm prime detalii de interes medical¹⁶⁴:

164 I.E.Torouțiu „*Studii și documente literare*”, vol. III, București, 1933, p.170.

- La aproape 3 săptămâni de la internare, nu s-a putut face diagnosticarea pacientului Mihai Eminescu, fiindcă în a patra zi de la începerea tratamentului medical, acesta a fost lovit de un atac de paralizie cu crampe, trecut după puțin timp, fără să lase urme;
- Până la acea dată medicii nu au putut observa nici un indiciu concludent;
- Mihai Eminescu este ceva mai liniștit, având momente când devine conștient de starea în care se află, devenind melancolic și taciturn (*"de tot liniștit"*);
- A botezat pe medicii spitalului cu nume de regi sau de poeți;
- Mihai Eminescu a discutat cu Obersteiner despre vechimea limbii române, aducând argumente în sensul că, româna fiind urmașa limbii dace, cea mai veche limbă, și limba română este așadar cea mai veche limbă;
- Discuția de mai sus a durat 15 minute, în cursul căreia Mihai Eminescu a vorbit binișor.

O a doua scrisoare, din luna Decembrie 1883, dr. N. Popazu îi comunică lui Maiorescu noi amănunte privind starea de sănătate a lui Mihai Eminescu:

- La circa 55 de zile de la internare, starea de sănătate a acestuia nu s-a schimbat;
- Atacul suferit inițial nu a fost unul de paralizie, fiindcă nu a lăsat nici un fel de urme;
- Mihai Eminescu are și momente de luciditate;

- Când se insistă, Mihai Eminescu oferă răspunsuri logice la întrebări; Într-un asemenea moment, el a cerut sfatul medicului, simțindu-se slăbit și obosit;
- Este foarte agitat, plimbându-se singur prin odaie și vorbind tot timpul; Întrebat asupra acestui aspect, pacientul oferă o comparație cu ceasornicul care merge atât cât este întors, iar el asemenea ceasornicului, se va opri când va obosi;
- Popazu îl roagă pe Obersteiner să-l determine pe poet să scrie bunului său prieten Chibici, dar deși nu a făcut-o până acum, promite că îi va scrie;
- De câteva zile are o afecțiune la ureche (otită); Îi mărturisește medicului că avea această afecțiune încă din copilărie (ceea ce părea o invenție bolnăvicioasă, era purul adevăr);

Dr. Popazu îi scrie din nou lui Maiorescu, la sfârșitul lunii Ianuarie.

Astfel, în scrisoarea datată 30. 01.1884, destinatarul află că au avut loc mai multe întâlniri între Mihai Eminescu și Popazu, după data de 1 Ianuarie.

Starea acestuia se ameliorează din zi în zi. Profesorul crede că aceasta se va întâmpla cel mult peste o lună. Atunci Mihai Eminescu va putea fi externat. La data de 29 Ianuarie Popazu a avut o discuție de aproape o oră cu Mihai Eminescu. A făcut progrese remarcabile, începe să citească. Popazu propune efectuarea unei călătorii (poate în Italia), aceasta i-ar face bine, ba este chiar indicată.

O ultimă scrisoare, trimisă chiar în preajma ieșirii din spital a lui Mihai Eminescu, datată 09.02.1884, ne arată progresele înregistrate de acesta.

"Tot timpul a fost liniștit și clar ", observă Popazu, la vizita făcută la 31 Ianuarie 1884, apoi, în timpul plimbării prin oraș cu Mihai Eminescu, constată din nou: *" Tot timpul a fost liniștit și se vedea că se simte bine "*(9 Februarie 1884). Din punct de vedere fizic, pacientul a progresat *"relativ bine"* iar psihic *"nu știu ce să zic"*!

Vorbește clar, iar memoria a rămas neatinsă. Mereu neliniștit în legătură cu nota de plată.

Deși este invitat la prânz de prof. Leidesdorf – șeful institutului - refuză, argumentând că *"nu are haine curate și astfel nu este destul de prezentabil"*.

Suspicios, Popazu crede că este un semn *"că încă nu-i place societatea"*. Receptiv la asemenea observații, Maiorescu decide înprospătarea garderobii lui Mihai Eminescu, la ieșirea din spital.

În continuare, Dr. Popazu plusează, lăsând impresia că, de fapt, cere părerea lui Maiorescu: *"Ce crezi d-ta că e de făcut după ce va ieși din institut? N-ar fi indicat un voiaj?"* De fapt, Popazu era convins că un voiaj în Italia ar fi mai mult decât binevenit.

Și de data aceasta, criticul este de acord.

În finalul scrisorii, nepotul lui Maiorescu arată interesul deputaților români de la Viena pentru cartea de poezii a lui Mihai Eminescu, întrebând unde ar putea fi procurate aceasta?

Ar fi fost util de știut răspunsul lui T. Maiorescu la această ultimă cerere, fiindcă am fi aflat dacă avea

intenția să trimită parlamentarilor în chestiune un număr de volume, sau dacă lucrarea putea fi procurată și la Viena, mai ales unde!

Apreciem ca importantă și scrisoarea trimisă de dr. Obersteiner lui T. Maiorescu, la 10 febr. 1884, care, în cazul că este autentică, (avem la dispoziție doar traducerea acesteia) ea aduce unele date relevante privind prima perioadă a internării lui Mihai Eminescu la această clinică privată.

Aflăm din acest document că între Maiorescu și medicul curant al lui Mihai Eminescu exista deja un schimb de scrisori, anterior.

În această ultimă epistolă, dr. Obersteiner aduce *"vestea îmbucurătoare că starea d-lui Mihai Eminescu se îndreaptă încet, dar statornic"*.

Recunoaște faptul că, în discuțiile avute cu pacientul, *"chestiunea hranei este punctul central"*.

Remarcă faptul că *"nu mai este așa de închis în sine și se poate discuta cu el asupra tuturor chestiunilor ce nu-l privesc personal, de pildă asupra literaturii germane"*, ceea ce reprezintă, în opinia medicului, *"un progres netăgăduit"*, mai ales că până nu de mult nu era în stare a citi ceva coerent, zile întregi vegetând fără nici o ocupație. *"Acum însă citește dramele lui Hebbel, pe care i le-am recomandat"*.

Mai aflăm că Mihai Eminescu a fost vizitat de domnul Rosetti, că plimbarea în trăsură prin oraș, cu Popazu, l-a înveselit în chip vădit, că va fi invitat să ia masa cu familia sa, pentru a-l obișnui cu libertatea și cu lumea de afară.

Încă o dată, aici apare ideea unei călătorii în Italia: *” Ar fi bine dacă s-ar găsi cineva care să se ducă cu dl Mihai Eminescu pe câțva timp în Italia, bunăoară, deoarece întoarcerea sa în țară, din felurite puncte de vedere, nu se poate încă recomanda”*. O observație capitală! dr. Obersteiner cunoștea cu exactitate etiologia îmbolnăvirii lui Mihai Eminescu.

Recomandând Italia, medicul nu avea în vedere clima aspră din țara noastră, în luna Februarie, fiindcă, în fond, și la Viena pacientul avusese parte de un anotimp răcoros, redobândindu-și totuși sănătatea.

Aici nu era vorba de o maladie reumatismală, și nici de o cură heliomarină. I se recomandase o excursie în Italia, pentru refacere, altminteri ar fi trebuit ca însoțitorul lui Mihai Eminescu să fie un doctor, eventual dr. Popazu, și nu bunul său prieten de la Cernăuți și Viena, Chibici-Revneanu.

În mod sigur, dr. Obersteiner este îngrijorat de situațiile ce i-ar dăuna lui Mihai Eminescu: fie să se întoarcă în România, să-și reia vechile ocupații jurnalistice, care i-au cauzat îmbolnăvirea, fie să stea în continuare în institutul de boli nervoase, unde s-ar simți foarte încorsetat.

Alege calea cea mai indicată: relaxare în calitate de turist. *” Asta îmi pare o translație mult mai preferabilă – având în vedere ocupația lui de mai înainte – decât să fie ținut în institut peste timpul absolut trebuincios, unde, cu toate libertățile ce i se înlesnesc, s-ar simți foarte strâtorat”*.

Răsuflând ușurat, dr. Obersteiner scrie în însemnările sale: " 26 Februar. Reist mit Herrn Chibici nach Florenz. Dauer des hiesigenb Aufenthaltes: 2 November 1883 – 26. Februar 1884." (trad. 26 Februarie. Pleacă cu domnul Chibici la Florența. Durata șederii aici: 2 Noiembrie 1883 - 26 Februarie 1884)"

Dar și Mihai Eminescu poartă corespondență scriind din Oberdobling. El îi scrie lui Al. Chibici Râvneanu, în 12/24 ian. 1884, arătând că nu poate realiza situația prin care a trecut, nu-și închipuie cum a ajuns aici. Își reamintește doar că a călătorit cu trenul, împreună cu Chibici, că a stat în recluziune și a avut numai halucinații. Știe doar că este vorba de un ospiciu de alienați, că boala i-a trecut, de două săptămâni, dar fizic se simte slăbit.

Este îngrijorat asupra viitorului ce-l așteaptă, fiind mai nesigur pentru el decât oricând. Moralul este extrem de afectat de boală, având o influență nocivă asupra întregii sale vieți.

Crede că rămânerea în institut este inutilă, că ar vrea să se întoarcă de îndată în țară.

Döbling, 1 12/24 Ianuarie 1884

" Iubite Chibici, Nu sînt deloc în stare să-mi dau seamă de boala cumplită prin care am trecut, nici de modul în care am fost internat aici în ospiciul de alienați.

Știu numai atât că boala intelectuală mi-a trecut, deși fizic stau îndestul de prost.

Sînt slab, rău hrănit și plin de îngrijire asupra unui viitor care de-acum înainte e fără îndoială și mai nesigur pentru mine decât oricând.

Ceea ce-aș voi să știu de la tine este dacă cărțile și lada mea sînt în oarecare siguranță și dacă pot spera să le revăd. În ladă trebuie să se fi aflând și ceasornicul pe care l-am fost scos de la Simțion.

Încolo aș voi să știu dacă pot scăpa de aci, unde în adevăr îmi pare că stau fără nici un folos. Tratamentul pare a consta în mâncare puțină și proastă și în reclusiune; — încolo n-am observat nimic în maniera de-a mă trata. Sufăr cumplit, iubite Chibici, de lovitura morală pe care mi-a dat-o boala, o lovitură ireparabilă care va avea influență rea asupra întregului rest al vieții ce voi mai avea-o de trăit.

Asemenea nu știu nimic asupra poziției pe care mi-ați creat-o în acest institut. Cine plătește pentru mine aci și cine are grijă de mine?

D. Maiorescu a trecut pe aci într-o zi, dar a stat mai puțin de un minut și nu mi-a spus nimic în ce mă privește, încât, de și mi-am venit în fire de mai bine de două săptămâni, nu știu absolut nimic asupra sorții care mă așteaptă, căci sper că nu voi fi condamnat a petrece aci ani întregi fără necesitate.

Doctorii mi-au spus că trebuie să-ți scriu ție în privirea aceasta.

Mi-aduc în adevăr aminte c-am venit cu tine în tren, dar încolo nu mai știu nimic decât că am stat închis și am suferit nu numai de halucinațiuni, ci și mai mult încă de foame.

Mă-ntreb acum dacă e vorba ca, cu cheltuială și anume să continue regimul sub care trăiesc, regim cu

totul fără folos atât pentru mine cât și pentru amicii cari au binevoit a se interesa de mine și a mă trimite aici.

Fii bun, iubite Chibici, și răspunde-mi cum stau lucrurile cu mine. Doctorii de aici îmi vorbesc de d. Maiorescu și de tine.

Eu știu despre tine că tu n-ai mijloace pentru a îngriji de mine în starea în care sînt. Îmi sînt dar necunoscute măsurile pe cari d. Maiorescu va fi binevoit să le ia în privire-mi și văd pe de altă parte că doctorii de la institut nu știu asemenea nimic, ci se mărginesc a-mi cita numele d-sale și al tău, ceea ce — în izolarea în care mă aflu — nu e de natură a mă satisface.

Și, în adevăr, nu-ți poți închipui starea în care un om se află într-un institut de alienați, după ce și-a venit în fire.

Neavînd nimic de lucru, închis alături c-un alt individ, hrănit rău precum se obicinuiește la spitale și lăsat în prada celor mai omorâtoare grije în privirea viitorului, mi-e frică chiar de-a-mi plînge soarta căci și aceasta ar fi interpretat ca un semn de nebunie.

Astfel, fără speranță și plin de amare îndoieli, îți scriu, iubite Chibici, și te rog să-mi lămurești poziția în care mă aflu.

Eu aș vrea să scap cât se poate de curînd și să mă întorc în țară, să mă satur de mămăliga strămoșească, căci aici, de când mă aflu, n-am avut niciodată fericirea de-a mânca măcar pînă la sațiu.

Foamea și demoralizarea, iată cele două stări continue în care petrece nenorocitul tău amic M. Mihai Eminescu

*Adresa mea e: Michael Mihai Eminescu Ober-Döbling
bei Wien. Hirschengasse No. 71. Privatheilanstalt. .*

Scrisori din Balta Liman

Înainte de a aborda acest moment din biografia lui Mihai Eminescu¹⁶⁵, ar trebui să clarificăm o "*pată albă*" din harta deplasărilor lui Mihai Eminescu în stațiuni de tratament din străinătate.

Asemenea incertitudinii privind prezența poetului în două rânduri la *Hall Bad* (vezi studiile domnului N. Georgescu), și asupra călătoriilor lui Mihai Eminescu la *Balta Liman*, apare o asemenea necunoscută.

165 Augustin Z.N. Pop, "*Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*", Editura Academiei, București, 1962 (cap. "*Eminescu la Odesa*", p. 445-461); Nicolae Dabija, "*Pe urmele lui Orfeu*", Editura Hiperion, Chișinău, 1990; Constantin Popovici, "*M. Eminescu. Viața și opera în documente, mărturii, ilustrații de Constantin Popovici*", Editura Lumina, Chișinău, 1985; Victor Crăciun, "*Eminescu la Odesa și Kuialnik*", București, 2010; Dumitru Ursu, studiu în limba rusă: "*Eminescu v. Odesse. God 1885*" ("*Eminescu la Odesa. Anul 1885*).

Cercetătorul Vadim Bacinski demonstrează că Mihai Eminescu a vizitat stațiunea de pe malul Mării Negre nu numai în anul 1885, ci și cu un an mai târziu: *"Am mai publicat o scrisoare a lui M. Mihai Eminescu expediată din Odesa și datată cu 15 Iulie 1886. Nu 1885, ci 1886. Autenticitatea ei ar însemna, în mod cert, că poetul a vizitat orașul nu numai în 1885, dar și în anul următor. La această scrisoare s-a referit cercetătorul Grațian Jucan în studiul "M. Mihai Eminescu la Odesa, 1886. Traduceri din A.S. Pușkin", publicat în periodicul „Familia română”, nr. 1-2, din 2004. Gr. Jucan susține că această scrisoare a fost publicată de către Cezar Apreotesei în revista ieșeană „Cronica” nr. 39 (1182), din 23 Septembrie 1988, p. 5, că ea n-a fost cunoscută lui Octav Minar și că nu este un fals.”*¹⁶⁶

Dar să revenim la țărmul Mării Negre. Suntem în anul 1885. O cercetare efectuată de Vadim Bacinski pune în atenția iubitorilor de Mihai Eminescu o scrisoare necunoscută până în prezent cercetătorilor, adresată de poet consulului rus de la Iași, Lermontiv, redactată imediat după sosirea sa la băile dr. Jachimowitz¹⁶⁷

166 Vadim Bacinski, " Mihai Eminescu: Scrisori de la Kuialnik și Odesa", "Convorbiri Literare", 26 Februarie 2018.

167 Vadim Bacinski a publicat facsimilul scrisorii în nr.2(74), din 1992, al săptămânalului "Luceafărul"(serie veche), tipărit la Odesa.

”În sanatoriul său de lângă Liman (al dr. F.J. n.n.), unde am fost instalat și m-am bucurat de o atenție deosebită, el crede că dacă urmez cura și anul viitor, am să mă bucur de o sănătate perfectă. Optimismul este o calitate pe care trebuie să o aibă orice doctor adevărat, încât eu sper și voi spera totdeauna că am să reușesc să dobor și această nenorocire. Mulțumindu-vă încă o dată pentru nobilele aprecieri, primiți domnule consul, înaltul meu respect.” August, 1885.

Într-o scrisoare trimisă lui V. Burlă¹⁶⁸, datată Liman, 12 August 1885, Mihai Eminescu amintește acestuia că sunt peste 2 săptămâni de când se coace zilnic în băi de glod cald de 30 de grade Réaumur, făcându-i chiar bine, astfel că durerile neconținute avute la Iași nu le mai simte aici, deși nu toate rănilor i s-au închis.

La Odesa a fost în acest răstimp doar de 2 ori, pentru a cumpăra medicamente și tutun.

Acesta este și scump și rău, “*încât în privirea aceasta orientalul din mine o duce rău*”.

Mihai Eminescu constată că vremea este cam răcoroasă, veșnic pusă pe ploaie, dar cel mai mare dușman al său este singurătatea.

168 În anul 1885, V. Burlă era directorul *Liceului Național* din Iași. Licențiat în filologia greacă și latină, era și un bun cunoscător al sanscritei. A studiat la Viena și Graz. Publicase mai multe articole despre filosofia orientală, fiind membru al Societății „*Junimea*” din 1870.

Nu prea are ce citi, cu excepția unei ediții din Heine, rătăcite printre bucoavnele unui doctor. Suferă de insomnii, ca întotdeauna: *“vântul și valurile lacului, cu freamățul lor neîncetat, iată singurul acompaniament al nopților, care se scurg uniforme și monotone ca bățile unui ceasornic de părete”*.

Dintr-o altă epistolă, datată 15 August 1885, adresată prietenului său P. Novleanu¹⁶⁷, aflăm că în această stațiune se aflau la tratament și alți români: Zaharia¹⁶⁹, Buțureanu, Drăghici, dr. Max, dar aceștia s-au întors în România, *“numai eu, cocostârc străin, măsur malurile Limanului cu picioarele mele arhioloage.”* El îi amintește de faptul că, în scrisorile anterioare, *“prin ele arăt mai pre larg progresul cam încet al curei mele”*, amintind și de *“biata mea piele, bortilită de bube și de boale”*.

În stabilimentul doctorului polonez, elementul cel mai benefic era nămolul (glodul). Aici se mai efectuau băi electrolitice, băi reci de liman, masaj, cură cu apă minerală, tratament medicamentos.¹⁷⁰

Tot lui Petre Novleanu îi este adresată și scrisoarea din 18 August, cea de-a 8-a ca număr, din care aflăm că au început ploile iar temperatura nu este mai mare de 12 grade Réaumur.

169 Profesorul Petre Novleanu, prieten apropiat al poetului, coleg cu acesta la *Institutul Academic* din Iași (1875-1876). Zece ani mai târziu era profesor la *Școala de Meserii* din Iași.

168 G. Zaharia, profesor de matematici la gimnaziul *“Alexandru cel Bun”*

170 Constantin Popovici, *“M. Eminescu. Viață și opera în documente, mărturii, ilustrații”*, Chișinău, 1985, p. 120

Sezonul propriu de băi a cam trecut și lumea se rărește din ce în ce, trenul circulă mult mai rar între Odesa și Liman.

Obișnuiește să cumpere din când în când *“Neue Freie Presse”*, deși întotdeauna cam veche. *“Singura mângâiere — tutunul — e și rău și scump. Iată un produs rusesc cu care nu mă pot împăca defel.”*

O altă scrisoare, datată 2 Sept. 1885, adresată tot lui Novleanu aduce oarecare noutăți: Mihai Eminescu a părăsit stațiunea Liman, poposind din lipsă de bani la Odesa, scrisorile putând fi încă trimise pe adresa medicului său curant, F. Jachimowicz, domiciliat în *Rue Preobragenskaja No.7.*, singura persoană cunoscută de Mihai Eminescu.

Din *Băile Liman*, Mihai Eminescu scrie și lui V. Burlă (12 aug.1885), menționând procedurile urmate (zilnic băi de *glod cald* de 30 grade Reaumur, adică nămol), evoluția bolii sale, mai ales dispariția durerilor neconținute pe care le avea la lași, deși nu toate rănilor s-au închis. La Odesa a fost de două ori, pentru medicamente și tutun.

“ Dragă Burlă, Au trecut peste două săptămâni de când sunt aici și mă coc zilnic în băi de glod cald de 30 grade Reaumur.

Nu pot zice că vremea aceasta a trecut fără să-mi facă bine. Durerile neconținute pe cari le aveam în lași nu le mai simt aici, însă încă nu toate ranele s-a închis și mă tem că, de s-ar închide chiar, vindecarea să nu fie temporară și să nu apară din nou când mă voi întoarce în țară. ”

Este sceptic în ceea ce privește șansele de vindecare ("de m-oi vindeca, de nu m-oi vindeca, de plată știu că nu pot să scap").

După terminarea curei helio-marine, Mihai Eminescu revine la Odesa unde, cum afirmă Vadim Bacinschi *"de necrezut – va trebui să mai stea aproape o luna"*.

Scrisori din azilul de pe lângă M-reă Neamț

Un capitol aparte este episodul internării la *M-reă Neamț*.

Am selectat din scrisoarea adresată lui Gheorghe Panu, scrisă în Ianuarie 1887, de la *Mânăstirea Neamț*, prin care poetul reproșează presei (în special lui C. Mille) că răspândește știrea gravității bolii sale, zvonuri lipsite de orice fundament.

Îl roagă pe Gh. Panu să dezmință știrea amintită, în sensul că *"afară de suferința mea de picioare" nu am absolut nimic*.

Iubite Panu,

"S-a răspândit prin ziare știrea că aș fi grav bolnav. Toate aceste zvonuri, lipsite de orice fundament, sunt răspândite, poate cu rea intenție, din lași, încât d. C. Mille, într-unul din articolele sale, a găsit motiv de-a vorbi de boala mea pretinsă.

Te rog a spune tuturor că se află în deplină eroare și că (afară de suferința mea de picioare) nu am absolut nimic. Un mic dementi în organul d-tale de publicitate n-ar strica.

Primește salutările mele cele mai cordiale, cu care rămân al d-tale credincios prieten. M. Mihai Eminescu .

Tot în luna Ianuarie 1887, el scrie și lui Negruzzi, căruia trimițându-i câteva versuri, îi transmite ” *Îndealmintrelea mă aflu bine și sănătos în mijlocul acestor munți și-ți doresc asemenea*”.

Continuăm să identificăm în scrisorile trimise prietenilor în anii următori indicatori ai stării de sănătate a poetului.

Astfel, la 10 Noiembrie 1887, Mihai Eminescu scria din Botoșani lui V.G. Morțun, editor și prieten al poetului:

*Mult iubite amice,
” Boala îndelungată de care am suferit m-a împiedecat de la ținerea unei corespondențe regulate.*

Acum, fiind întrucâtva mai restabilit, vin a vă ruga să vă duceți aminte de mine, de lipsa aproape absolută de mijloace de subzistență în care mă aflu. Dacă vă este cu putință de-a-mi veni în ajutor, vă rog a o face cât de curând, căci cea mai neagră mizerie mă amenință.

În așteptarea unui răspuns, rămân al d-voastre devotat amic M. Mihai Eminescu

Iar într-o altă depeșă, adresată aceluiași V.G. Morțun la 22 Noiembrie 1887, păstrată în ciornă, Mihai Eminescu arată că este ”*părăsit de toți, ca o corabie care se îneacă*”, că se află lipsit absolut de mijloace, cerând sfatul (”*ce ar fi de făcut în contra acelei mizerii extreme.*”)

Importantă ni se pare și scrisoarea pe care Mihai Eminescu i-o adresează din Botoșani lui T. Maiorescu, la

data de 14/26 Martie 1888, în care acesta amintește că datorită bolii, nu a putut răspunde:

"Multele îndatoriri ce mi le-a făcut d-l Morțun în timpul boalei mele m-au îndemnat să ezitez a da un răspuns afirmativ".

Scrisori din București

În toamna anului 1888 (Septembrie-Octombrie), Nicolae Petrașcu primește o scrisoare din partea lui Mihai Eminescu, în care acesta arată că, *"de mai multe zile nu mă aflu tocmai bine"*, că *"în starea în care este astăzi"*, nu se poate prezenta cu lucrarea pe care nu a terminat-o, nu a putut să o corecteze. Este vorba de o serată literară organizată de T. Maiorescu, la care Mihai Eminescu urma să prezinte propria sa creație.

"Mult stimat domnule,

De mai multe zile nu mă aflu tocmai bine, încât, deși am foarte puțin de adaos, totuși n-am putut nici termina, nici revedea și corige lucrarea mea.

În starea în care este astăzi lucrarea n-am curajul s-o prezint. Îmi trebuie încă câteva zile sau câteva ore măcar de dispoziție ca să pot termina și atunci bucuros voi avea onoarea de-a v-o prezenta.

C-o scriere necompletă, și încă plină de neajunsuri și erori, nu citez. Al d-voastre supus și recunoscător M. Mihai Eminescu

În același ton pesimist, Mihai Eminescu întărește încă o dată ideea că starea sa morală a fost extrem de afectată în ultimii ani, declarându-i din nou lui

Nicolae Petrașcu că ” *Sunt atât de descurajat în toate privirile și am așa de puțină încredere în mine încât nu citez să mă prezint la d-sa*”:

”Mult stimat domnule, Pe la 11 1/2 o să vă caut acasă, însă nu cred să fiu în stare de-a mă duce la d. Maiorescu.

Sunt atât de descurajat în toate privirile și am așa de puțină încredere în mine încât nu citez să mă prezint la d-sa.

Vă rog dar să mă scuzați dacă n-aș putea da urmare unei invitațiuni care, desigur, mă onorează, dar pe care, pentru mii de împrejurări, n-o pot urma.

Al d-v[oastre] devotat și recunoscător M. Mihai Eminescu ”

Scrisorile Henriettei

Un alt izvor de mare valoare documentară este reprezentat de setul de scrisori trimise de la Botoșani de sora poetului, Henrietta, binefăcătoarei sale Cornelia Emilian, la Iași.

Paradoxal, deși în anul 1889 Mihai Eminescu a fost internat aproape 6 luni în mediu spitalicesc, documentele medicale lipsesc aproape cu desăvârșire, cu excepția aceloră datând din Iunie 1889, sau a unor descrieri ale maladiei, redactate ulterior.

În acest cadru teoretic, vom pune în evidență două categorii de izvoare de referință: scrisorile unui martor ocular, Henrietta Eminescu, sora și îngrijitoarea Poetului, aflată la căpătâiul bietului suferind, în perioada

cea mai grea a maladiei acestuia, adresate binefăcătoarei Cornelia Emilian¹⁷¹ (epistolar care acoperă intervalul mai 1887-lunie 1889), pe de o parte, iar pe de altă parte articolele, notițele și comentariile din ziarele și revistele acelei epoci, pe care nu putem să le ignorăm.

Correspondența Henriettei, de necontestat ca veridicitate istorică, poate fi acuzată de subiectivism, de *parti-pris*, ținând cont de împrejurările și datele personale ale disperatei surori, transformate într-o empirică și improvizată "*soră medicală*", închipuindu-se înger salvator, în lunile în care Mihai Eminescu s-a aflat în grija acesteia: 10 Aprilie 1887 – 14 Aprilie 1888.

171 Cornelia Emilian, ardeleană din Brașov, s-a stabilit la Iași, organizând, începând cu anul 1868, o asociație feministă influentă. Astfel, ea a înființat prima ligă a femeilor din România și prima școală profesională pentru emanciparea fetelor fără avere. Însă, în contextul biografiei *Luceafărului*, românii o recunosc drept o Ana Ipătescu a literaturii române, luptând la baionetă împotriva indiferenței și nerecunoștinței contemporanilor lui Eminescu.

Aceasta și-a propus să trimită Corneliei Emilian câte o epistolă, la fiecare trei zile, descriind în principal starea de sănătate a lui Mihai Eminescu, dar și amănunte despre grijile sale zilnice: angajarea unui servitor, plătit cu 50 franci pe lună sau a unei femei, pentru a o ajuta la spalat și gătit mâncare, cu 20 franci, precum și detalii privind îngrijirea de către medici a fratelui său, aceștia vizitându-l de două ori pe zi, fără să ceară nici un onorariu, decât plata birjei.¹⁷²

172 Scrisoare Henrietta Eminescu către Cornelia Emilian, datată 3/15 mai 1887, *"Eminescu în corespondență"*, Editura Muzeului Literaturii Române, București, 1999, p. 128



Henrietta Mihai Eminescu, "*soră de caritate*"

Recitind aceste consemnări, fără pretenții de anamneză medicală, nefiind întocmite după regulile unei metodologii profesioniste din zilele noastre, realizăm cât de valoroase sunt, constituind o sursă prețioasă de informații și detalii cu privire la evoluția stării de sănătate a lui Mihai Eminescu, în perioada petrecută la Botoșani.

Scrisoare din 3/15 Mai 1887 (lipsă de apetit, disartrie, adică tulburări de vorbire, din motive neurologice, manifestări psihotice.)

- *"numai eu pot să-l fac să mănânce și să ia doctorii"*
- *" ...doctorii susțin că este la cap o rană ca la picioare din a cărei cauză nu poate articula nici un cuvânt".*
- *" de toată persoana se teme, fie bărbat fie femeie, numai de mine nu"*

Scrisoarea din 12/24 mai (perioadă de remisie a bolii, temperatura crescută dăunează stării de sănătate)

- *" din data de 6 Aprilie, de când șade la mine **este** mult mai liniștit și a scris trei poezii"*
- *" bag de seamă că suferă cu mult mai tare dureri când este caldură mare"*

Scrisoarea din 27 mai/8 iunie (tratament cu morfină, remisia bolii, rigiditate a mușchilor faciali, dureri musculare atroce)

- *" Azi i-au injectat morfină prin răni și s-a liniștit cu totul"*
- *" Săptămâna trecută era sănătos și mă simțeam foarte fericită"*
- *" sper să nu se ajungă la momentul fatal să **nu** mă poate să mai recunoască și pe mine, căci numai eu pot să-i injectez morfină".*
- *"dacă l-ați vedea cât este de descompus la față, v-ar face cea mai mare milă"*

- *"fără să putem înțelege care parte a corpului îl doare mai tare"*

Scrisoarea din 1/13 Iunie (lipsa poftei de mâncare, stare psihotică)

- *" de ieri am putut să-l hrănesc, astăzi la ora 10 l-am putut plimba o oră pe câmp, cu mare greutate l-au putut medicii despărți de mine"*

Scrisoarea din 6/18 Iunie (stare de slăbire maximă a capacității fizice, apoi de remisie a unor simptome, stare de inconștiență psihică, mutism, recomandare medicală de a nu răci (în luna Iunie?), probabil de a nu contacta o infecție virală)

- Incendiu în Botoșani *"ce puteam face cu el (Mihai, n.n.) care este într-o slăbiciune de nu se mai poate ridica singur"*
- *" cura lui nu-i permite nici cea mai mică răceală"*
- *" de astă noapte a putut vorbi, fața este cu totul senină, a mâncat singur, dar medicamentul Țitman nu îl mai poate lua, fiind foarte greșos"*
- *" dacă a început a mânca în fiecare zi, se va întări cel puțin să se ridice singur"*
- *" a 7-a zi este astăzi de când nu simte de fel ce e cu el"*

Scrisoarea din 20 Iunie/2 Iulie (perioadă de remisie a simptomelor, inclusiv posibilitatea de a merge singur, debilitatea fizică persistă)

- *"Mihai se află foarte bine din punct de vedere fizic"*

- *"nu m-am așteptat la așa progres, favorabil în tot corpul lui"*
- *"nu-ți pot descrie crizele ce le-a avut..."*
- *"poate merge, se simte bine, este foarte cuminte; numai slab, are fața așa de curată, cum nu a avut de 4 ani de când este bolnav"*

Scrisoarea din 18/30 Iunie (perioadă de remisie a simptomelor anterioare – poate mânca, vorbi, cunoaște persoanele din jur, debilitate fizică)

- *"21 de zile nu am fost în stare de a-i da ceva în gură, să poată mesteca, de două zile mănâncă o bucatică de carne, deși foarte mică, însă i-a cauzat mult bine."*
- *"vorbește, cunoaște, se simte însă este foarte slab"*
- *"au fost zile când nici nu putea vorbi"*

Scrisoarea din 28 Iunie/10 Iulie (perioadă de remisie, fatigabilitate)

- *"Mihai e foarte bine, numai e slab."*
- *"În prezent vă asigur pe toți că lui Mihai îi merge foarte bine".*

- **Scrisoarea din 16 Iulie/28 Iulie** (revenirea simptomelor bolii)

- plecând spre Viena: *"La Pașcani lui Mihai i-a venit o mare slăbiciune, de ne-am speriat"*

- **Scrisoarea din 1/13 Septembrie** (revenirea simptomelor anterioare, stare febrilă acută)

- *"Am fost trăsniță ca de fulger la vederea lui Mihai în starea ce l-a adus dl. Focșa, a stat până ieri seara nemâncat, nebăut și fără cunoștință."*

După niște friguri teribile s-a liniștit cu totul la orele 9 seara”.

Scrisoarea din 12/24 Septembrie (remisie a bolii)

- *”Mihai se simte foarte bine, dr. Isac nu a venit încă din străinătate”*

Scrisoarea din 16 /28 Septembrie (prognostice medicale contradictorii)

- *”Dr. Isac spune că doctorii din Viena sunt în mare eroare, zicând că ar fi bolnavă mintea”*

Scrisoarea din 22 Septembrie (perioadă de remisie a simptomelor)

- *”Despre sănătatea lui Mihai sunt din ce în ce mai mulțumită”*
- **Scrisoarea din 2/14 oct.** (remisie a bolii, interdicție de a contracta o răceală)
- *” Mihai urmă de rană nu are nicăieri, dară este cu totul bine”*
- *”Mihai nu are voie să iasă din casă”*

Scrisoarea din 18/30 oct. (perioadă de remisie a bolii, izolare în casă, constipație)

- *”Mihai este foarte bine”*
- *”Mihai s-a apucat de lucru mai serios decât oricând, în curând veți vedea publicat în Convorbiri”.*
- *”Mihai stă toată ziua în casă, că nu are voie să iasă afară.”*
- *”Mihai suferă de constipație”*

Scrisoarea din 30 oct/11 nov (perioadă de remisie a bolii, persistă constipația, măsuri de precauție pentru evitarea unei infecții)

- *"Medicii din Viena au trimis scrisori, dar acestea au fost reținute de dr. Isac, iar când Mihai va fi cu totul bine, adică va fi rezolvată și constipația, va publica toată diagnoza bolii și vindecarea ei radicală".*
- *"Mihai este foarte bine, are chiar permisiunea de a se plimba pe trotuar, numai când este timpul frumos."*

Scrisoare din 26 Noiembrie (măsurile de precauție)

- *"Acum nu este frig și se plimbă cu paltonul".*

Scrisoarea din 20 ian.1888 (perioadă de remisie a bolii)

- *"Mihai este bine, lucrează; chiar și azi noapte a lucrat până la ora 12"*

Scrisoarea din 29 ian.1888 (aproape restabilit psihic, dar debil fizic)

- *"Mihai a făcut o poezie, dedicată domnișoarei C.E. , în semn de recunoștință de bunăvoință ce ai avut, contribuind la ajutorul din care și-a câștigat sănătatea."*

— "Mihai se află cu totul bine ca minte, numai ca corp se află încă sub cură"

Scrisoarea din 27 feb.1888 (aproape vindecat)

- *"Eu mă bucur foarte mult când îl văd că lucrează și sigur că varietatea lucrului îi face mai mult gust."*

Scrisoare din 15/27 Aprilie 1888 (recunoaștere a necesității de a efectua încă o cură la *Hall Bad*, deși inițial dr. Iszak recomanda *Lacul Sărat*).

- " Mi-e frică că nu se va duce și vara asta la Hall Bad, lucru de care are neapărată trebuință".

Trei morți misterioase: Mihai, Veronica, Henrietta

La un interval de câteva luni, istoria tragică a biografiei eminesciene înregistrează 3 decese.

Toate trei au un numitor comun: medicamente pe bază de *arsenic*!

Citind cu atenție scrisorile Henriettei Eminovici, aflăm un fapt *stupefiant*(!): doctorul Iszac administrează surorii lui Mihai Eminescu, în iarna anului 1888, doze de **arsenic**, într-o cantitate extrem de mare, pentru a o întrema. (Scrisoarea Henriettei din 30 Martie 1888, op. cit. p. 80).

Aceasta moare la 14 Octombrie 1889, la câteva luni, după moartea lui Mihai și a Veronicăi, cu un diagnostic bizar: pneumonie!

Așadar, la vremea respectivă, "*arsenicul*" făcea parte din "*arsenalul*" medicului botoșănean și nu numai.

În acest caz, la celelalte "*otrăvuri*" medicale, mai putem adăuga încă una, folosit cu precădere în epoca victoriană mai ales pentru crime perfecte.

Veronica Micle își găsește sfârșitul, în vara anului 1889, nebănuind că medicamentele conținând *arsenic*, prescrise atât Henriettei, cât și lui Mihai Eminescu, pentru a se întrema, pot fi letale, așa cum s-a și

întâmplat¹⁷³, de aici născându-se legenda unei romantice sinucideri. În cazul lui Mihai au fost doze masive, dacă ne gândim la cele 1200 de pilule, menționate în epistole.

Iată textul care ne luminează că nu a fost o sinucidere, cauzată de depresie:

"Roagă din partea mea pe fratele tău Doctorul să dea Virginiei încă o doză de picături de arsenic, pe care colegul său a binevoit să le administreze fiicei mele, spune-i că i-aș fi recunoscătoare... Eu sânt desperată din pricina marilor călduri care revin iarăși. La revedere, eu sper că vei binevoi să fii drăguță să vii să vezi pe prietena ta. Veronica".¹⁷⁴

Aflăm din acest text revelator faptul că Veronica Micle nu avea intenția să ia doar pentru sine medicamentul conținând arsenic, ci și pentru fiica sa, Virginia. Prin urmare, ea cere nu numai o singură doză de picături de arsenic, așa cum ar face-o un sinucigaș, ci "încă" o doză dintre cele "pe care colegul său (este vorba de dr. Andronescu, colegul dr. Vasile Gârbea, medic la Bălțătești, localitate aflată în apropiere n.n.) a binevoit să le administreze fiicei mele", aflată în tratament de durată.

173 Într-o scrisoare adresată prietenei sale Smaranda Gârbea ("Maica Smara"), Veronica Micle solicita acesteia să îi facă rost de medicamente pentru fiica cea mică, suferind de anemie. Aceste medicamente, din păcate conțineau arsenic. Știindu-se și ea anemiată, Veronica folosește sticluța cu medicamente și își găsește sfârșitul.

174 N. Iosub, "Mihai Eminescu la Mănăstirea Vărațic", "Luceafărul", 14 Iunie, 2018.

Deși trecuse prin momentele groaznice ale pierderii ființei iubite, Veronica s-a retras la Văratice, împreună cu fiica sa, Virginia, pentru a scăpa de "*marile călduri care revin iarăși*", care îi creiau spaime ("*sunt disperată*").

Oricât de mare este teama de caniculă, nu îți iei viața din pricina acesteia.

Așadar, Veronica Micle știa că picăturile de arsenic reprezintă un leac împotriva *anemiei*. Iar medicii o tratau de anemie, de multă vreme, inclusiv pe fiica sa, Virginia Micle, recomandându-i preparate farmaceutice antianemie.

Iată dovada: Într-o scrisoare, datată 8 Martie 1880, Veronica mărturisește că se tratează cu aceleași medicamente, ce i-au fost recomandate de către medic și lui Mihai Eminescu ("*Pilules de Blancard*")

"*Eu am sfârșit cu băile mele, deși aseară am făcut din nou o baie, căci Dr. mi-a zis ca în toată săptămâna să fac una; și mie mi-a dat Pilules de Blancard, tot 9 pe zi.*"

Îngrijorată de debilitatea stării sănătății lui Mihai Eminescu, aceasta cere iubitului ei să-i confirme dacă mai ia medicamente prescrise de medic și lui. (12 Martie 1880).

Doza de 9 pilule de *iodură de fier*, în fiecare zi, arată că anemia de care suferea Veronica Micle era destul de severă.

Prezentăm mai jos un prospect din epocă pentru medicamentele recomandate de medici atât lui Mihai Eminescu, cât și Veronicăi, conținând **iodură de fier**.



"Pilules de Blancard"

(Pilule recomandate lui Mihai Eminescu și Veronicăi Micle, împotriva anemiei)

Aceste pilule se administrau pentru cazuri grave de *anemie, cloroză (formă de anemie, caracterizată prin micșorarea cantității de hemoglobină din sânge), scrofuloză (afecțiune cronică de natură tuberculoasă, manifestată prin inflamarea ganglionilor limfatici cervicali, inghinali sau axilari. Produce de asemenea o stare de debilitate fizică).*

Aceste mărturisiri epistolare reprezintă încă o dovadă că, începând cu anul 1880, medicii care o tratau pe Veronica Micle îi depistaseră o anemie gravă. Împotriva acestei anemii Veronica Micle obișnuia să se trateze cu *"Pilules de Blancard"* și *picături cu arsenic*. Deoarece 9 *Pilule de Blancard* pe zi, pentru întremare, nu i se părea o doză prea mare, Veronica gândi că

picăturile de arsenic sunt la fel de folositoare, dacă le-ar lua într-o doză mai mare. Din păcate, ele au fost fatale!

Încă un argument: dacă Veronica ar fi bănuît că *picăturile de arsenic* sunt letale, nu ar fi permis fiicei sale să le folosească. Ce mamă ar accepta ca fiul sau fiica să folosească otrava?

La rândul lor, dacă doctorii și farmaciștii de atunci ar fi știut că, și în doze mici, *arsenicul* ucide, nu ar mai fi pus la dispoziția pacienților asemenea medicamente periculoase, ori eventual, dacă pacienții ar fi știut că drogul poate ucide, nu îl cumpărau.

Dar, la câtă știință aveau slujitorii lui Esculap în acele timpuri, *arsenicul*, *heroina* și *morfină* nu reprezentau nici o primejdie pentru sănătate, fapt pentru care le recomandau pacienților fără nici o remușcare.

În al doilea rând, textul scrisorii arată clar dorința de viață a Veronicăi, invitând-o pe cea mai bună prietenă a sa, *Maica Smara*, să o viziteze. Un sinucigaș nu ar fi avut o asemenea perfidă dorință, mai ales că între cele două scriitoare exista o relație de prietenie profundă.¹⁷⁵

În al treilea rând, Veronica Micle nu și-ar fi luat viața în incinta sau apropierea unui lăcaș sfânt. Era crescută, educată în spiritul creștin, petrecea înălțătoare momente duhovnicești împreună cu măicuțele mănăstirii Vărațic, lăcaș căreia îi donase, în 1886, casa de la Târgu Neamț, moștenită de la părinții ei.

175 Petre Gheorghe Bârlea, "*Smaranda Gheorghiu: Veronica Micle*", ediție îngrijită de Petre Gheorghe Bârlea și Josef Pildner, Prefața de Petre Gheorghe Bârlea, Editura Pildner & Pildner, Târgoviște, 2005.

Veronica era, aşadar, o fiinţă ce înţelegea să respecte poruncile creştine. Nu se cunosc cazuri de sinucideri în curtea bisericii.

În sfârşit, unde este scrisoarea pe care sinucigaşii o lasă în urmă, de cele mai multe ori?

Legenda sinuciderii iubitei lui Eminescu nu are nici o temeinicie.

Mai degrabă este vorba din nou de eroare, cu final tragic, prin folosirea accidentală a unui preparat farmaceutic, a cărui doză ridicată de *arsenic* i-a produs decesul.

Explicaţia posibilă? Îngrijorată de sosirea căldurilor mari, extenuată de pierderea fiinţei iubite, Veronica Micle a apreciat în mod eronat că, înghiţind o doză mai mare de *picături de arsenic*, se va simţi mai bine, va trece peste slăbiciunile de care era cuprinsă, se va întrema.

Chemaţi de urgenţă de la Bălăţeşti, dr. Cantemir şi dr. N. Ursulescu (cel care îl îngrijise şi pe Mihai Eminescu la M-reă Neamţ, în perioada 1886-1887) nu mai pot face nimic, astfel încât, un alt medic sosit de la Iaşi, dr. Taussig, avea să constate cauza morţii Veronicăi Micle: congestie cerebrală, ca urmare a utilizării unei doze prea mari de substanţe farmaceutice împotriva anemiei (de fapt având la bază *arsenicul*).

Pentru posteritatea literară, această sinucidere era binefăcătoare, fiind începutul unei legende ce se va lăţi peste veacuri şi veacuri.

Prin urmare, nedreptăţită şi jignită de contemporani, acuzată de către posteritate de a-şi fi luat viaţa prin

folosirea otrăvii, Veronica Micle nu merită o asemenea soartă.

Inventator fără voie?

Presupunând, prin rducere la absurd, că tratamentul antiluetic aplicat lui Eminescu de către dr. Iszac, în 1887-1888, l-a pus pe picioare pe poet, vindecându-l de bănuita boală lumească, în acest caz, ne putem întreba dacă nu cumva dr. Iszac este, fără să știe, inventatorul "*avant la lettre*" al "*Salvarsanului*"¹⁷⁶ (nume comercial al *arsfenaminei*, deci o combinație organică a *arsenicului*), medicament *antilues*, introdus pe piață în 1910 de Compania *Hoechst*, fiind totodată și un precursor al lui Robert Koch, care a avut primele succese în tratarea "*bolii somnului*" prin utilizarea *arsenicului*?

Mai în glumă, mai în serios, cei ce laudă competențele profesionale ale dr. Iszac ar putea să solicite UE ca imaginea acestui medic din Botoșani să figureze pe bancnota de 200 de euro, alături de fotografia medicului german Paul Erlich, descoperitorul antidotului împotriva sifilisului, prin folosirea *arsenicului*.

176 "*Salvarsan*" provine din Salvare plus Arsenic.

Este o întrebare retorică, însă o minte isteată a secolului al XIX-lea, desigur și a doctorului botoșănean, observa, de pildă, faptul că bolnavii presupuși a avea *lues* își ameliorau suferințele în măsura în care efectuau tratamente în stațiuni unde apele conțineau o cantitate ridicată de mercur, iod și arseniu, cum erau, de exemplu, cele de la *Hall Bad*!

Aceste substanțe, îndeosebi *arsenicul*, au fost folosite și pentru tratarea "*bolii somnului*" (maladie manifestată prin febră, durere de cap, urticarie și dureri articulare, în primă fază, și apoi, după câteva luni prin stări de confuzie, coordonare deficitară, amorteală și insomnie), boală înrudită cu "*encephalitis letargica*", pe care, probabil, a avut-o și Mihai Eminescu.

Pentru tratamentul "*bolii somnului*", marele savant Robert Koch a utilizat "*atoxil*", de fapt un *arseniu cu trei legături* chimice, inspirându-l astfel pe Paul Erlich să trateze și *luesul*, folosind un asemenea antidot!

Din păcate, simptomele bolii lui Mihai Eminescu, asemănătoare *luesului*, erau probabil semne ale unei forme particulare de "*encefalită letargică*", care însă erau grav amplificate de *intoxicația cu mercur* (în literatura de specialitate se arată că *intoxicația cu mercur* se manifestă prin *tremor*, *adică friguri*, *durere de cap*, *dureri abdominale*, *greață*, *vărsături*, *diaree*, *respirație dificilă*), precum și de *intoxicația cu arsenic*.

La rândul lor, efectele *intoxicației cu arsenic* (*afecțiuni grave ale pielii*, *salivație abundentă*, *rezistența scăzută la infecții*, *perturbări în funcționarea inimii* și

leziuni ale creierului), se aseamănă cu simptomele *sifilisului*.

De aceea, fără să bănuiască, încredințat că tratează *sifilisul*, dr. Izac combătea prin doze de *arsenic*, forme infecțioase ale "*encefalitei letargice*", fie variante de encefalopatii de tip "*ESB*", determinându-l să afirme că a descoperit o metodă revoluționară de tratament.

Hipersalivația este un indiciu clar al *intoxicației cu arsenic*.

Am putea să înțelegem acum cât de grav greșea T. Maiorescu, acuzându-l pe nedrept pe Mihai Eminescu pentru gestul de a "*scurpa*" (faptă care ar demonstra semne clare de demență).

Totuși, întrucât cu prilejul primei internări a poetului în Institutul de boli mintale din Strada *Plantelor* (Iunie-Octombrie 1883), diagnosticul profesorului Șuțu nu menționa în diagnosticul pus pacientului Mihai Eminescu boala *luetică*, nefiindu-i aplicat acest riscant și periculos tratament cu mercur, ori cu arsenic, de asemenea, se știe că nici la Oberdöbling nu i-au fost administrate asemenea medicamente, atunci cum se explică comportamentul aberant al poetului?

În aceste două cazuri, cum se justifică faptul că poetul era extrem de agitat, avea un comportament cu totul straniu?

Ca explicație, putem presupune existența unei posibile incidențe a *sindromului von Economu* în dosarul medical Eminescu, ceea ce ar lămuri atât perioada Iunie 1883-Februarie 1884, respectiv 1886-1887.

Să presupunem, în continuare, că poetul a fost atins de morbul "*encefalitei letargica*".

Vă veți pune, desigur, următoarea întrebare: cum s-a pricopsit poetul cu un asemenea morb straniu?

Pentru "*boala somnului*", medicii au descoperit că o persoană consumând carne de vită, care în prealabil a fost înțepată de o muscă purtătoare de parazitul "*tripanosoma*", se poate molipsi, la rândul ei, de această periculoasă boală.

Aceeași cale de transmitere a fost semnalată chiar și în zilele noastre în cazul "*ESB*"¹⁷⁷, care este o formă periculoasă de *boală infecțioasă*, transmisă omului de un animal contaminat.

Este o formă de *encefalopatie spongiformă*, cu acțiune neurodegenerativă, având o lungă perioadă de incubație, de circa 4 ani.

Originea bolii în sine rămâne necunoscută chiar și medicilor contemporani, deși aceasta produce **deteriorări ireversibile ale creierului**.

În cazul Eminescu, presupunem că o asemenea cale de contaminare, de la carnea consumată, provenind de la un animal infectat, urmată de o perioadă de incubație, de câțiva ani și apoi izbucnirea intempestivă a acestui sindrom, nu ar fi cu totul imposibilă.

Cum însă nu ne este permis să întreprindem asemenea speculații, bazate pe presupuneri, rămâne să acceptăm ca echiprobabile oricare dintre maladiile precizate la începutul acestei cărți.

Sfârșit